

Taula 4.14.9

Distribució de la superfície municipal
per conreus agrícoles. 1973

Folgueroles

| | ha. |
|---|-------|
| Herbacis secà | 480 |
| Herbacis regadius | 6 |
| Total herbacis | 486 |
| Guarets secà | 129 |
| Llenyosos secà | 0 |
| Llenyosos regadius | 0 |
| Total llenyosos | 0 |
| Total terres de conreu secà | 609 |
| Total terres de conreu regadiu | 6 |
| Total terres de conreu | 615 |
| Prats naturals secà | 0 |
| Prats naturals regadius | 0 |
| Total prats naturals | 0 |
| Total conreu més prats naturals secà | 609 |
| Total conreu més prats naturals regadiu | 6 |
| Total conreu més prats naturals | 615 |
| Total pastius | 152 |
| Total prats i pastius secà | 152 |
| Prats naturals i regadius | 0 |
| Total prats i pastius | 152 |
| Total terreny forestal | 157 |
| Total altres superfícies | 175 |
| Superfície total terme municipal secà | 1.093 |
| Superfície total terme municipal regadius | 6 |
| Total superfície terme municipal | 1.099 |
| Blat | 100 |
| Ordi | 90 |
| Civada | 19 |
| Blat de moro | 67 |
| Altres cereals | 6 |
| Total cereals gra | 282 |
| Total lleguminoses gra | 60 |
| Total tubercles consum humà | 0 |
| Total conreus industrials | 0 |

Taula 4.14.9 (continuació)

Distribució de la superfície municipal
per conreus agrícoles. 1973

Folgueroles

| | ha. |
|--------------------------|-----|
| Total gramínies | 50 |
| Total lleguminoses | 78 |
| Total tubercles i arrels | 10 |
| Total diversos | 0 |
| Total cultius farratgers | 138 |
| Total hortalisses | 6 |
| Pomera | 0 |
| Perer | 0 |
| Total fruiters | 0 |
| Altres fruiters | 0 |

FONT: Elaboració pròpia a partir de la informació facilitada pel C.I.D.C., recollida per Roser Majoral i publicada a: SEGURA, Xavier; i ROSANAS, M. Josefa, 1978, "Annex estadístic d'agricultura", a Aproximació a l'economia d'Osona, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, pp. 113-122.

5. ALTRES ACTIVITATS PRIMARIES

Aquest capítol està dividit en quatre apartats. La ramaderia ocupa la part més important, tant pel que fa a la cria dels animals domèstics de quadra i de corral com respecte al pasturatge. Les altres dues seccions corresponen a l'aprofitament del bosc i la muntanya (fusta, llenya, carbó vegetal, bolets) i al treball de la pedra.

5.1 LA RAMADERIA

Fins ben entrada la segona meitat del segle XIX, la ramaderia a Osona tenia un paper molt petit en el conjunt de la producció agrícola. D'aleshores ençà ha anat prenent impuls fins a esdevenir avui dia l'activitat més important de la pagesia osonenca.

5.1.1 LA RAMADERIA A OSONA DES DE FINALS DEL SEGLE XIX FINS A L'ACTUALITAT

Els períodes a destacar en la producció ramadera a Osona són: El darrer terç del segle XIX, els primers decennis del segle XX i a partir dels anys 1960.

En la darrera etapa del segle XIX comencen a tenir lloc les rotacions dels conreus, que afavoriran l'activitat ramadera amb la introducció de plantes farratgeres.

A les primeres dècades del segle XX es recullen els fruits de les modificacions en els conreus i l'inici del camí cap a l'especialització en l'activitat ramadera, que tingueren lloc a finals del segle anterior.

La guerra civil (1936-1939) i sobretot la postguerra representaran un fre molt important. Però a partir dels anys seixanta l'activitat agrícola i ramadera s'intensificarà amb la introducció d'adobs químics, llavors tractades i nova tecnologia.

a) El darrer terç del segle XIX

Durant aquesta època s'inicià l'impuls del creixement de la ramaderia osonenca, la qual ja a principis del segle XX presentava una clara tendència a l'especialització.

Josep Salarich, el 1877, assenyalava els beneficis que la cria d'animals podria aportar a l'agricultura: "Por su carne

y despojos, por su trabajo y por el abono que producen."¹

"Según cálculos de entendidos agricultores, un buey, una vaca, un caballo ó diez carneros, (que es la equivalencia), necesitan para su manutención la yerba de la extensión de una y media fanega de tierra y dan en un año la cantidad de estercoles para abonar 3 fanegas."²

"La cría de los ganados dará mucho más beneficio que el cultivo esclusivo de los cereales, mientras los animales cebados sostengan los precios de ahora; y los sostendrán, porque como la alimentación de las personas va mejorando todos los días el uso de la carne irá cada día en aumento. De algunos años á esta parte en Vich se mata doble número de reses y esta diferencia se nota aún más en los pueblos fabriles, como lo demuestra Manlleu, que antes llevaba semanalmente al matadero 8 ó 9 carneros y en la actualidad unos 100; Roda que 20 años atrás mandaba al matadero una res por semana, envía actualmente unas 40; Centellas que mataba 2, actualmente 30. En los pueblos no fabriles esta proporción no es tan marcada, si bien ha aumentado mucho el uso de la carne, (...)."³

Joaquim Salarich también havia insistit en el tema uns anys abans:

"Si en lugar de la siembra de cereales ensayasen la de plantas forrajeras y tuberculosas, descansarían las tierras de los cereales, con dichas plantas se alimentaría más ganado, con este se fabricarían abonos, y las tierras mejor estercoladas darían más cereales en los años que tocaría sembrarlos. Con menos siembra y menos trabajo, se colectaría, á favor del abono, igual ó mayor cantidad de cereales, y esto aparte, de las demás cosechas de plantas no esquiladoras, que servirían para mantener un número mayor de ganado, que constituiría la principal riqueza del agricultor."⁴

"La agricultura, aunque parezca indicarlo su nombre, no comprende solamente el cultivo de los campos, sino también la cría de los animales domésticos. Estas dos industrias la agrícola ó de las tierras y la pecuaria, son dos ramas salidas de un mismo tronco, dos hijas de una misma madre, que por necesidad y por cariño han de marchar siempre unidas si han de producir los benéficos resultados consiguientes á sus adelantos y engrandecimientos, obtenidos precisamente por ese mútuo apoyo que una á otra se deben prestar."⁵

"La variación de cosechas es recomendable por la economía de abonos y aumento de productos, y porque mantiene la tierra limpia y suelta, y sobre todo porque acrecienta la cantidad de forrages y por consiguiente de ganado y estiércol, todo lo que radunda en beneficio y progreso de la agricultura."⁶

b) El primer terç del segle XX

El 1909 l'increment de la ramadaria a Osona ja era un fet. "Abadal parla de la volada que havia agafat la cría de bestiar, quan el pagès posava una atenció especial a seleccionar-ne i millorar-ne les races.

¹ SALARICH, Josep, 1877, El cultivo alterno. Memòria premiada pel "Círculo Literario de Vich", Vic: R. Anglada, p. 36.

² SALARICH, Josep, 1877, El cultivo alterno. Memòria premiada pel "Círculo Literario de Vich", Vic: R. Anglada, p. 37.

³ SALARICH, Josep, 1877, El cultivo alterno. Memòria premiada pel "Círculo Literario de Vich", Vic: R. Anglada, pp. 46-47.

⁴ SALARICH, Joaquim, 1870, El salchichon de Vich, Vic: Ramon Anglada, p. 21.

⁵ SALARICH, Joaquim, 1870, El salchichon de Vich, Vic: Ramon Anglada, pp. 23-24.

⁶ SALARICH, Joaquim, 1870, El salchichon de Vich, Vic: Ramon Anglada, p. 33.

"El bestiar més nombrós era el porquí. Ja era tradicional el sacrifici anual del porc a cada casa de pagès, però la demanda de carn i la indústria de les llonganisses en faria créixer molt la producció. Segons dades de Josep M. Bofill (XI Congrés de la Federació Agrícola Catalano-Balear) cap al 1908 es sacrificaven a l'escorxador de Vic uns 2.800 caps, al marge de les fàbriques de llonganissa que mataven a part. Calcula que les setze o divuit fàbriques que hi havia invertien en la fabricació de llonganisses i altres embotits al voltant d'un milió de quilos de carn. Aquest embotit anava bàsicament a Barcelona, la qual cosa suposa una connexió entre la ramaderia i els circuits comercials del mercat català.

"Pel que fa al bestiar boví, desapareixerien paulatinament el parell de bous típics, que foren substituïts per bous, importats d'altres llocs, capaços de tirar l'arada brabant. Augmentaren les vaques, sobretot les destinades a l'engreix i a la producció de llet. Del bestiar de peu rodó, el més generalitzat eren les eugues de cria, els ases i les mules dedicades al transport. La manca de pastures feia que els xais no abundessin gaire, mentre que la cria d'aviram i de conills s'anava estenent i convertint en una especialitat de la dona pagesa."⁷

A finals dels anys vint, Gonçal de Reparaz confirma aquesta evolució, en citar les xifres, que Sagimon Cunill facilita, sobre els caps de bestiar sacrificats a l'escorxador de Vic l'any 1927 per al consum de la població: "de 3,200 a 3,300 caps de bestiar porcí, 92 vaques, 1,600 vedelles i de 15,000 a 16,000 xais."⁸

El bestiar porcí

El porc i les indústries que se'n deriven, segons Gonçal de Reparaz, constitueixen una de les fonts més importants de riquesa de la Plana.

"Els productes del porc tenen molta aplicació en l'alimentació dels vigatans. A Vic els ous ferrats són condimentats amb llard. Els porcs destinats a l'alimentació hi són sacrificats en gran nombre: hem vist que anualment hom n'hi mata més d'un per cada quatre habitants.

"La matança abans era feta a la via pública; en 1877 fou construït un escorxador ad hoc, i hom prohibí la matança al carrer; (...).

"La forma habitual de l'explotació del bestiar porcí és la cria o reproducció. Cada casa de pagès té algunes truges (femelles reproductores). Els garrins són venuts a les set o vuit setmanes després de la llur naixença i d'haver estat tractats amb tota cura durant aquest temps. L'engreix no és tan general com la cria, per bé que a cada casa solen engreixar almenys els caps necessaris per al consum propi. Però els darrers anys l'engreix havia pres una notable volada, car donava força rendiment gràcies a la indústria de la llonganissa. Amb la davallada dels preus posterior a la guerra (o sigui, des de fa quatre o sis anys) la recria i engreix de porcs no rendeix tant com en anys anteriors; les causes principals d'aquesta crisi són l'elevat cost dels aliments, la baixa del preu dels tocinos i l'abundància dels garrins deguda a l'excés de truges de cria. Però la gent del camp sap que als anys de crisi segueixen altres de millors, i va tirant, en espera d'aquests.

"En una quarantena d'anys la raça dels porcs de la Plana ha canviat totalment. Abans

⁷ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, p. 207.

⁸ REPARAZ, Gonçal de (fill) 1928 *La plana de Vic*, Barcelona: Barcino, p. 180.

eren de raça negra; a partir de la guerra civil aquesta començà d'ésser substituïda per les varietats blanques de raça cranesa i Yorkshire, més o menys pures. (...).

"(...). En estudiar els mercats de la Plana veurem la importància molt considerable de les transaccions de porcs que hom efectua setmanalment al mercat de Vic i que representen molts milions de pessetes en un any: d'allà hom envia porcs a tot Catalunya.

"És difícil poder calcular el nombre total de porcs de la Plana, car l'estadística ramadera és gairebé inexistent a casa nostra. (...).

"A Roda els porcs són especialment nombrosos: uns 4,000 o 5,000. A Folgueroles les xifres baixen a 2,000. (...)."⁹

El bestiar boví

A finals del primer terç del segle XX el bestiar boví era força abundant a la comarca. El nombre s'havia incrementat a causa del desenvolupament de la indústria de la llet.

"Els primers d'haver estat introduïts foren les vaques tarascones; després vingueren les holandeses i suïsses, preferides per raó de la quantitat de llet que proporcionen. (...).

"(...). Els bous són utilitzats en les feines agrícoles, i encara avui abunden força, per més que, en general, han retrocedit davant les eugues i les mules, i després davant les màquines. Quant a les vaques, ultra llur aprofitament des del punt de vista lleter, és freqüent llur recría, i hom fa un bon negoci amb les vedelles. (...). La recría i compra-venda de vaques de bona raça (suïsses i holandeses) ha representat una notabilíssima font d'ingressos per a la Plana i ha tingut una importància transcendental per a la seva economia.

"(...).

"L'exportació de llet ha adquirit, darrerament, molta importància. (...) avui hom exporta diàriament a Barcelona, només des de Vic, 8,000 litres de llet, i que el progrés d'aquests darrers temps ha estat rapidíssim, car en un sol any (de 1926 a 1927) l'augment en l'expedició de cada dia ha arribat a un miler de litres. (...). De Folgueroles són tramesos a la capital 150 o 200 litres.

"Aquesta producció està estrictament condicionada per l'existència d'una xarxa de comunicacions segures i veloces, com avui les poden assegurar els automòbils; per això el seu desenvolupament va, precisament, de dotze o quinze anys ençà, o sigui, que és simultani amb el del vehicle mecànic."¹⁰

El bestiar cavallar i els ases

La producció d'equins i asinals, segons Gonçal de Reparaz, era bastant important a la Plana de Vic durant el període que ens ocupa.

"Dels primers, els més generalitzats són les eugues de cria: a cada masoveria se'n troben una o dues i de vegades més; (...) són especialment destinades a l'agricultura i serveixen per a batre i llaurar, i també per al transport.

"La Plana és un centre d'aquestes espècies de recría. El clima hi és molt favorable. (...).

"La Plana posseeix una classe d'asinals típica, que s'ha fet famosa i ha estat exportada en considerables proporcions a Amèrica: l'ase reproductor. (...). Però els que han assolit preus més alts són els bons ases pares o garanyons. Les característiques del garanyó de la Plana són: alçada de 1'40 m. a 1'60 m., capa negra, que en alguns tendeix al castany (això revela una major puresa de sang), ulls grans i raagats, molt vius, mirada penetrant, orelles grosses i ben posades, coll força llarg, creu alta, dors recte i llarg, ronyons amples, gran capacitat toràcica, membres robustos, etc. El que el fa més recomenable és la seva energia i braó, així com l'agilitat en caminar. Ningú s'havia adonat, a Catalunya, de la importància i bellesa d'aquest animal, dels seus avantatges com a reproductor i de la riquesa que representa per a la comarca de què és originari; però quan els estrangers s'assabentaren de les seves notables característiques, s'afanyaren a adquirir-ne exemplars. Els primers compradors nordamericans aparegueren a la Plana en 1880, i aviat feren assolir el garanyó vigatà uns preus exorbitants. El pagès, que es trobà de sobte davant d'un negoci inesperat, s'apressà a desfer-se dels millors caps de brot, sense previsió; la conseqüència fou que als pocs anys la raça decaigué i que arribaren a desaparèixer gairebé totalment els

⁹ REPARAZ, Gonçal de (fill) 1928 *La plana de Vic*, Barcelona: Barcino, pp. 191-194.

¹⁰ REPARAZ, Gonçal de (fill) 1928 *La plana de Vic*, Barcelona: Barcino, pp. 194-197.

bons exemplars de la raça pura vigatana.

"(...).

"El matxo i la mula, que resulten de l'encreuament del garanyó vigatà amb l'euga, tenen, segons remarca Abadal, poca aplicació en l'agricultura vigatana; tan sols els usen els petits agricultors o parcera que resideixen a les poblacions, els quals els compren joves i, alhora que procuren servir-se'n per a les feines del camp, els amanseixen i recrien per a vendre'ls a un preu ja ben considerable quan estan en la plenitud de llur força. Els millors exemplars nascuts al país, són venuts per a dedicar-los al transport."¹¹

La guerra civil (1936-1939) frenà l'impuls ascendent que portava la ramaderia osonenca a finals dels anys vint. No serà fins la dècada de 1960, que tornarà a reincentivar-se fins arribar a superar en protagonisme a la mateixa agricultura.

c) De la dècada dels anys seixanta fins avui

Actualment, es pot afirmar que la ramaderia és l'activitat més important dels pagesos d'Osona. Una vegada més l'activitat agrària de la comarca ha sabut avançar d'acord amb els nous temps. La pagesia osonenca s'ha especialitzat de tal manera en la cria i engreix de bestiar porcí i en la producció de llet i carn de boví, que hi ha supeditat l'agricultura, la qual sempre havia ocupat un lloc preferent. N'és una prova el fort increment en la producció de plantes farratgeres en els darrers anys. Aquest canvi s'inicia a la dècada dels anys seixanta:

"A partir de començament de la dècada de 1960, es produeix a la comarca d'Osona un desenvolupament espectacular de la ramaderia, que la converteix en la base fonamental en la qual se sustenta el sector primari de la comarca i que esdevé un factor vital en el conjunt de l'economia osonenca. El desenvolupament d'aquest procés ha significat una sèrie de canvis estructurals en el sector agrari, que han fet que l'agricultura s'hagi convertit en una activitat complementària de la ramaderia i no pas inversament, com passava abans, amb tota la reorientació de conreus que això implica. En l'actualitat difícilment trobarem una explotació agrària a la comarca dedicada exclusivament als productes de la terra, i en la qual no hi hagi ramaderia, bestiar vacum o porcí.

"La ramaderia osonenca es basa fonamentalment en el bestiar boví i porcí. La importància del primer és deguda molt més a les espècies aptes per a la producció lletera que no a les destinades a la producció càrnica."¹²

Bestiar porcí

La importància del bestiar porcí a Osona és molt gran. "Seria difícil de trobar una comarca, (...), on es concentres una activitat ramadera porcina de tal magnitud. El desenvolupament del nivell de vida del país ha fet que augmentés notablement la demanda de carn, i la carn de porc compleix unes condicions idònies de qualitat alimentària i de preu comparativament no elevat que han fet que cobris una gran part d'aquest increment de la demanda."¹³

¹¹ REPARAZ, Gonçal de (Pill) 1928 *La plana de Vic*, Barcelona: Barcino, pp. 199-202.

¹² SEGURA, Xavier; i ROSANAS, M. Josefa, 1978, *Aproximació a l'economia d'Osona*, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, pp. 65-66.

¹³ SEGURA, Xavier; i ROSANAS, M. Josefa, 1978, *Aproximació a l'economia d'Osona*, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, p. 86.

"El porc és la producció fonamental de la ramaderia osonenca i un dels pilars bàsics que sostenen l'economia de la comarca. Els principals centres productors comarcals són les Masies de Voltregà, Vic, Sant Hipòlit de Voltregà i Manlleu. Hi ha altres municipis l'economia dels quals depèn fonamentalment de la producció porcina, com són Tavertet, Sobremunt, Sant Sadurní d'Osonort i Tavernoles."¹⁴

El problema dels contractes de parceria no afecta tan greument la producció del bestiar porcí com la del bestiar vacum, ja que l'alimentació del porc "es fa quasi exclusivament mitjançant els pinsos compostos. De tota manera, s'ha produït una certa intensificació en el conreu de productes idonis per a l'alimentació dels porcs (blat de moro i naps), i si no hi hagués les limitacions produïdes pel problema de la parceria, probablement existiria una tendència més gran a complementar l'alimentació proporcionada pel pinso compost, amb productes de la pròpia explotació."¹⁵

"Aquesta mateixa dependència de l'alimentació del porc respecte al pinso compost ha estat el que ha provocat el sistema anomenat d'"integració", en el qual el ramader es converteix en un treballador per compte de la fàbrica de pinsos que l'integra i li paga un tant convingut per cada porc que ell engreixa, a més de proporcionar-li el pinso per a l'alimentació del bestiar. Aquest sistema proporciona una sèrie d'avantatges grans a l'empresa integradora, que, a més de col·locar el seu producte (el pinso compost), entra en el camp de la producció porcina sense haver de fer cap mena d'inversió d'infraestructura (perquè cada ramader engreixa els porcs en els seus propis locals). També disposa d'una mà d'obra que treballa per a l'empresa sense haver de suportar les obligacions de qualsevol contracte laboral (l'empresa integradora no paga la seguretat social del ramader que li engreixa els porcs i pot rescindir el contracte quan més li convingui).

"En canvi els avantatges del ramader ja no són tan evidents. Aquest, per regla general, accepta el sistema d'integració, fonamentalment per raons de seguretat. Perd una bona part de possible rendibilitat, però elimina els riscos que s'han d'afrontar en aquest tipus de producció. (...).

"(...).

"Sembla ésser, però, que l'extensió d'aquest mecanisme ja ha superat un punt màxim, i cada vegada són més els agricultors que eviten la integració. El ramader té normalment una tendència a l'autonomia per tal de poder controlar l'explotació al seu gust, i això fa que una volta ha comprovat que els avantatges de la integració no li compensen la pèrdua de rendibilitat i d'independència, tornin, quan en tenen ocasió, a l'explotació per compte propi."¹⁶

S'ha de reconèixer, però, que "l'explotació porcina ha resultat força remuneradora per als pagesos osonencs, la qual cosa els ha permès d'assolir un grau de benestar relativament elevat, superior al dels pagesos de la Catalunya exclusivament agrícola. Ara bé, reconeguda la relativa rendibilitat de l'explotació porcina, no es poden oblidar els inconvenients, sovint força greus amb què topa aquesta activitat. Un primer problema és la pesta que apareix freqüentment per la comarca. Un altre inconvenient important -a més de la forta dependència respecte de les fàbriques de pinsos compostos i el continu increment del preu d'aquests- és la irregularitat dels preus del bestiar, amb períodes de

¹⁴ SEGURA, Xavier; i ROSANAS, M. Josefa, 1978, Aproximació a l'economia d'Osona, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, p. 70.

¹⁵ SEGURA, Xavier; i ROSANAS, M. Josefa, 1978, Aproximació a l'economia d'Osona, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, p. 72.

¹⁶ SEGURA, Xavier; i ROSANAS, M. Josefa, 1978, Aproximació a l'economia d'Osona, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, pp. 72-73.

forta baixa, fruit de l'excès de producció."¹⁷

Cal fer especial incís en l'inconvenient que suposa "la creació, mitjançant capitals urbans, de grans explotacions ramaderes -autèntiques "fàbriques" d'engreix de porcs en sèrie- totalment deslligades de l'agricultura, i que poden representar, atesa la seva competitivitat, una greu amenaça per al minifundisme ramader de la pagesia de la comarca. De fet s'està produint una especialització dins de la ramaderia del bestiar porcí: els petits parcers solen dedicar-se a la cria de garrins -car això requereix pocs capitals i despeses-, els quals un cop assoleixen un pes de 20-30 kgs., són venuts a pagesos més forts o a aquestes grans explotacions que procedeixen a llur engreix."¹⁸

Bestiar vacum

Respecte al bestiar vacum, "veiem que els centres més importants a escala comarcal són Gurb, Manlleu i les Masies de Voltregà. Hi ha alguns municipis de la comarca en els quals, bé que llur producció de bestiar vacum no significa un percentatge gaire alt del total comarcal, per a l'economia municipal constitueix una de les principals fonts de riquesa. Aquest és el cas dels petits municipis com són Tavertet, Pruit o Alps. Tanmateix, el municipi més especialitzat, entre els de la comarca, en la producció de vacum probablement és Malla, on solament viu el 0.29% de la població ausetana i on la producció de vacum constitueix aproximadament el 5.64% del total de la comarca."¹⁹

"La producció de vacum s'orienta fonamentalment vers la producció lletera i aquesta últims anys s'observa una progressiva mecanització que ha fet que sigui cada vegada més usual de fer servir muniidores automàtiques. La utilització d'aquest bestiar per a la producció de carn és cada vegada més important a la comarca.

"El problema fonamental amb què topa el bestiar vacum de llet és la qüestió del preu del producte. L'existència d'una oferta superfragmentada en la qual cada productor ofereix una mercaderia individualment, contra una demanda oligopolista per part de les centres lleteres, provoca que tots els avantatges en la determinació del preu estiguin a favor d'aquestes últimes.

"La gravetat de la situació ha fet, el darrer temps, que aquest aparegués a la llum pública, i els mitjans de comunicació es preocupessin del tema. La conscienciació dels ramaders d'Osona respecte a aquest problema segueix un ritme més lent que en d'altres indrets de Catalunya, segurament a causa del poc arrelament que encara tenen les agrupacions ramaderes i els sindicats pagesos a la comarca. (...)."

"(...).

"Des d'un punt de vista de l'alimentació del bestiar vacum, el ramader es troba amb una bona colla de problemes. Una necessitat bàsica és la construcció de sitges que permetin d'emmagatzemar el farratge quan la producció és molt alta (entrada de l'hivern), per tal de poder disposar-ne quan és més escàs (primavera). (...).

"Una altra qüestió fonamental relacionada amb el tema de l'alimentació d'aquest bestiar és el problema (...) del gran predomini dels contractes de parceria a la comarca, que limiten la possibilitat que el ramader pugui dedicar-se lliurement a la producció de

¹⁷ ROQUER, Santiago, 1982, "Geografia humana i econòmica de la comarca en l'actualitat", capítol anex a Gonçal de REPARAZ, La Plans de Vic, Vic: Eumo, pp. 43-45.

¹⁸ ROQUER, Santiago / VILA, Assumpta, 1981, La població d'Osona. Evolució i estructura, Vic: EUMO, p. 43.

¹⁹ SEGURA, Xavier; i ROSANAS, M. Josefa, 1978, Aproximació a l'economia d'Osona, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, p. 67.

farratges per al seu propi bestiar."²⁰

En ambdós casos, "veiem que tant en la producció lletera com en la porcina, el ramader té una dependència molt important de les centrals lleteres i de les fàbriques de pinsos respectivament. Això ens posa en evidència el fet que el control de la ramaderia de la comarca no està en les pròpies mans del ramader, sinó en mans dels industrials."²¹

Bestiar avícola

Els animals de corral, aviram i conills, tenen poca importància a Osona: "es redueixen a petites explotacions familiars. Les grans granges de producció de carn o d'ous hi són molt poc freqüents".²² "Procedeixen de Manlleu, de les Masies de Voltregà, de l'Esquirol i de Vic. Tanmateix, en l'economia d'aquests municipis (sobretot en els casos de Manlleu i de Vic), aquesta producció té escassíssim relleu, mentre que hi ha municipis on constitueix un complement de prou importància per a llur economia, com són els casos de Tavertet, Pruit i Sant Cecília de Voltregà."²³

"és difícil de trobar una explotació que no complementi la seva activitat ramadera amb la cria de pollastres o conills."²⁴

Bestiar de peu rodó

A finals dels anys vint, Gonçal de Reparaz assenyalava la importància del bestiar de peu rodó a la comarca. Actualment la seva decadència ha estat molt important, "fenòmen que no resulta sorprenent si tenim en compte la mecanització experimentada per la comarca, que ha substituït quasi totalment el treball dels animals. Fins i tot aquell en un altre temps tan famós ase mascle, el guarà, ha pràcticament desaparegut de pertot."²⁵

Per a finalitzar, cal dir que, malgrat l'activitat

²⁰ SEGURA, Xavier; i ROSANAS, M. Josefa, 1978, Aproximació a l'economia d'Osona, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, pp. 70-72.

²¹ SEGURA, Xavier; i ROSANAS, M. Josefa, 1978, Aproximació a l'economia d'Osona, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, p. 73.

²² ROQUER, Santiago, 1982, "Geografia humana i econòmica de la comarca en l'actualitat", capítol anex a Gonçal de REPARAZ, La Plana de Vic, Vic: Eumo, p. 46.

²³ SEGURA, Xavier; i ROSANAS, M. Josefa, 1978, Aproximació a l'economia d'Osona, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, p. 67.

²⁴ SEGURA, Xavier; i ROSANAS, M. Josefa, 1978, Aproximació a l'economia d'Osona, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, p. 69.

²⁵ ROQUER, Santiago, 1982, "Geografia humana i econòmica de la comarca en l'actualitat", capítol anex a Gonçal de REPARAZ, La Plana de Vic, Vic: Eumo, p. 46.

ramadera -en necessitar menys mà d'obra que l'agrícola- s'ha convertit en un factor favorable al despoblament rural, no s'ha d'oblidar "que la relativa prosperitat que s'ha assolit al camp d'Osona gràcies a la ramaderia ha actuat com un poderós fre a les tendències migratòries dels seus habitants."²⁶

Vegeu a continuació la proporció de l'activitat ramadera a Folgueroles, l'any 1975:

Taula 5.1.1.

Participació de Folgueroles
en el total de la ramaderia comarca?
1975

| | Folgueroles | Osona |
|---------|-------------|-------|
| Vacum | 0.74% | 100% |
| Oví | 1.30% | 100% |
| Porcí | 1.41% | 100% |
| Avícola | 1.02% | 100% |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: SEGURA, Xavier; i ROSANAS, M. Josefa, 1978, Aproximació a l'economia d'Osona, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, p. 68.

5.1.2 LA RAMADERIA A FOLGUEROLES

A Folgueroles avui hi ha molts caps de bestiar en mans de poques famílies. Per contra, fa uns decennis, la situació era al revés: hi havia moltes famílies, que cada una tenia pocs caps de bestiar. Aquesta realitat encara és viva en el record del més vells.

"Engreixàvem dos porcs, un per matar i una atre per vendre. Teníem una truja allà a l'entrada, tancada amb una cleda.²⁷ A casa (a baix) només hi havia l'entrada i després ja hi havia la cort. Allà a la casa hi havíem fet una mica de cort i hi teníem la truja. Jo era molt petita, podó tenia tres o quatre anys. Havent acabat, com vaig ser més gran... teníem una burra. I com vaig ser més gran, vàrem comprar una vaca i la munyíem. No la teníem a l'entrada. A l'entrada només hi havia vist la truja. Com ens vàrem vendre la burra, vàrem comprar la vaca" (PE-10, p. 97).²⁸

²⁶ ROQUER, Santiago / VILA, Assumpta, 1981, La població d'Osona. Evolució i estructura, Vic: EUMO, pp. 43-44.

²⁷ Les cases de dos trassos tenien la botiga, que podien fer-la servir de cort; però les cases d'un sol tras, només tenien les corts de la part de darrera.

²⁸ Les citacions dels comentaris dels informants van entre cometes i la transcripció, literal, respecta les variants dialectals, els vulgarismes i castellanismes. "PE" vol dir "persona entrevistada". "10" és el número d'ordre, corresponent a la llista

a) Bestiar porcí

Actualment, "en comparació, al poble podé no hi ha tantes cases que en tinguin, però les que en tenen, en tenen més. Abans la casa, que en tenia més, tenia dugues truges. Tres, uii... Tres i quatre, uii!, casibé no n'hi havia cap. Però una... Una, dugues... casibé arreu. Si més no, un porc per matar. Ara no. Ara, com io, aixís, un parei (de truges), en trobaries pocs. Io, en S... tres o quatre aixís d'escadus-sers (riu).

"Els atres ia són com a cala N., que en tenen set i vuit i deu i dotze. Abans set i vuit i deu i dotze no les tenien ni a les cases de pagès. Les cases de pagès, con en tenien més, cinc o sis o set, ia deien: "Oita, quin tou de porcs" (PE-07, p. 97).

"Com que teníem pocs porcs, un parei o tres de truges. Abans, de bestiar, una miqueta només en tenien la gent. (...). El pare a vegades feia engreixades, unes engreixades de porcs, que n'hi 'vien quatre o cinc. (...). I encara, pobre pare, con es venia el' porcs, dels cèntims llavors pagava la farinada. Pagava a.n al Dragó. El Dragó li portava sacs de farinada i li pagava la farinada, con es venia els porcs. Què havia de quedar? Què quedava? (riu). Poca cosa li devia quedar. Ai, Senyor!" (PE-06, p. 2032).

Algunes cases deixaven els porcs lliures al voltant de la casa, perquè anessin menjutejant. "Encara els hi passegem! I tant! Mengen coses allà, mengen terra. En Q. sempre els engega. (...). Els hi engegem moltes vegades. Tota la vida" (PE-35, p. 2050).

Rendiment

El període de gestació de les truges dura "tres mesos, tres setmanes i tres dies. I és matemàtic!" (PE-02, p. 397).

Les truges joves "fins als sis, set mesos no les puc pas enraigar. Casibé, per 'nar bé, que siguin valentes, als vuit mesos. Tres mesos llargs, casibé quatre, cent catorze dies d'embarraq, si va bé, i llavors els dos mesos més de garrins o set setmanes, set o vuit setmanes més abans no ho podré tenir". Abans no treurà rendiment de la truja, que serà quan es vendrà els garrins (PE-12, p. 1678).

Els ramaders petits es queixen de la poca redibilitat de les seves explotacions:

"És (una feina) ingrata. No és pagada". Es queixen que l'altra gent només s'adonen del dia que venen, que és quan cobren. Però "el dia que ve el camion del pinso no el veuen.

d'informants, que es troba a la INTRODUCCIO. El nombre de la pàgina remet a Història Oral. Entrevistes, inèdit, on es troven transcrites, per ordre cronològic, totes les entrevistes realitzades als informants des de 1986 a 1992. La numeració en xifres romanes correspon a uns apunts presos abans de començar l'enregistrament de les entrevistes.

(...). Però el que et fot més, el dia que has de telefonar al veterinari o que encara hakis d'anar (...) a buscar medicaments" (PE-12, p. 1685).

Alimentació

"Llavores (els porcs) només amb blat de moro sol. Io havia sentit a dir que hasta el D., el veí D., els peixia amb una llossa. Ni s'hi veien de grassos i els peixia amb una llossa el blat de moro a.m farina, diguessem, com allò farinetes els feien, una mica espès i senties que feien xup, xup, xup, (...) era una mica espès" (PE-03, p. 1989).

"Ara a la tardor, con ets allà a l'octubre, que cauen les glans, la gent de pagès, la canaia i les dones, anaven a collir glans als roures. Perquè pe' les cases hi 'vien uns roures molt grossos! i uns abres molt grossos. I a part de tardor, cap a l'hivern, que no tenien feina, anaven a collir glans i les posaven en el jup. I llavores no sé si hi posaven aiga, em sembla que hi posaven aiga, perquè es mantinguessin tendres, que no es tornessin músties. I llavores cada dia en 'naven a buscar una galleda o..., segons els porcs que tenien. I eren els porcs de matar (per a ells). Engreixats amb glans són molt bons! Ui! Més que amb blat de moro, ni pinso, ni re. Es coneix el porc engreixat amb glans. I a les cases grans de pagès a totes a.hi 'via jup.

"Però a.hi 'via cases que a lo millor en mataven dos o tres, perquè llavores pe' les cases hi 'vien mossos, hi 'via una criada, hi 'via molta família a.n a la casa, perquè a totes les cases hi 'via molta gent. Doncs, poté havien de matar dos o tres porcs aquella gent al cap de l'any" (PE-02, p. 507).

"Sé que anàvem a collir aglans amb la padrina. Collíem els aglans dels roures i llavores ens els compraven, no sé si era a cinc o deu cèntims el quilo. Carai! Si feies dos rals... (riu) en tot el dia. Oh, no, a.m tot el dia, hi anaves a estones. De vegades sí, tot el dia" (PE-10, p. 508).

Als porcs només els donen menjar "un cop al dia i prou. Aquestes granges també igual, eh! Només els en donen un cop. I abans a casa... Ara no, poté fa un parei d'anys o poc més d'un any, que ho feien al vespre i ara ho fan al dematí. Si un atre dia els hi va bé, a lo millor ho tornen canviar ia". Abans els en donaven dos cops, un al dematí i un al vespre. "Però, es clar, se'ls donaven uns atres menjars, que no els alimentaven tant. Els menjars de casa. Segones i verdura: naps o cols o això. Ara ia no se'ls dóna rè d'això". Més antigament també els feien perolades (PE-02, p. 1852).

Malalties

Hi ha cases que als porcs els donen flor de sofre en prevenció de possibles malalties. "És com un purificant de la sang. I con (com) que la majoria de malalties i microbis vénen tot d'infectat de la sang" (PE-12, p. 1657).

b) Bestiar vacum

"Abans les cases, hi 'vien les cases de pagès, tenien set o vuit vaques; ara la casa, que abans en tenia set o vuit o deu, ara té una granja, que en té coranta o cinquanta. Aquí (a casa seva) abans nosatros no en teníem cap de vaca, ara n'hi han sobre una vintena" (PE-11, p. 1438).

"Llavors tothom n'engegava (a pasturar) de vaques, més o menos, però no n'hi 'vien gaire. Essent una casa que en tenien més, en tenien cinc o sis. Ia tenien el parei de bous també, per trebar la terra" (PE-14, p. 562).

La llet de les vaques es comercialitzava. "Portàvem llet a.n en Marcell, que en Marcell encara marxava amb el carro de vela (...) cap a Tavèrnoles. No sé cap on.t anava a voltar io. Em sembla que anava cap a Tanyà, a... no ho sé el Cós. Bueno, aquestes cases. I sortia allà a la carretera de Roda i allà... em sembla que allà passava un camion (a recollir la llet), de Roda o no sé a.g.on. Però molt dematí, eh!, marxava a les fosques.

"Aquí nosatres li dúiem, a can Marcell, i no sé qui més li duia d'aquí el carrer. Però ell recollia tota aquesta llet i llavors aquesta llet ia anava cap a Barcelona. (...). I, mira, fèiem cèntims" (PE-01, pp. 1029-1030).

c) Animals de tir

"Es clar, llavors no n'hi havia de maquinària. Per llaurar els camps, el que tenia peles, s'ha de dir aixís, tenia bous, un parei de bous, que feien molt bona feina; un atre, un parei d'eugues" (PE-01, p. 1138).

"El parei de bous, el tenien aquestes cases més grosses. Per exemple, Puitxelloles (...) o la Sala. A la Sala, diríem, ia abans de la guerra ia, aquests ia en tenien.

"(...). El Gelabert, io directament, un parei de bous, no n'hi 'via vist mai, ho feien més amb eugues. Però aquestes cases grosses, com és ara a Puitxelloles, el Pou... Cases de pagès que abans es d'això, tots tenien parei de bous.

"Cases de carrer, ia veràs, cases de carrer, allavonses un parei de bous era com ara... Allavonses el que tenia un parei de bous és com ara el que té un tractor de vuitanta cavalls (riu). Es 'vien de tenir moltes terres (perquè els valgués la pena)" (PE-11, pp. 1444-1445).

"I les cases de pagès encara no en tenien (de bestiar)

tant com ara tampoc. Les cases de pagès també aporrinades, també. Perquè, agoita, 'vien de fer les feines amb el bestiar, amb els bous, a.n els camps i, Mare de Déu! (...). I dels camps no se'n collia tanta de vianda com ara. Els camps d'abans no eren tan bons com ara. Ara hi tiren molt abono i llavorens llavor que sigui ben sel.leccionada, ui, i tantes coses! És fa trebariar més la terra, ia ho crec!" (PE-06, p. 2033).

Bestiar cavallar

"Eixint de la guerra, les poltres que venien valien quinze mil pessetes" (PE-14, p. 561)

"L'euga et duia pollí cada any, que també valia molts cèntims! El mateix fer la feina, aquella bèstia l'anaven a menar, con era el temps. Aquí a Vic, a can Casolà, hi anàvem. Bueno, també n'hi 'vien, em penso, alguns atres d'això de muntatge, que deien, del bestiar, però anàvem aquí a can Casolà. I llavores em sembla que venien els de l'exèrcit també. No sé com ho feien, que llavores amb l'exèrcit, devien ser matxos, perquè sortien mules. I, en canvi, a can Casolà eren cavalls i et sortien o una poltra, una atra euga, o un cavall. I allò... doncs, mira... es clar, havies de pagar. L'exèrcit em sembla que no pagàvem. I et donava allò. Què et sembla! Una fortuna. Perquè el pollí ia valia cèntims i la bèstia (l'euga) feia la mateixa feina. Ui! Sí! Valia molt això! On va a parar! (...).

"Ara d'eugues tampoc ia no n'hi han. Com que ara és tot tractons. Tot és a base de tractons! S'ha perdut. Llaurar els camps i tot, vaja" (PE-01, pp. 1063-1064).

Guanyar la civada

"Els burros a vegades s'ajauen i es tomben cap aquí i cap allà i a vegades no poden 'cabar-se de tombar, fer ben bé un capgirell. Veies les cames enlaire i no es 'cabaven de tombar. I deien: "Agoita, no ha gonyat la civada". Si es tombava: "Ara l'ha gonyada, la civada!". Deia que havia gonyat la civada.

"Això ho feien els burros abans d'arribar a la cort. Com és ara, con 'vien trebariat, s'ageien i llavons es revolcaven. (...). Aixís, tombat de l'atra banda. I és que de vegades ho feien dos o tres cops o quatre i no hi 'via manera d'acabar-se de tombar! Llavons fins que tot plegat, zumm!, 'cabava bé: "Agoita, ara sí que ha gonyat la civada". (PE-07, p. 779).

Abeurar el bestiar

"És que abans -io encara ho havia vist- anaven a fer beure les eugues i els burros -io havia vist més eugues, perquè aquí no n'hi 'vien gaire de burros- i els portaven a l'Abeurador, que deien, allà al torrent. I xiulaven, con anaven bevent. Hi havia aquest costum. Per 'xò ia diu: "Ia pots anar xiulant, si l'ase no vol beure". Doncs, au!, es

posaven allà i xiulaven, perquè deien que bevien més bé". I la dita ve d'això. "Ia podies anar fent, si ell no tenia set". (...).

"L'Abeurador era el torrent. Era fet esprés... Allà, con ets damunt del Rastell (la Ricardera). (...). Podé després de la guerra el varen treure l'Abeurador.

"Hi podia anar tothom qui volia. Es clar, mira, consevol portés l'aiga a coll cap a casa seva! Doncs, agafaven l'euga i, au!, cap a abeurar-la. Per 'xò xiulaven. No xiular fort" (PE-07, pp. 829-830).

Actualment han desaparegut pràcticament tots els animals de tir. "Ara tractors i molta maquinària". D'animals, "només moltes vaques i vedells i porcs, molts" (PE-02, p. 1646).

d) Cria d'aviram

Antigament gairebé cada casa criava alguna classe d'aviram, sobretot pollastres i gallines, però també ànecs i oques. Actualment en queden poques i les que resten s'hi dediquen a l'engros. Els tenen tancats en gàbies de nou disseny. Només en casos molt excepcionals, com pot ser alguna casa de pagès, l'aviram corre lliure pel pati tal com feia abans.

Pollastres i gallines

Els pollets, quan eren eixint de néixer els posaven en una caixa dins la casa, per exemple, la cuina, perquè no tinguessin fred. Allí se'ls alimentava i s'hi estaven dia i nit.

A mesura que anaven creixent, passaven a diferents compartiments. Primerament podien passar a una gàbia grossa, situada a l'entrada. Després, transcorregut un temps, anaven al pati amb les gallines, on havien de suportar llurs pessigades.

Les gallines eren criades pels seus ous, no per la carn; encara que, si alguna deixava de pondre, se'n solia aprofitar la carn per a tirar-la a l'olla.

Els pollastres, que es compraven de petits o neixien d'alguna lloca de la casa, eren destinats al consum familiar, excepte les polles assignades a renovar la població de ponedores.

Les gallines anaven a pondre a algun indret, a cobert, del pati, on la mestressa de la casa ja hi havia preparat el jaç adequat, la qual tenia cura d'anar-hi tot sovint a treure els ous, per evitar que una altra gallina se'ls mengés o bé anés a fer el seu a un lloc, que després seria difícil de localitzar.

A posta de sol, les gallines eren conduïdes a la seva cort, que podia ser alguna de les de la part posterior de la casa, on hi passaven la nit.

Els pollastres, que encara eren massa petits per a dormir amb les gallines, perquè aquestes els pessigaven, dormien a la gàbia de l'entrada, que havia quedat petita per a passar-

hi el dia, però no per a restar-hi la nit. Però així que tenien l'edat suficient, passaven a la cort de les gallines.

"De pollastres (com de conills) també en criaven, però no en pujaven. Con posaven les lloques, si sortien pollastres, deixaven el cantador, segons el ramat que hi 'via d'haver-hi. Mira, en cases de pagès més, però aixís a carrer deixaven el cantador per les gallines i llavors algun, que deien: "Agoita, hem deixat aquest per Pasqua" o bé per Cincogesma o bé per la festa major. I llavors els altres (pollastres) te'ls venies. Te'ls 'naves a vendre a Vic. I els conills també. El que no necessitaves t'ho anaves a vendre, feies cèntims" (PE-10, p. 364).

Avui, la gent, que cria polls, ja no es ven els pollastres com abans, sinó que els destina al consum familiar. "Els pollastres per menjar i les gallines per pondre". Quan comencen a ser una mica grossos, els donen "blat de moro. Després una mica de pinso. Blat de moro i pastes al migdia i aiga". De verd, "sobres d'enciam" (PE-32, p. 1614).

Hi ha diferència en menjar "pollastre criat de casa amb blat de moro i de tot barrejat o comprar només pollastre, que hagi menjat pinso. Però és molt diferent! Que diguin el que vulguin. Ai, no" (PE-01, p. 1518).

Malgrat tot, els pollastres "també els criem de granja, perquè no els podem pas tenir engegats. Allà hi ha el camp d'en P. que toca a casa; hi ha el d'en C. I per tenir barbaies? Val més tení'ls, a tancats. No ho podem pas fer. No, no. Ia ho sats què fan les gallines. Sempre se'n van... se'n 'nirien a.n al camp d'en P., segur, i el d'en C. abans d'anar en el nostre (riu). Com ara al Godiol o Torrents, aquestes cases sí (que els poden tenir engegats), perquè tenen...(espai). (...). Ho tenen tot (l'aviram) engegat la Codina. Oh, i ho volten tot! (...). No els hi donen mai pinso. Menjar de pagès: blat de moro i ordí i pastes". Les pastes es fan "amb segones i aiga, una mica barrejat" (PE-02, p. 1852). "Farina de blat de moro també feien molt" (PE-10, p. 1852).

Actualment "molta gent no en tenen, de gallines. N'hi ha que sí. Aquí casa ara en tenim, per nosatres principalment, perquè en P. d'aquí casa, d'ous de compra, no li fan pas goig. Però, les males punyeteres, se'ls mengen! Agoita, una acaba de pondre i ia està, ni una closca no trobes! Abans no ho feien les gallines. Io, per mi, no sé si ho fa -home, alguna tothom s'hi trobava- amb el ser... Perquè de covats de lloca em sembla que no n'hi ha cap. Vas a comprar. Nosatres anem a comprar polls. I molta gent, eh? Doncs, tot això és covat amb incovadores. Io dic: podé ho pot fer això o és que ia en vénen de regàlia.

"Perquè abans, ai, no, no. Tenies gallines -no en tenies gaires- però no se'ns els menjaven els ous. I tants que s'hi troben! (...). No ho entenc io, que ara es mengin els ous les gallines. No ho sé.

"I sats què? Només pinso! Ai, no! No fa gaire gràcia, no. I encara n'hi ha que els donen (...) una cosa (...) perquè fassin el rovei groc. Els ous. Però allò no és natural. (...). Més abans podé era un vreno.

"Doncs, (compar ous) no. Almenos a casa saps què menges i és natural. (...). És que ara tot és a base de pinsos! Tot: conills, gallines..." (PE-01, pp. 1193-1194).

"Abans les gallines sempre en portaven, de pois. Mare de Déu! És com abans que hi 'vien tantes puces. Ara no n'hi han de puces. S'han perdut tot això.

"Io, a casa, anar cap allà radera amb les gallines, amb puestos que s'hi anessin a ajocar les gallines, només de passar-hi quedaves ple de pois. Només... (de passar), sense aturar-te. (...). A les cames ia trobaves que et pessigaven uns pois petits, que casibé no els veies. (...). Cap d'una hora ia es morien amb tu, però feien una frissança. Però carretades, eh! Eren aixís, a motxocs (riu)". Eren diferents dels dels humans. "Uns pois petits, blanquinosos, xics, xics. I ara no. Tens gallines i (no hi han pois). I puestos, que s'hi anessin a ajocar, hi posàvem vermaió i coses, però no marxaven. Es clar, faltaven els... lo que ara els mata, els insecticides" (PE-07, p. 797).

El covarot

Al lloc on anaven a pondre les gallines s'hi posava "el covarot, que deien". Solia ésser un ou de fusta. "Perquè aixís les gallines hi anaven. Veien un ou i a.hi 'naven a pondre allà, a.m una cistella allà penjada, amb paia. I vegades allò, hasta un cove vei i espellingat, penjat. I anaven allà. De vegades n'hi 'vien que hi posaven ous gargots (de les mateixes gallines), però passava que els ous gargots de vegades els petaven les gallines, sats?, i llavors fumien una pudor!, i ho empestaven tot. I per 'xò els posaven els ous de... (fusta)" (PE-10, p. 678).

Acovar-se les gallines

Quan una gallina s'acovava, "ia hi posaves els (ous) més grossos (...). Una covada de pols casibé, en general, una dotzena i mija. Els posaves, con la lloca s'acovava. Que les gallines s'acoven, mira, fan que... mira, no ponen, ia han acabat la posta i llavors, mira, coven. És com con... mira, les bèsties, els conills, els gats, con la femella va; doncs, mira, busquen el mascle. Elles, mira, con 'vien acabat la posta, llavors es... (s'acovaven). No s'acovaven totes, no; mira, això, segons" (PE-10, pp. 678-679).

Ara "ni les gallines s'acoven. Agoita, aquí casa veig que, si tens una gallina, é(s) raro que alguna gallina s'acovi. I abans totes! s'acovaven. No s'acoven ara. Hi han gallines que les mates de veies i no s'han acovat mai, no han set mai lloques.

"L'any passat teníem un gall i no... I no, no. Però abans encara que no tinguessis gall, ia se t'acovaven. Con 'vien fet una posta, cloc, cloc, n'hi havia que ia s'acovaven, però ara no.

"Abans sé que ia mare: "Hosti! Totes les gallines són lloques! Ia no tindrem ous". Ia a.hi 'via alguna gallina que

li dèiem la lloca. Una gallina que et feia, per exemple, disset o divuit ous i ia s'acovava (...), menava molt bé els polls i covava bé. Perquè n'hi 'vien que les posaves i no volien covar i d'atres que, uii!, covaven molt bé. Mira, ia li deien la lloca. A casa... casibé a cada casa hi 'via una gallina, que li deien la lloca, la que feien covar més. Perquè aquella, si s'acovava, era segura, que els covava i els menava bé i en sabia, i no els.a xafava. Perquè n'hi han, que van remenant els ous i els.a xafen i, con neixen, s'esveren. I aquelles no, aquelles queden allà aclofades. Però ara no n'hi han de gallines (lloques), s'han modernitzat també (riu). Han vist que han sortit les incovadores i diu: "Consevol té tanta feina!" (riu). Les consagrades! Han ensumat les incovadores (riu). Com que ia ho fan els atres" (PE-07, pp. 852-853).

"Sé que una vegada ens en va néixer una llocada de polls -encara fèiem paiers allavorens (...)- al cim del paier! Tu, i com que els 'guéssem posat nosatros. No els vàrem pas posar. Ia ho fan de vegades. Una gallina pon sempre al mateix puesto, eh!, i, con ha acabat la posta, s'hi ajoca. Doncs, agoita, bé teníem el pati, però devia volar pel cim del filat. I varen néixer divuit polls! Però tan macos! I valents i arters! No t'ho penses pas. (...).

"I una vegada aquí, en aquest camí (...) veig una gallina allà acovarada i io... Bueno, va tenir por, va marxar. I io que me'n vaig allà i vaig tocar els ous, ben calents! Bé, covava. També n'hi va néixer una niarada! Macos eren! I llavorens ia vegilava. Però, agoita, el temps que els hi vaig tenir. De dies voltaven i la nit, zzt!, cap allà! Eh? Es 'naven a covar allà i io encara els 'cabava de tapar, aixís amb les herbes i alguna ortiga, perquè ningú els trobés. (...). I sempre són més valents aquests. Què ho fa? Perquè la lloca de casa (...), si és l'hivern, els has d'embolicar amb un drapot de llana, perquè, pobrets, no es refredin i això. Varen anar sortint aixís. I són més valents que els atres! I fan una gràcia!, perquè es veuen dimonis i reviscolats!

"Eren molt macos! La lloca de polls! Ai, sí! Ara ia ni se'n veuen de lloques. (...). Ia veràs, ia havien d'estar tres setmanes a covar (...)" (PE-01, pp. 1204-1205).

Lloca de polls

"Allà davant (la casa) estacaves la lloca amb un cordell, hasta amb un roc. Lligaves el cordell en el roc i a la seva cama i au!, però que fos una mica llarg, eh! I els polls corrien i la lloca (estacada), perquè, si la deixaves engegada, anava a esgarrapar i també d'això (feia mal) i llavores també se t'escampava massa, sats?

"De vegades la posàvem en la pollera. Era una cosa fet de vímets, canya i vímets, com les cistelles. Grossa aixís (un metre de diàmetre) i una alçada aixís de tres o quatre pams o aixís i llavores a dalt, mira, com un cul de cistella, però foradat, per ficar-hi la lloca. Rodona, però rodona. Posada al revés i rodona també de dalt. Com un cove (...),

però a.m més gros, i sense nanses i sense cul. Bueno, diríem, el cul arreclat i fordat a dalt. I llavors a.hi ficaves la lloca i a dalt a.hi posaves o bé un roc o bé una mica de fusta, perquè no sortís la lloca. I llavors aixís a.n al voltant a.hi posaves dos o tres rocs, perquè la pollera quedés alta per poguer-hi passar els polls. I els polls passaven (per sota) i allà tenies el menjar de la lloca i el poll. A baix hi havia una vorera com les cistelles" (PE-10, pp. 1393-1394).

A davant de la casa "hi 'vien feixos de llenya. Sé que la mare lligava la lloca a.m un tronc d'allà d'un feix de llenya amb un cordill pe' la pota i els polls anaven corrent aquí davant" (PE-41, p. 1616).

La pollera, també hi havia cases que la tenien penjada a la paret i la feien servir per a pondre-hi les gallines. "I, doncs, com que quedava aixís i ja era fordat i les gallines s'hi ficaven". Ponien en el volt de la pollera. El forat més gros donava a la paret. Posaven una mica de palla a la part més baixa del volt de la pollera i allà hi anaven a pondre les gallines. Amb aquesta finalitat també es feien servir "cistelles veies penjades (...) pe' la nansa i, doncs, com que ja són fordades (de dalt), ja està. Tan solament hi posesis una mica de paia, i au!" (PE-10, p. 1394).

Els ànecs

Els ànecs també són criats per al consum propi, en la majoria de les cases. De tal manera, que no els volen vendre ni als familiars més propers. "(A casa del meu germà) ara tenen vuit o nou ànecs (...) per al consum. Io vaig dir: Bueno, con els tingueu grassos, us en voleu vendre cap? Us en comprarem un". Diu: "No!, que els volem pel gasto! (riu). Ia diuen no" (PE-10, p. 1876).

e) Els conills

"En general, tothom se'n criava (de conills), a pagès, poc o de molt. Sempre en criaves. De conills, en totes les cases, sí" (PE-10, p. 364).

L'alimentació

Actualment, els conills, destinats a la venda, se'ls alimenta amb "pinso i aiga. I si els vòs dar o una mica de paia o d'aquella herba (...) de Puigcerdà, que es fa assecar (...). És com una espècie de fanals amb una fuieta ampla. En donen a les vaques. Sí, sí. I assecada, i llavons, en vès de paia, allò és més bó.

"Io, abans no. Tenia tot aquell conillar (...) allà a l'entrant a baix, (...). I sempre els dava verd. Una mica de pinso, sí, barrejat amb l'ordi i llavors els donava verd. Uii! els agrada molt a.n els conills el verd. Io, per mi, són més gustosos, són més bons. Aquests (conills) del pinso, sí,

ia són... i nets i grassos i macos, però... no ho sé, no, no... podé és la mania que tenim.

"Però a.n a mi, oi m'agradava! Havent dinat, rentava els plats io i llavons ia me'n 'nava cap a baix a arreclar els conills. I sempre -és veritat- passava l'un o l'atre i també et torbes a xerrar (riu). Em distreia i no sé. I, mira, els conills, veig que els donaves aquell braçat d'herba i mengen amb aquell garbo! I el verd és bó. Però, noi, ara... Ara, que també hi han més pestes! i io què sé!

"(La pesta del cap gros) és una mala sort de pesta, eh! I això ia no marxará mai més d'aquí. (...). I allà on se fica! I molts, que els han de treure de necessitat. Però aquells conills -no ens hem pas d'enganyar- els agafa un conillaire, van a.m un matadero i algú o atre se'ls jala²⁹. Ai, Verge, quines porqueries!" (PE-01, pp. 1194-1195).

Avui els conills "no mengen verd, només aiga i... Bueno, verd, de vegades d'aquesta herba, Rey Grass (...), però seca, s'ha de dir. Verd ia no. Perquè abans no els daven aiga a.n els conills, els daven verd. Com criàvem nosatros era molt diferent. Ara, doncs, cop de pinso! Mare de Déu! No l'estobien pas, això no. Però io no ho sé, per mi no és tan bó, no. (...).

"I con era jove, aquells cistellats i sacats d'herba! I els conills veies que menjaven amb aquell gust! I ordí i una mica de pinso també. Però per mi... Ia són grassos i macos, ia, aquests, molt! Però per mi no és aquella carn tan testa ni tan... Per mi no, no és tan bó. (...).

"De donar, si van bé, dóna, eh!, el conill. Però també dóna molta murga, oi? Tenir-ho ben net i l'aiga i tot, i de vegades també els has de medicar" (PE-01, pp. 1516-1517).

Abans els conills eren alimentats amb ordí i civada, però sobretot amb molta herba. "Era la que anaves a collir pels camps. Tota la barreja: plantatges, mauves, trepadella borda, pimpinelles, llàgrimes d'ase (...), alguns fanals barrejats. Herba molt bona. Rebanisses. Feia olor. Correjoles. Això, segons el temps hi ha una herba, segons el temps n'hi ha una atra. Segons el temps, que no hi 'via molta herba, anàvem als camps de les patates -però sense (aixadell), les mans, eh!- pel cim, que ia la patata és morta i aquell tou de correjoles les rentàvem i s'aguantaven, eh?, uns quants dies. En fin, fonois, juliverdes i... mira, doncs... i fa aulor aquesta herba. I els conills, oh!, s'abordaven allà! Io, per mi, era el doble gustós" (PE-01, pp. 1517-1518).

Avui no hi va pràcticament ningú a collir herba pels conills. "Això ara s'ha acabat. Això, que, io, també em fan més gràcia amb herba" (PE-01, p. 1765). Actualment "la gent crien els conills d'una atra manera, amb aiga i pinso i paia" (PE-16, p. 1765).

²⁹ Pronúncia la "j" castellana.

"Si io (els conills) els vui per menjar (a casa), els hi barrejo (el pinso) amb ordi. No tot ordi, no, barrejat, eh! Ara, els que vui per vendre, només pinso, que passin via!

"El pinso és més car, eh! No et pensis pas! Ho vaig comprovar amb dos ramats, desmamats el mateix dia i 'vien nascut al mateix dia, i uns criats aixís, amb ordi, i els altres amb pinso. Almenos hi 'vien tres o quatre-cents grams de diferència per conill, eh! Amb pinso creixen molt més! I tant! Sembla que els inflin.

"No vaig pas a collir herba. Una mica de fals (sec) i una mica d'escarola. Això a.n a tots" (PE-60, pp. 1830-1831).

Hi ha herba que és mortal per als conills, com l'anomenada *gallina*. "Això ho dons a.m un conill i et quedarà adormit. Em penso que és droga o no sé què és això. I les oelles no tinguis por que s'ho mengin no, s'ho menjaran tot menos això. És estrany que ho coneixin. Els conills queden com adormits i ja els trobes morts. Amb una nit, eh? Els en dons al vespre, l'aindemà ia... ia estan" (PE-02, p. 1819).

La reproducció

Les conilles, quan van, "tenen el cul blau, blavós. (...). Morat el tenen, com morat. (...). Diuen que van cada vuit dies" (PE-60, p. 1832).

El període de gestació d'una conilla "ha de ser just trenta-un dies. I, si el mes és de trenta, doncs, se t'enradereix un dia" (PE-02, p. 397).

f) Noms d'animals

"Com ara és tot maquinària, llavors qui tenia un parei de bous, qui no, tenia un matxo o una mula... En fin lo que fos. Cada animal tenia el seu nom. Si era un bou, a l'un li deien *el Vermell*, a l'atre li deien... depèn del color que tenia. Si era vermell, doncs, li deien *el Vermell* o bé *el Colom* o *el Mascart* o bé... En fin, un nom.

"Li deien *el Colom*, perquè, per exemple, tenia un color una mica blanquinós i rojenc. Doncs, li posaven *el Colom*.

"I després *el Mascart* en el que, per exemple, portava la cara... Tindria un color negre, però tindria la cara, que la tindria una mica blanca i... semblava emmascarada, per 'xò li deien *el Mascart*. Volguent dir emmascarat.

"I llavors els matxos i les mules. (...). *Un matxo o una mula moïna*". (...). Normalment tots tenen blanc el tros de sota els ulls, cap a la vora del nas i cap al morro, "però n'hi ha alguna, de tant en tant, que el té negre i aquella és la moïna.

"I llavors hi ha el *matxo i la mula de la vira*. La vira vol dir que tenen una vira de cap a... O sigui, serà roig o serà vermell, per exemple, però tindrà una vira negra de cap a cap, d'aquí a la crina fins al cap de la cua. I llavors aquí a les espatlles també li baixa aixís al través, li baixa pe' les espatlles un tros. I això en diuen *de la vira*.

(...). Perquè el ditxo era aquest també: "Un matxo o una mula de la vira, o molt bona o molt mal parida". Volia dir... per exemple, era molt fina de coll per tirar, ara!, cosselluda també! Eh! Per tirar cosses i per mossegar i per tot" (PE-14, p. 513).

g) La mort del bestiar

La mort d'algun animal de quadra era una pèrdua molt considerable, "perquè en que no valgüessen com valen ara les vaques, però sempre ha set una cosa que ha valgut molt. O una euga, per exemple. (...). Perquè allavons una vaca o un' euga era una pèrdua molt grossa, eh! Molts calers! No valia com ara, però representava, uil!, una fortuna!

"No a,hi 'vien pas tractors allavores ni re. Doncs, un' euga ia la necessitaven pel carro, per tot: per treure fems, per llaurar, per rasclar, per sembrar, per tot! (...).

"Les vaques encara avui pla que valen! I la llet? També porten la llet, oi?, que també dóna molt. Aquestes bèsties són bèsties que valen molts cèntims.

"Els porcs també, però no tant. Els porcs ia és una cosa que no... Té valor i no en té.

'(El bestiar de corral) fan molt ramat i... I també se'n maten molts, perquè... Mare meva! Però no, no, no és un bestiar de valor com una vaca i una euga, un porc" (PE-01, pp. 1063-1064).

5.1.3 UNA EXPLOTACIO PAGESA A FOLGUEROLES (RAMADERIA)³⁰

Continuem l'exemple, que esposàvem al capítol de l'agricultura (vegeu apartat 4.4.3). El model és una explotació, que l'any 1980 tenia bestiar vacum, porcí i de peu rodó.

L'explotació agrícola-ramadera, que ens ocupa, va ampliar les seves instal·lacions, els anys 1963-1964, amb la construcció de diferents corts, per a la mula, les truges i el berro, i a sobre hi va edificar una pallissa.

L'any 1968 es modifica l'habitatge. La cuina, que era a la planta baixa, es trasllada a la primera planta, on només hi havia una sala i les habitacions. La distribució d'aquesta planta, amb l'incorporació de la cuina, queda totalment modificada, i pren la fesomia d'un habitatge de construcció moderna. En aquest mateix any també es modifiquen i modernitzen les antigues corts dels porcs.

Vers l'any 1970 s'edifiquen la cort de les vedells/es i la cuadra dels porcs d'engreix. A sobre s'hi construeix una altra pallissa.

L'any 1979 es realitzà la quadra de les vaques.

Els materials emprats en cada una d'aquestes obres són

³⁰ Cal mencionar la col·laboració de Presentació Font en la recollida de les dades, en les que es basa aquesta part.

els típics, que ofereria aleshores el mercat: totxanes, totxos i ciment.

a) Cria i ús del bestiar porcí

La finalitat de la cria de porcs és comercialitzar-ne la carn. Estan distribuïts en diferents corts, segons el seu estat:

- Truges que estan a punt d'anar amb el mascle.
- El mascle.
- Truges que estan a punt de godallar.
- Truges que ja han godallat i encara tenen els petits amb elles.
- Truges que només tenen els godalls amb elles, quan aquests han de mamar. L'altra estona estan soles.
- Godalls desmamats de set o vuit setmanes.
- Porcs d'engreix.

Alimentació

Les truges amb godalls són alimentades diàriament amb dos quilos de pinso especial per a donar llet i un quilo de segones.

A partir dels dos dies de vida, cada godall reconeix una meta com a seva, i des d'aleshores sempre mamarà de la mateixa mamella.

A les truges, que no donen llet, i al mascle se'ls dona cada dia dos quilos d'una altra classe de pinso i un quilo de segones diaris.

Un sac de pinso i un de segones solen durar uns dos dies.

Als porcs per a engreixar se'ls dona un tipus de pinso diferent.

Un porc, des dels dos mesos, que ha deixat la mare, fins que es ven, ha consumit uns 300 kgs. de pinso.

Els porcs són venuts als 6 o 7 mesos, quan fan 75 o 80 kgs. en canal. Cada porc consumeix uns dos kgs. de pinso diaris.

A les truges també se'ls dona una mica de verd: un cove de naps per a onze truges i un mascle. Cada cove fa uns 25 kg. Un cop acabats el naps, ja entrada la primavera, i durant l'estiu, aquests són substituïts per Ray Grass, alfals tendre o civada destinada a farratge, en les mateixes quantitats més o menys.

Una quarta part de l'aliment que reben els porcs d'engreix, durant l'hivern, és de blat de moro, mentre en dura la collita. També se'ls dona en la mateixa proporció ordi i civada.

Reproducció

És norma general que les truges es portin al mascle als quatre o cinc dies d'haver-les separades del godalls, però també s'ha donat el cas, en aquesta explotació, que s'hagi trigat fins i tot quinze dies.

El prenyat de la truça dura 3 mesos, 3 setmanes i 3 dies,

és a dir, 114 dies. Per tant, una truja pot tenir dues cries a l'any: gairebé quatre mesos d'estar prenyada i dos mesos de cria, que fan el sis mesos i mig que dura el cicle.

Una truja és portada per primera vegada al mascle als 7 o 8 mesos d'edat i a l'any ja pot haver tingut el primer part.

Si el part no presenta complicacions, no hi ha cap tipus d'atenció especial, deixen que la truja vagi godallant tota sola. Una de les complicacions, que poden sovintejar més, és que algun dels godalls vingui de través.

La substitució d'una truja reproductora es pot fer per diferents raons:

- Perquè és vella.
- Si, en tenir la primera godallada, es comprova que no la sap dur a bon terme o que rebutja els petits.
- Per breguer espatllat o per mal de cames una truja pot no ser tornada al mascle i ser venuda.

Segons els tècnics, una truja és rendible fins a la vuitena godallada. Però en aquesta explotació es creu que, si és una bona truja i cria bé els godalls, no hi ha cap necessitat de treure-se-la, podent arribar fins i tot a la catorzena godallada. El període reproductiu d'una truja pot durar de tres a set anys.

Des que neixen fins als dos mesos són anomenats godalls (godals). A partir d'aquesta edat, les femelles, destinades a la reproducció, reben el nom de truges i la resta, mascles i femelles, que formaran el ramat d'engreix, reben el nom de porcs.

Els godalls mascles són capats a les sis setmanes. Anteriorment, quan encara no hi havia el sistema de fer-los engreixar tan ràpidament, es capava també a les femelles. Actualment això no és necessari, perquè se les venen abans que "vagin".

Malalties

Un porc, que al matí es vegi malaltís, se li dona antibiòtics. Si el vespre encara no menja, és molt possible que es mori, però se li tornen donar antibiòtics, fins que es cura o es mor. Per un cas aixís no acostumen a fer venir el veterinari, ja que val més la visita de l'especialista que el porc.

Les malalties més conegudes són:

- La pesta europea, que és la més clàssica. Hi ha una vacuna.
- Poden agafar també la glossopeda, contra la qual també hi ha vacuna.
- La pesta africana, la més greu; contra aquesta no hi ha vacuna.
- La tos. És la malaltia més elemental, no necessàriament ha de ser greu.

b) Cria i ús del bestiar vacum

Les vaques i vedelles, que donen llet, estan separades dels vedells i vedelles petits, que encara en beuen.

Totes les vedelles es destinen a futures productores de llet i els vedells es venen.

Dins la mateixa quadra, les vaques estan separades de les vedelles per un espai. Aquest espai existeix perquè la quadra no està aprofitada en tota la seva extensió.

Alimentació

Les vuit vaques, que formen part d'aquesta explotació, són alimentades diàriament amb 30-35 kgs. de pinso. Un promig de quatre quilos per vaca de llet al dia. No a totes les vaques s'els dona la mateixa quantitat, aquesta serà diferent si la vaca fa poc que ha vedellat o ja fa uns mesos. La vaca, que dona més llet, podrà arribar a menjar-se'n sis quilos diaris i la que en dona menys no passarà de dos quilos per dia.

Pe'l que fa al verd, es mengen un cinc coves de naps, d'uns 25 kgs. cada cove; per tant, seran uns 125 kgs. de naps diaris per vuit vaques de llet. A l'època que els naps són florits no són mesurats per coves, perquè no hi queben; aleshores són duts als obis a braçades, però la quantitat és proporcionalment la mateixa. A partir de mitjan abril, els naps ja són florits. Un carro de naps sol durar un dia i mig. Cada dia es va al camp a buscar-ne un carriat, durant el temps que dura la collita. No es gasten tots, sinó que el sobrant de cada dia permet que el diumenge sigui l'únic dia de la setmana que no s'hi ha d'anar i que al mateix temps es tinguin els naps necessaris.

A les vaques de llet, a més a més, se'ls dona palla d'ordi, perquè se la mengen millor que la de blat. Aquesta última es destina més per al jaç. Les vuit vaques es mengen una bala de palla d'ordi a cada àpat, o sigui, dues bales al dia. La bala fa de 18 a 20 kg.

Les vedelles, destinades a donar llet i situades a la mateixa quadra que les vaques, mengen la meitat de tot el que mengen les vaques. És la meitat d'aliment per animal, no pe'l conjunt. Sis vedelles es mengen un cove de naps i dotze quilos de pinso al dia, dels quals quatre són de despulla de soja.

En el cas de les vaques, igual que amb els porcs, acabats els naps, durant la primavera i l'istiu, aquests són substituïts per Ray Grass, alfals tendre o civada destinada a farratge, en la mateixa quantitat.

A les vedelles o vedells petits se'ls dona només llet fins que tenen un mes. Són sis litres per animal al dia. A partir del primer mes se'ls comença a treure proporcionalment la llet i es va introduint pinso i alfals. Per exemple, cada quinze dies se'ls treu un litre de llet i en proporció se'ls dona pinso i alfals. De manera que als quatre mesos ja no veuen gota de llet.

Reproducció

Una vaca es porta al mascle quan té de divuit a vint mesos. En general, als dos anys i mig té la primera cria.

Les vaques que estan prenyades se les tracta una mica diferent a l'hora de donar-los-hi el menjar.

A l'hora de l'aparellament no hi ha una selecció expressa del mascle. Se'n buscarà un que estigui prop de l'explotació. Ells hi confien, perquè és el mateix que fan servir els seus propietaris.³¹

El prenyat de les vaques dura més de nou mesos, uns quinze o vint dies més. Després del part fins a la nova fecundació es deixen passar de tres a quatre mesos. Se la continua munyint fins que està prenyada de set mesos.

Una vaca vedella un cop cada any o cada tretze mesos. Es muny de seguida, des del primer moment que ha parit. La cria és alimentada amb llet de vaca, però se li dona en una galleda. Quan neix no hi sap beure a la galleda, cal que n'aprengui i una forma és donar-li dos dits perquè xumi. Mentre està fent això, es va abaixant la mà fins que arriba a la llet que hi ha al recipient i comença a beure-la.

Els vedells, un cop grossos, quan fan 200 o 250 kgs., els venen i les vedelles "més guapes" queden per vaques de llet.

No hi ha cap norma establerta per a decidir quan una vaca és vella. En principi, tota vaca pot fer cinc o sis cries i, segons com sigui la vaca, es ven més tard o més d'hora. Si una vaca és bona, se li permetrà fer-ne més; però, si ja des del principi es veu que ja no és gaire bona, es pot vendre després de la primera cria.

Producció de llet

Una vaca que fa mig any que ha parit dona uns dotze litres de llet cada dia. Una que fa un mes n'arriba a donar trenta. A principis dels anys vuitanta, l'explotació, que estem estudiant, produïa uns cent litres de llet diaris en total.

La tècnica de munyir és manual.³² Dos cops al dia, matí i vespre.

Malalties

Les malalties de les vaques més comunes són:

- Febres després d'haver vedellat. Això pot portar que una vaca s'estigui ajaguda a terra un o dos dies sense menjar res. Cal avisar al veterinari, altrament la vaca moriria. Se li posa un suero de calç a la vena i normalment es resol sense més problemes.
- Glossopeda. Abans era una malaltia greu, però ara hi ha una vacuna per evitar-la.

³¹ A la segona meitat dels anys vuitanta la inseminació artificial ja era corrent a Foigueróles.

³² Posteriorment, aquesta activitat també es va mecanitzar.

També es pot donar el cas d'una malaltia que obligui a sacrificar tota la quadra, però aquest ja és un cas extrem.

c) Cria i ús del bestiar de peu rodó

En l'explotació, que estem describint només hi ha una mula,⁸³ que els pagesos calculen que deu tenir cap a vint anys.

La seva feina principal és transportar el menjar amb el carro des del camp a les instal·lacions, on hi han els animals. També fa altres feines, com resclar, segar alfals, etc., per bé que en aquestes activitats hi inverteixi molt menys temps.

La seva alimentació consisteix en:

- Deu quilos diaris de verd.
- Tres o quatre quilos diaris de palla de blat.
- Un quilo de gra de civada.
- Aigua.

El verd és substituït per alfals, durant l'hivern, que és l'època dels naps.

L'any 1992 aquesta explotació es va acollir a la campanya promoguda per la Generalitat de Catalunya, per tal de reduir la producció de llet. A canvi d'una indemnització, es varen treure tot el bestiar vacum. A partir d'aleshores només es dediquen a l'engeix de porcs.

⁸³ A mitjan anye vuitanta aquest animal va ser substituït per un tractor.

5.2 EL PASTURATGE

El pasturatge, al llarg del segle XX no ha tingut gaire rellevància a la comarca d'Osona en general, ni tampoc a Folgueroles en particular. Tanmateix, no hi han mancat els petits ramats (vaques, eugues, oelles, etc.) de les cases de pagès més fortes, que sovint es veien escampats aquí i allà, tot aprofitant les poques pastures que trobaven al seu pas.

5.2.1 EL PASTURATGE AL PRIMER TERÇ DEL SEGLE XX

La Plana de Vic, a principis del segle XX, era deficitària en bestiar cabrum i oví. Abans de 1914 el nombre d'aquest bestiar ja era reduït, però després de la Primera Guerra Mundial, amb l'increment del valor de les terres i la desaparició de les poques pastures adients, aquesta classe d'animals es reduí sensiblement.

"En có que es refereix al bestiar de llana, la producció de la Plana és deficitària, (...). Al centre de la depressió, però, hom engreixa xais en èpoques adequades. La quantitat de cabres és insignificant. (...).

"(...).

"Encara en temps recents hom ha observat una minva en la cria dels ovins. La disminució dels pasturatges, l'augment del preu de les propietats, el dels jornals dels pastors i la dificultat de trobar-ne, són les causes principals d'aquesta decadència.

"Abans, a L'Esquirol no hi havia casa que a l'estiu no enviés el seu bestiar a la muntanya; aquesta transhumància "d'abaix a dalt" es dirigia principalment a les altes valls del Llobregat i del Ter, és a dir, solament a trenta o quaranta quilòmetres de distància. (...) la (transhumància) de "dalt a baix" encara subsisteix potent."

a) La transhumància

A finals de la dècada dels vint, la Plana de Vic únicament tenia importància com a indret de pas dels ramats transhumants, però no com lloc d'origen d'emigració del bestiar.

"No fa més d'una vintena d'anys que encara, per sant Joan, els ramats de la comarca es reunien en bon nombre a la Rotllana (caseriu situat al peu del Montcau, en l'antic camí ral de Vic a Olot, a uns 950 m. d'altitud), per tal de pujar plegats vers els pasturatges d'estiu, els quals es trobaven a les altes valls del Ter i del Llobregat (generalment, els ramats no anaven més enllà de Núria); però avui (...) aquest moviment ha cessat.

"En canvi, ha perdurat la baixada hivernenca de ramats del Collacabra (...), els quals, fugint dels freds intensos d'aquelles contrades (...), emigren vers l'Esquirol (...), per a passar-hi els mesos més rigorosos de l'hivern.

"Dels que passen per la comarca, el camí més important de transhumància és el que es bifurca a Sant Bartomeu del Grau, (...). Un dels dos camins baixa vers la Plana per les cingleres que des de Sant Bartomeu del Grau cauen sobre Gurb (...) seguint el vell camí abrupte que unia Sant Bartomeu a Vic abans de la recent construcció de la carretera. Després els ramats travessen la Plana, de ponent a llevant, i, vorejant, el massís del Montseny (...), baixen a Sant Celoni, i alguns d'ells arriben a passar la serralada litoral per assolir la Marina.

"L'altre camí segueix les carenes de les muntanyes que separen el Lluçanès de la Plana, i (...) els ramats arriben a llurs pasturatges d'hivern, que es troben vers les immediacions de Sabadell i Terrassa.

"(...).

"Els ramats, que consten de 100 a 300 caps, procedeixen de la Serra del Cadí, de l'alta

¹ REPARAZ, Gonçal de (fill) 1928 *La plana de Vic*, Barcelona: Barcino, pp. 198-199.

vall del Llobregat, de la Cerdanya i de l'Urgell. Un ramat que baixi de Castellar de Nuc tardarà a fer el seu recorregut vint-i-cinc hores repartides en una setmana. (...). La baixada dels ramats de l'alt Bergadà s'inicia, segons l'avançament de l'estació, entre Tots Sants i el 20 o 25 de novembre. Com que l'època de l'emigració varia amb l'alçada del punt de partida, els ramats baixen per Sant Bartomeu durant prop de tres mesos, des de Sant Miquel de setembre (el 29) fins a Nadal. Pel camí del Vallès sovint passen sis i set ramats cada dia; abans eren força més nombrosos.

"Els ramats de l'Urgell i de la Serra del Cadí baixen també a primers de novembre, però hi tornen més tard: surten del punt d'hivernatge a finals de maig per arribar a dalt pel juny. Els que van a la Marina tarden un parell de setmanes a fer l'ur extens recorregut. (...).

"Com veiem, Sant Bartomeu és un punt d'encreuament importantíssim de camins ramaders. Hi convergeixen els que vénen del Pirineu i en surten els que baixen al Vallès i a la costa.

"Dintre de la Plana pròpiament dita hi ha diversos camins seguits des de temps immemorials pels pastors. Al llevant n'hi ha un que passa per Folgueroles i que, per Sant Julià, segueix la carena que s'estén fins a Puig l'Agulla, passant després a l'alta vall del Gurri i seguint cap a Viladrau i Sant Celoni. (...)."²

5.2.2 EL PASTURATGE A L'ACTUALITAT

La importància del bestiar oví a la comarca és molt escassa. "És als municipis de muntanya (sobretot en la subcomarca del Lluçanès) on es concentra la major part d'aquest tipus de bestiar. Alps, Collsuspina, Lluçà i Vilanova de Sau són els centres més importants de producció, mentre que a molts municipis del cor de la Plana, és pràcticament inexistent."³

"Junt amb la decadència del bestiar oví, s'ha d'assenyalar la desaparició quasi total de la transhumància; l'únic moviment existent d'avui és el d'alguns ramats de les àrees muntanyoses, que a l'hivern es desplacen cap als termes veïns més baixos. Quines són les raons de la decadència del bestiar oví? Per una banda s'ha de recordar que als municipis de la Plana de Vic no existeixen pastures naturals, la qual cosa dificulta l'explotació del bestiar de llana. Per altra banda és innegable que l'exode rural, que ha afectat sobretot els municipis de les zones més muntanyoses i trencades, ha fet plerar també molts ramats. Encara cal destacar com a factor principal l'escassetat de pastors i els alts salaris que el pasturatge ha assolit durant els últims anys, la qual cosa fa poc remuneradora l'activitat ovina quan es tracta de ramats petits. També el fort increment de les altres activitats ramaderes pot haver actuat en detriment de l'explotació ovina."⁴

5.2.3 EL PASTURATGE EN EL RECORD

Avui encara es viu, en el record del folguerolesc de més edat, el pasturatge dels ramats (vaques, eugues, xais, etc.) per les torrenteres i pels camps, després de la collita. Els testimonis expliquen la seva propia vida de pastor, quan ells eren petits i els va tocar fer-se càrrec del bestiar.

² REPARAZ, Gonçal de (fill) 1928 *La plana de Vic*, Barcelona: Barcino, pp. 202-205.

³ SEGURA, Xavier; i ROSANAS, M. Josefa, 1978, *Aproximació a l'economia d'Osona*, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, p. 87.

⁴ ROQUER, Santiago, 1982, "Geografia humana i econòmica de la comarca en l'actualitat", capítol ane a Gonçal de REPARAZ, *La Plana de Vic*, Vic: Eumo, p. 46.

a) Fer de pastor

Els animals es portaven a pasturar principalment prop del torrent, al llarg del seu recorregut, des del sector dels horts, passant per la font de la Ricardera, fins a la torrentera del Gelabert.

"A nou anys ia em varen fer anar a gordar (bestiar) a.n a mi aquí a les Codinoies. Tenia nou anys. Fer de pastor aquí a les Codinoies, a gordar vaques i pollins i vedells, aquí a aquest torrent que passa a davant de la font del Pou del Glaç, de la font del Glaç. Tota aquella torrentera hi 'nava cada dia a gordar les vaques. Va durar un istiu" (PE-13, p. 1228).

"Llavons va venir un ordre del govern, que es 'vien de fer anar els fills a l'escola fins als deu anys. Com que io encara no els tenia, doncs, vaig tornar poguer venir a passar un hivern aquí (a casa dels seus pares). Llavonses a la primavera següent ia... ia veràs, ia havia passat l'octubre i a l'octubre els feia els anys. Llavonses cap a fer de pastor al Gelabert.

"(Anava a guardar les eugues cap a) tot això de la Raconada fins allà sota a Puigsec. Que en tenien molt llavonses de bestiar les cases de pagès. Home, també en tenen ara, però ara no els engeguen, com feien abans, a menjar herba pe' les torrenteres.

"També les gordava aquí a les Codinoies el primer any que hi vaig anar. Tot això del torrent, des d'allà al Pont de la Sala, dels horts, doncs, tota aquella torrentera, també em feien gordar les vaques. Però no tenien tant bestiar aquí a les codinoies. Hi 'vien horts. Però per 'xò havia de vegilar que no es fiquessin a dintre els horts. A.hi 'via abres també, poiancres a.hi solia haver llavons. Seguien tota la torrentera, anar menjant herba.

"Aquí a les Codinoies no n'hi 'via gaires de vaques. Aixís com al Gelabert n'hi 'via podé una vintena, generalment, entre vaques, bous i eugues i tot això, doncs, resulta que a.hi 'via molt més bestiar al Gelabert allavons.

"I hasta m'hi 'via dormit a vegades per 'llà. Hasta hi ha vegades que encara em recordo d'allà on m'havia dormit aquí, al marge em 'via dormit. Em despertava, me cago'm de! Algunes vegades ia no veia cap béstia enlloc. Ia tothom se'm 'via retirat. Arribava allà a casa (riu) i tothom (el bestiar) ia estava a puesto. Ia ho sabien. El bestiar, si l'aveses amb una cosa, és com les persones. I tant! Doncs, resulta que... I allà llavonses: "Dòs, què t'ha passat!, que triguis tant a venir?". "Oh, sí, mira, m'he adormit". Sort que encara no feien gaire mal als camps de la vora de la torrentera. Doncs, cony, io, si ho veia, els 'via de fer baixar.

"Al Gelabert hi vaig anar que tenia deu anys, havia fet deu anys. Ia m'hi quedava a dormir. Quatre anys hi vaig ser-hi, fins a catorze anys.

"Un dia normal, con feia de pastor aquí al Gelabert, em llevava casibé com els altres (mossos), per 'llà... aviat, aviat, podé per 'llà a les set o quarts de set. Oh, bueno,

a l'hivern podé hasta quarts de vuit. Esmorzar. I per 'llà a les vuit o a les nou ia engegàvem el bestiar i fins allà a les onze. Igualment (riu) que anessim a l'escola. Per 'llà a les onze o a les dotze tornàvem retirar cap a casa amb el bestiar. Dinàvem. I a l'istiu fèiem una mica de migdiada i allà a les dugues tornar-hi. Bueno, a les dugues, a la tarda esperàvem més a engegar el bestiar, pudé eren les tres o les quatre. Amb la calor no engegàvem gaire... (d'hora)". I no tornaven a casa, "si anaven menjant, que no tinguessin pressa d'anar a la cort, fins casibé entrada de fosc" (PE-13, pp. 597-599).

"Io a set anys ia me'n vaig anar per pastor al Godiol. Per quatre mesos vaig gonyar vint-i-vuit pessetes. Ara tu què et sembla? (somriu). Sí, al Godiol a gordar xais. Ma cago'm cony! Què et sembla!, a set anys, me cago'm dés!, què havia de fer? Els xais els portava a gordar cap aquí i 'via d'atravessar això d'aquí, hi 'vien els camps, a.hi 'via una carreterota petita, camps per cada banda, els xais tan aviat eren a baix com a dalt, i io no els podia fer creure. I baixava la gent: "Pobre noi!" (riu). Però io no podia treure els xais d'allà, Me cago'm cony! Calamitat! Era un nen! Què et sembla? (riu)" (PE-17, p. 1369).

"Teníem ramat nosatros, però... perquè no me'l deixaven gordar per una cosa... Io, mira, no sé si era un càstig que em 'via donat Déu o no sé què, però tenia un cop de roc tan cèlebre! I... m'empipava... i que a.hi 'via una oella llaminera o una cabra llaminera, agafava un roc, li fotia cop de roc i, escolta!, era matemàtic, ia li... crac! Li tocava una cama i ia li 'via petat la cama. Llavors em fotien unes pallisses!, a casa, i, mira, noi, no...

"Però, bueno, doncs, hi va haver una temporada que gordava... (el ramat) i em recordo que em varen dir, el meu pare diu: "Con tindràs trenta xais petits...", que les oelles xaiaven, "et deixaré menjar una costella". Collops! Escolta! Io ia en tenia vint-i-cinc, pensava: "Oïta, hi han... contes oelles que han de xaiar, l'acte arribaràs a tenta". Escolta, com un càstig de Déu: la que feia 26 o 27, o se li moria o no arribava bé o aquella oella no arribava bé. Saps? Allò, que io hasta desitjava, cony, que el mascle xaiés!, per menjar-me la costella! (riu). I no hi podia arribar-hi mai. Mare de Déu Santíssima!

"(El ramat el gordàvem) nosatros, com que érem tanta canaia... Ia el gordava el pare, però... es clar, el pare tenia feina, doncs, mentre érem per 'llà: "Vinga, canaia, aneu a gordar les oelles". I sí, sí, ho fèiem.

"Cada dia, sí, sí, engegà-les i, ia ho crec, a pasturar". Hi havia cops que, mentre les oelles pasturaven, la canaia es posava a "jugar.. i, mira, fer bestieses i endavant, en fin. I vegades tot badant, jugant, llavors se'ns en 'naven al quintar i llavors ens fotien pallissa. Mare de Déu! Això sí que ho 'viem fet, moltes vegades. Se'n 'naven als camps, o en els de casa o dels atres. Es clar, si anaven als atres, ia tenies... Cony, se't queixava el veí, es clar: "Cony, que heu deixat menjar...". Au! ia arribaves el vespre (a casa)

i ia estava (hi havia estopa)" (PE-14, pp. 522-523).

b) Les pastures

La qualitat de l'herba no és la mateixa a tot arreu. "L'herba de la torrentera del Gelabert diu que té un pic d'agre. Io ho he sentit a dir. Sí, sí, que pel bestiar ia tampoc no els agrada tant ni re. (...). Segons el què menja el bestiar, també la carn és més..., eh! Sí, sí. Doncs, aquesta (herba de la torrentera del Gelabert) sempre ho he sentit a dir -ia et dic, io era jovenassa-, que tenia un pic d'agre, que al bestiar no els agradava tant.

"De vegades nosatros a.hi 'vïem dut l'euga. Però no (hi anaven gaire). O anar a segar menjar. Però no, no hi va ningú no. Bueno, ara tampoc no n'hi han d'eugues, eh! Però no, no, io havia sentit a dir que tenia un pic d'agre, que no era pas molt bona no.

"I hi ha herba que, ui!, hi engeguen el ramat i, Verge!, tot el dia, i que van bé, eh!, bastant bé. Aquí, és clar, per engegar el ramat podé sense vigilà'l, tampoc, perquè de vegades el bestiar també pela els abres i això. Però no, no; io ho havia sentit a dir

"Que nosatros hi 'vïem anat a tair herba per l'euga i això, perquè al principi que el meu home era aquí (...) io també anava a buscar carretonats d'herba pe' l'euga i tot. I sé que deien: "No, no, allà no hi vagis pas". I era tendra i bona! No, no. Més abans anàvem pels marges. Cap al Gelabert havia anat hasta. (...). Des del Gelabert travessava cap allà sota la torrentera del Puig (...), doncs allà hi han unes marjades altes. (...). Una herba bona! Doncs, taiàvem aquella herba i, ui!, l'euga, pobreta, i també con crien han de dur llet, eh!, doncs, una herba, molt bona que era, mare meva! Pel bestiar. Pels conills, pe' l'euga i per vaques. El que es necessités" (PE-01, pp. 1064-1065).

Cap a la banda de Savassona el règim de pastura, en ser més emboscat que Folgueroles, era diferent.

Les oelles les treien a pasturar tot el dia, sempre que feia bó. "Però, con venia el mal temps, els vies de donar menjar a dins, eh! És que un ramat (...) ia és sacrificat un pastor, eh, perquè aquella bèstia l'han d'engegar tant si és festa com no. Hi has de ser-hi, eh!

"N'hi 'via que (feien transhumància). Havien de pagar un tant per oella (...). Hi van molt bé a la muntanya. Aquí no, nosatros sempre les teniem aquí. El que teniem varies propietats arrendades, que en diuen, sats?". Es pagava un tant anual, que podia ser en diners o espècie: "Em doneu un xai o em doneu dos xais". "Un tant, i ia hi podies anar tot l'any.

"Pagàvem un tant l'any. Bueno, io me'n recordo... em sembla que vàrem tenir nosatres una temporada unes herbes, que pagàvem trenta duros l'any. Si tatxaves per Tots Sants, com se pagava lo atre, els arrendaments i això, ia 'vies de tenir uns trenta duros a punt. Sí perquè io... Ia era molt car ia trenta duros! Perquè io recordo que l'última compra,

que va comprar el meu pare, en va pagar vuit unces i mija. (...). Una unça són setze duros. (...).

"Ho arrendaves pe' les oelles, si tenies ramat. Ara, també ho podies arrendar, si tenies atre bestiar" (PE-14, pp. 561-562).

c) La transhumància

A Folgueroles encara queda el record del pas dels ramats. "Io me'n recordo que pel Call i fins pel cim de la Codina... Deien: "Oita, quin ramat de xais". Com ara veus els d'en Costa o els del Godiol, llavors veies un ramat i deies: "Oita, ia baixa el ramat de la muntanya". A l'hivern, per 'llà al setembre o octubre, que venien de la muntanya, perquè llavors venien les nevades i el ramat marxava i se'n venien cap a per 'vall. I llavors per 'llà Pasqua ia tonaven pujar". També resta la memòria d'un ramat de Folgueroles, que també anava cap a l'alt Llobregat i Castellar de N'Hug a passar l'estiu. "Cada un hi devia anar pel seu compte. Marxaven per la primavera i tornaven per la tardor. Hi anaven a peu des d'aquí. Anaven marxant amb els ramats. Marxaven i anaven fent parades: "avui ens quedem al volt d'aquesta casa". Es quedaven a les cases de pagès que trobaven pel camí. Deixaven el ramat al voltant" (PE-10, p. 4).

5.3. APROFITAMENT DEL BOSC I DE LA MUNTANYA

Els boscos de la Plana de Vic, com ja s'ha comentat anteriorment, han estat substituïts principalment pels conreus i pels prats de pastures seques. Gonçal de Reparaz, a finals dels anys vint, comentava:

"A tot arreu, per roturar els terrenys, hom ha anat destruint els que encara existien fa una cinquantena d'anys. La guerra europea a vingut a donar el cop de gràcia a les darreres bosquíes de la Plana, (...). A Roda, a Manlleu i en altres termes en què la terra ha assolit un preu molt pujat, els boscos han anat desapareixent per a deixar lloc als conreus. La quasi totalitat de les 38 quarteres de bosc amillarades a Vic i una gran part de les amillarades a Tardadell han estat rompudes per a poder destinar a conreus l'espai lliure. En canvi, en la part més alta del terme de Folgueroles, ja cap a les Guilleries, existeixen de 600 a 700 quarteres de rouredes, explotades força intensament; el mateix s'esdevé a Vilallonga.

"Al llarg dels rius i riuets hom veu nombrosos arbres als quals, però, no pot ésser donat el nom de boscos; en general són pollanques. Però tampoc escapen de la persecució. (...). És lamentable aquesta persecució despiadada de l'arbre, tan general a la nostra península.

"A mesura que anem pujant pels pendents que voltan la Plana, anem entrant en el domini de l'arbre. És principalment a llevant, vers les Guilleries, on les bosquíes són més denses; en realitat, hom pot dir que les Guilleries són un immens bosc. I és que aquesta regió és la més favorable a l'arbre, amb les savanes arenisques i l'abundor d'aigües, i encara pel fet d'haver estat quasi incomunicades fins fa pocs anys (l'obertura del Coll de Romagosa tingué lloc en 1876). Allà, a les costes predominen les alzines i els roures, arbres que creixen ràpidament i estan destinats al carboneig en períodes regulars. A les torrenteres sobresurten els pollanques, que ja dels 15 als 20 anys es poden tallar; també s'hi fan espontàniament els verns. No menys rica és la regió del Collsacabra; (...).

"A Manlleu hom factura importants quantitats de fusta, en forma de travesses de ferrocarril, procedents de Collsacabra. Aquesta exportació, però, està en decadència. (...). L'explotació d'aquests boscos ha minvat considerablement; això en bona part és degut precisament a la intensa explotació passada, principalment a la del temps de la guerra. (...).

"(...).

"La disminució de l'exportació de productes forestals ha estat força més sensible en aquests darrers anys, des de poc abans del començament de la guerra. L'exportació de fustes baixà de 17,312'6 tones en 1912 a 14,293'6 en 1925, per les estacions de la Plana. La davallada de l'exportació de carbó vegetal proporcionalment és encara major, puix que ha passat de 3,874'8 a 2,773'3 tones. A pesar de tot, les Guilleries i la Plana de Vic encara proveeixen Barcelona d'una bona part del carbó vegetal que consum (el qual hom calcula en 300 tones diàries)."¹

Aquest apartat es basa en la informació oral, facilitada pels protagonistes o testimonis de cada una de les activitats, en què es divideix: la fusta, la llenya, el carbó vegetal i els bolets.

5.3.1 LA FUSTA

El principal informant d'aquest apartat ha treballat al bosc des de l'edat de 13 o 14 anys.

a) Els arbres

"Aquí hi ha roure, hi ha alzina, hi ha pollancre... ui,

¹ REPARAZ, Gonçal de (fill) 1928 *La plana de Vic*, Barcelona: Barcino, pp. 181-184.

moltes classes. Perquè una cosa és un arbre i l'altra cosa és arbust, arbusto, que en diuen. (...). Hi ha arboç (...), a.hi ha el ginebre, a.hi ha el boix..., a.hi ha... hasta podé les estepes és arbusto, garrics... uí, molta cosa" (PE-14, p. 554).

"El pi d'aquí és rajolet. Això que el pi negre és estimat, eh! El pi negre és podé del més bó que tenim per 'quí. És més blanc i és de més bon treballar i podé el nus no li entra tant cap a dins... En fi, és més lleuger! Això sí, no pesa tant com l'atre. (...).

"Aquí lo que hi ha, que ara també s'ha apurat molt, és el pi pinyer (pinyes grosses), el pi rajolet (pinyes petites), pinassa... i ara també s'han fet alguns marítims..." (PE-14, p. 553).

"El que aquí, un dels arbres que no n'hi 'vien, que es veu que molts anys enradera no n'hi 'via cap (...) i ja n'hi han bastants per 'quí, és el teix. (...). Fot un pes! Això espanta del pes que pesa. (...). En aquell temps, que es feien pallers, doncs, havíem tingut alguna vegada alguna perxera d'això de teix i tens que pensar que... Es clar, lo que és colgat a terra, la terra s'ho menja, a còpies dels anys, i això també ho va fer, però no sé pas els anys!, que feia que era colgat i va acabar... el cor va quedar com el dit (de prim) i era aixís gruixuda (de pam i mig de diàmetre). Allò, encara aguntava, allò cap a baix. I per 'xò pesa tant, perquè es tan lenta de créixer. La fusta com més lenta és per créixer, més pesa. Al Soler és al puesto que n'hi més, però ara s'ha esboiat tant, que n'hi han per tot arreu. En trobaràs al Soler, en trobaràs a Masgrau, en trobaràs a el Castell, en trobaràs a la Garriga, en trobaràs... a tot arreu n'hi ha. A l'Aguilar també n'hi han. Això s'ha escampat. El vent, la grana... o un ocell, que s'ha menjat una grana i llavors amb els excrements ha nascut. Bueno, en fin. Inclús també els esquirois" (PE-14, pp. 554-555).

"Entre el terme de Palou i el Puig hi ha un roure molt gros (...) i al mig hi ha tres forcats (...), fa com una cassola i hi han nascut suguers a dintre. Ara fixa't, a còpies d'anys amb el vent, que hi tira sorra i hi tira cosa, i es veu que... No sé si és el vent o els ocells. Allò, aquells raïms negres. A lo millor se'ls varen anar a menjar allà i, doncs, hi han suguers de més d'un metro d'alçada" (PE-02, p. 506).

"(Els propietaris) no volen bestiar a bosc, perquè es pensen que els hi espatllen els arbres, però els hi surten aquelles romegueres, que no els hi deixen ni créixer els arbres" (PE-02, p. 507).

"El bosc, io, del meu record, veig que és un sí fa o no fa. Perquè aquí al bosc de Torrents hi han els mateixos pins. I els roures, sí, se n'han taiats, però com que en van pujant. Roure i alzina i pins és el que hi ha més. Els pins, con puguen, creixen més de pressa. I d'aquests pins tan alts, que en feien abans pals de trecitat. Els pals de trecitat tots són de pi, perquè com que puja molt dret el pi" (PE-10,

p. 486).

b) Tallar el bosc

"Llavors es 'via de fer tota (la feina a mà), re de maquinària, amb destrall tota. Per exemple, tallar els arbres, ho 'vies de fer amb destralls.

"(...). Un arbre gros ha de ser, eh, amb tres o quatre entalles. Entalles vol dir... que... a.m castellà en diuen cortes. (...).

"A.hi 'via vegades que hi 'via amo, que s'ho feia ell i, doncs, tu li feies per ell, pagava ell. Però moltes vegades ia t'ho feia fer el negociant, o sigui, el que li comprava el bosc. (...). Lo que es feia més a compte dels amos era el carbó en aquell temps" (PE-14, pp. 514-515).

"El pi és creixuda més ràpida. (...). El pi des del meu record (...), sobretot això d'aquest cantó de Savassona, ha augmentat un 80%! (...). Primera, perquè va durar molts anys que valia molts més calers el pi que no pas la llenya (roure i alzina). Con va sortir el butano, la llenya va quedar abandonada. Inclús llavors a.hi 'vien molts propietaris, que et feien el tracte: "Mira, agoita, si m'ho llempieu això, que netegeu a terra, us donem l'alzina i el roure que hi hagi". Fèiem net. Permetien!... et permetia La Forestal, si sortia cap pi, que tot arreu que hi hagués pi petit, eliminar el roure i alzina. Veus? això també ho he trobat per mal fet!

"I, en canvi, ara no, ara no ho volen. Ara volen que quedi vegetació de tot, que io crec que està molt bé.

"Mira, ara nosaltros tenim que tallar aquí a la Baga de T. i aquesta Baga de T., si la volem talar-la bé, l'hem de desgraciar una mica. Veies, quins collons! I saps perquè l'hem de desgraciar una mica? Perquè... Que ha set un disbrat dels amos això, al tardar tants anys a tallar! És que això també és un disbrat!, a tardar tants anys a tallar. (...). Mira, a.hi ha tot lo petit, que és lo que s'hauria de quedar per pujar, que no val re. El que no és mort, ia té el cap mort o, si es viu, és mig ajagut. (...). Hem de deixar el roures més grossos. No, no, ia serà maco, ia, perquè, es clar, queden aquells tan grossos. Però, cony!, també se n'haurien de quedar alguns de petits. I ben pocs! en po(d)ran quedar. Ia en deixarem, però encara els que deixarem, els deixarem de mala gana, perquè no fotaran mai re. I ha set l'esperar tants anys a talar. Si aquesta gent hagues-sin talar -què et diré io?- vint-i-cinc anys enradera, ara hi haurien arbres molt més macos. Però aquests han tardat tant, que... com diu aquell ditxo, que el peix gros es menja el peix petit, i això l'ha matat. Com que tot l'istiu, con és ramat, no hi pot entrar-hi el sol... I, deixa't de punyetes, que tota classe de cosa li agrada veure el sol.

"(...).

"Mira, a.m un bosc de pins... Per 'xò et concedeixen La Forestal cada sis o set anys fer una tallada, a.m un puesto que hi creixi el pi. I sats per què això? Perquè resulta

que, si un bosc és com ha de ser, a.hi ha d'haver cinc o sis remeses de pi. Sats què vol dir remeses? Cinc o sis remeses vol dir que, per exemple, hi ha d'haver pi aixís (d'un metre d'alçada), hi ha d'haver pi de dos metres, hi ha d'haver pi de tres, hi ha d'haver pi de set... I per 'xò llavors a.m un bosc ben portat a.hi té d'haver lo mínim, lo mínim!, cinc o sis remeses de pins, perquè, llavors, es clar, per 'xò et permeten cada, per exemple, set anys aquell bosc, si no està molt apurat, a.hi pots tornar-hi fer una mica de passada. Per exemple, tallar els que tenen ia vuit o deu anys, d'aquí a set anys, i llavors, doncs, ia... d'aquí a set anys més ia hi han els altres.

"Aquests boscos, que no han tallat mai, collons!, tots són d'una classe, d'una remesa, i el dia que els tallen els han de deixar molt clasos, perquè en surtin de petits. Però llavors té una atra dificultat això: que, normalment, tots aquests boscos, que s'ha esperat tant a tallà'ls.a, llavors passen molts anys que no en surten de petits. Perquè, no ho sé, sembla que aquella terra l'hagin deixada maleïda, cony! Passen molts anys! Per 'xò que un bosc és molt mal el tení'l sempre explotat, però també és mal no taià'l mai!

"En canvi, La Forestal, es clar, això no s'hi pot imposar, (...). Sí!, que s'imposen, si tallen massa. Però també! s'hi haurien de poguer imposar perquè no tallen, perquè també el desgracien aquell bosc, cony! Però, mira, està muntat aixís això" (PE-14, pp. 555-557).

Marcar els arbres

"Io em cuido de propietats (...). Em varen dir: "Goita, marca aquells arbres d'allà i tu mateix, taia". Va ser curiós aquell (arbre). El 'via marcat i després... Havia marcat un pi, després vaig pensar: "Has fet mal fet". Primera, no en té gaires a la vora seu i segona, que és un... cony!, és un abre molt maco, aquí tan gros. I, ve, i vaig anar-hi i el vaig desmarcar. I ia, precisament, vaig avisar els taiadors, perquè... es clar, a vegades no s'hi fixen. Això, que el que sap de què va, ia sap de què va allò de marcar un pi. Perquè a.m un abre li fas una marca a.m un cantó i una marca a l'atre.

"Les marques es fan amb la dextra, però que no arribi (...) a.n a la fusta, diríem, a.n a la carn. Perquè llavors aquell abre si, per exemple, ha d'estar dos o tres anys que no el taien, doncs, cony!, li surt molta regina per 'llà i allò el desassangres com una mica. Com a.m tu, per exemple, ara que et facis un tai i dius: "Només m'he taiat la pell". Ara, si taies gaire fondo, cony!, ia hi tindràs més mal més dies, més temps.

"I llavors (per desmarcar-lo) passem amb la dextra tot el volt i li fem com una corregeta, però sense arribar a.n a la fusta, volguent dir: "Aquest no es pot taia, queda desmarcat". I hi vaig passar-hi i el vaig desmarcar" (PE-14, pp. 550-551).

"Això és com totes les coses. Això, si, per exemple, hi ha una persona d'aquests barruts, per dir-ho aixís, i li

entreguen un bosc a la seva mà, ell sempre anirà pels grossos, no anirà mai pels petits. I pensa una cosa, que una persona, que només vagi pels grossos, ha de desgraciar el bosc. Sí. De poc o de molt l'ha de desgraciar. Perquè, normalment, un abre gros sempre és a.m un clar, un puesto que fa un clar, i, a dreta llei i si ets una persona com Déu mana, aquell abre, que està en aquell clar, collons!, si el treus, encara farà més clar! Doncs, el tens de deixar. Això, con se taia, aixís bosc, moltes vegades s'ha de treure un abre més petit, perquè està al mig de vârios i no fan re cap. (...). Això és com que estiguin a.m una taula menjant i són deu i els porten menjar per cinc. No n'hi haurà cap que s'atipi, tots quedaran amb més o menos gana. Ara, si són cinc i els porten menjar per deu, allavores tots quedaran tips i encara sobrarà tiberi. Vol dir això que, si, per exemple, un abre o dos necessiten un tros, èquits tros, per pujar-hi bé, no n'hi han pas d'haver cinc. És una cosa molt clara. I sempre deixar l'abre que tingui creixent, que tingui crescuda, que pugui pujar, i que tingui... Ia es veu això de cop d'ui, el que hi enten, l'abre que té caire per créixer, perquè de vegades hi ha un abre que té el cap tort, defectuós per alguna cosa. Com una persona que tingui, per exemple, un braç petat, que tingui una cama petada, que camini de tort o això. Sempre tens que mirar de deixar el bó, que pugui créixer" (PE-14, pp. 552-553).

5.3.2 LA LLENYA

Durant els períodes de poca activitat agrícola, els homes anaven a bosc a fer llenya per a poder-la cremar durant l'hivern.

a) Fer feixos

"Llavores, mira, com que anaves a fer feixos... Diu: "A tal puesto l'amo hi ha donat (permís), per 'nar-hi a esporgar". Esporgar els abres. Però ho 'vien de deixar-ho net. I per 'xò els boscos eren més nets que no són ara, perquè la gent se l'emportaven (la llenya)" (PE-10, p. 1404).

"Els feixos els feien de roure i alzina. Aquí pi no, perquè fa molt fum el pi i, vaia, no crema, per de dir (molt).

"(Per encendre el foc feien servir la ramaia). Sí, perquè con (com) que en portaven prou de ramaia (riu). I la ramaia ia s'encenia, que moltes hores allà a la cuina, allà a la vora del foc, el vespre entraves llenya (...) i, si hi 'via gaire fuitaraca, llavores tota queia!, con era sec (riu). No era mai gaire net, no; sempre era brut" (PE-10, p. 1405).

"Com que llavores tothom tenia foc a terra, setials de foc. Bé la cremaven prou la llenya, ia anaven nets els

boscós, ia! Perquè a l'hivern, uii!, que en 'gueres vistos!, aquí en el bosc. Tot plegant, tornant de trebariar o el diumenge, au!, al dematí anar a fer un feix de llenya o dos, el homes, al bosc de Torrents o bé al bosc de la Sala, el que era més aprop i au! Petar rebrols. A.hi 'vien vegades que, si en petaven algun de gaire gros i el guarda els veia, també (riu) els renyava, que no ho volien. Ara, les mates sí, i que el deixessin plantat també. Plantat el bosc. De vegades n'hi havien quatre o cinc que anaven pujant els rebrols, doncs petar els més petits i un i dos més gros, que quedés, perquè llavors es fessin els arbres, perquè anessin pujant per fusta, pe' la fusta i pe' la llenya, perquè creixessin" (PE-10, p. 486).

"Els homes, n'hi 'vien molts que anaven a buscar feixos de llenya. No es comprava la llenya com ara. Cadascú ia se'n 'nava, al temps, ia veies tres o quatre homes, que baixaven d'aquí dalt a la Damunt amb un feix de llenya a l'esquena cada un, cada u a casa seva, per casa seva. I deien: "Tu, agoita, vós venir a llenya?". "Sí, au, va, anem a llenya". I un feix de llenya cada un duien a l'esquena per tenir foc a l'hivern a les cases.

"Esporgaven els roures, però bé, saps?, que no malmates-sen l'anyada, s'ha de dir. I ho portaven bé. Sí, sí, si ho feien bé... i gratis, eh! Els ho donaven, solament ho fessen bé. Ia tenien unes cordes espesses per lligar els feixos i llavors portaven un sac lligat -aixís un tros- amb paia perquè no els fes mal a l'esquena. Una cosa posat fins aquí (a la cintura), per portar el feix de llenya, perquè no els fes mal aquí (a les espatlles). (...). Per 'quí a la banda de la Damunt, uii!, que en baixaven de gent que anaven a buscar llenya! (...).

"(Anaven a fer llenya) cap al bosc del Pou i de la Roca, en deien el bosc de la Roca, també n'hi 'via bastant allà de bosc. Aquí al bosc de la Sala, també hi anaven, sí. Cap a can Barretina. Com que tothom en 'nava a buscar aleshores, 'vien d'anar lluny a buscà-ne, perquè també s'acabava, perquè no podien pas tair plançons i roures, eh!, només les brancades i... Mira, saber-ho tair, però que no matessen l'arbre" (PE-03, p. 1996).

b) Fer soques

"El pare a l'hivern solia anar a bosc, a fer una mica de llenya per nosatres. També feien allò, que diuen, soques (...), soques de bruc i aixís, per tenir llenya per la casa. O de vegades esporgar.

"Demanaven permís, oi?, a.m l'amo, diguéssim, del bosc; i fer llenya per nosatres. (...). I algun boscai una mica més gruixut, segons. Segons l'amo, et donava permís o de vegades 'vies de pagar alguna cosa també, eh! Sí, sí, també, també. Io sé que soques sí que en fèiem bastantes. I bé que van!

"Eren soques molt de bruc. Taien els brucs, eh?, com que en fan escombres i tot això, i, doncs, el bruc fa..., bueno

l'arboç també, però el bruc és el més (...). Fan la soca grosseta. Més grosses, més petites. I allò crema molt. Llavors allò ho han de descolgar amb el magai, que diuen. Treur'-ho i allavors allò, es clar, ho fan assecar, perquè, con és colgat, és tendre, mentres es va mantenint la planta. I allavors allò en feiem foc. I escaufen, eh! Sí en vós fer foc a terra, i encara abans algun que tingués estufa, doncs, més petites o les partien o això i en feien també a.m les estufes. Ia fan caliu allò, ia.

"Ve a ser... no és boscai, però, es clar, és l'arrel, l'arrel del bruc, diríem, oi? I allò fa foc, eh! Io, Verge!, si en 'viem 'nades a fer! Ia ho crec que sí! Sí. I pots contar! Misèria! (riu), llavors, en aquell temps" (PE-01, pp. 964-965).

"Compraves els feixos, eh?, a tant el feix. O, si alguna hora el meu home també en 'via anat a fer. En fin, llavors molta gent, oi? Mira, anaven a bosc, que deien. Es 'vien de fer els feixos de llenya. O fer soques, soques de bruc, soques d'arbós, per cremar. Ara ia no se'n gasta d'això. Oh, i foc que feien les soques! I duraven! Duraven força. Ara, que també, pobres homes, ia s'hi feien un bon fart de picar allà ia; perquè, de cremar, sí. I els brucs em sembla que ia els deixaven allà apilotats i... o aquests, que feien escombres de brucs, si els ho deien, ia hi anaven prou, ia els aprofitaven per fer escombres. (...). També en 'naven a tair a bosc, però devien tair el bruc arran i deixar estar la soca; suposo que ho feien aixís allavors" (PE-01, p. 2125).

c) Els feixaires

"N'hi havia que era lo seu, tota la seva vida havia fet això. Es gonyaven la vida anant a bosc a fer feixos. Feixaires. Tairant el bosc i a fer feixos. Hi havia aquest, en Barretina. En Basses que no havia pas fet res més. En Roure. Tota la vida que havia vist que anaven a fer feixos. Era la seva feina" (PE-07, p. 227).

Deien: "Agoita, ara anirem a fer llenya per nosatros". Anaven a.m l'amo de la Verneda o amb l'amo del Masdencoll² o... "Què?". "Oiteu, anem a netejar aquell tros". I donava un tros a.m l'un, un tros a.m l'atra. I llavors feien els feixos per casa. Però llavors durant l'hivern, com que no

² La relació d'un dels amos del Masdencoll amb els llenyataires sembla ser que no era gaire bona, com ens ho demostra el fragment d'una carta escrita al rector de Folgueroles, amb motiu de la construcció del nou cementiri: "(...) yo estoy altamente indignado con ese ingrato pueblo, que me ha causado daños sin cuento en el tierno y eroso bosque del Mascoll, destrozandole del modo mas atrevido y escandaloso, y digo, con ese pueblo, porque no son pocos los vecinos del mismo sino muchos los que han contribuido á causar los daños y perjuicios que se me han ocasionado. Tengo una lista de los criminales, pero sobre todo de seis que son los q. mas se han distinguido en cortar plantones y hacer daño, lista que conservo en mi poder, cuya lista enseñe al Juez y desgraciado si alguno de ellos se descuida y se le puede coger infraganti, que, le aseguro á V. que la ha de pagar caro; (...)" (A.P.M., Llibre del cementiri).

tenien gaire feina, anaven a fer feixos per vendre-se'ls.

"Ara no es fa, però llavorens, con taiaven pins, tota la brancada s'enfeixava. Hi havia en Barretina que, com que es 'via estat a can Barretina, ia era bosquerol, ia se'n cuidava de tot això. (...). És que llavorens hasta els pins esporgaven! No hi havia cap branca que es fes malbé. (...). Anaven allà, pujaven als pins i els 'naven esporgant, els deixaven ben esporgats i llavorens els enfeixaven.

"Doncs, agafava un tros de bosc ell (en Barretina), (...) i, com que no donava l'abast, deia (a un altre): "Agoita, si véns a fer feixos amb mi, a tant el feix". Cont més en feien, més gonyaven. D'aquests feixos en gastaven molts les teuleries, els forns, els pastissers. I les teuleries per coure obra. I els boscos, es clar, que eren nets. Encara no hi havia una matota, ia la taiaven, només deixaven el més gros.

"Els amos en donaven un tros. Deien: "Oita, netejar aquest tros". I per netejar no et feien pagar res. Però que els hi deixessis plantat i ben arreglat, eh! Perquè hi havia el guarda que passava i deia: "Ep! No ho has... Deix'-ho bé". I ben plantat i tot ben net. Feies el feixos i te'ls emportaves a casa.

"Ara hi ha moltes romagueres. Llavors no n'hi havia ni una, de romeguera. Ara trobaries tot de romegueres, llavors no. Llavors era: o les branques d'alzina o roure o pi o una matada, que havia pujat, d'alzina, que hi havia un bon motoi, que n'hi havien quatre o cinc, i només... havies de treure els atres i deixar-li un o dos de guapos perquè fos l'arbre. Però de romegueres, no en trobaven enlloc, perquè ia se'n cuidava el bestiar i anar-lo netejant aixís". Hi pasturaven les ovelles i les vaques de les cases de pagès que n'eren propietàries. "L'Arumí i el Masdencoll, hi anaven les vaques i les oelles" (PE-07, pp. 225-227).

d) Els distribuïdors

Els qui disposaven d'eugues i carros, els utilitzaven per a transportar llenya: Tant la que podien fer ells com la que no havien pogut baixar els feixaires. La distribuïen, principalment, a les teuleries i als forns de pa, però també en portaven a tothom qui en sollicitava.

"Cada dia al dematí tots aquests veies que... Ara com veus camions, que marxen a carregar o sorra o... Doncs, llavors aquesta carretera d'aquí Vilanova veies un carro radera l'atre, cap a buscar a bosc, tots. Feixos i boscais i soques i lo que fos. Vui dir, les soques que eren veies, diguéssim, dels arbres que ia d'allò (havien tallat), també les aprofitaven per cremar.

"Els (els de casa seva) en solien portar-ne molt llavors a.m aquestes cases, doncs, que feien totxos, les teuleries. I els pastissers. Els pastissers com que també cremaven amb això (llenya), doncs, llavors en solien portar-ne molt. Però aquests (feixos) els feien de pi. Aquests cremaven les branques de pi. Que taiaven pins, doncs

feien feixos de pi, que era lo que els hi 'nava més bé. Pels pastissers i els teulers.

"Les cases cremaven roure i alzina i... soques i... Bueno, llavonses con (com) que tothom feia foc a terra i eren aquells que hi cabia tant com volies. Hi fotien una soca d'aquelles tan grosses i allà durava... bueno!

"Doncs, allà, tal com se reunien a batre tota aquesta gent³, agafaven els carros i cap amunt. Tothom, tothom, tothom. Tots, tots. Mira, era l'únic mitjà de vida que hi 'via, no hi 'via pas cap més manera. I després també se'n trobaven que en pujaven tres o quatre de Roda. Io també hi 'via anat. I cap amunt a fer llenya. I al mitdia o, bueno, cap a la tarda ia veies que tornaven baixar tots carregats i au!

"Cada dia, cada dia. En part d'istiu no, eh! En part d'hivern, diguéssim, con no teniem feina al camp o no teniem, doncs, que fer res per 'quí, doncs, cap al bosc a buscar llenya.

"Sí! Llavonses (riu), ui!, ia es passaven negres, ia! (...). I 'ver-te de gonyar la vida aixís, tu sats lo que és!? Escolta, anar a bosc esparracats, t'enganxaves... Una hora quedaves ensorrat, amb les carreteres que hi 'vien que quedaven clavats, les eugues no podies llavonses tirar. De vegades et pensaves arribar les dugues de la tarda i arribaves a les dotze de la nit o a les vuit del vespre o a les set o a les nou. Un desastre! Un desastre era!

"Llavonses encara havien d'anà'ls a a portar als puestos, que feien d'allò (pa o teules). Si havien d'anar a (...) la Teularia d'aquí al Gurri, que era el puesto que n'hi 'vien més, o a Vic (...). 'Naven a portar a tot arreu. I amb els pastissers, doncs, aquí a Roda. Vaia, a tot arreu portaven llenya. Tenien més o menys els clients i deien: "Agoita, doncs, necessitariem tants feixos". "Doncs, va". Agafaven els que necessitaven i ia estava, tres o quatre carros o cinc o... Bueno, si veiguessin que no ho podien fer-ho, doncs, llavonses s'ajudaven l'un amb l'atre" (PE-47, pp. 1579-1580).

"Hi 'vien els de ca l'Arsís, que tenien dos carros i dugues eugues i també sempre hi anaven. Anaven a bosc a buscar, mira, llenya. Feixos. Taiaven i d'allò, i, si hi 'vien, mira, les cases de dir: "Porteu-me tants feixos", els hi compraven.

"Hi 'vien vegades que el pare", l'hivern, com que la terra no s'havia de treballar gaire, anava a bosc. "Hasta el meu germà hi 'via anat, i deien: "Anirem a fer soques". Soques del bosc o bé de bruc. (...). O bé fer feixos. I llavors deien a.n a l'Arsís", que amb el carro els ho anés a buscar al bosc i els ho portés a casa" (PE-10, pp. 1404-1405).

La llenya, que portaven del bosc, cadascú l'acabava de

³ Es refereix als qui es llogaven, amb les seves eugues i els seus carros, per a batre per als qui no en tenien.

tallar a casa seva. Tant podia ser al davant de la casa, si hi havia lloc, com al darrera, en un racó del pati.

Avui tota aquesta activitat ja no existeix. "És clar, tot ha evolucionat. ¿Què farien d'anar a fer feixos? No els podrien pas vendre, ni per fer foc. Ningú els voldria, la llenya prima aixís. S'ha canviat, es clar. Una cosa ha portat l'altra. L'evolució de l'humanitat. Lo natural... Hem anat massa per lo artificial. Varen començar per les estufes. Les estufes, llenya petita i ramaies i tot això, ia re, havien de ser (trossos) grossos. De les estufes ia ha vingut la calefacció, i amb la calefacció ha vingut el petroli, i au, anem fent; i la trecitat i... I els fornars, agoita, ia... re, de feixos; i les teuleries igual" (PE-07, p. 227).

5.3.3 EL CARBO VEGETAL

"Era el carbó que llavors hi havia. El gastàvem en els fogons", per a coure els aliments. "A les botigues ia en venien. Hi 'via cal Rei antic, que ia ho eren de carboners. (...). El 'naves a comprar allà. En venien. I ells a sarrions n'espergien per tot arreu, pels pobles. Aquells eren pròpiament carboners" (PE-10, p. 504).

"Abans ia feien aquelles barraques de carboners a les Guilleries. (...). Molts homes ia no 'naven anar i venir, eh?, era lluny; doncs, ia es quedaven a dormir al bosc. (...).

"Allavòs aquí a Sant Tomas, que va passar allò de la guerra i hi 'vien aquella mà d'abres, que els varen tair, (...) també hi varen fer unes piles de carbó!, ui!, i llargues! (...) i ben tapades!, amb terra i tot. I 'guesses vist com sortia el fum per una espècie de forats. I allà, es clar, es 'via de... s'ha de coure. (...). Perquè, ui!, un arbre tocava l'atre aquí a Sant Tomàs. Eren molt espessos. Eren roures. Aquest (carbó) era de roure. El d'alzina és més bó. Això ho varen fer en temps de la guerra" (PE-01, p. 1456).

a) Els carboners

"Els 'vien (els troncs) d'anar tair a trossos. I aixís com ara ho fan amb aquells xerracs i allò, llavors només a cop de destrals. I branques. (...). I 'naven fent uns carrers de llenya i llavors ia l'anaven apilant cap allà on feien la plaça pel carbó, i apa. Llavors posà-la bé (la llenya). I llavors hi 'via el que el coia. Hi 'via d'estar sempre, a la nit i tot, eh! No allò de: "Demà ia vindrem", no. I s'havien d'estar allà" (PE-05, p. 1790). "I vegilar que no hi quedessin ensorrats" (PE-19, p. 1790). "Si hi

quedaves ensorrat, podies quedar cremat" (PE-05, p. 1790).

"El (fer) carbó encara ara me'n recordaria ben bé. El que jo no sabia dominar el foc. O sigui, que a.hi 'vien homes especialitzats per 'xò, o sigui, que ia li deien "el carboner de Fulano de Tal".

"Anaven a fer campanyes a tot arreu. Sí, perquè això és feia... Un o dos anys es feia aquí, una atra vegada la fas a.m un atre puesto. És com una tallada (d'arbres) això. Igualment. No la pots pas tornar-la fer l'any a sobre.

"Tallaven el bosc. I llavors partien els troncs a mida, aproximadament, aixís, de metro deu o metro. Els estimbaven. I ia a.hi 'via la plaça a baix. Llavors començaven de posar el troncs bé. Sempre quedava un... Ui! A.n a la pila, que en deien, aixís, podé deia trenta-cinc o coranta de diàmetre, perquè llavors allà és con hi tiraven el menjar de la pila, que deien, el bitllar. En deien bitllar la pila.

"Bitllar volia dir que... o sigui, que una pila... És molt curiós, eh! Una pila havia d'estar dos o tres dies torrant. Volia dir que torrava la llenya, perquè després, quan és ben seca, és quan s'encen. I llavors el foc... Es clar, tu li donaves per 'alt. Feies un bon foc allà fora. Tenies un bon caliu i llavors agafaves la pala i caliu! cap a dins en aquell forat. Llavors li feies trossos..., per 'xò deia del bitllar. Feies trossos aixís (de pam) de llenya, perquè poguessin quedar a baix. 'Vies de vegilar molt, perquè algunes vegades se't 'vien encallat, baixant un. Però llavors ia tenien el burxò, que deien, i ho feien 'cabar d'arribar a baix.

"Bueno, estava dos o tres dies aixís, cremant a baix. Allavors, con allò estava ben torrat -es curiós, eh?- llavors pujava el foc a dalt. I una pila sempre començava de coure's per 'alt, mai per baix!, sempre per 'alt!, i anava baixant. I llavors, es clar, com que tenia aquell... A lo mellor tenia... A lo mellor tenia deu o quinze metres de circumferència aquella pila. Es començava ampla i anava acabant, acabant, acabant; anava acabant a dalt, però no amb una punta, no; una mica xata. Bueno, doncs, allavors el foc... És el secret del carboner: el 'via de baixar recte a.m tota la pila. El foc tant 'via... Sí, per exemple, aquest cantó li baixava més, malament!, la pila ia no anava bé. Allavors hi feien uns forats amb un burxò, per sortir el fum, als costats. I llavors, con veien...: "Cony, aquest cantó em baixa massa", allavors tapaven aquells forats, diríem, paraven el foc d'allà (d'aquell cantó), que no tingués força i li donaven més... més gas, diríem, pe' l'atre. I, con ia el tenien coronat, aproximadament igual, doncs, tornaven destapar aquells forats i li quitaven una mica de força, perquè llavors en tenia més l'atra banda. Li quitaven una mica de força a l'atra banda, perquè baixés tota junta. I això, doncs, no ho sé, depèn de les cargues, que tenia la pila, però a vegades... Normalment, normalment... les piles casibé no en podies treure re de quinze dies d'haver-hi foc.

"Quinze dies estava una pila... hasta a.hi 'via pila, si era molt grossa, de moltes càrregues, hasta més. Però,

normalment, quinze dies, ben bé!, es necessitaven per coure-la aquella pila.

"Allavores, con ia el foc era a baix... Perquè, con ia estava a.m una certa altura per arribar a baix, per exemple, una altura aixís (un metre) per arribar a baix, ia casibé no l'havies de bitllar. Saps per què? Perquè, com que durant tots aquests dies que li 'vies donat tant menjar, doncs, ia hi 'via un pilot de caliu, que ia arribava en el..., per exemple, allà on.t hi 'via el foc. Doncs, llavors ia anava fent ella sola fins a baix. Però sempre quedava uns culots, que en deien culots, uns trossos aixís (dos pams), per arribar baix a terra. (...). Perquè llavors no li podies tenir dies aixís. O sigui, llavors, con aquella pila havia (arribat) en aquest estament l'havien de rescaldar. (...).

"Però és que primerament la pila, con se fa la pila, es deixa ben feda de boscais. Allavores se li posen lo menos una mà de branques, ben espesa de fua i branca, com més espesa, mellor. Per exemple, si és de boix, mellor. Oh! una mà ben bé, eh! Tot el volt, d'aquelles branques. I llavors s'agafen uns terrallons i comences a baix i, au!, casibé un pam de terra de cap a cap. (...).

"Bueno, doncs, allavores venia rescaldà'l. Rescaldà'l era con paties més, perquè havies d'anar amb esclops. Io conec un noi, que és viu encara, (...). Aquest xicot, pobret, una vegada, ia era en part d'istiu (...), rescaldejaven piles - això era a Querós-, i, cony!, com que no podia aguantar, perquè... Es clar, fas baixar aquella terra de la pila i tens que pensar que a.hi 'via terra... Si era terra grossa, feia com un terrós i vermei de foc, eh!, com si fos foc. I, es clar, doncs, allò llavors allà... ia tenies uns rampins, allò ho apartaves cap a les vores, quedava la terra més fina, perquè lo que apagava el carbó era la pols, i llavors el feies baixar la pila aixís amb ventaiades, de dalt a baix. I llavors, con ia tenies això, tota aquesta terra fora, llavors amb una pala amb un mànec llarg, tota aquella terra més fina cap a... igual d'allà on 'vien fet baixar aquesta. I aquella pols era la que apagava el carbó, apagava el foc. I, es clar, però llavors no aguantaves!, els peus, per 'xò anaves amb esclops. Doncs, aquest noi, pobret, era allà la vora de la riera i diu: "Té, me'n vaig a l'aiga". I, escolta, sempre més ha quedat com envàlit. Es clar, de tant! calentura i després tan fred de cop va quedar... mira, i ara camina amb bastons. I diu que li ve d'això.

"Doncs, allavores, quan el 'vies fet tot el volt de la pila... Oh, a.m un dia... perquè et 'vies de parar, perquè no podies aguantar. A.m un dia, si en feies una... dos i tres homes, ia era molt!, eh, de rescaldejar una pila.

"Bueno, llavors havies d'esperar dos dies a treur'-ho, almenos dos dies. I llavors ia començaves per baix amb una aixada grossa (...) o bé hasta amb un rampí ho 'viem fet. Començaves per baix i anar voltant la pila, au!, i ia et 'nava baixant el carbó, russt! I llavors un atre amb rampí ia l'estenia, perquè llavors tenies tota aquella plaça i ia l'estenia. I llavors, si sortia alguna brasa, que hi 'via foc, doncs, li tiraves una mica més de terra i com més llarg sortia el carbó més bó era.

"Aqueïl carboner, que treia un carbó curt, deien: "Aqueïl carboner no val re". I llavors sortien aquelles brases, que tenien com un color platejat. "Hospa! -deien- aquest sí que és bó de carbó!". I feies aixís. I feies aixís... l'agafaves aquella brasa tan... Hasta a.hi 'via vegades que hi 'via tot el tronc (...), tot el tronc sencer cuit. I feies aixís, el picaves amb un roc o amb algun atre tronc i feia: "Clic!, clic!, clic!". Aixís com ara piques la fusta i fa "cluc!", doncs, allò feia "clic!, clic!". El que ho entenia bé, deia: "Aquest carbó sí que és bó". I sempre et donava una mica més. (...).

"Bueno, d'homes, eren dos, sempre. Con feien la cuïta del carbó, eren dos, perquè s'ho rellevaven, perquè lo menos hi 'vien d'anar dos cops cada nit a vegilar les piles. Se'n 'naven a la barraca, la del bosc. Primerament, es feien una barraca. I, es clar, doncs, llavors, perquè no es... Ia estaven entesos aquells dos homes: "Agoita, a les dotze de la nit ia hi 'niré io a mirar-ho i a les tres del dematí ia hi 'niràs tu". I a vegades, no et pensis, eh!, amb neu i amb tot 'vien d'anar com d'aquí (Folgueroles) al Pont del Vent a veure les piles. Oh, i a vegades en tenien, per exemple, una allà, en tenien una atra allà dalt amb en Clotet, en tenien dugues o tres cap allà al Masdencoll i 'vien de fer tot aquell volt, eh! (Els des de la seva barraca controlaven tot un sector de bosc).

"I a vegades es trobaven... Ia ho miraven molt això, però a vegades... Sempre a.hi 'via alguna pila, que els fotia alguna sortida estranya. Ells miraven que, com és ara la nit, per gota que poguessin, que no les 'guessin de bitllar a la nit. Perquè ia tenien llenya allà preparada, per bitllar la pila. Però, tu saps què és a la nit allà, tant si plovia com si nevava, de baix cap a dalt, feixos de troncs amb un terralló d'aquests o amb lo que sigui, per a bitllar la pila? Ells ia miraven, però a vegades a.hi 'via alguna pila, que se'ls fordava pel costat. Ia l'hem fotuda! Vinga! Llavors anar a buscar ramais, bitllar-la ben bé, ben plena, de troncs d'aquests. Allavors anar a buscar ramais, fotogr'hi uns quants ramais allà... Ia ho tenien apunt, de totes maneres. I vinga, llavors uns quants cabassos de terra allà, per anar tapar aquell forat. I, segons quina terra a.hi 'via, escolta, no el podien parar el foc, perquè aquella terra filtrava. Hosti! Llavors allò sí que els 'nava malament! O en feia massa via de coure's o... ui, ui, ui! Sí, ia volia el seu secret, ia, el coure el carbó. Molt.

"Aquesta gent (a més de carboners) també eren pagesos. Pagesos, per exemple, d'aquestes muntanyes, que no tenien gaire feina durant el temps i hi 'naven, feien aquesta campanya. (...).

"Ah, després una atra. En aquell temps, que existien els tísics, diu: "No 'via vist mai cap carboner tísic". O sigui, que la pols del carbó era sana, que, en canvi, la pols de la pedra i tot això és tan dolent i la pols del batre inclús; doncs, en canvi, la pols del carbó era sa. O sigui, no 'via conegut mai cap carboner tísic.

"Ells feien el carbó per vendre. (...). Em sembla molt que... cada tonelada i mija de llenya, sortia una carga de

carbó, que eren cent... cent vint! (quilos). (...). Veies, si s'entornava. O sigui, que llavors el preu del carbó amb el preu de la llenya es 'via de multiplicar" (PE-14, pp. 543-548).

"Ia feien una barraca allà i ben parida, eh! Hi fotien unes branques que ia podia anar plovent, de ginestes, allò, molt ben parides, eh!" (PE-05, p. 1790). "De ginestes i gleva. Bueno, feien la barraca, però sempre a la campanya, si hi 'vien quatre o cinc piles, aquella barraca servia per tot aquell sector. Fins que el 'vien pesat (el carbó)" (PE-19, p. 1790).

"I eren putes aquells avis! Feien una barraca hasta pel gos. Igual a aquella (la dels homes), més petita. Sí, Tenien un gos allà. Collons, i el gos sempre allà dins. Ben parit! I el foc no s'hi acabava mai allà dins. Era de collons! Hosti! Era molt maco!" (PE-05, p. 1790).

"Hi havia un tronc (a dins la barraca), que entrevejava aixís; això, per seure sobre el tronc". I quan era l'hora de dormir, només s'havien de tombar. "Només 'vies de fer aixís, patapum!, i anà-te'n d'esquena i ia estava. Ah, i el sunyer, a sota un bon tou de branques d'alzina, allò, de rama. Allò feia de sunyer (feia molla). I llavors paia a sobre i ia estava. On, sí, no et pensis, que ia s'estava bé, ia" (PE-19, p. 1790).

b) Els distribuïdors

"Els de cal Rei anaven molt aixís a bosc, i venien carbó i llenya. Si volies carbó pel fogó, vaia, per coure, 'vies d'anar a cal Rei" (PE-10, p. 1404). "Io en 'via anat a buscar-ne. "Ai, vé a cal Rei a buscar mija rova de carbó", cinc quilos de carbó. I una rova són deu quilos. Amb una cistella". El compraven de mica en mica, perquè "no tenies pas prou cèntims. Ia veràs. I, com que fèiem foc a terra, una mica de carbó amb una mica del caliu, el caliu del foc a terra, el posaves en els fogons i una mica de carbó i no gastaves tant" (PE-10, p. 505).

"Llavors el posàvem (el carbó) a.m sarrions (...). La carga d'un matxo et portava... El sarrió feia de carbó xixanta quilos i cinc quilos del sarrió, xixanta-cinc. I, doncs, xixanta-cinc i xixanta-cinc, cent trenta, era la carga del matxo. Un matxo portava aquests dos sarrions (un per banda). I llavors anava un home sol amb tres o quatre matxos. I amb aquella moriscada!, aquell temps. Hi 'vien d'aquests traginers amb aquella moriscada!, aquests matxos, que ia els a senties a venir com d'aquí a Tavérnoles. Eren morisques. No eren aquelles esquelletes petites, no. Allò rodó, que hi va aquella bala a dins, però eren aixís grosses (de dos a tres centímetres de diàmetre). I ia resulta que ia hi 'via animal que ia tenia tot... tot de dalt a baix. I senties: "Gadaging! gadaging!". Escolta, ui! I hi tenien molta cura amb això. Eren molt macos! I al radera la rabasta, que en deien, dels matxos, allò, una correja, que

es passava per baix, tota amb unes pells de toxò, pells de toxó, que els hi penjaven fins aquí baix (a les cames). Aquest era el traginer que havia anat a buscar el carbó, per portà-lo al port de carro,

"A port de carro. Ara perquè no hi ha carros. Ara seria, per exemple, port de camions. Ara ja no n'hi han de matxos d'abast, com que no es fa carbó" (PE-14, p. 546).

"Nosotros el distribuïem el carbó per les cases. El trèiem d'aquí dalt de Savassona". Algun dels seus clients els exigia que li portessin directe des del bosc, "perquè, es clar, el que abocàvem a casa, doncs, el muiàvem una mica (riu), perquè pesés més. En aquell temps hi ballava una mica la mandanga. Doncs, l'abocàvem, el muiàvem una mica. Doncs, si n'hi 'bocaves, per exemple, vint sarrions, llavors en feies vint-i-tres o vint-i-quatre (riu).

"Però això, segons quin carbó el podies muiar, segons quin no, eh! Perquè, si era aquell carbó de barres primes, aquell bé. Però aquell carbó, que és de tibossos gruixuts, allavors s'estellava. Ara, que jo els deia (als clients que es queixaven): "S'us pot estellar (riu), però no s'us florirà mai! Per moll que sigui, no s'us florirà mai" (riu)" (PE-05, pp. 1787-1788). "Ja ho crec que no es floreix el carbó" (PE-19, p. 1788).

"Con varen començar de sortir els llums de petroli (...), ja hi vam conèixer amb el carbó. Hosti, con va arribar el butano! Ja es va haver acabat. (...). Doncs, per 'xò llavors jo me'n vaig anar a treballar a la fàbrica" (PE-05, p. 1788).

5.3.4 ELS BOLETS

La recol·lecció dels bolets, que creixen espontàniament al bosc, té una tradició molt arrelada a la comarca d'Osona. A començaments de segle la comercialització d'aquest producte representava una bona font d'ingressos per a moltes famílies.

"A Vilanova de Sau, ja a l'entrada de les Guilleries, la collita dels bolets constitueix una veritable riquesa, i per a les gentes que viuen en aquells boscos humits aquesta producció té més importància que no la del blat. El moment de la collita és els mesos d'octubre i novembre. A Sant Bartomeu del Grau es produeixen, a les soques del pollancre, uns bolets enormes, anomenats "pollancreng". La producció de tòfones és reduïda; a Folgueroles en cullen unes poques al bosc."⁴

Tantmateix, a Folgueroles, els beneficis econòmics, que aportava la recol·lecció de bolets, segons la informació oral, no eren gaire crescuts:

"La mare, sé que anaven a collir bolets amb la padrina d'aquí deí M. també. (...). Doncs, anaven a collir quatre bolets, ara, el temps que n'hi 'vien. Me cago'm la burra! Avui anaven a collir bolets, a peu!, que ja tornaven amb bona..., ja pots contar!, ben caneades i...!". Hi solien anar "cap aquí dalt a Masgrau i al sot de la Granja, que diuen,

⁴ REPARAZ, Gonçal de (fill) 1928 *La plana de Vic*, Barcelona: Barcino, p. 185.

i tot això. En 'cabat, l'aindeà cap a Vic a peu a vendre'ls. Conta qui... (negoci)! All, pobretes! Ia les passaven negres, ia! Quines camalleres feien!" (PE-01, p. 965).

a) Condicions climatològiques

Per tal que es facin bolets, "el terreno té de ser humit, que hi hagi suor i que hi hagi una temperatura de quinze graus per 'munt; de quinze a vint-i-cinc graus; o deu graus. Si no hi ha (aquesta) temperatura no es fan bolets. Una temperatura de deu graus per 'munt. Perquè ia hi 'niràs a caçar bolets a l'hivern, però té de ser una hora que siguin amb solei i anys, que hagi fet un temps no molt fred, bastant benigne a l'hivern. I els trobaràs al solei, allà on.t hi ha tocat el sol. Allò s'ha escaufat i han sortit els bolets.

"Però, en general, són a la tardor, el setembre i octubre, con les temperatures són de quinze a vint-i-cinc graus. Quinze, divuit, vint-i-cinc graus, llavors és con es fan els bolets; però que hi hagi humitat, que hagi plogut.

"Anys que no plogui de tot l'istiu i pel setembre plogui, però que plogui!, que es posi suor al bosc, es fan bolets. Llavors floreixen. En general, no es fan gaires bolets, si plou tot l'istiu. Que tot l'istiu vagi plovent, llavors es veu que floreixen durant l'istiu i se'n fan tres o quatre, però no fan florida bona. La florida bona té de ser que l'istiu casibé passi sequedat i la tardor plogui. Però ploure, eh!, que hi hagi suor, que el bosc sigui assaonat" (PE-07, p. 178).

"El que surt abans de tot, en anys normals, són pinenques. I els fredolucs són els que es fan més tard, per 'xò en diuen fredolucs. Es fan més en temps de fred" (PE-07, p. 181).

"L'abre, que fa més bolets, és el pi. El pi fa pinenques i roveions, les brumoses, els fredolucs, els rossinyols de pi, els terrandossos i els mataparents. Perquè casibé allà on trobes mataparents, hi ha pins" (PE-07, p. 181).

b) Classes de bolets

Heus aquí una relació d'alguns dels bolets més coneguts, que es fan en els boscos pròxims a Folgueroles:

Bromosa negra (*Hygrophorus limacinus*)

"Bromoses negres, d'aquestes no (se'n fan) gaires, algunes...". Bromoses blanques, "també algunes, però poquetes, d'aquestes bromoses blanques. La bromosa negra és més cap al ponent" (PE-07, p. 178).

Les bromoses negres, junt amb les pinenques i els rovellons, són els bolets més apreciats a Folgueroles.

De les bromoses negres, "n'hi ha que en diuen llenegues. El seu nom normal i corrent és llenega. És fosca. (...). A muntanya se'n fan moltes de llenegues" (PE-07, pp. 180-181).

"La bromosa es troba a la baga i que hi hagin pins, pins i boixos... I, per mi, em sembla que la bromosa vol molt pi blanc per fer-se, perquè al ponent hi ha molt pi blanc i és el puesto que hi han més brumoses.

"Són negres. De damunt negres i de sota tenen la pinta ben blanca, com llet. Són llefiscoses, són carmelludes. N'hi ha que també en diuen carmelludes. Con les vols triar, es tenen de pelar i treure tot allò.

"Surten a la mateixa època que les pinenques i roveions. El temps dels bolets és... Ara, es fan ara, en aquest temps (tardor)" (PE-07, p. 181).

"Les bromoses es fan una aquí, una allà, però són més acostades (que les pinenques i rovellons)" (PE-07, p. 182).

Carlet, escarlet
(*Hygrophorus russula*)

"Aquí, anys que ploqui, es fan més carlets. És clar, els carlets, con n'és any, en un tros n'hi trobaràs més" (PE-07, p. 181).

"Els carlets, en comparació, es fan sempre una mica més tard. Sempre abans surten pinenques que carlets. I les brumoses també". Però en anys excepcionals es poden arribar a collir carlets per l'agost. "Va ser un any que tot els últims de juliol va fer uns dies que semblaven d'hivern, només anar plovent i anar plovent, i tota la quinzena d'agost uns dies que semblaven per l'octubre. Va fer el clima natural de fer-se el bolet, de la tardor, i llavors va fer aquella florida! de carlets. Surten con tenen el clima que ells volen, es veu. Però, en general, com que és ara, a la tardor, l'hora que tenen el clima bó, per 'xò es fan a la tardor. Només passa un cop cada centúria, un any aixís (que es facin carlets per l'agost).

"Els arbres han de ser alzines. Si no hi han alzines, no hi han carlets. Poques o moltes... o n'hi han hagudes o... Hi té d'haver alzines" (PE-07, p. 181).

"En general, con se'n fan, se'n fan tota una requinzella. De vegades també n'hi ha un aquí, un allà, però és que no tenen la bona. Però, con trobes una escarlatera... (n'hi ha molts)" (PE-07, p. 182).

Hi ha també els carlets de pi. "Són igualment que els altres carlets. Per 'xò, aixís, com els carlets de les alzines són vermels, aquells són un color marron. N'hi ha molts que se'ls mengen. També són bons. No són tan bons com els altres carlets però... Veus, un altre bolet que fa el pi. De vegades en veus unes requinzelles... però casibé ningú els cull" (PE-07, p. 182). "Io de vegades n'he collit i ens els hem menjat, i és bó. No és bó com els altres (carlets), eh!, però barrejat... (també es pot menjar)" (PE-07, p. 272).

Cama-sec
(*Marasmius oreades*)

"És un bolet petitet de color marron molt clar. Tant se'n fan a la primavera com a la tardor, segons si plou. Les

primaveres, que són plujoses, per allà al maig... segons el temps que ha fet, si ha plogut bastant al maig. Oïta aquest any (1986), que va fer un parell de ruixades. Oi, els que vàrem collir!, després dels últims de maig nosatres. Ia ho crec! Un dia, que havia fet una ruixada, varen dir: "Aviam, anem a veure si han sortit cama-secs". I no hi havia anat ningú. I tot arreu allà, on sabíem que es feien cama-secs, n'hi vàrem trobar unes carrandelles! En vàrem portar una bossa ben plena (riu)" (PE-07, p. 182).

"Els cama-secs es fan en plans que hi hagin fanals, en fanaleres. I per anar bé, en un puesto que hagi sigut conreuat i al cap d'uns conts anys allà s'hi fan bolets. Que hagi set un camp i hi hagin deixat fer herba. I al cap de sis o set anys o vuit, llavors entre aquells fanals s'hi fan cama-secs" (PE-07, pp. 182-183).

Fredoluc
(*Tricholoma terreum*)

"Es fan a la tardor. És l'últim que surt. Surt a mig octubre i tot el novembre" (PE-07, p. 183).

Gírbola
(*Lyophyllum aggregatum*)

"La gírbola és bolet de soca. Són d'un color marron clar. Surten totes apinyades. A.m una soca hi han molts bolets" (PE-07, p. 179).

"Gírbola de bruc. Nosatros en diem gírboles. Fan com unes mates. És que hi han gírboles de bruc i unes atres gírboles de poiancre, que es fan en els poiancres. Fan igualment que les de bruc, uns barretets. Tot són gírboles, però les unes són de bruc, les atres són de poiancre. Les de bruc són rosses de damunt i les de poiancre són una mica negres. La gírboles de poiancre es fa tota a.m una mata. Tota gírbola fa soca. N'hi ha que fa barretets -com atres bolets, però a.m petit- i d'atres que fan oreies. Però tot és gírbola. I llavors un diu: gírbola de soca, gírbola de bruc, gírbola de poiancre" (PE-07, p. n/núm.).

Llenga bovina
(*Hydnum repandum*)

"Nosatros, totes les que trobem, les collim. Fan una cosa a dessota com la llenga del bou, com serradures. Per 'xò en diuen llenga del bou, perquè la llenga del bou és rasposa. I això de sota és una cosa, que ho tens de fer caure" (PE-07, p. s/núm.).

Llora
(gen. *Russula*)

"Hi ha qui abans se les menjaven" (PE-07, p. 179). "Ara ningú en menja per 'aquí" (PE-07, p. 272). "N'hi ha de blanques i de vermeies" (PE-07, p. s/núm.).

Mataparent
(*Boletus satanas*)

El mataparent, com ja diu el seu nom, es considera un bolet molt tòxic, que pot matar a qui se'l menja. "Vaia, es diu que sí. Suposo. Nosatres sempre ho hem sentit a dir". Hi ha perill de confondre'l "amb els mollerons o pinetells, que són com mataparents. Però aquí ja no es cullen els pinetells" (PE-07, p. 181).

Moixornó
(*Calocybe gambosa*)

"Hi ha els moixornons de tardor i els moixornons de primavera. Hi ha una classe de moixornons que tant es fan a la primavera com a la tardor. Però hi ha aquells moixornons de tardor, que només es fan a la tardor. Són aquells blanquinosos. N'hi ha que en diuen moixornons i n'hi ha que en diuen girboles de pla". Els que es fan tant a la primavera com a la tardor, "són com un paraigües, igualment com un cama-sec, però en gros. Com un paraigües girats, fan cassola al mig. Fan una cama bastant gruixuda. És d'un color marron clar. Els atres són més com uns paraigües estesos, més tancats" (PE-07, p. 183).

Múrbula, múrmula
(gen. *Morchella*)

"Llavors hi han les múrbules. No se'n fan gaires. Fan com una soca i semblen com oreies, com oreietes. (...). Com crestes. En els castanyers se'n fan molt d'això, però aquí no n'hi han gaires. I de pi. N'hi han de castanyer i de pi" (PE-07, p. 179). "N'hi han que les cullen a la primavera" (PE-07, p. s/núm.).

Peu de rata
(*Ramaria botrytis*)

"N'hi ha molts, de peus de rata, per 'quí. Uí! Ia ho crec! Es fan a la tardor, com els atres bolets. Són bons" (PE-07, p. s/núm.).

Pet de llop
(*Lycoperdon perlatum*)

"Si són tendres, són macissos. N'hi han que se'l mengen, con és tendre. És tou com un xampinyó. Con és vei i el xafes, surt tota una pols de dintre" (PE-07, p. s/núm.).

Pimpinella
(*Lepista nuda*)

"També hi han les pimpinelles. De les pimpinelles n'hi han que són bones, que se les mengen, i pimpinelles bordes, que són molt dolentes" (PE-07, p. 179).

"N'hi han de blanques, n'hi han de morades" (PE-07, p.

s/núm.).

Pinetell o molleró
(*Boletus granulatus*)

"Aquí se'n fan, però no se'n mengen gaires. Hi ha puestos que són molt perseguits els pinatells. I bons que són! Els pinetells s'assembles a.m els mataparents. Ben iguals que els mataparents són, però diferents. N'hi ha que en diuen mollerons, n'hi ha que en diuen pinetells. Mollerons o pinetells". És molt difícil distingir-los dels mataparents. "Té de ser un que els conegui molt bé. Els pinetells són una mica més marronats, però la pinta la fan ben igual. Io sí que els conec". En els boscos propers a Folgueroles, se'n fan molts. "Ui! Pleníssim! I de mataparents pla!" (PE-07, p. 179).

Pinenca **Roveió**
(*Lactarius deliciosus*) i (*Lactarius sanguifluus*)

"Aquí diem pinenques i roveions. Aquesta distinció la fem aquí, a la part de les Guillerries i encara molt poc. A tot arreu són roveions. Només és en aquest tros de la comarca que en diem pinenques i roveions.

"Nosatres diem pinenques a les que són més vermeies i dessota tenen una pinta vermeiosa-blanca maca. Diem roveions als que de damunt són verdosos, un vermei-verdós, un vermei més ford" (PE-07, p. 180). "Com roveiat" (PE-10, p. 180). I a sota la pinta també és un vermei més fort i, si el petes, sembla que surt com sang. D'això, nosatres en diem roveions.

"(Les pinenques) semblen més estesos. Les pinenques són d'un color més maco. Un vermei més clar, però més bonic.

"Pinenques i roveions, tot es fan que hi té d'haver pins. Tant te'n poden fer el pi pinyer, com el pi bord, com el pi blanc. Tots fan pinenques i roveions. Barrejats, en general. De vegades allà trobes pinenques i aquí roveions en el mateix tros. Però en el mateix grup, no. Allà on.t hi trobes pinenques, en el mateix tros no hi trobes roveions. Una pinenquera o una roveionera. En el mateix bosc, sí. En la mateixa baga de pins hi pots trobar pinenques i roveions; però, si aquí hi culls pinenques, no hi colliràs un roveió al costat. (...). Pots trobar roveions aquí i un altre tros, que és si fa o no fa igual, hi trobaràs pinenques. Hi ha d'haver pins. El que tant es fan a la baga com al solei. L'única cosa que a la baga es fan abans. Ara, en aquest temps (setembre), con es fan els bolets al principi, tens d'anar a les bagues i de Tots Sants en enllà, si vols trobar bolets, has d'anar al puesto que és solei. És això, les temperatures. A la baga la temperatura encara està bé per florir i llavors, més cap a l'hivern, ja la temperatura és massa freda i necessiten el solei.

"Les pinenques i els roveions es fan tot el setembre octubre... i hi han anys que, si el temps els va bé, el novembre i tot. Però el fort és de mig setembre a mig octubre. Anys normals, que ploqui, el temps que sigui bó" (PE-07, p. 180).

Les pinenques i els rovellons, junt amb les brumoses negres, són els bolets més apreciats a Folgueroles. "Perquè són més bons de gust. És el que es valora més, que, si en vols comprar, te'n faràs més calers" (PE-07, p. 180).

"Les pinenques no es fan en requinzella. Se'n fan una aquí, una allà, però... Qui ensopegui una pinenquera, que no hi hagi passat ningú, en poc tros en farà un parei de quilos. Però no una toca a l'atra. I els roveions també aixís" (PE-07, p. 182).

Les pinenques de Folgueroles i de tot el cantó de les Guillerries es consideren més bones que les de la muntanya (Pirineu). "Tot lo de Sau, sí. I són més vermeies. Li encares una amb l'atra... Vas allà a Vic (al mercat) i, si hi ha una cistella d'aquí dalt, d'aquí al cantó de Vilanova i d'aquí Fogroles, ho coneixeràs amb les atres (les de la muntanya), perquè les veuràs més vermeies, més una atra pinenca. (...). Tenen el mateix groc, tot igual, però aquelles són més descolorides. I aquestes (les d'aquí) les veus més vermeies. Semblen més sanes. Això ho fa la terra". Però no perquè la terra sigui més vermella. "No, no, aquí no ho és pas de vermèia, aquí damunt del Masdencoll i el pla de Masgrau i el sot del Munts... I el sot de la Granja és el puesto que surten les pinenques més ufanoses" (PE-07, p. 270).

Pinenca borda o lleterola **(*Lactarius torminosus*)**

A folgueroles es considera no comestible.

Pinenca roquera **(*Hypomyces lateritius*)**

"De la Mare del roveió, nosatres en diem pinenca roquera" (PE-07, p. s/núm.).

Pixaconill **(*Hygrophorus conicus*)**

"Nosatros collim un bolet, que en diuen pixaconill. I bóns que són! Es fa a la tardor" (PE-07, p. s/núm.). Es fan en llocs que "hi han alzines, hi han pins i hi ha de tot. Aquí, a can Barretina n'hi 'viem trobat" (PE-09, p. s/núm.).

Poiancró **(*Armillariella mellea*)**

"Els poiancrons es fan d'un a un. Un al costat de l'atre, però d'un a.m un. Se'n fan a la tardor i a la primavera, segon la pluja com ve. I es fan també a.n a les soques, allà a.g.on.t hi ha hagut un poiancre. Com els rourons. Una espècie de bolet de soca, però de poiancre" (PE-07, p. s/núm.). "Els poiancrons es fan com els bolets de roure (els rourons)" (PE-09, p. s/núm.).

Reig, cocou
(*Amanita caesarea*)

"Reitxos, que, con són petits, són cocous. Surt com un ou. Són macos, És ben blanc com un ou i llavors s'obre i al capdamunt sembla que surt un rovei. És vermeiós, és vermei casibé, un vermei-groc, però bastant vermei. És el bolet. Es va esclatant i surt el bolet, que és vermeiós del damunt i groc de la punta. A sota hi queda com la clara de l'ou. En diuen cocous. Reitxos o cocous. Cocous, perquè sembla un ou, con neix. Con són petits són macos. Oh, i bons que són!" (PE-07, p. 178).

"Primer surt blanc. Con surt de la terra, surt ben blanc, com un ou. I llavors es va obrint del capdamunt i surt una cosa vermeia. Són macos! Con esclata, va pujant, va pujant, i surt el bolet.

"Els reitxos són bons a totes hores. Con són aixís (petits), perquè llavors és petit i tendre. Con és aixís (petit), en diem cocous, perquè es veu com un ou. Cocou. I, con és esclatat, és el reig. El blanc no ens ho mengem pas, queda el bolet i la cama" (PE-07, p. s/núm.).

Reig bord
(*Amanita muscaria*)

"Dels reitxos, també n'hi han de borde, eh! Ui!, i és el bolet més verenos que hi ha! Molt verenos. Diuen, eh!" (PE-07, p. 179). "El reig bord sempre he sentit a dir que era molt verenos. Ui! Aquí un reig bord no te'l mengis, que et matarà. Sempre he sentit a dir: "El reig bord és el bolet... dels bolets més dolents que hi ha". Que s'assembla molt a l'atre (el reig bó), eh!" (PE-07, p. 271).

Rossinyol
(*Cantharellus cibarius*)

"De rossinyols per 'quí també se'n fan. Són bons" (PE-07, p. 271).

Rossinyol de pi
(*Cantharellus lutescens*)

"Els rossinyols de pi es fan entre els pins. Se'n fan uns arols molt grossos. Allà on se'n fan, se'n fan molts. A la tardor" (PE-07, p. 182).

Rouró
(*Armillariella mellea*)

"Bolets de roure, bolets de soca, que diuen" (PE-07, p. 178).

Siurenc
(*Boletus aereus*)

"Se'n fan molt pocs aquí. És un bolet que puja gros, d'un

color marron-vermeiós. Es fa gros, gros com els mataparents, però de sota fa pinta, pinta llargaruda. Perquè llavors hi ha la pinta d'allò que sembla com moisa" (PE-07, p. 178).

Tarrandós
(Russula delica)

"Llavors hi ha els terrandossos, que per la banda de ponent en diuen pebrassos. Aquí ningú se'ls menja, però a ponent, tothom. Io no en 'via pas menjat mai a casa. Nosatros diem ponent de Vic en avall. Cap al Lluçanès és el ponent. (...). El llevant és a les Guílleries" (PE-07, p. 179). "De Vilanova en amunt" (PE-10, p. 179).

"Allà al Lluçanès, tot el Lluçanès, ui!, els pebrassos se'ls mengen tots, però aquí no. I mira que són grossos, eh! I guapos! "Sembles un terrandós". (PE-07, p. 179). "Ets pitjor que un terrandós" (PE-10, p. 179).

És un bolet, que "no té gust i abans queda fort" (PE-10, p. 272). "I abans pica. Cap a per 'quí en avall se'ls mengen tots. Són els pebrassos, que diuen al cantó de ponent" (PE-07, p. 272).

Tòfona
(Tuber melanosporum)

"Aquí al Masdencoll en 'vfem anades a buscar. El pare les coneixia per l'esquerda de la terra. La terra s'esquerdava. Ia sabia allà on.t es feien. Con són madures, són del color de terra. Con surten, ia són brunes" (PE-09, p. s/núm.)..

"Aquests tofonaires tenen un gos. Són colgades a terra. Són com patates. Els gossos senten l'aulor, ia hi estan acostumats. Ensumen i esgarrapen. I llavors ells les cullen. I llavors li donaven una cosa a.n el gos" (PE-07, p. s/núm.).

Les feien servir per a condimentar els menjars. "Posar tòfona en el menjar, una mica de tòfona. Van molt cares! Podé un quilo de tòfona val cinc mil peles, o podé deu mil. (Riu) Sí, no se'n troben gaires, té de ser un que en sàpiga molt. Els tofonaires, que en saben, en fan molts calers" (PE-09, p. s/núm.).

c) Anar a collir bolets

Abans, que el bosc era net, era més gust que ara anar a buscar bolets. "I no s'hi anava... tanta gent. Però abans a l'hora d'anar a buscar bolets encara era més gust perquè... Con es 'nava a buscar bolets, deien: "Bueno, avui anirem a buscar bolets". Marxaven al dematí, se'n duien una bona botifarra, la botella de vi i el pa. Crua la botifarra... I marxaven... i se'n 'naven cap a buscar bolets. I tornaven al vespre, a l'hora que els.a semblava. 'Vien dinat allà al bosc. Coïen ia botifarra i passaven un dia aixís. Si en volien menjar, també es menjaven els bolets. Anar a caçar bolets era aixís. Tot el dia.

"I encara con io era jove, con tenia divuit i dinou anys,

fins a vint-i-cinc anys, que dèiem el diumenge: "Anirem a caçar bolets". I marxàvem (...) a les sis del dematí o a les set, i només el dematí, perquè a dinar, a casa. Bueno, si arribàvem a les dugues, eren a les dugues. I, doncs, també ens empotàvem una botifarra, la botella, i, con ens semblava, dèiem: "Ara esmorzarem!". I llavors fèiem foc, la coïem... (riu), i tota la colla!

"Ho fèiem sempre al temps d'anar a caçar bolets. (...). I, si en portàvem, en portàvem. Mira, qui en portava un quilo, qui en portava dos... Però, en general, si es feien bolets, tots en portàvem, perquè no hi anava tanta gent i no era tan brut, i en portaves. En trobaves... Es clar, moltes hores n'eres quatre o cinc i tots en trobàv(e)u.

"I ara ningú hi va a buscar bolets i s'emporta el tiberi. Només amb els cotxes i aquelles escapades d'anar a buscar bolets!, aquelles corredisses! Només, au!, n'he collit i marxar corrents!, que sembla... (que els empaitin), ni temps de menjar (riu). Sí, sí, és aixís ara" (PE-07, pp. 270-271).

5.3.5 EL FOC AL BOSC

Actualment, els incendis forestals són el perill cabdal per al bosc osonenc, tal com ho són també per als de la resta de la Península Ibèrica. Però el bosc que hi ha prop de Folgueroles, cap a les Guillerries, com que és de roure i alzina principalment, no és tan fàcil de cremar.

"El factor més gros de cremar-se els boscos és que són bruts. Si no fossin bruts, encara que hi volguessin calar foc, casibé no es cremarien, els costaria molt d'encendre-ho. (...).

"Abans, ia veràs, no hi 'vien tantes indústries ni tantes coses, doncs, la gent 'vien de viure més de la naturalesa. Ia hi 'vien aquells que eren feixaires, que tota la vida! 'naven a bosc. Doncs, ia es cuidaven d'esporgar, de tair les mates. Esporgar els arbres... els pins eren esporgats, tots, un tros en amunt. Doncs, llavors encara que haguessis volgut anar allà (a calar foc), si no agafaves pas un pilot de llenya i hi foties foc... Es clar! No es cremava tant.

"Però ara, es clar, els boscos estan d'una manera que hi ha més perill de... (foc). Primera, no es netegen; segona, allò que es feien els feixos, ho deixen allà, que es podreix. Es clar! Tota la brancada... no... ni l'agafen. Abans es feia foc a terra i les teuleries i els forners, tothom en gastava" (PE-07, p. 284).

"Sobres del foc, primerament, la mala fe d'una persona amb mala fe, que vulgui calar foc. Això per davant de tot. Segona, si no haguessin quedat tantes mils! hectàrees desertes, cases i això, no estaríem en aquest cas.

"Perquè, mira, totes aquestes cases, encara que fos en temps de misèria, cases pobres, lo que fos, però el que no tenia dugues vaques, tenia tres o quatre cabres. I ells mateixos ia es cuidaven de llempla-lo una mica aquell bosc,

perquè el bestiar pogués menjar.

"Bueno, venia la primavera, ia ho sats que surt aquella herba tan tendra, llavors el bestiar se la menja molt. Ara, con ets cap a l'agost, hosti!, aquella herba ia és aixís (un parell de pams), s'asseca i allò és criminal! pel foc, perquè allò no ho para ningú amb una mica de vent. En canvi, con a.hi 'via tant bestiar al bosc, ia no hi arribaven a.n això tant, primera. Segona, el mateix masover ia es cuidava d'anar fent trossos, perquè el bestiar pogués menjar. Tercera, el bestiar mateix ia feia molts camins; perquè a.m un puesto que hi hagi bestiar passaràs per tot arreu.

"(Hi ha qui diu que els animals es mengen els arbres). Io no diria pas que no en mengen cap. Sf, que en mengen algun; però, si se'n mengen un, en salven deu! Perquè, precisament, les cabres lo què els agrada molt, quan surt la primavera, allò, aquells brots de romeguera, allò, hosti!, allò sí els agrada! Les escapcen i ia no tenen... (ja no creixen), en fin, ia les castiguen. Això, per mi, ha set una de les coses... (que més ha contribuït al incendis forestals).

"Mira, si aquí Espanya, la primera cosa, el govern es 'gués preocupat de protegir tots aquests puestos, que no a.hi 'via comunicacions de re, de carreteres, de llum, de coses, no estaríem en el moment que estem. No estaríem tal com estem, eh! Estaria més apoblat, diríem, cap a la pagesia" (PE-14, p. 558).

"El pi és l'abre més malxinat per portar el foc també. Ui! Perquè com que porta regina, a.m un pinar no poden parà'l. En canvi, a.m un puesto de roures i alzines és molt més fàcil de parar el foc. (...). Com que aquí dalt ia és alzina, el foc les pot socarrà un xic, però... no passa per 'alt com és el pi, que el foc passa per sobre i tot. El foc passa per sobre les branques. En canvi, amb l'alzina no ho faria; en podria cremar unes contes, però no... (cremaria el bosc)" (PE-14, p. 560).

5.4 LES PEDRERES

Aquest apartat és només un esboç del que haurà de ser un estudi molt més profund i rigurós sobre l'ofici de picapedrer a Folgueroles. En aquests moments només disposem de la poca informació, que, de refiló, ens ha arribat sobre el tema, en tractar-ne d'altres amb els nostres informants. Aquest és, doncs, un capítol pendent, que haurem de treballar més endavant, ja que en aquests moments no és possible, a causa del termini que ha marcat la U.A.B per a la lectura d'aquesta tesi doctoral.

5.4.1 LA PEDRA

A la comarca d'Osona i a Folgueroles mateix, es troben diferents classes de pedra de textura i duresa molt diversa, les quals són conegudes pels picapedrers de Folgueroles.

a) Classes de pedra

Molt sovint se sol dir que la pedra de Folgueroles se salina aviat, però hi ha picapedrers, que són contraris a aquesta opinió:

"Totes aquestes ho són de (pedra de) Fogroles (assenyala unes cases antigues que té davant de casa seva). Aquestes llindes i aquestes cases veies tot ho és de Fogroles, i oïta si s'ha assalinat! (estan ben conservades). La (pedra) blava és(s) la dolenta. L'atra (marronenca), no". Però la que procedeix de la pedrera de sobre l'Arumí es considera la més bona. "Aquesta ia ho crec que és bona! És la més bona que hi ha aquesta". Però és forta i costa de treballar, al contrari de la que té un tó blavós. "Veus, aquesta blava no, no val ré la blava" (PE-15, pp. 2047-2048).

La pedra de sobre l'Arumí "és una pedra forta, el fred no la salina tant". (PE-07, p. 123). El monument a Verdaguer, que hi ha a la plaça de Folgueroles és fet d'aquesta pedra.

"Me'n recordo de con varen fer el Pedró (monument a Verdaguer situat a la plaça Verdaguer de Folgueroles). A.hi 'via una mà de picapedrers tota la plaça! Io era una mosseta de sis o set anys i, con (com) que el meu pare era picapedrer també, que era allà, que hi treballaven, i io 'nava voltant per 'llà". Picaven la pedra a la mateixa plaça de Folgueroles (PE-03, p. 1985).

L'església de la Mercè de Vic també va ser feta amb pedra de sobre l'Arumí, després de la guerra civil (1936-1939). "Només se'n va treure per la Mercè i no se n'ha tret més. Llavors com que els capellans feien el que volien, que de calers en tenien prou" (PE-07, p. 124).

La pedra de la Mercè "és d'aquí dalt a l'Arumí. Sats allà a.g.on hi ha el poblat ibèric?¹ Doncs, un trosset més amunt. (...). Doncs, la pedra tota és d'allà. És com (la de) el monument de Fogroles, el monument d'en Verdaguer, també és d'allà. Que és una pedra molt bona" (PE-18, p. 1261).

"La pedra més bona que hi ha per trebariar és aquesta de Fogroles. Aquesta blava i hasta aquesta rosseta. Aquesta és tova, però es fa més mal bé. La blava aquí es fa més malbé. Posada enlaire, no; si no li toca l'humitat, no, aguanta molt. I després una de les coses que la fa molt malbé és la buxarda. Aquella eina la casca. No sé què ho fa, queda una mica aixafat i al cap de temps, si és una mica abaix (de la casa), ja fa una salabró. (...). A còpies d'anys i, segons com, si l'agafes, la piques, principalment la buxarda, i la poses a terra, malament, morta de seguida, de seguida ja veus que en cau. Hi ha aquí la Fàbrica mateix, que, si t'hi fixes, allà ni buxarda ni sense buxarda, allà també és un desastre! Hi ha molta pedra i és un desastre.

"Cada pedra té el seu nom, bueno, cada classe de pedra! té el seu nom. Aquí Fogroles la pedra és arenisca. El nom que té tècnicament és arenisca, podé encara en té algun altre de més artificial, però és arenisca. Després hi ha el marbre, llavors hi ha l'ull de serp o l'ull d'acer, que és d'aquí a Viladrau, allà és una pedra molt forta. Llavors aquesta d'aquí, aquests graons, és calissa, que el nom de calís jo crec que existeix a tot Espanya. És un nom, que crec que existeix bastant.

"Llavors, es clar, hi ha pedra d'aquí, pedra d'allà. Aquí, en aquesta comarca de Vic, pedra de Fogroles. La pedra de Fogroles és tota aquesta, pot ser una mica més blanca o una mica més rosseta o més llarga, però és de Fogroles". N'hi ha de Tardell. "Aquesta (una del sòcul de casa seva) és d'aquesta pedra, que dèiem, d'aquí dalt de l'Arumí, de què es va fer la Mercè de Vic. És molt forta. És com el monument d'en Verdaguer, que deu fer vuitanta anys i pico que es fet, vuitanta-dos anys que és fet, i no hi ha cap mica de salina de res. Ah! i després té que li toca el sol, li toca l'aiga, li toca el fred, li toca tot.

La Fradera és un marbre. Però aquí hi ha la pedra de la Fradera que és molt bona, que és aquella negra. Un cop brunyida, un cop polida, però que sigui polit fi, allò, que és fi com vidre, a.hi surten aquelles taques, aquelles coses, que sembla com si fos turrans d'Alicant d'avellana. No n'has vist? A can Ton n'hi ha una mica, en el portal n'hi ha una mica. I hasta a Vic també n'hi ha. A Vic a les voltes (de la Plaça) de la part ponent, que hi han unes columnes, que fan 50 o 60 centímetros de gruix per dos metres d'altura, aquelles, si un' hora hi vas, hi voràs que fa unes 'vellanes, com que agafi una avellana tallada pel mig. I aquesta és (s) la pedra de la Fradera. La Fradera és un nom que se li va dar a.m un lloc. És un lloc, no és pas gaire lluny no, és aquí... a d'allò, d'aquí estant podé hi han tres quilòmetros

¹ Es refereix al Casal de Puigcastellet.

a.m línia recta, encara pudé no. Aquí a Passarella. És a sobre el Ter, és a la banda d'aquí del Ter. A Salou, doncs, a la propietat de l'amo de Salou, allà és, a.m un punt determinat a la vora del Ter. A baix, a.m un turó, que és de molt mal pujar. Allà hi ha aquesta pedra, que et dic.

"A Sant Bartomeu hi ha una pedra blanca, que és molt bona. Con es pica... N'hi ha de totí colorí, però n'hi ha una de banca o blanquinosa, que, con es pica, sembla guix. Con s'ha picat... Això d'anys enradera, perquè avui ia no sé si es fa. Con és picada, brunyida, vaia, ben fina, amb buxarda o... però anys enradera no existia la buxarda, el taiant, (...) i la deixaven fina, ben... escaire i... tot, tot, (...) al cap de temps quedava negra. Feia una pell i aquella pell és duradissa, io què sé! A Vic hi ha, al fondo de Vic, diguéssim cap allà a la catedral, hi han algunes façanes o portals d'aquesta pedra. Són escaribeïades a base dels trucs, un cop que se n'ha emportat (un tros) o les rodes d'anys enradera, les rodes de ferro, però al puesto que no s'hi ha tocat res, queda negrosa, morena, molt morena, però fa una capa podé de menos de milímetro, que és, no sé, com un varnis allò (riu). No es fa mai malbé.

"Sats quina hi ha de pedra d'aquesta? És la pica de l'aiga benèita, que hi ha aquí Fogroles, que la va fer en Parés. Aquella pedra és d'aquí dalt de Sant Bartomeu.

"N'hi han de varies classes aquí, però les que en regla general són més per picar, d'aquí hi 'via la pedra de Fogroles que se n'ha picada molta. La de l'Arumí, perquè és molt de mal picar, és forta; és arenisca, però és forta. Aquesta de Sant Bartomeu, que també era d'una calitat molt bona, però no... això ha de ser a base de molts cèntims. Aquestes coses a base de molts cèntims, perquè vol molt... perquè és de mal treure, la pedra és de mal treure i després avui ia... no... no ho sé, no és pica, no és pica, no, no..." (PE-18, pp. 2058-2059).

b) Obrar la pedra

"La pedra, per obrar, doncs, es taia amb pólvora. Io feia uns cartutxos (...). Agafava un tros de canya aixís (ha agafat una escombra de palma amb el mànec de canya més aviat gruixut), d'un pamàs, podé no tant gruixut i feia amb un paper... per anar bé de revistes, que allò és encerat, aquell paper una mica encerat, i feia una barretina, un tubo, com un tubo (...). Això ho omplíem de pólvora i llavonnes ho tancava (amb el mateix paper). (...).

"I això era con fèiem els forats llargs. Això (assenyala la paret) era tota una muntanya de pedra, bueno, un bloc de pedra, que tenia dos metros o tres, els que tenia, i fèiem uns forats fondos aixís (de la mida del cartutxo) arrant d'aquí (al peu del bloc de pedra). I per carregar, doncs, llavons agafàvem això (el cartutxo) i una canya i els empenyíem (cap a dintre). La primera cosa, hi ficàvem una metxa ia especial i llavorens anàvem ficant els que més o menos ens.a semblava a.n a nosatres, els cartutxos que ens.a semblava. I això, la pólvora, no sé si n'has vista com és.

(Fa) un gra gros (...). N'hi ha de petit, però n'hi ha de gros, com trossos de carbonet; bueno, hi ha trossos més petits i trossos més grossos. I això ho carregàvem. Si n'hi 'vfem de posar tres, quatre, sis, deu, els que ens a semblava. I llavors també en fèiem de terra, per atacar. Perquè, si no es 'taca, surt per davant. Atacat amb terra, que l'anàvem a buscar aquí, anant cap a cal Guarda.

"(Les regates, que queden marcades a la pedra, de dalt a baix, després que s'han partit els blocs), allò són les barrines. La barrina. Bueno, se'n fan de drets... se'n fan una colla (de forats). Si la pedra no és agafada... Perquè la pedra fa unes lleves, (...). De vegades (a uns metres de profunditat) hi passa una lleva, que queda separada de l'atra, hi passa una mica de terra. Si allò (allà) hi passa una mica de terra de cap a cap, que no a. hi g. hagi cap agafat (amb la lleva superior), doncs, llavors agafen tres metres o dos i mig, els metres que siguin, i fan un forat aquí, un altre aquí, un altre aquí, un altre aquí (a dalt de tot) i els carreguen tots. Avui hi ha una metxa, que en diuen metxa detonant (...). Una metxa a cada forat que fan i amb una mica de pólvora, molt poca pólvora, allò, re, n'hi tiren podé mig grapadic petit, petit. I de vegades n'hi tiren aquí, un tros a baix, i ho 'taquen; con és un tros amunt, n'hi tiren un grapadic més i llavors un altre, però molt poca cosa; però amb la metxa que vagi de dalt a baix.

"Con han carregat tots aquells forats, que n'hi hagin deu, que n'hi hagin cent, llavors vénen, agafen la metxa aquella (la detonant) i la passen tota... de començant, suposant d'aquí (un extrem) fins al capdavant, o del capdavant al capdamunt, això és igual (la metxa passa per dalt, els forats són fets a la part alta del bloc de pedra). I tots aquells (cartutxos, que són als forats de dalt) deixen un tros de metxa aixís (un pam, més o menys) i tots lligats... Aquesta és la metxa (detonant), que passa de cap a cap. (...). I llavors s'ha d'encendre amb un pistó. Esplotant aquest pistó, és instantani. Si la metxa és bona, tant esplota aquest (el primer) com aquell (el darrer). I per 'xò, no has vist quins trossos de pedra fan moure? Doncs, ho fan d'aquesta forma.

"(Les regates de dalt a baix de la pedra tan rectes) es fan d'aquesta forma. I es fa amb pólvora. I també té una potència bestial, però allò és perquè està tan amassada. Però al costat d'allà a.g.on.t ha esplotat, al costat del forat, queda un pèl negre, però la pedra només queda negra a mig mil·límetre. I fas un forat de dinamita, i la pedra, vatua Déu!, és dolenta. Queda tot xafat. Fa cinquanta mil estrelles. I cremada, és cremada. (...). Queda salinat tot. I llavors sempre més, sempre més, abans es va... ella mateixa es va salinant poc o molt.

"Avui no n'hi trebia pas cap de picapedrer a la pedrera. Avui només vénen i treuen les pedres (...), els blocs per fer el teler.

"El bloc de fer el teler fa tres metres de llargada -no els fa ben bé- un i mig d'alçada per dos d'amplada, que fa un pes terrible. I agafen aquest pes... Que en aquestes mides falten deu centímetres a cada mida, és més ben dit:

dos noranta, un coranta per un noranta. I s'emporten aquells blocs", en un camió. "Els carreguen amb aquestes grans grues, (...). I els porten al teler.

"El teler és una colla de xerracs (com els de tallar fusta) (...). Agafen aquell bloc (...) i llavores zim-zam i hi està quinze dies allò a serrar. I va fent, però con és a baix, si fa dos metros, doncs, tot allò, aquells dos metros, doncs, tot són peces" (PE-18, pp. 1252-1255).

"Ho sats què és un teler? No, no n'has vist. Agafen uns rocassos, els foten allà, i llavoneses hi ha una màquina com un teler, ia en diuen un teler, com una màquina de teixir, i zim! i zam! I allà hi agafen una colla de serres, unes platines (...), que, si diferència hi ha, fan una mica de tai, i allò bim! i bam! i, au!, anar tocant el collons allà. Si allò fa dos metros, doncs, tot ple de planxes d'aquestes i va baixant. Oh, hi està dies allò. Con és a baix, tot són flocs aixís (com els graons de la seva escala). I llavons es taien amb el disc. Un disc, com els fusters aquestes màquines que tenen per tair, igual. Bueno, igual no, perquè aquells baixen; aixís com els atres pugen, aquells baixen, però ve a ser igual. Un disc, io què sé, de ferro, però aquí un ferro molt especial" (PE-18, pp. 2056-2057).

c) El transport

Amb la introducció de nous combustibles, els qui anaven a bosc amb els seus carros i eugues a buscar carbó i llenya, per a distribuir-ho a Folgueroles i els municipis veïns, començaren a notar que la feina afluixava, aleshores oferiren els seus serveis a altres sectors, entre ells el de la pedra.

"Carregaven a les pedreres. O fer rebaixos. Llavors no hi 'vien camions. Molta pedra d'aquesta havia sortit d'aquí dalt a l'Arumí. Oh, bueno, en baixaven de molts puestos. (...).

"Ia es patia, ia. I després (...) d'allà a la Pastera de la Puput, que deien, i tot allò, també se'n 'via tret bastant, aquell' trencats de pedra d'allà sobre. De vèrios punts. Però aquí, a la Mercè, va anà-n'hi d'allà d'alt (de l'Arumí). Perquè diu que tot allò, la que és a fora a l'intempèrie, doncs, costa molt de salinar-se aquesta pedra i per 'xò la varen agafar d'aquell(a).

"Doncs, mira, el transport cap a Vic. Carregar i cap allà. Hosti! I mala feina, eh!" (PE-47, pp. 1580-1581).

5.4.2 ELS PICAPEDRERS

L'habilitat dels picapedrers de Folgueroles en el treball de la pedra ha estat reconeguda arreu, tant a la comarca d'Osona com a altres indrets de Catalunya.

Varen treballar en la construcció de La Pedrera, a Barcelona. Fins i tot algun d'ells s'hi va posar malalt degut a les dures condicions de la feina. "Diuen que havien de picar la pedra posats a.n a la bastida (de cara enlaira)... i aixís a.n a l'edifici... ell... se li va fer mal de pot, se li va desviar l'esquena" (PE-10, p. 640).

També n'hi varen haver que varen treballar a l'Exposició Universal de 1929. "Són morts casibé tots, podé ia no n'hi ha cap que existeixi" (PE-18, p. 1257).

Els picapedrers de Folgueroles "érem tota una colla. I, con trebaiàvem a la Mercè érem dotze o catorze. Érem tres, que trebaiàvem a la pedrera, taiàvem la pedra nosatres. Però, con de vegades n'hi 'via d'avançada, llavonses l'amo ens deia: "Baixeu a Vic" i també picàvem i, sí de vegades es 'via de tair una atra peça per H o per B, també fèiem de picapedrers llavonses nosatres². Sí, llavons era con érem tota la brigada, tota la colla" (PE-18, p. 1260).

Després de la guerra civil (1936-1939) alguns picapedrers de Folgueroles es varen agrupar. "Eren tres o quatre que trebaiaven per ells. Tenien la pedrera del Godiol. Això es va fer, con varen fer el Seminari (de Vic). Em sembla que aquests varen fer el Seminari. La Mercè³ la feia en Parés. Els que anaven amb en Parés, anaven a jornal. Aquells atres no, no tenien ni seguros ni llibreta. Es varen posar junts a fer-ho, però a última hora es varen dividir, es varen baraiar" (PE-07, p. 123).

"Després de la guerra, els que varen fer la Colla Grossa, que deien (...), que trebaiaven molt a.n a la pedrera d'allà al Godiol. (...). Que no es varen assegurar, sats? Són dels quins varen anar a compte seu, dels quins no es varen assegurar. Que llavores et 'vies d'assegurar-te tots els trebais i això, i el que no volia assegurar-se, mira, que trebaiés per ell. I en deien els de la Colla Grossa.

"Aquests de la Colla Grossa, mira, si eren sis o set o vuit, també n'hi 'vien qu venien de fora a trebaiar (...) i també algun de Sant Julià" (PE-10, p. 1416).

Els picapedrers, segons el lloc on tenien la feina, podien passar tota la setmana fora de casa o fins i tot quinze dies. Si era més a la vora, hi podien anar un o dos cop durant la setmana.

"Trebaiàvem a Sant Hilari. Marxàvem amb en P. En P. anava a voltar pe' l'atra banda i io pujava a.m bicicleta. En P. a Granoiers em sembla que baixava i agafava el tren que va cap a Girona i allà... no sé on.t era, que d'allò (agafava) els cotxes de línia que anaven a (Sant Hilari). Cada quinze

² L'informant es considera trencador i no picapedrer.

³ Una església de Vic.

dies baixava (cap a Folgueroles). Io, cada setmana, però io anava a.m bicicleta. Collons! el dilluns i el dissabte baixava a.m bicicleta, sí. Un cop a la setmana, eh! Pujava el dilluns. (...). Marxava a les vuit d'aquí i arribava a les onze a Sant Hilari. Llavors, més tard, vaig comprar una moto" (PE-15, pp. 1313-1314).

Si treballaven prop de Folgueroles, alguna de les dones de la casa els portava el dinar a la pedrera o bé es trobaven a mig camí, que podia ser a la font del Glaç o a la Font del Rector, si treballaven cap al cantó de Sant Julià.

"Llavors per dinar ell baixava un tros en avall, com que eren aquí a les pedreres, fins aquí al passant de Sant Martí. Li portaven el dinar" (PE-10, p. 1416).

En cas de treballar més lluny, però que poguessin anar a dormir a casa cada dia, s'emportaven el dinar i dinaven a la pedrera. Per exemple, quan treballaven a Baubedrena. En aquest cas, com que hi passaven a prop les dones, que treballaven a Salou, si alguna d'elles hi tenia algun familiar, li portava el dinar, que sempre era més eixint de fer, ja que elles feien el torn de tarda.

a) Malalties

La silicosis era, i és encara, la malaltia més temuda entre els picapedrers. Abans la gran majoria se'n morien. Avui es prenen més precaucions i sembla que està més controlada, principalment en avançar la jubilació.

"Agoita, en T. (un picapedrer de Folgueroles) fa vint anys que ha plegat. Vint anys. Però vol dir que, si 'gués hagut de treballar fins a última hora, ia seria mort. I anys enradera a.n els picapedrers els passava això, la silicosis se'ls menjava. Ia hi ha aquella cançó que diu:

Nena no t'hi casis amb cap pica-rocs.

N'agafen la bola i aviat són morts.

"Això ia, això d'anys enradera ia existia, una cançó. La bola era la silicosis. No se'n parlava de la silicosis, en deien la bola. (...). Io ho havia sentit a dir. Això ia representava que el pare avisava a la nena, que no s'hi casés, perquè al cap de pocs anys no tindria marit.

"Ah! I llavors no hi havia cèntims, eh! Ara sí, que seria bon assumpto! Ara sí, que seria bon assumpto, casar-se amb un pica-rocs!" (PE-18, p. 1257).

"Ara es va morir en M. (un picapedrer, que s'havia mort la setmana abans) (...). Vàrem plegar plegats. Con va plegar ell, io també. Vàrem haver d'anar a Barcelona, ens varen mirar amb el silicosis i cap de tres o quatre mesos, que vam tenir els resultats, també vam plegar. Vam anar junt, vet aquí. Però io també, me cago'm Déu, io estic cardat també. Però, mira, anar tirant" (PE-15, p. 2046).

b) Un ofici que es perd

L'ofici de picapedrer avui està totalment mecanitzat. Tots els qui coneixen l'ofici de forma tradicional ja són vells.

"A catorze anys ia feia anar la maceta io, veies! Vaig fer un cont temps de manobre amb en Carlos de l'Estanc i, de seguida que vaig poguer, ia vaig anar a la pedrera io". La seva família eren picapedrers.

"Allavores vaig anar a començar... Això, que no em donaven pas res. Mira, anava a allà a començar d'agafar l'aire de la maceta. I llavores, con vaig tenir... Perquè antes 'vies de passar tres anys l'aprenentatge, sats? Gonyaves, dugues pessetes cada dia et daven. I, con feia els tres anys, llavores ia d'allò, ia podies anar a continuar, mira, llavores eres un oficial, sats? Però, mira, 'vies de fer l'aprenentatge. Ara, ia pots contar! Ara, sí no n'hi han de picapedrers!

"(L'aprenentatge consistia) a vegades a fer escombra, treure terra, treure rocs, i... re, mira... Con no tenien feina de fer això, et feien picar pedra, mira, et feien, com que t'ensenyessin, sats? Un aprenent, com un aprenent. Ara no, ara ia ha marxat això, ia no n'hi han d'aprenents ara. Ara ia tothom és oficial (irònic). Io, mira, a catoze anys ia feia anar la meceta io, veies! I ves contant, conts anys... Uita, el dia de sant Ramon, el dia trenta-u d'agost faré setanta-set anys, veies. Me cago'm Déu, que ia estic content ia de... (haver viscut tant), no hi pensava pas" (PE-15, p. 2046).

"No n'hi han pas! (de picapedrers). És que, agoita, (...) un picapedrer, que fos ben acabat, feia totes les baldriguerries del món, però ben parit! I després, fer un filet, que tant fos d'aquí (dalt) com d'aquí (mig) com de baix, la mateixa fondària, el mateix ample. Això, aixís a cop de vista, això, fet amb una màquina, no té gaire importància, però a pols en té molta.

"Hi han una colla de motllures, que són un ampit o un balcó o una cornisa, doncs, que tan ample és d'aquí com d'allà, i després s'hi passen els filets, tot de cap a cap, les miges canyes, totes aquelles coses, que tot sigui tant d'un cap com d'un altre. Això vol la seva puteria!

"Un picapedrer, si falla a.m una cosa, es veu i s'ha acabat i llavores ia no es pot arreclar.

"Cony, anys enradera n'hi 'vien moltes de feines fedes de picapedrer amb tots els de la llei. (...). Collons!, era allò, que es 'via de fer a pols, sats?, a cop de massetes, amb l'escarpa i amb el punxonet. Que no es podia pas anar ràpid, això es clar!, però en volia la seva puteria, sí. Era un art. I avui s'ha acabat. Avui ia no, no... em penso que no se'n fa gota de coses d'aquestes.

"Si un dia aneu allà a (l'església de) la Mercè (a Vic) i comenceu d'agoitar aquelles pedres, veureu que... hi ha feina! I allò ho feia... Una idea de l'escultor, però ho feien els picapedrers. Tota la façana aquesta, que don de

cara al llevant, doncs, tota és feta a cop de massetes. Tota de Fogroles, tota, tota" (PE-18, pp. 1257-1258).

"Ara (l'ofici) està fotut! Està bastant fotut! Sí, també es fan les coses igual, però no es fa la feina que es feia. Primoteres, com es feien anys enradera, no se'n fan, no se'n fan" (PE-18, p. 1261).

"Ara mateix hi 'urà personal, que hi trebaia a la pedra, però tot a base de màquines. La Mercè de Vic es va fer tota a mà. I un joc de motlures! i escultures! Es feia plans, motllura i escultura. I també els picapedres ara, a última hora, també eren escultors amb la pràctica. (...). Si vas a l'iclésia aquella (la Mercè), veuràs uns grans capitells, que són alts i grosos i fan unes fuies, que surten. Doncs, allò ho varen fer-ho els picapedrers, (...). Vol la seva puteria, la seva forma d'agafar-lo, (...).

"Bueno, ara el que et volia dir, si vas a l'iclesia de Fogroles, aquí on t hi 'via la capella Fonda i a l'atra (banda) l'altar del Roser, doncs, hi ha una columna i al cap de la columna hi ha un capitell gros i voràs que fa unes fuietes que surten. Bueno, doncs, aquí hi ha el capitell, bueno, tres quarts de rodona o lo que sigui, llavors hi han unes fuies, que surten aixís (cap a fora). Doncs, allà (a la Mercè) ho varen fer-ho amb més gros, però tot de la mateixa... tot la mateixa pedra. Un roc gros i, mira...

"Hosti! Si eren artistes! Bueno, doncs, per fer allò avui es van acabant, (...)" (PE-18, p. 2057).

6. LA INDUSTRIA

Al segle XVIII té lloc a Osona un primer intent d'expansió industrial, "algunes característiques de la qual tenen un caire modern i són ja un anunci de les noves condicions que portarà la revolució industrial. Ara bé, també és cert que des de finals del segle XVIII aquesta expansió industrial queda detinguda com a conseqüència, per un cantó, de les desfavorables condicions econòmiques generals, però, també, a causa de l'aïllament en què es trobava la comarca. Per tant, l'autèntic punt de partida de la industrialització moderna d'Osona s'ha de situar a mitjans del segle XIX, un cop superades les adverses condicions abans citades. La industrialització de la comarca es pot dividir en diferents períodes, cadascun dels quals ha afectat a algun o alguns sectors del territori. En conjunt, però, (...), aquest procés industrial ha estat espacialment molt selectiu, afavorint tant sols un petit sector de la comarca.

"Un primer període de l'expandiment industrial se situaria aproximadament des de 1840 fins a finals de segle, però especialment des de 1870. És l'època de la industrialització dels municipis de la Plana de Vic situats a la vora del Ter, gràcies a la força motriu de les aigües d'aquest riu. Al mateix temps que el conjunt de la comarca experimentava una certa davallada demogràfica, aquests municipis de la vall del Ter, des d'Orís fins a Roda de Ter, coneixen un important augment demogràfic gràcies a llur industrialització.

"El segon període d'expansió industrial comença ja entrant el segle XX i s'estén pel primer terç d'aquest, afectant no solament els municipis de la vall del Ter -els quals continuen llur expansió- sinó també Vic, Taradell i els pobles de l'alt Congost, especialment Centelles. Aquestes poblacions tenien una vella tradició industrial del segle XVIII, però llur allunyament de les vies fluvials cabdaloses no els permeté d'industrialitzar-se quan ho feien les del Ter. Un cop superada la *servitud de l'aigua* i gràcies, també, a la millora de les comunicacions -especialment del ferrocarril- s'incorporaren al sector industrial osonenc. D'aquesta forma queda dibuixat ja el mapa industrial d'Osona, una llarga i estreta faixa que travessa la comarca de nord a sud, (...).

"L'últim període d'expansió industrial d'Osona correspon aproximadament a la dècada 1960-1970, durant la qual -malgrat la instal·lació d'algunes indústries al Lluçanès i a Collsacabra- la concentració industrial a l'àrea abans descrita no ha fet altra cosa que augmentar."¹

¹ ROQUER, Santiago / VILA, Assumpta, 1981, La població d'Osona. Evolució i estructura, Vic: EUMO, pp. 44-46..

6.1 EL SEGLE XVIII: LA MANUFACTURA TEXTIL

La producció agrícola, i la seva comercialització, no és pas l'únic motor del paper creixent del mercat regional i del mercat colonial en el progrés econòmic del segle XVIII. "Des de ben aviat les velles especialitats tèxtils (...) trobaran en el segle XVIII un camí nou a través de la pèrdua d'importància de les fibres clàssiques (llana, sobretot) amb la introducció d'un nou tipus de teixit amb unes exigències tècniques grans, però amb unes possibilitats de mercat molt evidents; es tracta de les manufactures de cotó estampades, que també rebien el nom d'indianes pel seu origen.

"Esquemàticament, el procés tècnic per arribar a la producció de la indiana té diverses fases: la filatura, o obtenció del fil a partir del cotó de floca (matèria prima en brut); el tissatge, la combinació de fils en sentit vertical i horitzontal per tal d'obtenir la peça teixida mitjançant un aparell: el teler; la purificació i depuració del producte acabat (blanqueig) i l'acabat -pintat- final de la tela o estampat.

"Cada un d'aquests processos realitzats per mitjans purament manuals i artesanals té moltes limitacions i implica una capacitat de producció escassa. Un primer pas per a la superació d'aquestes limitacions és l'existència d'empresaris que compren la matèria prima i comercialitzen el producte acabat, tot fent servir treball domiciliari. Finalment, però, per a un autèntic salt endavant de la producció d'indianes cal tota una altra mena d'organització del treball i calen uns milloraments tècnics que afectin a tots els processos esmentats. I aquests milloraments tècnics exigeixen una clara concentració de l'activitat i la inversió de capitals que els artesans individuals no estaven en condicions de realitzar.

"És, doncs, el capital comercial a Catalunya el que busca en la manufactura un dels camins per a la seva expansió."²

6.1.1 LA MANUFACTURA TEXTIL A OSONA

A la comarca d'Osona, "al llarg de la segona meitat del segle XVIII la manufactura tendeix a créixer als nuclis urbans més grans. Roda de Ter ha triplicat el nombre de telers, Vic l'ha doblat i Taradell també l'ha augmentat considerablement, així com Manlleu, St. Hipòlit i Centelles.

"Els dos centres de pes tradicional, Vic i Taradell, es mantenen encara amb empena fent valer llur pes econòmic. El tombant de segle, amb la competència i la crisi gremial, en marcarà la davallada industrial.

"Els altres pobles han vist com se'ls reduïa considerablement la manufactura: Torelló a la meitat del contingent; Sant Pere, l'Esquirol, Tona i Sta. Eulàlia de Riuprimer, en

² NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 149-150.

una proporció menor. El descens general experimentat en el període 1760-1765 és degut a la conjuntura econòmica desfavorable d'aleshores, la qual devia incidir directament sobre la demanda de productes manufacturats. El cas de St. Hipòlit és significatiu: el 1764, de 77 telers només en treballen 27.

"En línies generals la indústria artesanal es basa en el treball familiar; la fàbrica, com a unitat de treball, és pràcticament inexistent, mentre que el sistema majoritari és el de treball a domicili ("putting-out-system") fins als inicis del procés industrialitzador.

"A finals del segle XVIII, a la Plana, sol correspondre poc més d'un teler per fabricant. Només una part d'aquests fabricants seran veritables paraires que treballaran per compte propi; la majoria ho farà per a d'altres.

"La forma de treball a domicili té l'exponent més clar en la feina distribuïda per les localitats amb major nombre de telers, com era el cas de Sant Hipòlit de Voltregà, que repartia llana per a filar a les poblacions veïnes (Les Masies de Voltregà, Manlleu...) a més d'un miler de persones. Centelles era un altre centre distribuïdor importantíssim: donava feina de teixir a Sant Feliu de Codines i de filar a Seva, Tona, Aiguafreda, Auló, Monistrol de Calders, l'Estany, el Figaró "y quasi todas las casas de los labradores vecinos de hora y media alrededor".³

"Als pobles de la comarca -salvant petites excepcions- es fabricaven teixits de llana de moltes varietats: cordellats (dotzens, catorzens...), retines (catorzenes), estamenyes (dotzenes, catorzenes, setzenes, divuitenes), baietes (setzenes, divuitenes) i barragans (onzens)."⁴

A partir de les dades aportades per Joaquim Albareda, es pot deduir "el paper important de la dona en el procés productiu i, malgrat que s'esmenti en alguns casos, el lloc mínim que hi ocupen els infants, en contraposició a la indústria del segle XIX. L'eina de treball de les dones era el torn de mà o de peu, instrument de fusta molt simple, del qual només a Roda se'n trobaven uns 170."⁵

Tot i això, la manufactura tèxtil a la comarca d'Osona només era una activitat complementària de l'agricultura. Zamora testimonia aquest fet en el seu pas per la Plana de Vic l'any 1787:

"Hay bastantes tejedoras, y cada uno trabaja en su casa con uno, dos o más telares."⁶

³ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 134.

⁴ ALBAREDA, Joaquim, 1981, La industrialització a la Plana de Vic (1770-1875), Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, p. 25.

⁵ ALBAREDA, Joaquim, 1981, La industrialització a la Plana de Vic (1770-1875), Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, p. 28.

⁶ ZAMORA, Francisco de, 1973, Diario de los viajes hechos en Cataluña, Barcelona: Curial, p. 80.

"El modo de mantenerse tanta gente en poco terreno es que, en las villas y lugares, casi todas son gentes de oficio; y los demás, empleados en fábricas de pelaires. Y estas, además de esto, todavía se emplean en la agricultura, y en cualquier tiempo del año que haya buena sazón, todos salen al campo; y al invierno y en días de lluvias trabajan en sus casas. Los que no tienen oficio, en días de estorbo hacen la cocina y demás mecánicas de casa, y la demás familia se ocupa en hilar. (...); pero yendo corrientes las fábricas de pelaires, todos viven acomodados. Pero si no andan bien las fábricas, especialmente las de pelaires, todo son trabajos, porque toda la tierra que tengo referida está poseída por los dueños de las masías, que son muy ricas, y la gente de dentro de las villas y lugares no tienen más que sus manos e ingenio."⁷

"Hay (a Roda de Ter) 86 maestros pelaires y tejedores de lana, 60 aprendices y oficiales, 8 tejedores de lino, y otros oficios del servicio público. Se trabajan retinas y muchas bayetas de buena calidad y de los números que se gastan en el comercio, de las cuales una buena parte se llevan a Granada. Hay 20 telares para bayetas, 5 para retinas, 14 para lienços, 200 tornos de hilar lana, y 80 de estambre. Se gasta mucha lana de pelados de Castilla."⁸

"En tiempo de siega y de buena sazón las gentes de las fábricas salen a trabajar al campo."⁹

"La guarda de ganados se hace por muchachas que están hilando al mismo tiempo, pastando unidos toda clase de animales."¹⁰

"Hay (a Torelló) fábricas de bayetas, 9 de peinas, 40 de torneros. Todos los trabajadores cultivan tierras, de modo que estuve en taller en que los trabajadores estaban componiendo mijos."¹¹

Segons si el teler era ample o estret, "s'hi ocupaven un o dos teixidors i per a cada un calien aproximadament unes deu filadores, les quals treballaven amb el torn de mà o de peu a més a més de la canalla que acomplia feines auxiliars."¹²

"El reducto de los viejos gremios de tejedores con telares familiares comprendia todavía más de 200 telares para tejidos de cáñamo (l'any 1782), la mayoría de ellos situados en Vich, ciudad que iba a la cabeza de la producción y en la que se habían establecido las primeras fábricas con un total de 45 telares, dos de ellas dedicadas a hilaturas y lienços de algodón. Seguía en importancia Roda con unos 150 telares dedicados a la fabricación de bayetas; San Hipólito de Voltregà con unos 100, la mayoría de fabricación de paños y bayetas; Centelles con 79 de tejidos de lana; Taradell con 41 telares de paños ordinarios, 28 bayetas, 6 de lienço y 3 de algodón con una producción global de 1500 piezas al año; Manlleu con 32 telares para la fabricación de pañuelos e indianas; San Pedro de Torelló con 28 telares de lana; Santa María de Corcó con 6 telares de lana; San Feliu y San Vicente de Torelló con telares para tejidos de lana y de cáñamo. En las parroquias rurales había 9 telares para tejidos de cáñamo en Santa Eugenia de Berga y solo uno o dos en Malla, Gurb,

⁷ ZAMORA, Francisco de, 1973, Diario de los viajes hechos en Cataluña, Barcelona: Curial, p. 63.

⁸ ZAMORA, Francisco de, 1973, Diario de los viajes hechos en Cataluña, Barcelona: Curial, p. 66.

⁹ ZAMORA, Francisco de, 1973, Diario de los viajes hechos en Cataluña, Barcelona: Curial, p. 67.

¹⁰ ZAMORA, Francisco de, 1973, Diario de los viajes hechos en Cataluña, Barcelona: Curial, p. 67.

¹¹ ZAMORA, Francisco de, 1973, Diario de los viajes hechos en Cataluña, Barcelona: Curial, p. 68.

¹² ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Historia d'Osona, Vic: Eumo, p. 134.

Pel que fa als mercats, no solien traspassar els límits comarcals, per bé que algunes poblacions (Centelles, Taradell, Sant Hipòlit i Roda) venguin a Saragossa, València i Madrid. "Però en el tombant de segle naixien iniciatives de més envergadura, que tenen molt poc a veure amb aquest marc estret. A Vic es comencen a posar en marxa indústries que concentren els operaris en edificis-fàbrica especialitzades en el ram del cotó (...).

"A Manlleu, d'altra banda, es produïa a la fi del segle XVIII la substitució de la manufactura de la llana per la de cotó.

"Aquest tipus d'iniciatives tenien ben poc a veure amb la producció controlada dels gremis. De fet, ja al segle anterior s'havien posat de manifest llurs contradiccions. El capital comercial modificava i imposava unes realitats força diferents a les ordenacions teòriques. (...).

"Aquestes limitacions (les que es trobaven els gremis) situaven el comerciant-manufacturer en una posició molt més avantatjosa que la del simple artesà. A la llarga, el pareire deixà de ser el personatge que feia les primeres feines de preparació de la llana per esdevenir el qui controlaria tot el procés productiu comprant la llana, repartint la feina i lliurant les peces teixides als comerciants.

"I aquesta fou la principal contradicció dels gremis: malgrat el seu caràcter exclusiu es veien obligats a competir amb forces productives més avançades. La situació, encara, s'aguditzava per la poca flexibilitat de l'estructura gremial, la qual feia impossible la seva adaptació al nou sistema a conseqüència de la manca de capitals i de la dependència envers el capital comercial.

"(...).

"Per tant, la mesocràcia gremial es veia limitada progressivament en l'ús de les seves prerrogatives i arraconada pel nou sistema de produir. La realitat dels fets, la llibertat de fabricació i de comerç, refermada per la legislació liberalitzadora, ja era un fet irreversible i els gremis tenien els dies comptats."¹⁴

"Però el que és veritablement interessant de constatar una vegada més és la inexistència d'edificis-fàbrica i el predomini del treball domiciliari, a la Plana, a partir de comerciants-empresaris que tenien sota la seva tutela centenars de persones. La figura del pareire, doncs, esdevindrà decisiva en tant que introduirà un nou tipus de relacions socials i productives precapitalistes. Alhora assolirà un relleu econòmic important."¹⁵

¹³ JUNYENT, Eduard, 1958-1980, "La comarca de Vich en 1782", *Ausa*, vol. III, Vic, p. 51.

¹⁴ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, pp. 136-139.

¹⁵ ALBAREDA, Joaquim, 1981, *La industrialització a la Plana de Vic (1770-1875)*, Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, p. 32.

Així, a Catalunya a finals del segle XVIII té lloc "la constitució d'unes empreses on ja s'hauria superat totalment el treball de tipus domèstic i s'hauria ultimat la plena separació del productor dels seus mitjans de producció. Naixeria el treball plenament assalariat i amb ell unes noves relacions de producció de signe ja clarament capitalista.

"Aquest tipus d'empreses (...) releguen a un lloc totalment secundari la producció artesanal, contribueixen a canviar profundament el paisatge urbà i donen lloc a un nou tipus d'"empresari-capitalista" que quan es desprengui dels negocis diversos en que participa jugarà fort en l'opció plenament industrial

"I així, quan la mà d'obra esdevingui cara i rara a finals de segle, els primers passos en el camí vers la mecanització de la indústria tèxtil mitjançant la utilització de l'energia hidràulica, assenyalaran el camí de la industrialització del segle XIX i obriran a Catalunya les portes del capitalisme."¹⁶

¹⁶ NADAL, Joaquim, 1969, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 150-151.

6.2 EL SEGLE XIX: EL PROCÉS INDUSTRIALITZADOR

L'agricultura no s'ha de veure com una activitat aïllada. Com diu Josep Fontana, "la imatge del camperol "autosuficient" que produeix allò necessari per al seu consum i viu en una economia tancada -imatge que se suposa característica de l'agricultura "tradicional"- és abusiva i inexacta. Un convent amb grans propietats -afavorit, a més, per les exempcions d'impostos pròpies de l'estament clerical- podia ser passablement autosuficient. Una família camperola, en canvi, hauria hagut de disposar d'un gran mas per a apropar-se poc o molt a aquest ideal. Els camperols pobres, que eren majoria, estaven constantment subjectes al mercat local -a un mercat "imperfecte", on les regles del joc capitalista eren falsejades per l'aïllament, el monopoli i els privilegis- com a venedors i compradors de fruits i, sobretot, com a venedors de treball familiar -expressió aquesta de "familiar" que, convé de dir-ho, inclou el de les dones i els nens. (...) molts cultivadors, fins i tot, propietaris, havien de llogar-se com a jornalers agrícoles en alguns moments de l'any per complementar els seus guanys. Molt més important era, però, la venda de treball familiar per a la realització d'activitats industrials domèstiques, generalment pel compte d'un pareire, menestral o negociant d'alguna vila propera.

"Aquesta situació de complementarietat entre l'agricultura "tradicional" i la indústria domèstica era un fet gairebé universal, que ajudava a sobreviure uns camperols sotmesos a una forta explotació, amb l'avantatge addicional de mantenir-los lligats a la producció agrícola, com a mà d'obra barata a disposició dels grans propietaris, ja fos com a assalariats, ja com a cultivadors dependents. És justament per això que Campomanes i la major part dels il·lustrats castellans defensen el model de la "indústria popular", segons l'exemple de la de Galícia, que ocupa temporalment la família camperola, sense allunyar-se de la terra. A uns objectius similars respon la postura de la Societat d'Amics del País d'Urgeïl, a Tàrraga, el primer membre de la qual és, justament, l'abat de Poblet, un dels majors propietaris feudals de Catalunya, que exhorta els camperols a fer treballar les seves filles en tasques industrials domèstiques.

"A molts llocs, aquesta combinació de l'agricultura i la indústria domèstica ha generat una situació força estable, incapaç de donar naixement a la mena d'acceleració del creixement capitalista que ha de servir de base a la industrialització moderna. En d'altres, i aquest és el cas de Catalunya al segle XVIII, es transforma i permet de passar a la nova etapa industrial.

"(...).

"Avui sabem, però, que el creixement econòmic català té les seves arrels a la segona meitat del segle XVII, que ja és perfectament perceptible a la primera meitat del segle XVIII, després de la Guerra de Successió, i que es registra gairebé per tot Catalunya, i no solament a Barcelona, a la segona meitat d'aquest mateix segle. De manera que difícil-

ment podria tenir com a origen uns fenòmens que es localitzen en aquesta segona meitat del segle XVIII, com són l'auge del comerç colonial i de la indústria cotonera.

"Per entendre el que ha passat realment, ens convé, en un primer pas, de retornar a aquestes altres indústries que no eren encara "de fàbrica" -les de la llana, la pell, el ferro i el paper, sobretot- i adonar-nos que no existeix una distinció total entre una indústria tradicional i estàtica i una altra de moderna i progressiva. Si bé és veritat que la indústria "popular" podia viure enquistada en una economia agrària estancada, com passarà a Castella, també ho és que en d'altres contextos ha estat capaç de generar la mena de creixement que ha conduït a la industrialització. Els estudis sobre l'anomenada "protoindustrialització" ens han ensenyat a veure que, en molts casos, aquesta indústria "tradicional", associada a una agricultura en expansió, ha estat una etapa prèvia al creixement industrial "modern" o de fàbrica. La producció industrial no s'adreçava, aleshores, al mercat local, com acostuma a esdevenir-se en el cas de la indústria popular, sinó a d'altres de més llunyans, que li permetien d'augmentar la producció i, sobretot, li garantien, gràcies a la diversificació de les zones de venda, una certa estabilitat de la demanda, amb la qual cosa la salvaven d'aquella fatal subjecció als resultats de les collites que estrangulava les indústries populars."¹

6.2.1 LA INDUSTRIA TEXTIL COTONERA

A costat de les activitats industrials tradicionals (llana, seda, ferro i paper), que han crescut durant el segle XVIII, "i que estan estretament associades al progrés de l'agricultura i a la penetració del comerç català a l'interior de la Península, n'hi ha, però, una altra de nova, que per l'espectacularitat del seu ascens ha arribat a fer-nos creure durant molt de temps que era l'autèntica protagonista del creixement global del segle: el motor que havia arrossegat la totalitat de l'economia catalana. Em refereixo, es clar, a la indústria tèxtil cotonera, en el triple vessant de la filatura, el tissatge i l'estampació."²

"Sabemos que el sector más importante de una producción fabril de tipo moderno, la industria textil algodonera catalana, hubo de compensar ahora la pérdida de los mercados coloniales americanos, a los cuales exportaba una parte de su producción, con una penetración mayor en el mercado interior español, en contrapartida de unos cereales que los mercados de la periferia adquirían antes del extranjero. Esta penetración de los productos de una industria de tipo moderno ha venido a abastecer sobre todo el viejo consumo de lujo que antes adquiría géneros de importación, pero ha absorbido también buena parte de los

¹ FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1888), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, pp. 67-69.

² FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1888), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, p. 73.

mercados más modestos, arruinando a los productores textiles artesanos. (...)."³

Les primeres fàbriques varen instal·lar-se a Barcelona els anys 1736-1738. "La projecció d'aquesta indústria fora de Barcelona serà lenta. El 1768, al costat de les 22 fàbriques de Barcelona n'hi ha una a Manresa i dues a Mataró. Cap a 1800 amb el desenrotllament de la filatura i sumant-hi les que fan mitges de cotó, n'hi haurà ja una quarantena: 5 a Manresa, 15 a Mataró, 4 a Vic, 6 a Reus, 9 a Olot i 1 a Vilanova."⁴

En els anys de les darreres crisis colonials, entre 1797 i 1807, es produeix una transformació capital en la producció cotonera catalana. "Són els moments en què els fabricants-especuladors fan fallida o abandonen el negoci i cerquen inversions més tranquil·les, i en què els que seran els gran fabricants de les dècades properes (...) s'adapten tècnicament a les noves exigències d'una producció que ara hauria de ser realment industrial, i que exigiria fer el cicle complet, de la filatura a l'estampació, a la mateixa empresa, amb mitjans tècnics més avançats.

"(...).

"Són també els anys en què la indústria es reorienta cap al mercat interior i segueix els camins que havien establert anteriorment les indústries "tradicionals", i molt especialment la de la llana. Una activitat com la cotonera, que havia crescut en les darreres dècades del segle a l'escalf de l'especulació, se salvarà en aprofitar els mercats que les altres activitats industrials catalanes han sabut crear a la Península. Al mateix temps que es produeix aquesta reorientació, la indústria cotonera anirà desplaçant-se fora de Barcelona -ara que la filatura i el teixit han esdevingut bàsics, convé d'aprofitar la força motriu dels cursos d'aigua- i assistirem a una completa transformació del mapa industrial català."⁵

Cap a la dècada dels seixanta (segle XIX), "Catalunya reuneix entorn d'un 40 per 100 de la industrialització total de l'Estat. Proporció que resulta força més elevada si deixem de banda les indústries d'elaboració de productes agrícoles -on potser estan sobrevalorades les activitats de molinaria-, ja que aleshores tindríem que la indústria catalana pesaria pràcticament el mateix que la de la resta de l'Estat, cosa que possiblement s'acosta més a la realitat.

"L'estructura d'aquestes indústries -la catalana i la d'altres zones espanyoles- és, però, força diferent, almenys en aquests moments. A Catalunya el tèxtil representa més de

³ FONTANA, Josep, 1988, La crisis del Antiguo régimen 1806-1833, Barcelona: Crítica, p. 271.

⁴ FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, p. 74.

⁵ FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, pp. 75-76.

dos terços del total, mentre que les activitats de transformació de productes agrícoles no passen del 10 per 100, i una altre 10 per 100, aproximadament procedeix del metall i el paper. A la resta de l'Estat espanyol la part més important, per sobre el 40 per 100, és la que correspon a l'elaboració de productes agrícoles -i en especial a la mòlta dels grans i les olives-, mentre que el tèxtil no va més enllà d'un quart del total i el metall en proporciona prop d'un 20 per 100.

"El contrast entre la mecanització del cotó i les dimensions relativament grans de les seves unitats productives (...) i el caràcter primitiu de la farineria (...) o de la mòlta dels olis (...) sembla prou clar per a establir la diferència que existeix entre una indústria moderna, com la catalana, i la de caràcter agrari i tradicional que és majoritària a la resta de l'Estat (si exceptuem els focus d'industrialització del Cantàbric)."⁶

Tanmateix, com diu Jordi Nadal, durant el primer terç del segle XIX, "la falta de capitals y la escasez de la demanda se han combinado para prolongar en Cataluña el reinado de la antigua "bergadana", típica del setecientos.

"Su destronamiento sería obra de los años 1830, cuando algunos de los factores cambiaron de signo, pasando de negativos a positivos. El déficit de mano de obra -con probable alza de los salarios- al producirse la incorporación al trabajo de las generaciones *diezmadas*, nacidas en el período de calamidades comprendido entre 1800 y 1813, y la repatriación de capitales de las antiguas colonias, ahora independientes, se conjugaron con otros elementos para dar el impulso decisivo a la mecanización de la manufactura. Accionadas por la energía hidráulica tradicional, o por la nueva del vapor, las "mule-jennies". pero también otras máquinas más modernas, como las "selfactinas" (desde 1844), arrinconaron definitivamente a las "bergadanas". Al mismo tiempo, aunque con ritmo no tan vivo, se produjo la sustitución del telar manual por el telar mecánico."

"(...), lo que equivale a decir que la hilatura se mecanizó de punta a punta en el transcurso de sólo veintiséis años. El ritmo resulta impresionante. Debe advertirse, sin embargo, que la máquina que domina, por lo menos hasta 1850, es la "mule", de Crompton, avejentada y caduca para la época. De hecho, los grandes avances realizados a partir de 1830 no son, en buena parte, más que una recuperación del retraso acumulado durante el reinado de Fernando VII. En rigor, la industria catalana de hilados de algodón no consiguió nunca ponerse al nivel de aquellas extranjeras, más modernas."⁷

⁶ FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, pp. 386-387.

⁷ NADAL, Jordi, 1991, El fracaso de la Revolución industrial en España, 1814-1913, Barcelona: Ariel, pp. 195-196.

La producció cotonera ha crescut considerablement des de 1840, un cop acabada la primera guerra carlina. Aquest creixement es va interrompre entre 1858 i 1863 per la "fam de cotó"⁸ a causa de la guerra civil americana. Als anys 1870, però, repren el procés de desenvolupament.⁹ tanmateix, com assenyala Josep Fontana, "cal anar una mica més enllà de la imatge tòpica que fa arrencar l'expansió de cap a 1840 i donar tota la importància que té a aquest període formatiu que va del 1814 al 1840, que és quan, enmig de temps difícils i turbulents, es realitza potser l'etapa fonamental de la transformació de la manufactura del segle XVIII en una indústria de caràcter modern, preparada per créixer ràpidament a partir de la fi de la primera carlinada."¹⁰

Es produeix un procés d'adaptació de la vella manufactura cotonera a les noves condicions. Les indústries velles de l'interior "canvien ràpidament al cotó i posen al seu servei els edificis, les disponibilitats d'energia hidràulica, els capitals i una mà d'obra prèviament insinistrada en el filat o teixit d'altres fibres."¹¹ "Una mà d'obra femenina que abans filava a casa i ara ho farà a la fàbrica".¹² En el procés del filat, lligat a la mecanització, l'aigua és arreu un element bàsic. Alhora, la mecanització ha contribuït a abaratir els costos i, en conseqüència, a rebaixar els preus; fet que ha acabat d'arruïnar les antigues formes de producció, sobretot en el filat.¹³

La mecanització suposa la fàbrica, amb tot el que això vol dir de concentració, d'ús d'energies mecàniques i de divisió del treball.

"Si la fàbrica implica, des del punt de vista de l'organització del procés productiu concentració de les operacions i mecanització, aquests dos factors tenen, al seu torn, dos condicionaments: energia i capital. Hem parlat fins ara de l'energia relacionada sobretot amb l'aigua. La cosa, però, és més complexa. Convé que no oblidem la importància que, en una primera fase, ha tingut l'energia generada per l'esforç humà i per les cavalleries. (...).

"A partir de la gran expansió dels anys quaranta, però, la mecanització estaria lligada sobretot a l'aigua i, cada vegada més, al vapor. Que l'aigua ha estat decisiva ho prova que hagi marcat tan profundament la localització de la indústria cotonera catalana fins al punt que (...) ens la mostri escampada per les conques del Llobregat, el Besòs i el Ter. Serà allà on l'aigua resulti massa escassa (...), com a Barcelona, Terrassa, Sabadell o Reus, on el vapor esdevindrà un element de primera importància. (...).

⁸ NADAL, Jordi, 1991, El fracaso de la Revolución industrial en España, 1814-1913, Barcelona: Ariel, pp. 208.

⁹ FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, p. 388.

¹⁰ FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, p. 392.

¹¹ FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, p. 393.

¹² FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, p. 394.

¹³ FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, p. 396.

"Pel que fa als capitals, sabem que han sortit en part de la mateixa indústria reconvertida, en part del comerç o de la renda. Per dir-ho senzillament: de l'acumulació capitalista originària realitzada a la Catalunya del XVIII. El que interessa de remarcar és que, si bé ara, amb les fàbriques, es necessitaven sumes molt més elevades que abans per a la inversió en capital fix, tampoc no eren inabastables per a una companyia que associés uns quants empresaris burgesos, ja que són poques les empreses que han arribat a assolir dimensions considerables."¹⁴

6.2.2 LA INDUSTRIA TEXTIL COTONERA A OSONA

A la comarca d'Osona, el ram del cotó comença a tenir importància cap a finals del segle XVIII i començaments del XIX.

"(...) el pas de la indústria llanera a la cotonera comença en terminar la primera guerra carlina. La indústria cotonera tingué els seus inicis en el segle XVIIIè; al principi hom la practicava d'una manera molt imperfecta, fent el cardat sobre el el genoll i filant amb torns d'un sol fus; (...)."¹⁵

El cotó, "després de Vic, és introduït a Manlleu, Roda, St. Hipòlit, Torelló i St. Vicenç.

"Tot feia pensar que Vic -el 1806 comptava amb 28 fàbriques de cotó, amb 337 telers- emprendreia el nou segle amb una empenta que superaria l'atzucac on l'havia ficat la crisi gremial: els fabricants prou intentaren una volta més de no perdre el tren de la productivitat i del benefici; els mancaren, però, els mitjans. A la innovació del cotó calia afegir-hi la d'una font d'energia que fes viable la mecanització.

"El 1821 ja es fa patent aquesta incapacitat vigatana: a més de la competència massiva dels teixits estrangers (cotó, cànem i curtits), el problema principal amb què Vic s'enfronta és la concentració industrial i la mecanització que s'està produint a les poblacions de la vora del Ter, de les quals destaquen Manlleu i St. Vicenç, especialitzades exclusivament en el cotó i abocades als mercats de Barcelona. De tota manera cal recordar que Vic mantingué la capitalitat industrial de la comarca fins a l'entorn del 1845, probablement per l'esperança que tenien els empresaris en la construcció d'un canal des de Montesquiu que no es realitzà."¹⁶

Un informe de 1821 trobat a l'Ajuntament de Vic, citat per Jordi Figuerola, es fa ressó d'aquesta problemàtica:

"Las artes que ocupan la mayor parte de esta población, forman la industria y a un Comercio de muchos de sus fabricantes que especulan con sus respectivas manufacturas en el principado y fuera de el; siendo las principales el Ylado y Teixido de Algodon; el Ylado y teixido de Cañamo y la de Curtidos. Su estado actual es el siguiente: Algodon... Las fabricas de este ramo estan en decadencia a causa de la paralización general del comercio: Por el poco consumo que hay de estos generos nacionales por los grandes acopios que se habian hecho de manufacturas extranjeras y las que se introducen ahora por el contrabando:

¹⁴ FONTANA, Josep, 1988, *La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1858)*, vol. V, a Pierre Vilar (dir.), *Història de Catalunya*, Barcelona: Edicions 62, pp. 396-397.

¹⁵ REPARAZ, Gonçal de (fill) 1928 *La plana de Vic*, Barcelona: Barcino, pp. 212-213.

¹⁶ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, p. 170.

Es causa de la decadencia de este arte en esta poblacion las muchas maquinas que en otras poblaciones, abundantes de agua, se han construido y que impulsadas de este elemento van resultando que las manufacturas les salen mas ventajosas para arreglarlas mas: todo esto se remediaría realizando la proyectada venida de una parte del Ter por un canal de Regadio que muchos años hace se esta tratando y se ha acudido al Gobierno para su permiso y medios de realizar-lo, lo que no solo para este arte sino para todos los demas resultaria ventajas incalculables."¹⁷

A més del factor tecnològic, n'hi havia d'altres que també foren decisius en aquest canvi d'estructures. Cap a 1825 la figura del peraire ja havia estat substituït per la de l'empresari modern.¹⁸ "Es tractava, doncs, d'un procés irreversible que ni tan sols el greu entrebanc de les guerres carlines aturà. És més, probablement a partir de les destrosses de la primera guerra, els fabricants es veieren obligats a fer taula rasa i a formar companyies per tal d'endegar les seves empreses amb més força, amb maquinària nova i amb una visió més competitiva. Almenys així sembla que succeí a Manlleu. A partir dels anys quaranta s'observà un formigueig constant i una pugna frenètica per a fer-se amb una entrada d'un pam més d'aigua al canal industrial. Precisament, l'ús de l'energia hidràulica amb finalitat industrial fou endegat en aquesta vila per dos fabricants procedents de Vic: (...). A aquest grup s'hi anaren afegint nous fabricants instal·lats al llarg del canal. El 1845 el panorama industrial anunciava ja l'evolució de la indústria de la segona meitat del segle: Vic, Centelles i Taradell fonamentaven la seva indústria exclusivament en el treball manual, mentre que Manlleu, Roda i les Masies es basaven, fonamentalment, en l'energia hidràulica."¹⁹

"Són molt significatius (...) els casos de Manlleu i Roda, en què totes les fàbriques pertanyen al 1826-1845 i més concretament, en el cas de Manlleu, al quinquenni 1840-1845, cosa que reforça el caràcter recent de la seva indústria. En canvi a Centelles quasi totes les indústries són "de temps immemorial".

"Sant Vicenç de Torelló, amb dues fàbriques, Masies de Roda i Folgueroles -amb una respectivament- veuen sorgir-les també entre 1826 i 1845."²⁰

L'any 1850, "ja trobem Manlleu amb un 52.3% de la filatura mecànica de tota la comarca, seguit de Vic (23.8%), Roda (17.2%), Torelló (3.6%) i les Masies de Roda (2.8%). Amb una filatura manual important trobem Torelló (70.4%), St. Vicenç (17.1%) i L'Esquirol (12.3%). Pel que fa al teixit, manté un retard considerable de mecanització, amb Vic al davant (50.7%), Manlleu (31.4%), Torelló (8.2%), St. Vicenç (2.6%), etc. Cal advertir, però, que la mecanització incipient produïda a Roda (amb el 40% de telers mecànics de

¹⁷ FIGUEROLA, Jordi, 1988, Església i societat a principis del segle XIX. La societat osonenca i el bisbe Strauch durant la crisi de l'antic règim, Vic: Eumo, p. 18.

¹⁸ ALBAREDA, Joaquim, 1981, La industrialització a la Plana de Vic (1770-1875), Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, p. 55.

¹⁹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 170-171.

²⁰ ALBAREDA, Joaquim, 1981, La industrialització a la Plana de Vic (1770-1875), Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, p. 58.

la comarca), a Gurb -Malars- (amb el 46.5%) i a Manlleu (el 13.1%), havia deixat en una situació greument desavantajosa les indústries de telers manuals. Així s'explica que dels 818 telers comptabilitzats per Vic, 590, és a dir, el 72%, restessin aturats. En un grau menor succeïa als altres pobles on el tissatge era manual: entre un 40% i un 55% dels telers no funcionaven. Vint anys després, el 1870, trobem confirmada aquesta línia d'evolució. La filatura ja es troba totalment mecanitzada. Manlleu concentra el 70.9% dels fusos. Segueixen Roda (11.1%), Torelló (10.7%) i Centelles (5.9%). Taradell (0.6%) i Vic (0.5%) han quedat totalment desplaçats. En el tissatge el procés cap a la mecanització segueix lentament. Manlleu ja concentra el 58.8% dels telers mecànics, Centelles el 26.8%, Roda el 9.6% i Torelló el 4.5%. En el teixit manual Vic encara manté un pes important (44.1%), seguit de Manlleu (26.5%), Centelles (13.8%), Taradell (6.2%), Torelló (5.3%) i Roda (3.9%). El binomi força hidràulica-prosperitat ja és indestruïble. L'energia del carbó, emprada a Vic i Taradell, era netament desavantajosa."²¹

"Para el telament, floria una indústria de dimensió molt casolana a Tona (amb 6 telers), Folgueroles (amb 5 telers i 784 fusos) i Sentfores (amb 1 teler) (...)." ²²

L'any 1845, segons la Matricula industrial, a Folgueroles hi havia 4 màquines de filar i el 1861, 5 telers corrents.²³

"La industria lanera ha desaparecido de nuestros pueblos de la montaña, la lenceria va disminuyendo en ellos cada dia, y la industria algodonera, que en el dia las absorve todas, se va reuniendo en pocos y determinados centros de fabricación."²⁴

Però, quin era "l'abast d'aquest procés industrialitzador en el context català? El 1850, globalment, la comarca comptava amb 6.720 fusos manuals i 42.351 de mecànics; 2.072 telers manuals i 77 de mecànics. El 1861 ja no hi havia cap fus manual i els mecànics eren 62.658; els telers manuals 667 i els mecànics 245. Pel que fa a la filatura -en aquesta darrera data- la comarca ocupava el tercer lloc (precedida del Barcelonès i del Bages), amb un 8.21% del total de fusos del conjunt del Principat. En el teixit hi ocupava el vuitè lloc, amb un endarreriment notable pel que feia a la mecanització, amb un 5.5% del total de fusos manuals i un 2.5% dels mecanismes.

"Podem deduir, doncs, que es tracta d'una comarca que, allunyada de la capital i amb unes comunicacions pèssimes, participa amb retard de la industrialització i que es troba

²¹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 171-174.

²² ALBAREDA, Joaquim, 1981, La industrialització a la Plana de Vic (1770-1875), Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, p. 61.

²³ ALBAREDA, Joaquim, 1981, La industrialització a la Plana de Vic (1770-1875), Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, pp. 66 i 68.

²⁴ SALARICH, Joaquim, 1858, Higiene del teixedor, Vic: Soler Hermanos, p. 4.

destinada a ocupar un lloc secundari en el conjunt productiu català, però no gens negligible. I l'evolució d'aquesta indústria segueix les pautes del Principat: una fase d'expansió (1830-1860), seguida per la crisi de la "fama de cotó" (1861-1870) i de recuperació posterior ràpida, fins el 1885. A partir d'aleshores comença una nova crisi.

"Recapitulant, podem constatar que el període 1840-1875 ha canviat substancialment el mode de produir. Els canvis de localització de la indústria, la mecanització del ram del cotó, l'exigència d'un nivell més alt d'inversió i, per tant, de concentració industrial -mitjançant la creació de companyies, la desaparició progressiva dels petits fabricants i dels treballs a domicili-, no són altra cosa que graons inevitables en aquest context de transformacions. L'augment de la productivitat i l'acumulació de beneficis en mans de la burgesia industrial, amb l'explotació d'una classe treballadora, en són trets característics definidors."²⁵

a) Els efectes de la industrialització en la societat osonenca

A la comarca d'Osona, com diu Gonçal de Reparaz, a mitjans del segle XIX, "amb l'establiment de les primeres fàbriques que aprofitaren la força hidràulica, els peraires desaparegueren ràpidament. Aquesta forta sotragada va produir una forta crisi en tota la comarca. (...), els peraires formaven una part important de la classe mitjana, una burgesia benestant que vivia bé amb el producte de la seva indústria familiar". A les primeres dècades del segle XX, aquesta categoria social havia desaparegut gairebé totalment, "per a deixar lloc a milers de proletaris que s'acumulaven en un nombre reduït de fàbriques."²⁶

"(...) estos obreros eran antes pequeños industriales, que constituian una clase que ha desaparecido para pasar a la jornalera y mercenaria; que, perdida su independencia, se ve unida a la rueda que dirige; que en lugar de los aires del campo se ve obligada a respirar un ambiente muchas veces contaminado é insalubre; si ademas contemplamos la tjerna edad de algunos infelices atados al manubrio que deben mover continuamente; (...)."²⁷

Els fabricants i els capitals

Pel que fa als fabricants i els capitals osonencs del segle XIX, sembla clara llur dependència econòmica dels capitals barcelonins. "Mitjançant aquesta operació les grans empreses es veien resguardades de les freqüents maltempsades que patia la indústria tèxtil catalana, en bona mesura a coseqüència del seu caràcter limitat. Sovint els empresaris de l'interior treballaven per compte aliè i llurs fàbriques

²⁵ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 174.

²⁶ REPARAZ, Gonçal de (fill) 1928 La plana de Vic, Barcelona: Barcino, p. 216.

²⁷ SALARICH, Joaquim, 1858, Higiene del teixedor, Vic: Soler Hermanos, p. 5.

esdevenien complementàries de les grans, aportant-hi ells els coneixements tècnics o pràctics.

"Riscs econòmics menors -davant d'una contracció de la demanda, davant la pressió salarial i les reivindicacions obreres barcelonines- i salaris baixos eren atractius suficients per al moviment de capitals cap a les nostres contrades, als quals factors cal afegir l'aprofitament de l'energia hidràulica, la barator dels lloguers dels locals i un proletariat poc conflictiu i desorganitzat."²⁸

Els treballadors

Els treballadors són els altres protagonistes del procés d'industrialització a Osona "A la segona meitat del segle XIX, pràcticament a la totalitat dels pobles de la comarca ha sorgit un proletariat nombrós. Entre el 1850 i el 1892 el nombre de les fàbriques ha passat de 45 a 90 i el dels obrers de 3.600 a prop de 8.000. (...).

"Les llargues jornades de treball, fins a 16 hores, en condicions insalubres, la sobreexplotació dels infants i de les dones i la inestabilitat laboral, més els sous baixos - amb tendència a disminuir, mentre que els preus dels productes bàsics augmentaven- i la manca de tot tipus d'assistència social, constitueixen un quadre amarg i el pa de cada dia del procés industrialitzador. En una data tan tardana com el 1884, els infants de Manlleu i els environs, a partir dels sis anys, assoleixen el nivell més alt de Catalunya de jornada laboral: de 12 a 14 hores, (...)." ²⁹

"Nuestras filaturas y fábricas de tejidos mecánicos tienen señaladas 89 horas de trabajo semanales, divididas en 12 por día, y 9 el sábado, que concluyen á las 4 de la tarde, hora en que limpian las máquinas; en las fábricas del Ter, són 13 horas la duración del jornal ordinario."³⁰

Aquesta explotació, prou rendible per als empresaris, cal afegir-hi l'alimentació deficient, les poques hores de son i les llargues distàncies que sovint havien de caminar. Les dones que acabaran substituint els homes a la filatura amb un salari molt més baix, solien treballar al torn de nit. (...). El sistema causà greus tensions a mesura que els homes eren desplaçats perquè provocava l'atur i la disminució de la capacitat adquisitiva de les famílies.

"La insalubritat n'esdevé una altra constant: quadres fosques i humides, la pols de la borra, i com a resultat un índex elevat de mortalitat per afeccions pulmonars. (...). El canvi brusca en el ritme de vida i de treball -del camp a la disciplina industrial- és un element essencial que no cal negligir. El consum de la carn -bon indicador per mesurar el règim alimentari- no augmentarà significativament fins a les

²⁸ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 178.

²⁹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 180-181.

³⁰ SALARICH, Joaquim, 1858, Higiene del tejedor, Vic: Soler Hermanos, p. 101.

darreries de segle, mentre que l'alcoholisme guanyava adeptes. Pel que fa als sous, a la comarca d'Osona eren notablement inferiors als de Barcelona (...). I, finalment, la inestabilitat del treball: l'abundor de la mà d'obra -amb la crisi del camp-, la constant renovació tecnològica, les crisis conjunturals, la manca d'aigua per a les indústries amb energia hidràulica i els conflictes socials creaven una situació d'inseguretat que amenaçava constantment la classe treballadora."³¹

Resposta obrera i contrarevolució

Com a resposta al progressiu deteriorament de les condicions de vida, "pren forma la consciència de grup explotat entre els treballadors. Es tracta però d'un canvi llarg que abraça des de les mobilitzacions populars de l'antic règim, de tipus esporàdic, a les formes posteriors d'organització i de resposta ideològicament coherents. El nexa que uneix els dos extrems i els dóna continuïtat, el constitueix el gruix de formes de vida i de mentalitat específiques de la classe treballadora que conformen la cultura obrera.

"L'aparició de centres d'esbarjo i de cultura, cafès, teatres, societats corals, de reunió habitual després del treball, d'esport i de les societats mutuels, esdevenen nuclis essencials en la presa de consciència i en la difusió de l'obrerisme, especialment en els llarg períodes d'il·legalitat de les associacions obreres i polítiques.

"(...). Segons sembla fou vers el 1852 que aparegué la qualificació d'"esquirol" adreçada als treballadors que trencaven una vaga, quan, havent-se negat a treballar uns teixidors de Manlleu, el fabricant portà a teixir les peces al poble de l'Esquirol. Pocs anys després, el juliol del 1855, Manlleu, Vic, St. Hipòlit i Roda participaren en la primera vaga general. (...).

"La dècada de la "fam del cotó" (1862-1865) fou molt crítica per a la classe treballadora. L'aturada de les fàbriques provocà una gran misèria. (...). Mentrestant, la verola delmava la població de la Plana. Hi hagué tensions perquè els empresaris rebaixaven el preu de les peces teixides. (...). D'altra banda, l'abril de 1870, com a la resta del país, esclataren motins a diferents punts de la Plana contra la celebració del sorteig dels quintos. (...).

"El juny d'aquell any, delegacions de Vic y de Manlleu participaren en el Congrés de Barcelona de l'Associació Internacional de Treballadors. A Centelles i a Roda també hi fou present aquesta organització. També, a l'entorn de 1870 s'implantà l'Associació de les Tres Classes del Vapor, de la qual Manlleu constiuí un dels nuclis principals. A partir de 1883, a causa de dissensions internes, una part dels obrers s'afiliaren a tendències anarquistes, especialment a Roda,

³¹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, p. 181.

(...)."32

La conflictivitat laboral esdevé protagonista a la fi del segle XIX. "Amb la pèrdua dels mercats colonials els empresaris pretenien de reduir els salaris per fer front a la superproducció. El procés de cohesió i de síntesi de la classe obrera s'accelerà als principals nuclis fabrils de la Plana. Les vagues foren constants. (...). La patronal reaccionà amb el locaut el 1891, el 1900 i el 1901. Fou, però, el 1900 quan es desencadenà un dels moments de violència més inucitada a la Conca del Ter: davant de la repressió contra les organitzacions obreres i de l'acomiadament dels militants sindicals, substituïts per dones i canalla, a Roda tothom es resistí a ocupar-ne les vacants i al cap d'unes setmanes, a primers de març de 1901, els fabricants declaraven un nou locaut arreu del Ter. Manlleu, Roda i Torelló viuran moments de gran tensió durant una setmana, dels quals la premsa barcelonina es farà ressó a primera plana. (...). Després d'una negociació intensa (...), els empresaris acceptaren els acomiadats, obriren les fàbriques i retornà la calma."<33

Alhora que la classe obrera, cap a la fi del segle, "assoleix un grau de cohesió ideològica remarcable, no és menys evident que la burgesia experimentava un procés semblant a partir del qual s'afermaren uns vincles de solidaritat entre els grups socials dominants de la societat.

"S'establí una col.laboració estreta amb l'empresariat per part de les autoritats municipals (...). Cal fer esment, també, de l'ascendent de l'Església sobre el moviment obrer, tant ideològicament com culturalment, així com també de l'actitud obertament contrarevolucionària dels bisbes de Vic Josep Morgades i Josep Torras i Bages.

"L'actitud de l'Església es perfila cap a la fi de segle: progressivament acomplia una política social de signe reformista, en defensa de la propietat i l'ordre establert, l'objectiu principal de la qual era contrarestar tota mena de canvi revolucionari. (...). L'abast d'aquesta política es manifestà bàsicament a través de dos canals. El primer, mitjançant les cartes o exhortacions pastorals dels bisbes, com la de Josep Morgades de l'abril de 1892, en la qual associava el concepte "revolució" als de "immoralitat", "misèria" i "tirania", tot considerant que els obrers eren enganyats pels anarquistes i socialistes. El segon camí de gran efectivitat, fou a través de la creació de societats mutuais obreres, (...). Tant el bisbe Torras i Bages com Morgades recomanaren als obrers d'afiliar-se a aquestes societats. I cal dir que algunes assoliren un arrelament notable. D'altres mitjans d'influència amb què l'Església comptava eren les escoles religioses, les classes dominicals per als treballadors i els centres culturals com la Juventut Catòlica. També fomentà l'estalvi: la Caixa d'Estalvis

³² ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 182-183.

³³ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 183.

Comarcal de Manlleu es constituí el 1896 impulsada pels bisbes Aguilar i Morgades, amb la col·laboració dels fabricants de la vila.

"A pesar de tot aquest joc de pressions per contrarestar les idees revolucionàries que anaven arrelant a la Plana, la tensió acumulada per les classes més desvalgudes esclatava en moments crítics i s'escampava llavors del control dels sectors socials dominants. S'oblida massa sovint que les opcions radicals caracteritzen l'actuació de l'empresariat (...)."34

L'actitud intransigent de la patronal "contrasta amb els amplis marges de benefici que aquesta obtenia -cosa que era de domini comú en l'època- i que el professor Miquel Izard ha ratificat: aquests guanys foren alts en la primera meitat del segle XIX i a partir de 1848 segueixen essent segurs però a un nivell més baix. Al 1852 i 1860 -a llur entorn- el fet es fa palès.

"Les maltempsades produïdes per la manca de cotó, la mateixa feblesa estructural de la indústria tèxtil catalana -amb una gran proporció de petites unitats productives- i els creixents conflictes laborals -a partir de l'organització obrera- degueren sorprendre un empresariat avesat a beneficis substanciosos."35

"El pas a una societat capitalista consolidada imposà profunds canvis en el model i en les formes de vida tradicionals.

"Canvien les formes de treball i aïhora el mateix viure: un proletariat industrial anava prenent cos y s'anaven afermant diferents tipus de burgesia a l'entorn dels seus interessos. (...).

"Al capdavant del procés, doncs, podem dir que és l'essència mateixa de la societat el que ha canviat: s'havien assentat les bases de la societat actual."36

34 ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 184.

35 ALBAREDA, Joaquim, 1981, La industrialització a la Plana de Vic (1770-1875), Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, p. 135.

36 ALBAREDA, Joaquim, 1981, La industrialització a la Plana de Vic (1770-1875), Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, p. 149.

6.3 EL SEGLE XX

A començaments del segle XX, i sobretot durant la primera guerra mundial, es produeix una nova activació industrial gràcies a la introducció de l'energia elèctrica, la qual contribuï també a la millora de les condicions de vida dels pobles de la Plana de Vic.

Amb aquesta nova font d'energia es trenca l'anomenada "servitud de l'aigua", i floreixen nous nuclis industrials, que havien quedat desindustrialitzats.

Les condicions de vida de l'obrer industrial són molt precàries, amb una jornada laboral excessivament llarga i unes condicions de treball malsanes. Alhora cal destacar la importància del treball femení i infantil, sobretot en el sector tèxtil. Tot plegat derivarà cap a una situació insostenible, que esclatarà en conflicte laboral a les primeres dècades del segle XX.

Després de la guerra civil (1936-1939), la indústria passa per moments difícils, que es perllongaran durant tota la dècada dels anys 1940. Als anys seixanta s'inicia un període de recuperació de l'economia, que menarà a la prosperitat industrial, que hem conegut en els darrers temps, malgrat les crisis periòdiques pròpies del sistema capitalista.

6.3.1 LA REVITALITZACIO INDUSTRIAL DE COMENÇAMENTS DE SEGLE

En les primeres dècades del segle XX, "es mantenen i es consoliden els nuclis tèxtils nascuts al segle anterior (Manlleu, Roda, Torelló...) i es produeix una revitalització industrial de la comarca en general per la introducció de l'electricitat, la qual cosa comportarà un nou equilibri econòmic. Aquesta represa industrial als nuclis urbans que havien entrat en crisi a principis del XIX sorgirà molt vinculada a les expectatives del mercat català: la indústria de l'alimentació en serà l'exponent més clar.

"Efectivament, l'energia elèctrica fou l'artífex d'aquest nou estat de coses, aprofitant altra volta el Ter. (...)."¹

"Entre el 1910 i el 1920 (...) la fàbrica de Pericas i Boixeda, que produïa 1.000 cavalls de força, creà una central elèctrica a Vic i donà llum i força a una part de la ciutat, a Sant Hipòlit, la Gleva, Sant Julià de Vilatorrada, Folgueroles i Calldenes."²

L'enllumenat públic i privat contribuï a la millora dels pobles de la Plana, però cal destacar els efectes notables, que l'electricitat tingué en la indústria, "sobretot la tèxtil que assolí una regularitat de producció més gran en

¹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, p. 208.

² PLADEVALL, Antoni 1981 "Osona i el Ripollès", a *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. I, Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, p. 44. Vegeu també REPARAZ, Gonçal de (fill) 1928 *La plana de Vic*, Barcelona: Barcino, p. 224.

no dependre tan directament dels eixuts i les glaçades."³

Gonçal de Reparaz, a finals dels anys vint, ja assenyala-va el lloc de primer ordre que ocupava la indústria osonenca en el conjunt de forces econòmiques de la comarca:

"El progrés industrial de la Plana ha estat tan considerable en els darrers tres quarts de segle, que avui la fabricació, tant com l'agricultura i la ramaderia, és un factor essencialíssim de l'economia vigatana.

"El nombre d'obres que treballen en les fàbriques de la comarca (...) representa la cinquena part del conjunt de la població de la Plana de Vic.

"(...).

"La prosperitat industrial de la Plana de Vic és deguda a les forces motrius que la naturalesa ha posat a disposició de l'home. Els esforços d'aquest per tal d'aprofitar la força del Ter han produït nombroses modificacions en l'aspecte geogràfic del país: bastiment de recloses i salts d'aigua, obertura de túnels per fer-hi passar canals que van a alimentar les turbines, construcció de séquies, etc. De Sant Quirze a Salou i Còdol Dret (aigües avall de Roda) hom no perd la més petita part d'energia hidràulica: tota ella serveix per a fer viure les nombroses fàbriques de la comarca o per a donar llum i força als pobles més o menys allunyats."⁴

Des de 1898, amb la pèrdua de les darreres colònies espanyoles i els seus mercats, la indústria tèxtil patia una llarga crisi, de la que "la sobreproducció n'esdevingué la nota dominant i les relacions entre empresaris i treballadors s'enduriren considerablement: els obrers defensaven els llocs de treball i el nivell salarial, a la qual cosa responien els fabricants amb el locaut. (...).

"A partir de l'inici de la Primera Guerra Mundial, la demanda exterior de productes tèxtils provocà una gran expansió d'aquest ram. Cal esmentà la consolidació de les colònies fabrils nascudes a la fi del XIX, entre d'altres les del Pelut i la Mambla d'Orís; a les Masies de Voltregà, la de Marquet i Gallifa i la de la Riva; a les Masies de Roda, Salou (...) i Còdol Dret (...); a Torelló, la Coromina (...); a St. Vicenç, la de Vila-Seca (...); a Gurb, Malars (...), i especialment la de Borgonyà al terme de St. Vicenç de Torelló, creada el 1894 per una companyia escocesa, (...). El 1903 esdevingué la "Cia. Anónima Hilaturas de Fabra y Coats" i es convertí en una de les empreses més sòlides de la comarca, amb una cooperativa d'alimentació, una església nova, un col·legi, el Centre Recreatiu (1897) - amb cafè, teatre i ball- i més tard el servei d'assistència mèdica (1919). Ens és poc coneguda, però, la vida i el règim de treball a l'interior de les colònies. D'una conjuntura d'oferta de treball abundosa, les empreses n'havien de treure profit forçant un nivell salarial baix a una classe treballadora submissa i poc conflictiva, condicionada, altrament, a un treball i a una vivenda estables.

"Amb l'electricitat les empreses tèxtils floriren en nuclis desindustrialitzats, sobretot durant la primera guerra mundial. Cap a la segona dècada del segle F. Carreras i Candi considerava Vic com una de les ciutats més indus-

³ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 208.

⁴ REPARAZ, Gonçal de (fill) 1928 La plana de Vic, Barcelona: Barcino, pp. 220-221.

trials de Catalunya. (...) la ciutat havia recuperat la fesomia activa que tant l'havia caracteritzat a principis del segle XIX. (...).

"Tret de Vic i Taradell, que reprenen llur tradició del XVIII, no s'han experimentat (...) gaires transformacions des del XIX, un cop configurat tot el tèxtil: Manlleu és el nucli principal, seguit de Torelló, Roda, St. Vicenç, les Masies de Voltregà, Centelles, etc.

"Pel que fa a la població activa, d'un total de 10.000 a 12.000 persones, el 1926, 7.759 estaven ocupats a les fàbriques tèxtils: 5.622 a la filatura i 2.137 al tissatge; l'especialitat de la filatura, doncs, acabà dominant a la comarca.

"D'altra banda, els rams de la metal·lúrgia i de la torneria de fusta, molt vinculades a la indústria tèxtil, experimenten una expansió notable a les primeres dècades."⁵

Pel que fa a la metal·lúrgia, l'any 1928, segons Gonçal de Reparaz, havia "assolit una importància considerable a les localitats fabrils de la comarca. Es pot dividir en tres grups principals: la de fundició, la de fabricació de maquinària i d'accessoris de màquines, i la de conductors elèctrics i cables."⁶

"La mecanització de la indústria tèxtil cotonera és el que va propiciar el desenvolupament de la metal·lúrgia a la comarca, concretada en la fabricació de maquinària per a atendre les necessitats que exigia el creixement de la indústria tèxtil. Aquestes indústries de maquinària es varen plantar fonamentalment a Manlleu i a Roda."⁷

El desenvolupament de la indústria de la torneria de fusta, a la vall del Ges, també està vinculat al creixement del tèxtil. "Aquesta activitat ja tenia importància a l'edat mitjana, però és a partir de la demanda que li genera el sector tèxtil quan adquireix la seva dimensió moderna. En aquesta zona es fabricaven en sèrie els rodets per a la filatura del cotó, de l'estam, de la seda i d'altres; els canons de metxera de contínua, les bitlles de teler, etc."⁸

A més de les indústries "directament vinculades en llur desenvolupament al procés generat pel tèxtil, hi ha un altre grup d'activitats de singular importància en la història de la indústria d'Osona.

"Una d'elles és, sens dubte, la de les pells, localitzada fonamentalment a Vic. Aquesta és una indústria de llarga tradició a la capital de la Plana, com ho demostra el fet de l'existència del barri de les adoberies, a la vora esquerra del riu Meder, on hi ha nombroses cases dedicades a l'adob de les pells. Els primers anys d'aquest segle les produc-

⁵ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 210-211.

⁶ REPARAZ, Gonçal de (fill) 1928 La plana de Vic, Barcelona: Barcino, pp. 229-230.

⁷ SEGURA, Xavier; i ROSANAS, M. Josefa, 1978, Aproximació a l'economia d'Osona, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, p. 127.

⁸ SEGURA, Xavier; i ROSANAS, M. Josefa, 1978, Aproximació a l'economia d'Osona, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, p. 127.

cions fonamentals són les badanes i la pell de guanteria.

"Una altra de les indústries importants sorgida el darrer quart del segle passat fou la de la fabricació de llonganisses que s'instal·là fonamentalment a la capital, bé que també se'n podien trobar fàbriques en altres municipis de la comarca, com Sant Pere de Torelló, Torelló, Santa Eulàlia de Riuprimer, Tona, Balenyà, etc.

"També és una indústria amb arrels històriques a la comarca la relacionada amb la transformació de la llet: a Manlleu hi ha una fàbrica de llet condensada des del principi de segle.

"Aquestes són, doncs, a grans trets, les indústries que durant la segona meitat del segle XIX i primeres dècades del XX han anat configurant-se a Osona i han format l'actual estructura industrial (...)."⁹

a) Condicions de vida de l'obrer industrial

En les fàbriques de les conques fluvials de l'interior de Catalunya, entre elles la del Ter, la massa obrera "era menys qualificada, però rebia jornals més baixos, treballava en pitjors condicions laborals que les del Pla de Barcelona i del Vallès i, a causa de la dispersió industrial, tenia menys consciència de classe i menys possibilitats que els obrers de les ciutats d'organitzar-se i d'arrencar millores als seus empresaris. En general, els salaris a la Muntanya eren d'un 20 a un 25% més baixos que els de Barcelona cap al 1912. Segons la Inspecció del Treball, a aquell any la setmana laboral era de seixanta a seixanta-quatre hores per a les dones del sector tèxtil al Pla de Barcelona, a Sabadell era de seixanta-dues per a la llana i de seixanta-tres per al cotó, i a Terrassa, de seixanta-dues i mitja per als dos sectors. En canvi, a la Muntanya la setmana laboral era en general de seixanta-sis hores, és a dir, el màxim legal per a les dones, però s'arribava a treballar seixanta-vuit, seixanta-nou i fins setanta hores setmanals. L'aïllament de moltes fàbriques dificultava i espaciava les inspeccions i feia més fàcils les transgressions de les lleis laborals.

"L'explotació més intensa dels treballadors i la rendibilitat i la facilitat d'aprofitar tota la força hidràulica amb el treball nocturn expliquen els avantatges que conservà la Muntanya respecte al Pla. (...). L'antihigiènic i trist treball nocturn reduïa encara més les relacions dins la família obrera, però per a l'empresari resultava molt rendable, sobretot en les fàbriques mogudes amb força hidràulica, ja que així podia amortitzar en la meitat del temps la maquinària. (...).

"Però, tot i ésser més explotada, la massa obrera del sector tèxtil de la Muntanya tenia compensacions, com el bon preu d'alguns aliments i els lloguers més baixos que a

⁹ SEGURA, Xavier; i ROSANAS, M. Josefa, 1978, Aproximació a l'economia d'Osona, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, p. 128.

Barcelona. Bona part de la classe obrera de la Muntanya no havia trencat del tot les relacions amb el camp."¹⁰

"Si la jornada era llarga al Pla de Barcelona, encara ho era més a la Muntanya. (...) a l'Alt Llobregat, encara que oficialment la jornada començava a les cinc del matí i acabava a les set de la tarda, en realitat durava de quatre a vuit, setze hores efectives, ja que a les hores de menjar els telers no deixaven de treballar, perquè els obrers feien torns en la vigilància dels que portaven els que estaven menjant. La setmana laboral arribava a ésser de noranta-dues hores en alguns llocs de l'Alt Llobregat."¹¹

La comarca d'Osona

Pel que fa a Osona, l'any 1920, "segons Pere Gabriel, el total d'obrers a la comarca es situa al voltant de la xifra de 10.745, el 16,65% de la població total. (...).

"Si la duresa del treball i les males condicions de vida són aspectes generals per a tot l'obrerisme català durant aquests anys, encara ho són més a la nostra comarca. L'allunyament dels centres fabrils més importants i on el sindicalisme tenia més força, Barcelona per exemple, feia que el comportament de la patronal fos més dur i contundent. Un element clau per valorar les condicions de treball n'és l'infantil. Abans dels 10 anys, els nens ja eren a la fàbrica amb la mare ajudant a desbollar i fent de nuadors o ajudants, amb uns sous de misèria. El 1909, a les cinc empreses tèxtils més grans de Manlleu, el 14,1% era canalla de 10 a 14 anys i el 23% de 14 a 20 anys."¹²

A finals dels anys vint, però, Gonçal de Reparaz considera que la situació econòmica de l'obrer ha millorat, sobretot després de la primera guerra mundial.

"La relació entre l'agricultura i la indústria és ben íntima a la Plana. En colònies ben organitzades, com la de Fabra i Coats, prop de Torelló, cada obrer té una petita torre amb el seu tros de terreny al darrera, que ell pot conrear. Però hi ha altres d'aquests obrers que encara s'ocupen més intensament de la terra. Són una espècie de menadors de terres, els quals, a més de treballar a les fàbriques com filadors i teixidors, etc., sovint conreen una o dues quarteres de terra als voltants de la població o colònia on resideixen. Si la fàbrica marxa bé, donen a menar aquest tros a un jornalier, al qual ajuden en les hores extraordinàries; però quan es produeix una vaga o atur forçós, treballen ells sols al camp, i d'aquesta manera aconsegueixen de no trobar-se mai sense feina; així no han d'endeutar-se i poden resistir les crisis del treball molt millor que no els obrers de les ciutats."¹³

Les condicions de vida eren semblants "per a tota la població obrera d'Osona. L'alimentació consistia en pa, productes barats del porc, bacallà sec o remullat, grans, llet i, en comptades ocasions, carn de qualitat superior com xai o vedella. (...). La vivenda obrera, per altra banda, tenia escassa lluminositat, mala ventilació, poca capacitat i una inadequada distribució de les cambres -un menjador,

¹⁰ BALCELLS, Albert, 1972, "Condicions laborals de l'obrer a la indústria catalana", *Recerques*, núm. 2, Barcelona, pp. 146-147.

¹¹ BALCELLS, Albert, 1972, "Condicions laborals de l'obrer a la indústria catalana", *Recerques*, núm. 2, Barcelona, p. 151.

¹² ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, p. 219.

¹³ REPARAZ, Gonçal de (fill) 1928 *La plana de Vic*, Barcelona: Barcino, p. 142.

cuina amb llar de foc, dos o tres dormitoris i la comuna-. La infraestructura sanitària era molt precària i només els ajuntaments més grans com el de Vic, Manlleu o Torelló es preocupaven de qüestions com sanejament o serveis. (...). Hi havia (...) les malalties venèries, infeccioses, lligades gairebé a una sola causa: la prostitució. (...). Vic tenia el major nombre de cases tolerades."¹⁴

b) El treball de la dona

La implantació de la indústria moderna -especialment la tèxtil- havia provocat la desaparició de l'artesanat domèstic, que permetia a les dones de completar els reduïts ingressos dels homes sense deixar la casa i les feines de la llar, i fins i tot alternar la manufactura domèstica amb les feines del camp, com a jornalera temporera o com a conreadora del seu hort i mestressa del seu bestiar de corral.

"Cal, però, tenir en compte que la insuficiència dels sous de bona part de la massa obrera masculina era alhora causa i efecte de la gran proporció d'obreres fabrils en certs rams. L'any 1913 el jornal diari mitjà d'un obrer industrial, el més corrent, oscil·lava entre 4 i 3,85 ptes. a Barcelona, mentre aleshores el pressupost d'una família obrera composta d'un matrimoni i dos fills era calculat en 5,75 pts. diàries. Això només ens indica la insuficiència de molts jornals, ja abans del gran augment del cost de la vida provocat per la primera guerra mundial, que va fer pujar les despeses de la família obrera de 5,75 pts. diàries el 1914 a 8,50 el 1917 i a 9,45 el 1919. El treball assalariat de la dona resultava així essencial per al manteniment de la família, però era considerat com un ingrés complementari. Basant-se en això i en la inferioritat cultural, jurídica i política del sexe femení, els empresaris de tot Europa pagaven a les dones salaris inferiors. Això feia que els homes, companys seus de feina, les veiessin com a intruses que venien a competir amb ells pels baixos salaris que cobraven, perjudicant tota la classe, mentre que els pares i marits de les obreres consentien aquesta inferioritat salarial, ja que només havien arribat a acceptar que la dona deixés la llar com una conseqüència deshonorosa de la seva pobresa.

"De manera que la dona obrera, a més d'ésser doblement explotada pel patró, que li pagava menys que als homes, i per la seva família, que li exigia que continués fent totes les feines domèstiques com si no treballés fora de casa, trobava que les estructures mentals i socials que se li imposaven li impedien d'integrar-se autènticament al món del treball i al moviment obrer com a igual i companya de l'home. Això dividia al proletariat i, per tant, obstaculit-

¹⁴ REPARAZ, Gonçal de (fill) 1928 *La plana de Vic*, Barcelona: Barcino, p. 220.

zava el desenrotllament del moviment obrer."¹⁵

"Observau el paral·lelisme entre majoria d'homes, alt percentatge de sindicació i millors condicions de treball als tints, i al revés, gran majoria de dones, baix percentatge de sindicació i pitjors condicions de treball a la filatura i teixit del cotó."¹⁶

"Immergits en els patrons morals burgesos, la gran majoria dels obrers s'acostumava a veure a casa les dones com a inferiors i dependents, i, per tant, els era molt difícil d'acceptar-les com a iguals a la fàbrica o a la botiga. Aquesta realitat era enfosquida fins a un cert punt pel fet que els llocs més ben pagats, sobretot els llocs de contramestre i encarregat, estiguessin reservats exclusivament als homes i que així els obrers tinguessin a la fàbrica unes possibilitats modestes de promoció, que eren negades en bloc a la dona per hàbil i treballadora que fos. Perpetuant al taller les diferències jeràrquiques entre sexes, per petites que fossin en realitat, s'obstaculitzava la presa de consciència de la massa. L'obrer se sentia humiliat que la seva dona o la seva filla hagués de treballar fora de casa i així es reduïa els seu domini patriarcal sobre les dones de la casa."¹⁷

La comarca d'Osona

El treball de la dona, a la Plana de Vic, era molt estés, sobretot al sector tèxtil, des del començament del procés industrialitzador.¹⁸ Gonçal de Reparaz es fa ressò d'aquest fet, a finals de la dècada de 1920:

"A les fàbriques de la Plana el treball femení representa un percentatge important del nombre d'operaris. Amb preferència les dones treballen en les fàbriques de filats i teixits, i, a Torelló, així mateix en les de petits articles metal·lúrgics. Sovint les famílies pageses, per tal d'arrodonir el pressupost, envien llurs filles joves a les fàbriques.

"La indústria i l'agricultura van lligades en tal forma que en certs indrets, sobretot al nord de la Plana, és rara la família pagesa que no tingui cap dels seus membres treballant a la fàbrica. El treball de la dona hi és molt freqüent. En un poble com Roda, que en 1927 tenia 681 obrers, 404 eren del sexe femení (59 menors de quinze anys) contra 257, solament, del masculí. La proporció de dones prepondera en la indústria de filatures (de 372 operaris que treballen a Roda, solament 129 eren homes) i en la de teixits, mentre que, com és lògic, en la metal·lúrgica la majoria són homes. Amb el sou que hi guanyen, les noies, a més de contribuir a les despeses de la casa, es van fent un dot.

"No és rar que l'anar a treballar a la fàbrica resulti una veritable excursió. De Folgueroles, a uns cinc quilòmetres de Roda, surten diàriament una cinquantena de noies que van a treballar a les fàbriques d'aquest poble, principalment a la de Salou. Per estalviar la despesa que comporta el dinar fora de casa, fan el torn de nit, que comença a les sis de la tarda. Ja es comprèn la influència que aquesta modificació d'horari exerceix en la vida de la casa.

"A Vic es produeix un cas semblant amb les fàbriques de llonganisses. Llevat d'una, aquestes només treballen a l'hivern; en tal estació són centenars les noies que s'ocupen en aquesta indústria. En llur majoria vénen dels pobles veïns: Senfons, Calldenes, Santa Eulàlia de Riuprimer. En canvi a l'estiu queden lliures, justament quan arriben els moments de feina al camp: segar, batre, etc.

"Com totes les comarques industrials, la Plana no és exempta, completament, de pauperisme, per bé que habitualment hi ha treball per a tothom i no hi existeix la misèria. A Roda, una vintena d'anys enrera hom organitzà molt bé la beneficència, tots els habitants fent algun donatiu per a evitar la mendicitat. Hom pot dir que és una de les poblacions catalanes que, proporcionalment, fa més en aquest sentit. Des de l'any 1908 hom hi

¹⁵ BALCELLS, Albert, 1972, "Condicions laborals de l'obrer a la indústria catalana", *Recerques*, núm. 2, Barcelona, pp. 143-144.

¹⁶ BALCELLS, Albert, 1972, "Condicions laborals de l'obrer a la indústria catalana", *Recerques*, núm. 2, Barcelona, p. 150.

¹⁷ BALCELLS, Albert, 1972, "Condicions laborals de l'obrer a la indústria catalana", *Recerques*, núm. 2, Barcelona, p. 155.

¹⁸ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, p. 219.

inverteix anualment de 5000 a 6000 pessetes per a socorsos (sic) als necessitats."¹⁹

L'aportació econòmica de la dona treballadora "era decisiva per a mantenir la capacitat adquisitiva de la família, tot i que estava discriminada respecte de l'home quant al sou. Així, pels voltants de 1903, el sou d'un filador -arreu de la zona del Ter- era d'unes 23 pessetes setmanals mentre que el d'una obrera qualificada era de 14. El sou d'un nen nuador era de 10,5 ptes. setmanals mentre que el d'una nena ajudant era de 8,5. A més, aquest treball femení era mal vist sobretot per l'Església, que l'acusava de trencar la convivència familiar i d'embrutar l'esperit pel fet de fer-lo en contacte amb l'altre sexe."²⁰

c) Conflictivitat i organitzacions

De bon primer, cal indicar "que fins als voltants de l'any 1918-19 les societats i les federacions d'ofici tenen més força que les centrals sindicals ben articulades.

"Quant a la UGT, sabem que en la seva fundació, el 1888, hi hagué participació de la comarca. També pel mateix any tingué lloc la fundació del PSOE. Ja abans s'havien fundat les agrupacions socialistes a Roda (1886) i a Vic (1887). (...). Entre 1900 i 1905 va desaparèixer l'agrupació de Roda (1903) i es creà la de Manlleu (1904), que substituïria la de Roda com a nucli de l'agrupació de la comarca del Ter. (...).

"També hem de fer referència a les societats d'inspiració anarquista. Hi havia membres de la Federació de Treballadors de la Regió Espanyola (FTRE), creada el 1881, a Manlleu i Vic. (...).

"També "Las Tres Clases de Vapor" tenia una gran importància. Cap al 1890 era l'única societat que es mantenia i que tenia un protagonisme en les vagues d'aquests anys.

"A rel de les vagues iniciades pel febrer de 1899 a Manlleu i seguides a Roda, Torelló, Vic, St. Quirze, Montesquiú, Ripoll, Campdevànol i Camprodon, que reivindicaven els sous i les condicions laborals de 1891, es constituí una Federació Tèxtil a la comarca del Ter i del Freser presidida per l'anarquista Francesc Abayà. Aquesta nova Federació juntament amb Las Tres Clases de Vapor i la Unió Fabril Cotonera varen crear la Federació de la Indústria Tèxtil Espanyola (...). En una conjuntura de crisi del sector tèxtil la patronal atacà la Federació declarant el locaut, que fou contestat amb la vaga general. Vuit-cents obrers foren acomiadats i el "pacte de la fam", que feia que no es tornessin a llogar els vaguistes més destacats, començà a funcionar. Finalment la Federació rebé un cop definitiu a rel de les vagues de 1901 motivades per la pretensió dels fabricants de substituir els homes per dones a les contí-

¹⁹ REPARAZ, Gonçal de (Pill) 1928 *La plana de Vic*, Barcelona: Barcino, pp. 142-144.

²⁰ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, p. 220.

nues.

"(...).

"Durant la darrera setmana de juliol de 1909, anomenada Tràgica pels esdeveniments ocorreguts a Barcelona i altres indrets de Catalunya (...), a la comarca es produïren manifestacions contra la guerra de l'Àfrica i a Vic, fins i tot, hi hagueren algunes càrregues i un tret de revòlver per part de la Guàrdia Civil i de soldats d'infanteria. També es produïren vagues. A Manlleu l'ajuntament reuní els grans contribuents i s'acordà donar bons als treballadors en vaga. (...). Eren moments de misèria per a les classes baixes. A Manlleu durant la festa major de 1910 es repartiren bons de pa, carn i arròs a les famílies més necessitades.

"(...).

"Durant les vagues de 1914, a la zona del Ter van parar el 90% dels treballadors per demanar la reducció de la jornada de treball i la readmissió dels acomiadats. (...).

"S'hauria d'analitzar l'evolució de l'obrerisme durant els anys de la Primera Guerra Mundial, donat el creixement econòmic que portà a la indústria catalana. Sabem que els anys de crisi que seguiren a l'acabament de les hostilitats portaren molts tancaments de fàbriques a la Plana. Entre 1919 i 1920 les vagues i els locauts foren corrents i els obrers hagueren de fer olla comuna, llenya i moltes altres coses per tal de subsistir. Eren anys en què l'obrerisme a Catalunya estava majoritàriament afiliat a la CNT."²¹

6.3.2 LA INDUSTRIA DURANT L'EPOCA FRANQUISTA

La indústria osonenca durant l'època franquista va seguir la tònica que imperava a tot l'Estat, és a dir, un període de postguerra de forta recessió econòmica i un altre de recuperació i prosperitat a partir dels anys seixanta, amb el decenni frontissa dels anys cinquanta entremig.

"¿Cuáles son las principales etapas de la evolución económica durante el franquismo? Tres subdivisiones temporales merecen ser consideradas como tales: la primera, tras el prólogo de la Guerra Civil, se extiende desde 1939 hasta el final de la década de 1940; la segunda se inicia con el decenio de 1950 y llega hasta el decisivo verano de 1959; y la tercera, la de "los años sesenta", aunque puede hacerse llegar hasta el umbral mismo del fallecimiento del general Franco, tiene un límite bien marcado en los últimos días de 1973, con la muerte de Carrero Blanco, que abre la crisis final del régimen dictatorial, superponiéndose a los primeros indicios de la crisis económica y al cambio de decorado en el mercado internacional."²²

a) La postguerra

Les destrosses a la indústria, provocades per la reculada

²¹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, pp. 220-228.

²² GARCIA DELGADO, José Luis, 1991, "La industrialización y el desarrollo económico de España durante el franquismo", a Jordi NADAL, Albert CARRERAS, Carles SUDRIA (comp.), *La economía española en el siglo XX. Una perspectiva histórica*, Barcelona: Ariel, p. 164.

de les tropes republicanes i l'entrada de les franquistes, "és un tema del qual no podem donar-ne dades precises, mentre que pel que fa als bombardeigs de l'aviació franquista sembla que no varen causar gaires estralls. En tot cas l'únic que se'n resentí durant els últims dies de l'enfrontament foren les vies de comunicació, ponts i carreteres, ja que moltes van ser demolides.

"Tampoc no sabem gaire en quin estat els antics propietaris recobraven llurs empreses col·lectivitzades o abandonades. (...), però, en general, la indústria sortí desfeta de la guerra.

"Un altre fet calamitos foren les inundacions de l'octubre de 1940. La violència del desbordament dels rius arrasà fàbriques i barris sencers de llurs voreres. Les pèrdues foren quantioses: a Manlleu (...), a Torelló (...). A Roda el riu també devastà moltes indústries. En tot cas les indústries tèxtils i les centrals elèctriques de les conques dels rius en sortiren absolutament perjudicades. (...).

"Al marge d'això podem suggerir de moment la hipòtesi següent: la indústria degué, durant aquest període de la postguerra, seguir el mateix procés que la de la resta de Catalunya, amb una continuïtat pel que fa als diferents sectors industrials i a la seva localització. (...). De tots és coneguda, però, la poca atenció, sinònim de càstig, que el franquisme tingué per la indústria catalana, que patí crisis greus a partir de finals de 1944 en el moment de les restriccions d'energia elèctrica. Malgrat tot, la submissió de la burgesia catalana al nou Estat va ser total, ja que la dictadura li assegurava un control social i un nivell salarial de subsistència que la beneficiava."²³

b) A partir dels anys seixanta

La liberalització del conjunt de l'economia espanyola va tenir lloc amb l'ascensió dels governs tecnòcrates, lligats a l'Opus Dei. "El pla d'estabilització de 1959 amb la congelació de salaris i l'augment de la desocupació, que provocà l'emigració cap als països europeus, va ser el primer pas. La represa industrial feta a través de les remeses de diners dels emigrants, de les inversions estrangeres i de les divises aportades pel turisme, van portar aquest creixement ràpid i desordenat de la indústria catalana a partir de la dècada dels seixanta."²⁴

La situació de la indústria a Osona l'any 1964, segons l'estudi de Xavier Segura i Maria Josefa Rosanas,²⁵ semblava seguir una línia de continuïtat respecte a les característi-

²³ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 262-263.

²⁴ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 264.

²⁵ SEGURA, Xavier; i ROSANAS, M. Josefa, 1978, Aproximació a l'economia d'Osona, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya.

ques de tot el segle. Però entre 1964 i 1970, va experimentar les següents variacions: "pèrdua d'importància per part de la indústria tèxtil de la qual, tot i ser el primer sector de la comarca, el nombre de treballadors havia baixat a un percentatge del 33%, fent-se palesa la crisi del sector, procés general a tot Catalunya durant aquests anys; recuperació del sector metal·lúrgic, que també es donà a nivell català, amb una ocupació del 25% de la població activa i augment considerable del sector de la construcció amb un percentatge d'ocupació del 16,22%, del sector de la fusta amb un 8,05% i de la pell amb un 5,97%. Alhora observem una disminució de la dimensió mitjana de les empreses, que havien passat de 20,40 treballadors el 1964 a 15,30 el 1970."²⁶

Distribució per sectors

L'any 1964 "el sector fonamental en la indústria ausetana era el tèxtil, que ocupava més del 50% del total de treballadors industrial de la comarca.

"Tot seguit hi havia el sector metal·lúrgic en el qual treballaven prop del 20% del total de l'ocupació industrial.

"La construcció (10,63%), fusta (5,77%) i pell (4,97%) eren els altres tres sectors d'importància en la indústria d'Osona.

"El conjunt d'aquests sectors aglutinava més del 92% dels llocs de treball i definia l'estructura industrial que estudiem. Al marge d'aquest, trobem el sector alimentari que tenia importància (3,65%), mentre que la resta tenia un relleu molt escàs, especialment el sector miner que era pràcticament inexistent."²⁷

L'any 1970 el sector tèxtil continua "dominant en la indústria ausetana i ocupa el 33,57% de la població industrial. Tanmateix la seva importància relativa s'ha vist disminuïda respecte a la situació que reflecteix el cens de l'any 1964. Aquest procés de pèrdua de pes del sector tèxtil a Osona és coherent amb la situació general de regressió que ha anat experimentant aquest sector en el conjunt de la indústria catalana.

"El segon sector dominant a la comarca continua essent el metal·lúrgic, que ocupa el 25,41% dels treballadors industrials. La importància relativa del sector ha augmentat en el període que separa els dos censos amb què treballem. Aquesta tendència és paral·lela a la que s'observa en la indústria catalana en general, bé que en la nostra comarca el progrés del sector ha estat relativament més gran.

"El tercer sector, pel que fa a població industrial ocupada, és la construcció, que n'aglutina el 16,22%. Aquest és un altre sector que també ha progressat a la comarca i

²⁶ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, p. 265.

²⁷ SEGURA, Xavier; i ROSANAS, M. Josefa, 1978, *Aproximació a l'economia d'Osona*, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, pp. 132-134.

d'una forma més acusada que en el conjunt de Catalunya

"Els altres tres sectors que configuren l'estructura industrial d'Osona són la fusta (8,05%), la pell (5,97%) i l'alimentació (5,50%). Tots tres sectors han augmentat en importància relativa respecte al 1964, i han manifestat tendències similars a les que s'observen per a Catalunya.

"El conjunt dels sis sectors ocupa el 94,72% dels treballadors industrials d'Osona i són, per tant, els que defineixen quasi completament la riquesa industrial de la comarca.

"Els sectors bàsics són, doncs, els mateixos que hi havia el 1964 i el que ha canviat és la participació relativa de cada un d'ells, amb la pèrdua de pes del tèxtil i l'augment dels altres cinc.

"La resta dels sectors industrials continuen sense gens de relleu a Osona."²⁸

Dimensió de les empreses

Respecte a la dimensió de les empreses, "per al conjunt de la indústria, l'any 1964 s'observava un nombre mitjà de 20,40 treballadors per empresa, molt proper a la mitjana general de Catalunya, que era de 20,59. En aquest sentit, cal dir que a Osona, com a Catalunya, el tipus representatiu d'unitat productiva és la petita empresa amb alguns casos de mitjana empresa.

"En estudiar comparativament amb el conjunt de Catalunya la dimensió per sectors, trobem que en el sector alimentari, tèxtil, pell i fabrils diverses, la dimensió mitjana de treballadors per empresa era més gran a la nostra comarca que no a Catalunya; mentre que en els sectors miner, fusta, paper, química, ceràmica, metallúrgia, construcció i electricitat, gas i aigua, passava el contrari.

"Des d'una òptica comarcal, veiem que és en el sector tèxtil on hi havia una dimensió mitjana més important (82,74), i són les empreses d'aquest sector les úniques que superen el nivell de petita empresa predominant a Osona. En el subsector de la maquinària elèctrica també s'observava una dimensió mitjana notable (68,55). Tornant ara al pla sectorial, veiem que els sectors que segueixen en importància al tèxtil, pel que fa el nombre mitjà de treballadors per empresa, eren el de la pell (20,24) i el metallúrgic (18,32).

"Cal destacar, contràriament, el minifundisme que hi havia en els sectors de la construcció, amb menys de 9 treballadors de mitjana per empresa, i sobretot el de la fusta, amb una mica més de 6, per no citar el miner que, com ja hem dit, no tenia pas cap relleu a Osona."²⁹

²⁸ SEGURA, Xavier; i ROSANAS, M. Josefa, 1978, Aproximació a l'economia d'Osona, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, pp. 148-149.

²⁹ SEGURA, Xavier; i ROSANAS, M. Josefa, 1978, Aproximació a l'economia d'Osona, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, p. 134.

De l'augment del nombre d'empreses i la disminució del nombre de treballadors respecte a la situació del 1964, se'n dedueix "lògicament la disminució de la dimensió mitjana de les empreses, que ha passat de 20,40 treballadors per empresa el 1964 a 15,30 el 1970.

"(...).

"Aquesta tendència decreixent de la disminució de les empreses és un fenomen que es produeix també a escala de la indústria catalana que fa que la dimensió mitjana de les empreses de la nostra comarca, bé que lleugerament inferior, continuï mantenint-se semblant a la de Catalunya.

"Tot això no fa més que confirmar que tant a Osona com a Catalunya continua dominant una estructura industrial basada en la petita i la mitjana empresa.

"En el pla sectorial, i pel que fa a la seva dimensió mitjana, el tèxtil continua conservant el primer lloc. En el subsector de les metàl·liques bàsiques s'observa tanmateix una dimensió mitjana notable. La resta dels sectors es caracteritza per una estructura marcadament minifundista."³⁰

Participació de la indústria d'Osona en la indústria catalana

Quant a la participació de la indústria d'Osona en la indústria catalana, "la indústria osonesa ocupava el 1964 el 2,65% del total dels treballadors industrials a Catalunya. Aquest percentatge és prou significatiu de la importància d'Osona en el conjunt industrial de Catalunya. (...). Això situaria Osona en el segon lloc industrial entre les comarques catalanes que estan fora de l'hinterland barceloní.

"Des del punt de vista sectorial, veiem que l'any 1964 el tèxtil té un pes significatiu en el conjunt d'aquest sector a Catalunya, ja que la nostra comarca concentrava el 5,13% del total dels empleats a Catalunya en el sector.

"El sector de la pell era tanmateix important, puix que a Osona hi havia ocupats el 4,54% dels treballadors del sector de tot el país. Aquesta importància es fa més palesa en el subsector del cuir en el qual la comarca aglutinava el 17% de l'ocupació total catalana del subsector.

"La fusta era un altre sector industrial amb una significativa participació d'Osona. El 3,65% dels ocupats a Catalunya en aquest sector el 1964 treballaven a la comarca que estudiem.

"Finalment, el sector alimentari, amb una participació del 2,40%, i el metàl·lúrgic amb el 2,25%, són uns altres sectors en els quals Osona col·laborava amb fermesa en la configuració de l'estructura industrial catalana d'aquell any."³¹

³⁰ SEGURA, Xavier; i ROSANAS, M. Josefa, 1978, Aproximació a l'economia d'Osona, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, p. 149.

³¹ SEGURA, Xavier; i ROSANAS, M. Josefa, 1978, Aproximació a l'economia d'Osona, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, p. 185.

L'any 1970 "Osona participa amb el 2,12% en el total de treballadors de la indústria catalana. Tenint en compte que aquesta mateixa participació era del 2,65% l'any 1964, es constata la pèrdua de pes específic de la nostra comarca en la indústria catalana. (...). Probablement avui dia Osona ha estat desplaçada del seu setè lloc per alguna altra comarca. (...).

"Analitzant la participació d'Osona en els sectors industrials de Catalunya el 1970, veiem que és molt notable en el sector tèxtil (4,05% del total del sector català), significatiu en la fusta (3,82%) i calçats, confecció i cuir (2,50%). És menys important, però digne de menció, en el metallúrgic (1,99%).

"Deixant a part els sectors marginals en la nostra comarca, s'observa un increment únicament en la participació dels sectors de la fusta i la construcció."³²

La distribució a escala municipal

La distribució a escala municipal "ens permet observar que el 1964 hi ha 33 municipis en els quals hi ha alguna forma d'activitat industrial (recordem que la comarca és formada per 48 municipis).

"L'activitat industrial de la comarca és concentrada en el nucli central de la Plana, on destaca Vic, amb un percentatge d'ocupació industrial que constitueix el 21,86% del total, Manlleu, amb el 17,11% i Torelló amb el 15,62%. Aquests són els tres grans centres industrials d'Osona que en llur conjunt aglutinen força més de la meitat dels treballadors industrials de la comarca.

"Després, hi ha un grup format per vuit municipis que són, juntament amb els anteriors, els de més relleu en la indústria comarcal. Aquests són Centelles (7,14%), Roda de Ter (5,43%), Taradell (5,15%), les Masies de Voltregà (4,41%), Tona (3,10%), Sant Hipòlit de Voltregà (3,03%), Balenyà (2,22%) i les Masies de Roda (2,15%).

"La resta dels 22 municipis inclosos en el cens industrial del 1964 no es poden pas considerar com industrials, bé que entre ells hi ha un grup format per Gurb, Prats de Lluçanès, Orís, Sant Vicenç de Torelló, Sant Julià de Vilatorrada i l'Esquirol en els quals trobem una activitat industrial que val la pena de tenir en compte, mentre que a la resta de municipis la indústria no té cap relleu a escala comarcal."³³

Segons el cens de 1970, a Osona hi ha 38 municipis que tenen "poca o molta activitat industrial: queden, per tant, solament 10 municipis en els quals no hi ha cap empresa

³² SEGURA, Xavier; i ROSANAS, M. Josefa, 1978, Aproximació a l'economia d'Osona, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, pp. 149-150.

³³ SEGURA, Xavier; i ROSANAS, M. Josefa, 1978, Aproximació a l'economia d'Osona, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, pp. 138-140.

industrial.

"La indústria comarcal continua aglutinada en el centre de la Plana, on Manlleu, Torelló i Vic constitueixen un triangle clau de l'activitat secundària d'Osona.

"La capital ocupa el 25,39% de la població industrial, participació que s'ha vist incrementada en el 3,53% respecte a la que es produïa el 1964. A Manlleu es concentra el 16,99% dels treballadors de la indústria, percentatge semblant al que es donava en la situació anteriorment estudiada. En el tercer municipi de la comarca, Torelló, el percentatge de participació és del 10,99%, proporció molt més baixa a la que es donava l'any 1964."³⁴

La indústria osonenca, entre 1964 i 1970, va experimentar les següents variacions: "pèrdua d'importància per part de la indústria tèxtil de la qual, tot i ser el primer sector de la comarca, el nombre de treballadors havia baixat a un percentatge del 33%, fent-se palesa la crisi del sector, procés general a tot Catalunya durant aquests anys; recuperació del sector metal·lúrgic, que també es donà a nivell català, amb una ocupació del 25% de la població activa i augment considerable del sector de la construcció amb un percentatge d'ocupació del 16,22%, del sector de la fusta amb un 8,05% i de la pell amb un 5,97%. Alhora observem una disminució de la dimensió mitjana de les empreses, que havien passat de 20,40 treballadors el 1964 a 15,30 el 1970."³⁵

Estructura espacial de la indústria d'Osona

L'any 1970, la distribució territorial de la indústria osonenca, segons Santiago Roquer, presenta els següents trets essencials:

"a) En primer lloc s'ha de destacar el pes aclaparador dels municipis de la Plana de Vic (...) que concentren el 95% dels treballadors, si bé entre ells hi ha fortes diferències, de forma que els 10 municipis de l'àrea urbana i semiurbana més dos de la rural -Sant Vicenç de Torelló i Masies de Voltregà- posseeixen el 86,5% del total dels obrers industrials.

"b) (...), el sector industrial de la Plana de Vic forma una faixa arranjada en el sentit dels meridians, la qual des d'ara anomenarem eix nord-sud o eix Ter-Vic-Congost. Ultra la seva importància industrial aquest sector és també l'àrea rectora de la comarca, és a dir, l'eix sobre el qual gira tota.

Aquesta àrea industrial la podem dividir en tres subsectors:

- Formen el primer els municipis distribuïts a banda i banda del riu Ter. És aquesta l'àrea més antiga i industrialment més important d'Osona, tant pel nombre de treballadors (el 47% aproximadament del total comarcal) com pel de les empreses i pel paisatge de colònies i factories industrials dins dels pobles. L'àrea està formada per set municipis (més una colònia situada a un extrem del terme de Gurb tocant al Ter) especialitzats, sobretot, en les branques tèxtil, metal·lúrgica i de torneria de fusta.

- Un segon subsector se situa a Vic, amb petits satèl·lits al voltant. És una àrea especialitzada en metal·lúrgia, cuir i alimentació, i representa aproximadament el 30% del conjunt industrial comarcal.

³⁴ SEGURA, Xavier; i ROSANAS, M. Josefa, 1978, Aproximació a l'economia d'Osona, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, p. 152.

³⁵ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 265.

- Finalment, a l'extrem sud de l'eix nord-sud trobem els nuclis de Tona, Balenyà i Centelles, i s'hi hauria d'incloure el nucli de Taradell, malgrat trobar-se un xic fora de l'eix. Aquesta àrea conté aproximadament el 13% de la indústria comarcal i hi són dominants les branques tèxtil -de vella tradició a Centelles i Taradell-, la metal·lúrgica i la d'alimentació.

"c) Fora de l'eix Ter-Vic-Congost, la indústria desapareix quasi totalment, si exceptuem els nuclis de l'Esquirol al Collsacabra i els de Prats, Olost i Sant Bartomeu del Grau al Lluçanès, tots quatre amb una certa importància de la indústria tèxtil."³⁶

A l'inici de la dècada de 1980, Santiago Roquer posava de manifest l'estancament que aleshores patia la indústria osonenca:

"Després del període de forta expansió de la dècada 1960-1970 -període al mateix temps de fort increment demogràfic-, la indústria de la comarca sembla haver detingut el seu creixement. Estudis recents sobre noves inversions industrials ens parlen de la molt reduïda importància d'aquestes per a Osona i palesen també la pèrdua de pes de la indústria de la comarca respecte al conjunt de Catalunya. De continuar aquest estancament actual, la comarca podria convertir-se ben aviat en àrea de balanç migratori negatiu.

"Ultra la crisi econòmica general dels últims anys, per explicar l'estancament industrial de la comarca s'ha de tenir en compte també la crisi sectorial del cotó. Ara bé, creiem que això no ho és tot. La manca de noves inversions a Osona abeeix al fet que les comunicacions s'estan quedant obsoletes, estan deixant la comarca novament aïllada. El coll d'ampolla que representa el Congost entre Centelles i la Garriga deixa Osona, amb tota la regió sisena, aïllada del Vallès i del conjunt de l'Àrea Metropolitana de Barcelona. En aquest sentit la construcció prevista -però Déu sap quan realitzable- d'una autovia entre Vic i la Garriga, la millora general de la carretera N-152, l'acondicionament del ferrocarril i la construcció de l'Eix Transversal són les esperances que té la comarca a fi de sortir d'aquest aïllament i reaprendre, si encara hi és a temps, una nova embranzida industrial."³⁷

Avui (1992) les comunicacions per carretera han millorat sensiblement: l'autovia entre Vic i la Garriga ja és un fet; i les obres de l'Eix Transversal han estat començades. Per contra, el ferrocarril continua igual com sempre, és a dir, en pessimes condicions.

Abans d'acabar, cal destacar, però, tres aspectes de la indústria comarcal: "la importància del sector químic a Manlleu, que no suposa, però, un sector gaire important a la resta de la comarca; l'especialització i creixuda que durant aquests anys va anar agafant el subsector del cuir a la ciutat de Vic i el fet de la creixuda del sector d'alimentació -de considerable implantació a la comarca durant tot aquest segle- lligada a l'orientació de l'activitat pagesa, que ha fet que escorxadors, indústries de transformació i fàbriques d'elaboració de pinso hagin anat prenent volada en aquests darrers anys."³⁸

³⁶ ROQUER, Santiago / VILA, Assumpta, 1981, La població d'Osona. Evolució i estructura, Vic: EUMO, p. 48.

³⁷ ROQUER, Santiago / VILA, Assumpta, 1981, La població d'Osona. Evolució i estructura, Vic: EUMO, p. 50.

³⁸ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: EUMO, pp. 265-286.

Finalment, podem dir que l'activitat industrial d'Osona ha augmentat considerablement des de les primeres dècades d'aquest segle, "especialment durant el decenni 1960-70, s'ha transformat força tecnològicament, però, en canvi, no s'han canviat ni les especialitzacions industrials ni els centres on es localitzen les indústries, excepció feta del més ràpid creixement a l'extrem sud de la Plana de Vic."³⁹

³⁹ ROQUER, Santiago, 1982, "Geografia humana i econòmica de la comarca en l'actualitat", capítol annex a Gonçal de REPARAZ, La Plana de Vic, Vic: Eumo, p. 53.

6.4. LES DONES DE FOLGUEROLES A LA INDUSTRIA TEXTIL¹

Les dones de Folgueroles han contribuït amb llur força de treball al desenvolupament de la indústria tèxtil des de mitjan segle XIX. D'aleshores ençà han vingut fent dos jornals, un a la fàbrica i l'altre a casa, en ocupar-se de les feines de la llar, sense que la seva feina hagi tingut el reconeixement social que li pertocava. El sou que ha portat la dona treballadora a casa sempre ha estat considerat com un complement del del marit o del dels altres homes de la família, en cas que fos soltera. Aquí cal dir que el sou de la dona corresponia a la seva categoria laboral: mà d'obra barata (junt amb els infants).

La poca importància que es donava al treball de la dona queda reflectida en els censos de població, on les dones que treballaven a la indústria tèxtil hi consten únicament com a mestresses de casa fins a l'any 1940.

Des d'aquestes pàgines, volem retre homenatge a les dones treballadores de Folgueroles i restituir-les a la categoria laboral que els correspon.

6.4.1 LA INDUSTRIA TEXTIL DEL TER

Les dones de Folgueroles han treballat a les fàbriques tèxtils de la conca del Ter, a la Plana de Vic, des del segle passat. Les que econòmicament podien més s'hi quedaven a dispesa, les altres anaven i venien cada dia a peu des de Folgueroles al lloc de treball i viceversa. La inestabilitat laboral i la poca remuneració econòmica feia que es canviés freqüentment de fàbrica i es passés de l'una a l'atra massa sovint.

a) Anar a la fàbrica

"M'explicava la meva mare que abans treballaven només tres mesos aquí, tres setmanes allà i no hi havia mai feina fixa. Això, a la seva petitesa. Ella havia treballat a Sant Hipòlit, a Malars, a Còdol... ui! Molts puestos! Només les llogaven per tres o quatre mesos i les despedien con volien. Ella hi va anar a nou anys a la fàbrica. Con n'estaven tips, et deien: "Ia pots marxar" (PE-09, p. 56).

"Allavors d'això (de treballar a Sant Hipòlit) ens en vàrem cansar. Io me'n vaig cansar i les meves germanes també, i vàrem anar a demanar feina a Malars. Però com que a.n a mi em coneixien, em coneixia tant el director de

¹ De tota la informació oral recollida sobre la població activa folguerolesca a la indústria, hem escollit el de la indústria tèxtil per les raons següents: primera, no tenim el temps suficient en aquests moments per a ocupar-nos degudament de tots els sectors industrials, que són representats a Folgueroles (vegeu el capítol dedicat a la població); segona, la importància cabdal de la indústria tèxtil a la comarca d'Osona des del segle XVIII; i tercera, la representació majoritàriament femenina en aquesta indústria.

Malars (per haver fet de mainadera d'un dels seus fills), ens va ocupar a.n a totes tres i llavors ia vàrem deixar Sant Hipòlit". Malars era més a la vora de Folgueroles. "Llavors venies a casa (cada dia)" (PE-03, p. 1986).

"Treballàvem les nits. Sí, sí, a la nit. A.m una fàbrica, que és ara La Blava. Que a.hi 'via una fabriqueta petit' i ia en deien La Blava. Però llavors aquesta, la Tecla Sala, ho va comprar i llavors varen fer aquesta que hi ha (ara), La Blava. Llavors la varen fer molt gran i molt... A.hi 'via molta gent! Però en deien a La Blava, perquè a.hi 'vien unes màquines, que anaven amb aiga. Vaia, uns obis... No sé com explicar-t'ho. El' fills, diguéssim tots els fills, passaven per dins d'un obi blau i era el retort, el fil retort, i per 'xò en deien a La Blava" (PE-03, p. 1985).

"Con io vaig començar d'anar a treballar, La Blava no hi era. A.hi 'via una fabriqueta, que en deien a cal Noi Pau. Que io allà també a.hi 'via treballat a les màquines de retort. I a.hi 'via una quadra sola, allà en aquella fàbrica, que hi 'vien aquestes màquines de retort, que ia en deien la Quadra Blava. I per 'xò ha quedat La Blava. (...).

"I a.hi 'via aquesta (...) quadra, que a.hi 'vien tres màquines només, de retort. Perquè aquest retort es 'via de muiar abans de ficà-se a la bitlla. Con baixava de la metxa en els patos del fil, que baixava, 'via de passar per una canal i era blau el vidre aquell i per 'xò en deien la Quadra Blava. I va quedar La Blava. (...). Io em penso que va venir d'això La Blava" (PE-03, p. 2022).

"Primer vaig treballar a La Blava. Allavors me'n vaig anar a Salou, perquè em donaven més cèntims, cap de poc. Podies anar canviant. Però allavors varen posar cotxe al vespre a La Blava, io vaig tornar anar a La Blava" (PE-35, p. 2051).

b) Quedar-se a dispesa

Hi havia dones de Folgueroles que es quedaven tota la setmana a dispesa a la població on treballaven. Les que treballaven a Sant Hipòlit, per exemple, s'hi veien obligades per la distància que hi havia respecte al poble de Folgueroles. Però també n'hi havia que tot i treballant a Roda de Ter, s'hi quedaven també tota la setmana.

"Llavors vàrem anar a treballar a Sant Hipòlit. Érem una colla. Es clar, a Roda no hi 'via gaire feina i vàrem anar a Sant Hipòlit. Vàrem llogar un pis i ens hi estàvem totes. Érem una colla, set o vuit o deu érem. I a.m una casa allà, ben a la vora del pis, que érem, ens feien el dinar, perquè també treballàvem a la nit. Allà a.hi 'via una casa, un hostal, que feien dinars a la gent, i allà també ens feien el dinar. I cada dia o cada setmana, ara això no me'n recordo, una 'via d'aixecà-se, perquè dormíem de dies.

Treballant a la nit, 'vïem de dormir de dies. Hi 'via d'anar una cada dia, o cada setmana tocava, (...) 'via d'anar a buscar el dinar de totes. I llavors dinàvem i, mira, allavors si 'vïem de rentà-ens, a la roba o cosir o arreclar el pis (riu)" PE-03, p. 1986).

"(N'hi havia que) es quedaven a dispesa a les Cases Noves (de Roda de Ter) amb una germana de la Dolores P. (...). I les tenia a dispesa per quatre duros a la setmana i els duïa el sopar allà a La Blava, cada dia. Ia s'hi quedaven a dormir i tot. Fixa't!, tota la setmana!, per vint peles. Amb això, veïes, com anava.

"No les en... (enfitaven). Bueno, les atipaven sí, perquè io ho 'via vist. Els duïa per sopar, de vegades, o patates o cigrons o mengetes, i llavors ceba i tomaca, i un tai o un tait de cansalada o lo que bonament llavors es podia comprar. Dòs, cada dia encara, pobra dona, els duïa el sopar, des d'allà a les Cases Noves cap a La Blava. Que ens daven mija hora per sopar. Llavors, con plegàvem, elles ia se'n 'naven cap allà a dormir i nosatres cap a Fogroles a peu" (PE-01, p. 984).

c) Fer el camí a peu

Les que es quedaven a dispesa a Sant Hipòlit anaven a Folgueroles "el dissabte al dematí. Com que també treballàvem a la nit, allavors veníem cada setmana, vaia, veníem el dissabte al dematí. I, es clar, hi eres el dissabte, tot el dissabte i el diumenge i el dilluns atra vegada (a treballar). Però a la tarda marxàvem per ser el vespre allà, per posar-te a la nit a treballar. Començàvem el dilluns al vespre. (Hi anaven) a peu! A peu, a peu. Hi estàvem, no ho sé, podé dugues hores i mija. Sí, perquè passàvem cap a la Creu de Roda, allavors com aquell que anesses cap a Maïars, em sembla, a agafar la carretera de Manlleu, no? (dubta un mica). Ara no me'n recordo gaire. (...). Anar marxant, l'un deïa això, l'atre deïa allò i, au! I vegades sí, que cantaves o hasta a vegades el rosari havíem dit a la Mare de Déu de la Damunt. Ia ho crec! Perquè llavors feïa pocs anys d'aquelles noïes, que varen matar, que pujaven de Roda. Sí, en varen matar cinc. En varen fer malbé cinc, però la més petita es va escapar i va anar al Cós a demanar auxili. Les atres sí, les atres es varen (morir), degollades totes" (PE-03, p. 1987).

Les fabricantes, que no es quedaven a dispesa, feïen la va i ve cada dia a peu.

"Marxàvem al vespre, allà de tres quarts de sis a les sis. Em sembla que ens hi posàvem a les vuit i plegàvem a les sis del dematí. A l'hivern havies d'anar a les fosques sempre. Ens en dúiem llenternes d'oli. Con hi havia neu o plovia, mira... et 'vies ensopgat de tota manera. De vegades uns xubascos i pluges i amb neu. Però, con hi havia gaire neu, ia no hi anaves" (PE-10, p. 11).

"Feia visarda. De dies no, però a la nit feia fosc. I moltes hores ia dúiem llenterna. (...). Feia una porteta. Vidre. Feia quatre cantons, i amb llauna i vidre. I a dintre n'a.hi 'vien que a.hi portaven una espelma, eh? Io, em sembla que la tenia d'espelma. Però una espelma, es clar, una cosa ample, eh?, petiteta i ample. I atres amb oli. (...). Anava amb allò ple d'oli i llavorens un blè i, es clar, amb l'oli anava cremant. Llavors tothom anava amb llenternes, perquè hi 'vien hores que feia una fosca! I ia anava bé ia. Es clar, que no t'hi veies bé com..., mira, però feien llum.

"Con plovia, sí, moltes hores anar tombant l'aiga. Sé que un dia un fred! feia, i un ploure! I no teníem paraigues ni teníem re i, mira, va dir l'encarregat: "Agafeu sacs". Uns sacs emborrònats! Sacs que hi posaven borra o cotó (riu). Allò ben abrigat, pots contar, vàrem arribar aquí ben molles! I allò, bueno, llavors fer-ho aixugar i ho vàrem 'ver de tornar, eh! Però emborrònades, demana! Un desastre.

"Però què havies de fer? Amb aquell ploure no ens en podíem pas anar... O 'vies d'anar amb una fonda, però tampoc no hi 'vien calers. I per 'nar... Alguna es va... Allò, alguna dona els va dir: "Quedeu-us.a a casa". Sé que se'n va quedar alguna, però poques. La majoria, tothom es va estimar més (anar) cap a casa.

"Ai! Sí! I encara teníem humor! Dèiem el rosari, cantàvem. Marxant el deien aquí al Banús, que hi ha les granges ara (...). Les tres avesmaries, sempre. El serrat de les Tres Avesmaries. Marxant. I pujant solíem dir el rosari. De vegades: "Bueno, avui et toca a.n a tu i avui et toca...". Qui és avui que sap el rosari? Amb prou feines el parenostre! (...). Cantàvem cançons de l'iclésia i de les atres també" (PE-01, pp. 1180-1181).

"Hi havia hores que passàvem per dalt al Puig de Roda; altres hores, per baix". Durant el camí "es cantava, de vegades, i també dèiem el rosari. El serrat, on ara hi ha les granges, en deien el Serrat de les Tres Avemaries. Hi havia tres pins plantats al cim de la muntanya, de ringlera. Aquells tres pins es veu que feia molts anys que hi eren. En deien el Serrat dels Tres Pins o el Serrat de les Tres Avemaries. Con passaves per 'llà, (dèiem) tres avemaries a la Mare de Déu de la Damunt, de despedida, perquè tinguéssim un bon camí i ens dongués el que més ens convingués, tant per l'ànima com pel cos. I moltes hores ja es començava el rosari. Llavors, o cantàvem o xarràvem. En tornant també, aixís que sortíem del poble de Roda, ia començàvem el rosari. Això era més con trebàvem a la nit" (PE-10, p. 12).

En tornar de Roda a peu, si ja havien dit el rosari, no resaven pas les tres avemaries, en passar pel Serrat dels Tres Pins. "Només con marxàvem" (PE-10, p. 12).

"Als raders temps ens varen posar a relleus: el relleu del dematí i el relleu de la tarda. Marxàvem d'aquí a la

tarda. Ens posàvem a treballar a les dugues i plegàvem a dos quarts d'onze o a les onze. Més tard ens varen anar treient hores i cada vegada plegàvem més d'hora. Llavors ia, mira... També el rosari, també, però es va anar perdent. Després ia varen venir els cotxes... Però, això sí, en el cotxe, con hi pujaves, tres avemaries sempre, tres avemaries i un parenostre a Sant Antoni. N'hi havia una que casibé sempre... Una de les més grans, de les més veies, començava: "Apa! Les tres avemaries!", però tot es va anar perdent" (PE-10, p. 12).

"Però nosatres també disfrutàvem. Cap a treballar a peu, però, mira. Dèiem el rosari, cantàvem cançons i també disfrutàvem" (PE-01, p. 1005).

"Nosatres cantàvem cançons també, el Crec-en-un-Déu de vegades i de tot. Io ho 'via après aixís. Oracions, el rosari, moltes coses, 'nant aixís. Perquè doctrina ia hi anàvem allavòs, cada festa, però el rosari no ens el feien dir tampoc cada festa, eh? I això (corrantes i cançons picants) era de més bon aprendre que els parenostres. Però ho apreníem tot, perquè d'oracions també en dèiem, oi?. També n'apreníem, i cançons de missa i aixís. I el dia que ens a semblava cantàvem el parenostre i, mira, i passaves el camí aixís, perquè també era llarg llavors.

"Atres hores que plovia i 'viem de córrer i sense abrigai. Espardenyes, perquè les sabates t'ensataven, a peu, ai! I con (com) que sabates bones tampoc ia no ho eren, coses que compraven de barato i això, i, mira, anar fent.

"Paraigües, sí, ia en teníem uns de veis a la fàbrica, però a vegades se'ls fotxia a ploure pel camí o, sí marxaven d'aquí i no en duien. De vegades ens en dúiem, segons. És que... paraigües, cabassos (del menjar), tot ho 'vies de dur aixís (a la mà)". Si no amenaçava pluja "ia no ens en dúiem, vet aquit. Ai, sí. Però també disfrutàvem (somriu), no sé com dir-t'ho" (PE-01, pp. 1728-1729).

"I sempre érem les de davant. Plovia, unes esperdenyes veies. Feia bó, esperdenyes bones (somriu). (...). I a Salou ho fèiem d'una atra manera. A l'hivern agafaven uns parracs i els lligaven a.m un bastó gruixut i a.hi tiraven petroli et feia llum tot el camí. Io hi 'via pujat, sí". Cantaven. "I allà baix al Godiol, més avall, allà era el Serrat de les Tres Avesmaries. Perquè allà tothom hi deia tres avesmaries a la Mare de Déu de la Demunt, perquè tinguéssim un bon camí. I con tornàvem. Sempre. Ia en deien el Serrat de les Tres Avesmaries" (PE-35, p. 2051).

d) El recorregut

"Cada una marxava de casa seva i com que marxaves més o menos a les hores... Les que eren del carrer de Dalt i de Fogroles, cap al Serrat. Hi havia hores que les que eren de la Rambla passaven per radera can Barrina. Totes ens anàvem trobant pel camí. Nosatres anàvem a La Blava... Però les que

anaven a Salou havien de passar cap al Godiol, el Serrat de les Tres Avemaries, el Banús i enllà, cap a les Baumes.

"Les que anaven a treballar a Còdol, també; passaven per Salou, travessaven el riu i passaven per un camí fet a la roca viva. Les de Salou i Còdol feien el mateix camí fins a Salou, però les de Còdol havien de passar la palanca de Salou perquè aixís feien més dret. Si haguessin anat a voltar per Roda, tot fent el camí de La Blava, haurien hagut de travessar tot Roda. És molt més lluny.

"Ens dividíem al Serrat mateix. Les que anaven cap a Salou i Còdol feien el Godiol, el serrat de les Tres Avemaries, el Banús i travessaven cap al Pandís, cap a les Baumes i ja casibé ets a Salou, per sota Santa Madalena.

"Nosatres agafàvem cap al pont de Malagana i cap al Tamborí, Massans, les roques del Cós i avall. La Fontanella quedava a la banda esquerra i ja venia el Puig de Roda. Un cop passat el Puig, ja eres a Les Tres Fonts i a La Blava. Nosatres ho teníem més curt, una hora, que no pas les atres" (PE-10, pp. 12-13).

"Ja et dic, havia anat tres setmanes a Malars, a l'edat de dotze anys. Travessaves en frente de la bassa del Cós, que hi havia aquell camí, per on te n'anaves cap al Serrat de Roda. Havies de travessar tot el Serrat de Roda, la carretera de Roda i llavors cap a baix. Malars encara existeix, encara hi treballien" (PE-10, p. 13).

e) L'horari

"(A Malars) ens hi posàvem a les set del vespre i plegàvem a les cinc del dematí, em sembla. Em sembla que ens hi posàvem a les set, vaia, perquè a quarts de cinc sempre havíem de marxar (de Folgueroles). A quarts de cinc del vespre, de la tarda, havies de marxar. Amb la cabasset 'vies de portar el sopar i, au!, (riu) fins l'aindemà dematí. I per 'llà de les vuit (del matí) ja arribàvem (a Folgueroles). Per 'llà de les vuit, perquè no ens hi encaparràvem gaire, anàvem pujant, i, mira, anàvem xerrant" (PE-03, p. 1986).

"Treballàvem a la fàbrica, però ens feien fer, con hi 'via una festa entremig de setmana, ens feien fer una mija nit, diguéssim. No sé com explicar-t'ho ara això io. Ens feien fer una mija nit. I llavors els homes, els pares ens baixaven a buscar, perquè no haguéssim de pujar les noies soles; perquè d'homes, no en treballava cap llavors a la fàbrica. Tots era a base de picapedrers i qüestió de la terra. Vet aquí que venien els homes a buscà-ens, a, perquè a la mija nit plegàvem". Feien només la meitat de les hores. "Ja duien llanternes, els homes, eh!, con feien això de la mija nit" (PE-03, p. 1987).

"El que sí me'n recordo una mica és que el dissabte molts xicots les anaven a rebre un bon tros enllà, con tornaven el vespre; també ho feien una mica per anar a festejar.

Principalment el dissabte, perquè era l'hora que portaven els calers. Era canaia que encara ho feien. Me'n recordo una mica. No sé si les anaven a buscar per 'xò de les vagues o perquè havia passat feia molts anys allò de les dones (assassinades). Perquè no les assaltessin i al mateix temps anaven a festejar" (PE-07, p. 56).

"Llavores totes les d'aquí Fogroles hi anaven a la nit, a treballar. I el dematí hi anaven les que vivien a Roda. Feien el jornal del dematí fins a les cinc o les sis de la tarda. D'aquí 'vies de marxar cap allà a les cinc. Feien hores al dematí i també a la tarda. Les de fora (que no eren de Roda), les d'aquí Fogroles i també n'hi 'vien de Manlleu, també treballaven a la nit.

"Feien les hores totes juntes. Llavores marxaves, i tota la nit, i plegaves a les sis del dematí i et donaven una hora per sopar, de les 12 a la 1. Et donaven una hora i llavores també reposaves una mica i au! Però això de seguida ja es va canviar amb els... De no treballar la nit, saps?, de treballar de dies. Posar els jornals aixís, com ara es fa" (PE-10, p. 316).

"Ens hi posàvem a les dugues i plegàvem a dos quarts d'onze. Després de la guerra fins a les onze i tot havíem plegat. Si volies fer hores de més te les pagaven doble. N'hi 'via que en feien i llavores amb el cotxe et 'vies d'esperar" (PE-10, p. 13).

f) El cotxe

"Bueno, també a.hi vàrem anar a.m cotxe, per 'xò, llavons. Que pagàvem tres pessetes i mija la setmana! (PE-01, p. 984).

"El cotxe, mira, va ser abans de la guerra. N'hi havia que anaven a peu perquè, ja veràs, al cap de la setmana... El cotxe te'l 'vies de pagar. El varen posar, i les quines podien més anaven a.m cotxe. I n'hi havia una colla que anàvem a peu. Al cap d'uns quants anys el va pagar l'empresa" (PE-10, p. 13).

"Con 'nàvem a.m l'alto també (cantaven cançons), però a.m l'alto no... (durava gaire el viatge), de seguida ja estava. Deien les tres avesmaries -que ara ja no les dirien pas (riu)- ja passava un trosset i allavons, sí, ja cantàvem també alguna cançó i coses aixís" (PE-01, p. 1732).

"Fèiem colles. Ho entens? Perquè érem molta colla. No et pensis, que fóssim quatre ni cinc ni deu, eh! Érem un ramat. I, au! L'autocar anava ple i atestat" (PE-35, p. 2051).

g) El sou

"Llavores, con feies d'ajudanta, diguéssim, gonyaves sis

pessetes i mija. Tota la setmana anar a treballar". Una cadira valia set pessetes (PE-03, p. 1987).

"Con vaig començar d'anar a treballar a Malars (l'any 1925), que deien que era aprenenta, (guanyava) sis pessetes! Hi vaig anar-hi quatre setmanes. Com que hi havia la tia que havia entrat a La Blava -llavors varen engegar La Blava- m'hi va demanar feina, per ajudanta!, a.m un metxera. Una màquina, diríem. Però hi havia la metxera (la dona, que portava la màquina), la grossa. Per deu pessetes. Això, per una metxera. Les primeres setmanes, deu pessetes. Dotze, un enfi. I con te posaven a.m una entremèdia, en gonyaves quinze. I con te posaven a l'engros, en gonyaves divuit, cada setmana.

"Feia més servitud llavors dos rals que no pas ara cent pessetes. Sí, perquè, agoita, un pa de cinc lliures et valia trenta, trenta-cinc, coranta cèntims. No t'hi arribava als dos rals. Amb això, veies!" (PE-10, p. 246).

"Io, con vaig començar d'anar a treballar a Malars, gonyava sis pessetes!, per treballar a la nit i fer una hora de camí anant i una atra tornant. Això, a la setmana, les primeres setmanes. Després t'ho anaven apujant. Però les que gonyaven més, les filadores, un cop grans, coranta-dugues pessetes! La que gonyava això, ia era molt! Les filadores, que havien de portar dugues bandes. I les metxeres, la que gonyava més, que treballava a l'engros, li arribaven a trenta-nou, coranta pessetes em penso que no li arribaven pas. I els enfins a trenta, trenta-cinc pesetes, trenta-sis... Això, la metxera. I les ajudantes, que havies de portar dugues màquines, vaia, per ajudar a la metxera, els enfins vint pessetes. Primer un enfi, dotze pessetes. A la que donaven dos enfins, llavors vint, vint-i-dugues. I engrós i enfi, vint-i-dugues pessetes.

"Sí, no, no... ia veràs, llavors com que no es gonyava, però ara també compres el pa a cent (pessetes) el quilo i llavors el compraves a... Un pa de cinc lliures llavors en pagaves dugues pessetes." (PE-10, pp. 260-261).

"Els amos et tenien més esclavitzat, ia ho crec!... Ia miraven que no... (et revoltessis). Per 'xò, un cop passada la guerra, llavors va ser con... Et feien treballar igual, casibé per lo mateix, però moltes més hores i llavors et donaven -al cap de l'any, segons les faltes- roba: llençols, tobaioles... Sempre, la que tenia menos², almenos tres tobaioles. I la que tenia menos faltes, la que havia pogut treballar tot l'any, llavors era con li donaven els llençols i les vanues. Per Nadal, que deien.

"I llavors també et donaven raccionament, et donaven teca. Al cap de la setmana, de vegades, et donaven una mica de... Bueno, això, en temps de la guerra i després de la guerra. De vegades et donaven mongetes seques, mig quilo de ciugrons, de llenties. Alguna vegada, una mica de carn

² La que havia fet més faltes laborals durant l'any.

congelada.

"El jornal el cobraves i llavors, a més a més, això t'ho donaven com a ratificació. En vès de fer-te treballar per pujar-te la setmanada, et donaven racionament. (...). La llet molt, molt, la donaven a la canaia (a les escoles). Ah, llavors també a.n a les que criaven sí que els en hi donaven. La que treballava a la fàbrica i havia tingut una canaia i anava a treballar, llavors també li donaven una mica de llet" (PE-10, pp. 261-262).

"La meva mare va plègar (d'anar a la fàbrica), con es va haver acabat la guerra. (...). En temps de la guerra sí que hi 'nava. Io me'n recordo, que allavors 'nàvem a buscar el racionament, que deien, allà (a la fàbrica). Els donaven: arrós, oli, uns pans aixís com un embut de blat de moro. A Salou. No 'naven a treballar, perquè no treballava, la fàbrica no anava, però cada setmana anaven a buscar la setmanada i el racionament. Els donaven: arrós, sucre, oli. Cada setmana tres coses, em sembla. Si aquesta setmana els daven: oli, arrós i sucre; l'atra setmana els donaven una atra cosa: ciugrons, mongetes... sats?, els ho 'naven canviant. I, això sí que me'n recordo, que els daven un xuxu de pa aixís i io me'l menjava pel camí (riu). Hi 'nàvem a peu. Però després de la guerra hi va anar, em sembla, molt poc, allavors ia" (PE-09, p. 1862).

"Io sé que una filadora que, ui!, gonyava, Verge!, coranta-dugues pessetes! la setmana. Allò era una setmanadassa!" (PE-01, p. 984).

"Però aquestes, les filadores, abans, anys enradera ia no n'hi deixaven treballar de dones. Només homes. I, doncs, (les filadores) gonyaven coranta-dugues pessetes i en pagaven vint de dispesa. I encara deien: "Agüita, encara els queden vint-i-dugues pessetes netes!" (riu). Que ia era molt. (...).

"Io vaig treballar... Treballava a les metxeres i gonyàvem massa poc, no ens agradava. Es clar, poguer gonyar més. Vàrem demanar per 'nar a la filatura, que és això, els filats, les contínues de filar, que abans hi 'vien hagut unes màquines, que en deien -io no ho 'via pas vistes mai encara- màquines de carro. Tots els homes que hi treballaven diu que eren camatorts. No ho sé. Perquè havien d'atraspassar d'un puesto... No ho sé com anaven io, però eren les màquines que feien la filatura tal com fèiem ara nosatros, que ia eren carregoses ia.

"Doncs, treballàvem en allà i vàren demanar, doncs, per 'nar les contínues per gonyar més cèntims. I ia pots pensar! Primer ens varen dar quinze pessetes. Bueno, cada setmana això. En 'cabat disset. En 'cabat ia vàrem ser sobreres. Ui! Que ia sabíem molt. Pots comptar, vint-i-dugues. I, con podíem menar un estrem, que deien, (...). Doncs, vint-i-set pessetes! Allò era una fortuna! Vint-i-set pessetes la setmana!

"En 'cabat també ia vaig ser filadora, però, recon! (...), que en devia fer d'anys que treballava! Què hi sé io! (...). Encara no ho he pas dit bé, no. Vint-i-set pessetes

con era amb les sobreres grosses ia. Les que sabien més i això. I el cap, l'estrem, que en deien, que era el cap de la màquina, set duros! Ui! Allò ia era molt, ia era mija màquina, set duros, i la contínua coranta-dugues. I les metxers, ui!, gonyaven menos. Io ia no me'n recordo.

"Sí, també els enfins, pots contar, poca cosa gonyaven, podé trenta peles. Els entremèdies, que es 'vien de fer un tip de muntar!, i poca cosa més. Aquelles no ho sé del cert, perquè io no a.hi trebaiava" (PE-01, pp. 985-986).

"Ai! Senyor! Ia pots contar. Sí! que no era car com ara, però tampoc no en tenies per re. Tot no anava aixís en els pereus d'ara, això no, però tampoc ia per gonyar-ne. Per fer-ne ni cinc, re! Ben re!" (PE-01, p. 1159).

"A La Blava a trebaiar de franc. I les castellanes van cobrar. Elles cobraven la primera setmana i io vaig 'ver d'anar a apendre de franc. (...). I allavores el jornal era més crescut el seu que el meu. Perquè eren castellans, perquè els 'viem d'ajudar. Es 'vien d'ajudar i a.n elles els pagaven més que no pas a.n als catalans.

"Ia et dic, io, con vaig anar a trebaiar, tenia setze anys llavores, era l'any coranta-cinc. Dòs, vaig 'ver d'anar una setmana a apendre de franc. I, en canvi, a.n elles (les castellanes)... Igual, trebaiàvem a la mateixa feina i van començar igual, dugues o tres, i a.n elles els van pagar i a.n a mi no. I allavors a l'atra setmana elles van gonyar més que io. I fent lo mateix. Perquè els castellans es 'vien d'apoiar, perquè 'vien vingut d'allà i no tenien re' i els 'vien de dar una mica més per ajudà'ls.a. Ah! Amb això ia veus si els maltractaven! Això era a La Blava. Vol dir, que no els maltractàvem per re ni els feien anar a racó de res, eh! Al contrari, més aviat els apoiaven, que no pas els hi... Això, ia t'ho dic, io ho vaig viure. Sempre, casibé sempre, gonyaven més. Fins que en vàrem sapiguer bé, que dius, llavores ia d'allò. Llavores no, però una bona temporada van gonyar més elles que no pas io. Que vàrem començar. Dugues o tres érem. Que vam començar juntes, tant elles com io la primera setmana. Dòs, io hi vaig 'ver d'anar aquella setmana i no em van donar re. En canvi, a.n elles els van dar ia la setmanada. (...). Però vui dir, que la primera setmana i per començar de veure com va i això, apendre una mica de cosa, sense gonyar re'. Encara gràcies que et lloguessin. (...). Abans et feien anar a apendre de franc. (...). "Gonyàvem deu duros cada setmana (riu). Bueno, les primeres setmanes no, em sembla que em daven coranta-cinc pessetes i a.n elles (les castellanes) els daven deu duros" (PE-09, pp. 1859-1860).

"Io a Malars també. Ara no sé si varen ser quinze dies o tres setmanes, que no vaig gonyar (res). (...). Però io (abans de la guerra) les primeres setmanes no sé si gonyava deu o dotze pessetes" (PE-10, p. 1860).

h) Procés de fabricació del fil

"El cotó arribava a.m bales a la fàbrica i llavors el posaven al batan. Al batan també sortien unes bales i les portaven cap a les cardes. Ho pujaven a la quadra de dalt. I després de les cardes anava a la màquina de reunir i sortien com unes bales també. I de la màquina de reunir anava al manuar de napes. I llavors anava cap a les pentinadores. I de les pentinadores als manuant. I dels manuant... el que sortia pentinat, dels manuant a l'engrós. I de l'engrós a l'entremèdia. I de l'entremèdia a l'enfí. (...). I de l'enfí a les contínues.

"(Això era) la filatura. El fil per fer la roba. Era una fàbrica de filatura. I de les contínues ja se'n nava cap a baix al fil. Amb contínues de retord, que llavors anaven fent el fil... Dobladors..., bobilladors..., els aspís, que llavors feien les troques... Hi havia com un rampí (...) i cargolaven el fil allà. (...). El fil l'empaquetaven i cap a les fàbriques de telers. I les fàbriques de telers teixien la roba" (PE-10, pp. 267-268).

"Llavors ja va començar d'anar d'allò la maquinària, d'anar-la canviant, després de la guerra. Ara, Mare de Déu!, que és canviat! Que llavors hi 'vien engrossos... El cotó havia de passar primer pel batan. Dels batans, després, a les cardes, els manuant, les màquines de reunir, les pentinadores... I ara poques (màquines)... A.hi 'via engrós, entremèdia i enfins i hasta superfins! Amb això, veies! I llavors cap a les contínues.

"I ara, con vaig plegar, ja se'n nava de les cardes a la màquina de reunir i a les pentinadores. I de les pentinadores anava als manuant. Ja a.hi 'vien uns manuant, que diu que sortien... Io casibé no els 'via vistos aquests, uns manuant que diu que ja sortien com uns rodets, com les bitlles, sats?, i llavors a l'engrós (...). I de l'engrós ja se'n nava a les contínues. I abans 'vies de passar per l'entremèdia, les metxeres, els enfins i... i de tot" (PE-10, pp. 1397-1398).

Accidents laborals

"Vaig treballar a les pentinadores, bueno, al manuar de napes, que en deien. Un dimoni de màquina! Agoita, io encara duc aquest dit assenyalat (...). Me'l vaig enganxar aixís i l'ungla i tot se m'hi va quedar. Allà les pentinadores pentinaven el fil, que era molt més bó i tot. I el manuar de napes, doncs, feien uns rodets aixís grossos i a.hi 'nava el cotó amb una amplada agafat allà, doncs, des d'allò llavors ho duien a les pentinadores. I a.hi 'via la que era la grossa i l'ajudanta. Io feia d'ajudanta. Cordons!, encara no sé... bueno, com ho vaig fer, les màquines van molt llestes. Sí (riu). Em va caure no sé què allà, io que anava per... (agafar-ho), recony!, ja se m'emporta... Vaig fer un crit! Oh, tota la mà se'm 'guera endut! I ho varen veure, i ja varen tancar de seguida. Però aque'll' unglà ja va quedar cargolada en el rodet aquest. I les del dematí, les pentina-

dores, un diu: Oh, agoiteu, la nit se n'ha enganxat alguna!". Perquè a hi 'via l'ungla. Io, ia em 'vien dut amb el metxe, es clar. Oh, em vaig 'ver d'estar temps, un quant temps a casa, eh! Sí, em va fer mal. Em 'naven a fer curar a Roda amb un metxe (...)" (PE-01, p. 986).

"La Núria de can P. io sé que remenava a les cardes i va caure de cap allà i (es va fer mal a la boca) i hasta una dent i tot, que li varen 'ver de posar postissa. Que hi podia deixar el cap també". Aquell llavi va ser enganxat "de la fàbrica. (...). Llavons es veu que era molt joveneta. Trebava a Salou" (PE-01, p. 1732).

i) Les fabricantes

En un principi, a la fàbrica només hi anaven les dones de carrer, és a dir, les que vivien en el poblament agrupat. Les de pagès no hi anaven, perquè "era un rebaix abans. Però després ia va anar venint que també hi varen anar-hi, perquè com que veien que trebiant també guanyaven. I les de pagès, mira,, també, ia veràs, si les 'vien de mantenir les cases i això; si en gonyaven algun, també es podien fer... mira, roba per casar-se i anar més arreglades. Però, vaia, cases de pagès, que fossin una mica grosses, no les hi deixaven pas anar" (PE-10, p. 480).

Les fabricantes tenien "molta mala anomenada! Perquè segur que io, si la meva sogra (masovera d'una casa de pagès), Déu l'hagi perdonada, hagués pogut triar, tampoc no em 'guera... no ho 'gueren pas volgut una fabricant per al seu fill, no. I tants!, i tants! (que no ho 'gueren volgut). "Són dones molt arriades, i descarades també, eh! Perquè una dona que li deien la Meta de Roda (...). Anaven a portar la fiambrella a escofar, 'vien d'atreuassar les metxeres, i tu et veies jove i feia poc que trebaves allà. "Tu, vine", et cridava i això, "combregues amb el Sant Cristó gros tu o...". Ai, unes bogeries! (Volia dir) si tenies la regla" (PE-01, p. 1726). "Sempre parlava amb paraules de dos sentits. I deia aquella: "Sant Josep i al Mare de Déu varen anar a collir tomaques" -sempre deia uns disbrats!- "Sant Josep va caure de cul i la Mare de Déu de grapes". Era molt bèstia. (...). Encara la tinc ben presenta allà, al cap de l'embarrat. Que ia vas tota cohibit', perquè no has trebait mai a.m una fàbrica i aquella fressa i no sats re. Em surt d'allà i m'engega això" (PE-01, p. 1772).

"I, es clar, tu 'naves a la fàbrica, mira, ben encantada. S'ha de dir aixís. Érem encantats! Perquè pel camí, el rosari i coses aixís.

"I llavors hi 'via aquesta, que et dic, la Meta; la Quica de la Bauma i una atra; dones, que ia hi 'vien anat de tres anys, com aquell... (qui diu); de tres anys no, però... de nou o deu anys 'vien anat a la fàbrica i ara ia eren veies! I conta si la sabien llarga.

"I abans que feien aquelles bestieses de... Que n'anaven

a Salou i llevaven les calces a.n al pastor de Serrabou, i io què sé! Doncs, (...), tu diràs, ia fumien allà una lletania, ai!, Mare de Déu!, que ia et desmoscaven, si dormies, ia" (PE-01, p. 1728).

"Diu que tenien aixís -que abans ho feien- a la comuna, que en deien, a fora i, es clar, arribaven a allà i una hi 'via d'anar, l'atra amb una escombra de brucs (riu) fotxer-li mal. Re, unes bestieses! Allà, a tocar-li el cul, parlant clar. Què et sembla l'atra? Hi feia uns crits! A mig fer, havia de marxar.

"I hasta una vegada diu que (...) el capellà del Castell les va haver de tirar troncs avall. "Aquestes noies!". Con (com) que passaven per 'llà... I diu: "Uns parlaments". Ui!, ui!, demaneu! Oh, abans tenien molta mala anomenada les fabricantes, eh!, molta!, Mare de Déu!" (PE-01, p. 1775).

Moments d'esbarjo

Anar al lavabo significava uns moments de relax i la possibilitat de poder parlar amb les companyes. "Oh, sí, sí, a xerrar als wàters ia s'hi anava ia" (PE-10, p. 1396).

"Io a La Blava hi 'via disfrutat molt, eh! A.hi 'viem rigut, però molt!, i jugat i què sé io! I aquí (a la fàbrica de Fogroles) també, però no... És una atra feina, no la pots deixar com aquella. Aquella és més fàcil de deixar. Un rato, tens la màquina arreclada, podies marxar d'allà o estar-te allà a peu dret, anà-te-la agoitant, o xerrar amb la veïna. Que aquesta, aquesta feina d'aquí (la fàbrica de Folgueroles), no. És una atra cosa. Has d'estar més a l'ideia i més al tanto. És molt diferent una feina de l'atra. Que io no teixia pas aquí (a la fàbrica de Folgueroles), eh! Io nuava. Però vui dir, que ni les teixidores ni les nuadores (no es podien distreure). Bueno, les nuadores podies xerrar, con ho preparaves, con que sempre éreu dugues o tres. Majorment, dugues. Dòs, con que éreu dugues, podíeu xerrar mentres 'naves fent, eh! Però allò de dir: "Bueno, ara m'estic aquí sense fer re", no. No ho pots fer mai. I les teixidores també. Si tenien pocs telers, dòs, a vegades sí, quatre paraules l'una amb l'atra. Però de seguida es trenquen fils i ui! ui! Llavors es farien uns disbrats de mil dimonis. Tot i que es para, eh!, el teler. Con es trenca un fil, nomalment es para; però a vegades no es para i allavors han de desfer uns trossos aixís! (molt grossos). La veritat. No a.hi 'via pas anat mai de mala gana no.

"Que ia et dic, allà, con érem de sobreres... Érem set o vuit sobreres, que érem les ajudantes, diguem. En deien sobreres, però eren les ajudantes. Col.locàvem els bitllets per fer les bitlles, els canons, els col.locàvem a les màquines i ajudàvem a anar treure les bitlles, que deien. I, si una li 'nava molt malament, que a vegades es trencaven molts fils, dòs, et feien anar a ajudar-la. Ens feien escombrar, ens feien recollir les borres i, con es 'via de netejar una contínua ben neta, la paraven i allavors t'hi feien anar a netejar-ho. Els dissabtes també ens.a les feien

espolsar de sota i escombrar i netejar els vàters. Eres, mira, l'ajudanta de tothom, diguem.

"Dòs. con ho teniem una mica fet, cap al vespre, que ia, diguem, el director no a.hi 'via perill que passés i l'encarregat també anava a fer una mica la fumedeta a.m algun racó, llavores nosatres fèiem la gran gresca (riu). Jugàvem per 'llà a terra, empaità'ns.a, fèiem gimnàs, explicàvem novel·les o xistes o pel·lícules. Es clar, tot érem mosses de setze a divuit anys, pots contar! (riu), quin seny 'viem de tenir! Sí, sí, io hi 'via rigut molt, eh!" (PE-09, p. 1861).

Les sobreres o aprenentes

"Em feien anar a tot arreu (...) a buscar tiberi i a buscar fruita i tot em feien anar. Em feien anar a la font i voltava" (PE-16, p. 999).

"A les contínues de filar. Sí, io sempre havia fet de continuàire de filar. Bueno, m'ho 'vien fet fer tot, però la meva feina era aquella. Necessitaven gent per 'llà, van llogar per 'llà. I ia està. El primer cop et posen a.m un puesto i la feina aquella és teva. Després, con ets a dintre, si en falta... Con en faltava allà al retort o al doblador, dòs, a vegades ens hi feien anar, les sobreres, a ajudà'ls.a, si tenien gaire feina. Però, diguem, la nostra feina i la nostra secció era allà, a les contínues. Tant era fer això com allò" (PE-09, p. 1860).

El matrimoni

Les dones, en casar-se, no deixaven pas la fàbrica continuaven treballant-hi encara que fossin casades. Unicament no hi anaven el temps estipulat per la llei a causa dels embarços. Amb tot, sempre hi havia excepcions:

"Vet aquit que, mira, anar passant la vida i io a vint anys ia em vaig casar. Vet aquit que ia no vaig anar més a la fàbrica, perquè eixint d'una canaia, l'atra; eixint d'una canaia, l'atra; vet aquit que... I pots contar! No gonyaves re!" (PE-03, p. 1987).

La jubilació

Abans com que no hi havia la paga de la jubilació, s'havia de treballar fins que s'acabaven les forces.

"Hi havia la tia de can F., que aquella no es 'via casat mai, era la gran, i, doncs, con va tenir els xixanta anys, que llavores ia varen començar de posar el retiro als xixanta-cinc, ella no va pas volguer plegar. Ia el menos era que tenia cap a setanta anys i la varen fer plegar per força.

"Con io anava a trebaiar no hi era pas el retiro, encara no, ia ho crec! El varen posar després de la guerra" (PE-10, p. 622).

j) El treball infantil

"Con anaven a Sant Hipòlit, es quedaven tota la setmana allà a.m una casa. Tenia (la mare) nou o deu anys, no ho sé. Quedaven adormides per 'llà i llavors les dones grans els fumien galledes d'aiga al cim perquè es despertessin. Portava una cua de cavall i li estiraven; garrotades, bofetades i... què sé io el que els feien! Anaven d'ajudantes, i tan petites! tan joves!... Els feien anar a la nit i els quedaven adormides. (...). Que diguessin: "Aquesta nana no serveix per res, doncs no la volem". Aquestes dones veies eren molt dolentes!" (PE-09, p. 56).

"(La mare) sí que a.hi 'via anat, ui! Des de l'edat de nou anys, que havia anat a la fàbrica.

"I de la manera que era xica ella, diu que no arribava enlloc. Li 'vien de fer un tamboret per arribar a... les metxeres ella treballava, con va començar. A Malars em sembla que deia que hi havia anat. I tenia una metxera (una dona), malxinada, diu, que li fumia... portava una trena i li fumia unes tibades i uns crits!

"Un dia es va adormir dins d'un calaix. A la nit treballava em penso. I va anar allà (la metxera) i li va fúmer un càntir d'aiga al cim, perquè es llevés (riu). Llavors eren molt malxinades, eh!, les dones. Ui! Sí! A.n a les aprenentes els en feien cent-i-una. (...). Les feien desvetllar ia. Els fumien alguna fava o algun pessic" (PE-09, p. 1862).

"Havia fet dotze anys ara pel desembre, el disset, i la primera setmana de març ja vaig anar a treballar cap a Malars. Des d'aquí a Malars hi havia ben bé una hora i mija (a peu). Al cap de tres setmanes vaig anar a La Blava" (PE-10, p. 11). "Hi havia la Margarida que la varen despedir perquè encara no tenia ben bé l'edat. Fins que no tenies catorze anys... A.n a mi em varen llogar que en tenia dotze, doncs la Margarida en tenia deu o onze. Fins de deu anys en 'vien llogat, i de nou també. Però llavors ia varen dir que no, fins a catorze anys. I varen despedir la Margarida. Com que ens portàvem tan poc amb la meva germana, va venir el director i em va dir: "Si passen els inspectors i et pregunten de la teva germana, digue'ls que té catorze anys". Io ia els tenia els catorze anys, però a.n a la Miquela se n'hi faltava poc durant l'any aquell ella els complia" (PE-10, p. 12).

"A la fàbrica ia hi vaig anar a deu anys, però ens varen treure llavors pe' l'edat. Com que no teníem l'edat...

"Es clar, mira, llogaven, doncs per gonyar alguna cosa. Però llavors varen passar uns inspectors i, ui!, ens feien anar a amagar als wàters, que deien, la comuna dèiem llavors, i, con 'vien passat ells, tornàvem sortir. Però, es clar, se'ls devia experimentar això i vàrem 'ver de plegar. I llavors va ser con fins a catorze anys no varen llogar.

Algunes se les varen quedar, perquè faltava poc (per fer els 14 anys), (...). Io no, io vaig 'ver d'anar a fora. Io i d'atres. (...). Perquè, pots contar, abans anava tot aixís, et llogaven i no miraven prim" (PE-01, p. 987).

"Una vegada tenia son io, com que anàvem a la nit i no tenia res que fer, llavors me'n vaig anar a sota una brancada a dormir. Hosti! Em pensava que (la metxera) em mataria! Em va fotre uns crits!: "Que me caso'm seu!, que no t'hi vui aquí! Podies agafar-te pels cabais". I això tenia raó, eh! Però, noi, io tenia son i vaig pensar: "Allà sota no et veuran" (riu). I, Verge, hi han unes rodes que van aixís i podien enganxà-se'm al cap i fotre'm prou mal" (PE-04, p. 1772).

"(Les metxeres) també t'haurien clavet alguna ventaiada, perquè, uil!, eren molt pèssimes! Eren metxeres. És que unes màquines... en deien metxera i ajudanta" (PE-01, p. 1772).

"Oh, però abans hasta les pegaven, eh! La M., Déu l'hagi perdonada, diu que n'era una. I molt mal xinades eren abans. (...). I con va venir la meva germana, con (com) que vam venir de Vilalleons, pots contar, pagesos!, diu: "Vindrà una mossa més pagesa! Ia n'hi fotarem. Hasta la pagarem". Ho feien, eh! (...). Hasta diu que li feien menjar merda" (PE-04, p. 1773).

k) Conflictivitat laboral

Eren moments de misèria per a les classes econòmicament més febles. "Hasta a ranxo em penso que havien anat a Còdol i a Salou. Ho deien, no ho sé. Perquè hi 'via molta misèria. Doncs, la colònia... els 'via d'atipar l'amo i anaven tothom a ranxo, els trebaiadors. Pots contar, si les ballaven negres també. Allà com una caldera o no sé què, una cosa gros i, mira, tots allà a atipar-se. Sí, sí, ia es veu que ia les 'vien passades negres també ia! Una misèria!" (PE-01, p. 1774). "Per pocs cèntims. Gonyaven sis peles, tota la setmana!" (PE-04, p. 1774).

Les vagues i els esquirols

"Devia ser a principis d'aquest segle. Era con l'amo de Salou va fer el quartel de la guàrdia civil a dalt. Per 'xò el va fer. El quartel de la guàrdia civil és fet per les vagues que hi havien hagut. El va pagar l'amo de Salou. Io ho havia sentit a dir. Per 'xò des del quartel de la guàrdia civil es veu a baix a Salou.

"Hi havia hagut el conflicte perquè els homes trebaiaven a les contínues i els varen treure per posar-hi les dones. Hi posaven dones. Els de Roda no podien veure les d'aquí Fogroles perquè les tenien com a esquirols, que són les que van trebaiant con hi ha vaga. (...).

"Volien treure els homes de les contínues i ho varen lograr". A les dones els hi pagaven un sou més baix.

"Llavores hi havia aquestes vagues, però ho varen lograr" (PE-07, pp. 55-56).

"Io havia sentit a parlar dels esquirols, la vaga dels esquirols, però ia feia uns conts anys. Llavores no, ia havien posat que no aixequessin la veu. Llavores, el d'allò dels esquirols que... Perquè a Fogroles ens tenien per esquirols, els tenien per esquirols, esquirols, perquè anaven a trebaiar, no varen volguer..., no varen plegar, no varen fer huelga, varen baixar, i els civils les esperaven, sortint de Roda. Les esperaven i les acompanyaven a la fàbrica. Perquè sinó.s, no veus que... (les haurien trusca-des). A Roda tenien molts revolucionaris, eh!" (PE-10, p. 246).

"Els deien "les xinxes" a les fabricantas. Sí, deien: "Aquesta és una xinxa". Diríem, les que anaven a trebaiar.

"Mira, con varen posar les dones a les contínues, a.hi 'vien els homes que trebaiaven, feien anar les contínues. I llavores varen començar de posar-hi dones. Ui! Llavores hi 'via un jaleo!³ Els uns no ho volien, els atres sí. Com sempre, sats? I els deien les Xinxes.

"Sí, les que anaven a trebaiar de Fogroles a Roda, que anaven a Salou i a Còdol, hasta les 'vien d'acompanyar els civils. Les 'naven a esperar i les treien de Roda, perquè sinó.s es trobaven que les apedregaven. I per 'xò els deien:

Xinxes, porques, potíneres,
maí com no us mata l'hivern...

"Ara ia no me'n recordo...

Sembleu fúries de l'infern.

"Mira, allò, que els deien tots els noms.

"I de Manlleu també n'hi anaven (de dones) a trebaiar a Roda. Les que hi anaven també mira... deien:

Les unes són de cal Dotze,
les atres són del Parracs,
les atres de Fogueroles,
quina pesta hi han posat!
Tot això s'ha d'acabar,
perquè no es pot aguantar!

"Mira, ui!, era més llarg allò. Ara no en sé més" (PE-10, pp. 479-480).

"Allavores feien huelga o huelva o no sé què en deien. I les de Fogroles cap a trebaiar! Passaven per Roda acompanyades de la guàrdia civil, perquè cop de roc va i cop de roc ve. Ia li 'vien fet una cançó, que deia:

La més entesa de totes
és la de can Gil,
que passa per 'quí Roda,
que sembla un guàrdia civil.

"Io no hi 'nava pas llavores. Aquestes eren molt més grans" (PE-01, p. 1774). "Verge! Llavores eren les... esquirols! Ia els deien les esquirols" (PE-04, p. 1774).

³ Pronuncia la "j" castellana.

Durant les vagues, "si n'hi 'nava cap, allavores deien que eren esquirols (riu). (...). (Diu que pagaven una quota al sindicat). Vet aquí.t que, si a.hi 'via... de vaga, doncs, no a.hi podies anar; perquè, si hi 'naves, t'esperaven els... (vaguistes). N'hi 'vien algunes que a vegades 'vien provat d'anar a Salou i prou els esperaven, que havien de recular o els 'urien fumut algun truc.

"No sé si en varen fer mai cap con io hi 'nava a treballar. No sé, ara no me'n recordo pas, perquè anar aixís d'escondit i que diuen esquirol, no hi 'via anat mai" (PE-03, pp. 2022-2023).

Cap consciència de classe

Les dones de Folgueroles, que anaven a treballar a la indústria tèxtil, tenien ben poca o cap consciència del lloc que ocupaven en la classe obrera.

"Com que no ens 'vien ensenyat de re. No! Home! Prou que ho veies que et feien treballar hores. Però, què? Com que no hi havien cèntims. Anaves a treballar, a fer una hora i mija de camí cada dia, sí, perquè les que anaven a Còdol encara molt més, dematí i vespre. Bueno, no, a la tarda, treballaven a la nit, i per dotze o tretze pessetes, quinze. Però, es clar, llavores les pessetes casibé et feien la sevitud com ara un bitllet de mil" (PE-10, pp. 245-246).

6.4.2 LA INDUSTRIA TEXTIL A FOLGUEROLES

La memòria popular encara recorda les antigues filadores, que hi havia a les cases i els telers de mà localitzats a can Pou o a la Fàbrica Nova.

La fàbrica tèxtil, construïda després de la guerra civil, l'any 1972, hi treballaven unes seixanta-cinc dones i pocs homes.⁴ Avui és un record molt viu entre els folguerolencs, ja que va donar feina fins a la dècada dels vuitanta.

a) Filadores i telers de mà

A can Pou (actualment can Llobet, a la Ricardera) hi 'vien hagut talers. "La meva mare sempre ho 'via dit, que - en deien a can Mateu- a baix a.hi 'via tota una quadra, que eren... amb unes finestresses! Almenos n'hi 'vien quatre. Aquella quadra io ia l'havia vista, però sense (...) (telers).

"I allà, on.t hi ha la Molinera (la perruqueria al carrer Major), allà també n'hi 'vien, de telers. Però que io me'n recordi no. Perquè la teva besàvia de cala Núria sempre em

⁴ PLADEVALL, Antoni 1981 "Osona i el Ripollès", a *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. I, Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, p. 126.

deia que ella hi 'via trebaiat allà. Perquè, con era ia tant gran i veia, que no podia fer re, sempre s'escapava de casa seva. I io, com que tenia prou canaia, em 'venia a cosir mitjons i remendar roba de la canaia i sempre m'ho explicava" (PE-03, p. 2023).

"Allà a can Pou hi havia telers de mà. (...). Telers de teixir que els feien anar amb les mans i els peus. Com hasta n'hi havia que tenien un teler a casa seva. I per filar també n'hi havien que tenien la filadora a casa seva i filaven, mira. Filaven amb fusos" (PE-10, p. 65).

"Però molt devien ser telers de mà. Telers de teixir" (PE-09, p. 65).

"Io només havia sentit a dir (que hi havia telers de mà) a can Pou. La Fàbrica Nova també havia sigut una fàbrica, però no sé de què era. Compte que devia ser de telers. Aquí havia de ser un poble que poca cosa d'això, es dedicaven més a pagès i a bosc. A Fogroles, i en aquell temps, hi ha molta terra per la gent que hi havia. Es dedicaven més a l'agricultura" (PE-07, p. 65).

"La padrina havia anat a la fàbrica directament a teixir, sí, diu que també bé hi 'via anat, que allà a can Pou (a la Ricardera), diu, que a.hi 'vien telers de mà.

"I ella (...) la primera bicicleta la va veure allà al Serrat de Roda, que passava. Diu que elles tornaven de buscar cotó, per filar, a les fàbriques de Roda. No ho sé... vui dir, de Manlleu, allà a... Bueno, ara no me'n recordo el' noms. A can Llanes hi havia i algun atre. Per filar per casa seva. Que ells tenien el fus de filar i filaven la llana. I con la tenien filada, la portaven cap a Manlleu atra volta. I llavors en tornaven portar" (PE-10, p. 1870).

Anaven a buscar llana a les fàbriques tèxtils de la vora del Ter. "I a trebaiar també elles.

"Allà a can Pou (prop de la Font de la Ricardera) io ho 'via vist. Era tota una quadra allò. Tot allò era una quadra. I a dalt (...) (a la meitat oest) també era un balcó, un estrado, que a.hi 'via una barana de ferro tot el davant (...). I el garaig, que hi tenen, allò també era, mira, com una quadra. Era com una mica de fabriqueta. I a.hi 'vien telers de mà a baix i a dalt també.

"(Les dones) hi anaven (...) a teixir. Fer anar els telers (...). Telers de mà també. Els feien anar amb unes manetes. Deien. Io no els 'via vistos. Io només ho 'via vist una mica, allò, allà arraconat i atrotinat tot això" (PE-10, p. 1870).

b) La fàbrica tèxtil

La fàbrica tèxtil de Folgueroles era de tissatge. Per contra La Blava era una fàbrica de filatura. "Era una feina tant diferenta com la nit amb el dia. Allà (La Blava) fan el fil i aquí (Folgueroles) ia el teixeixen" (PE-09, p. 1860).

El començament

La fàbrica de Folgueroles la varen començar "els últims mesos de l'any cinquanta. Era un sol amo. (...). Tenia uns conts telers... No en tenia cap de fàbrica. Es veu que tenia uns telers aquí, uns telers allà. Però com que allò era amb molt empuje,⁵ que donava, va venir aquí. Va comprar aquest terreny, que era d'en Serrabou, i va fer la fàbrica". La varen fer els paletes de Fogroles. "Io hi vaig treballar.

"És feta a.m tres etapes. Hi havia tres fàbriques. Primer varen fer els tres pisos i un tros. Al cap d'un any d'haver-la començada ia hi varen començar de muntar telers. Després d'uns conts anys en varen fer un atre tros" (PE-07, pp. 66-67).

"Con la feien (la fàbrica de Folgueroles), ia ens ensenyaven a teixir aquí a can Manya. Varen posar un teler radera les portes de vidre del taller i ens hi ensenyaven a teixir.

"Varen dir: "Tothom qui vulgui aprendre de teixir que hi vingui". Llavors anaven fent la fàbrica. Con la fàbrica va ser feta, varen llogar gent per començar a enraigar els telers, per passar fils. Con varen haver començat a passar fils, ia varen començar a engegar els telers. Llavors, de les que varen haver anat a can Manya, que s'hi havien fet apuntar, varen triar les que els va semblar. Anaven omplint els telers, anaven engegant i anaven demanant gent" (PE-09, p. 67).

La posta en marxa de la fàbrica tèxtil va representar una millora econòmica per al poble. "Oh! Sí! De cara a les dones!" (PE-09, p. 67). "Ja ho crec! Tothom content perquè es feia una fàbrica. Ia en 'vien vingut molts per fer una fàbrica, però en Sala no els volia vendre mai terreno. Els uns que sí, els atres que sí, però ningú no els volia vendre terreno. Els camps on finalment es va fer la fàbrica eren d'en Serrabou. En Sala, no. Encara va trigar molt en Sala a vendre terreno per fer cases" (PE-07, p. 67).

L'empresa

"Perquè eren dugues empreses, eh! Representaven. Però, pots contar, era tota una cosa, eh? Amb un passillo era unit i això, però no sé perquè era, per assumptos de l'amo, eh! Els telers eren diferents per 'xò, eh! Els de Fogroles eren automàtics i els de la panyera encara no. Però a la panyera feien roba més de quadros i mostres i això. I allà dalt (a Fogroles) coses més ilises" (PE-42, p. 1465).

Els treballadors

"Ui! Sí! Si n'hi treballava de gent! I de Sant Julià! També en baixaven molts de Sant Julià. Que llavons era con

⁵ Pronuncia la "j" castellana.

hi 'vien els civils a Sant Julià, guàrdia civils. Doncs, molts en baixaven, dones o fills o...

"A catorze (anys ia vaig anar a treballar a la fàbrica). Io vaig fer els catorze anys... Venia aquell en Vallès a estudi a veure a aviam qui volia anar a treballar, que ens ho pagaria molt bé! I, bueno, i, es clar, aquí casa lo que volien, que 'nés a treballar. I tant! Io feia... Es clar, em va demanar: "Con fas els anys". Dic: "Pe' l'agost". Doncs, em va dir que ia podia començar el mateix dia que fes els catorze anys. (...).

"I cap a treballar! I llavons es veu que els interessava gent, molta gent, i va dir, diu: "Ia t'ho pagarem bé". Dugues-centes pessetes cada setmana". Al seu darrera varen llogar altres noies. "Doncs, a.n aquelles, cent cinquanta pessetes" (PE-42, pp. 1461-1462).

Moments d'esbarjo

"Llavòs hi va començar a haver-hi una amorramenta de feina i... i no tenien feina ni les aprenentes ni les teixidores. El dissabte a la tarda encara treballàvem i (el director) deia: "Doncs, escombriu la fàbrica, que quedi la fàbrica ben neta". I, doncs, com que acabàvem, tantes dones, de seguida la teniem escombrada, ens en 'nàvem al magatzem de la panyera a ballar. (...). Ens en fèiem uns tips de ballar!" (PE-42, p. 1463).

"Però de riure i això aquí a la fàbrica molt, eh! Llavòs a nosatros també ens feien anar a la font. "Va" -les teixidores a l'istiu amb aquella calor- "'ne(u)-ens.a a buscar aiga a la font!". Cap a buscar aiga a la font! (...). Una estona a xerrar amb algú o amb algun atre i... bueno, allavores agafar els càntirs i amunt. Pots contar, con arribàvem allà, aquelles teixidores: "On.t us heu torbat que aquesta aiga és calenta!? Ia hi podeu tornar anar!". Au! Agüita, ens anava prou bé a.n a nosatros, tornar a buscar aiga. Dos càntirs, un pe' la panyera. Allavons les de la panyera no en volien dur pe'ls de Fogroles i els de Fogroles no en volien dur pe' la panyera. I aixís hi podia anar l'aprenenta de la panyera i l'aprenenta de Fogroles, totes dugues a buscar aiga" (PE-42, pp. 1464-1465).

"I llavòs pel dijous jarder també el celebràvem a la fàbrica. A jugar i saltar i ballar i... Llavons ia es va anar canviant. Llavons ia ens van fer el dijous jarder a dintre la fàbrica amb els telers, amb el menjar mig anagat, amb xampany -perquè beviem xampany, eh!- també mig anagat. Con sabíem que eren a sopar, llavons ho fèiem nosatres també, eh?, allà dintre els telers. I ballar i disfressar-se, io què sé!

"Ui! Ha canviat molt! La fàbrica d'abans amb ara ha canviat molt, molt, molt. Ia la gent hem canviat, per començar ia la gent hem canviat, eh?

"I allavons, ui!, era tot una cosa, eh? I a riure! I allò, que hasta et compraves unes sabates, les portaves a la fàbrica a ensenyar-les. (...). Et compraves alguna cosa, els

hi ensenyaves. Però totes (les noies), no una no, totes, saps? (...).

"(Hi treballaven pocs homes). Sí... bueno... Homes, oh!, agoita, hi 'vien dos contramestres allà dalt i llavons hi devien haver els dos aprenents. Allavons al magatzem n'hi 'via un, que era en G., que a vegades en G. era... era de pebrots! A vegades t'ajupies allà a.m un cove a agafar bitlles o això -perquè es cuidava ell del magatzem- i ell venia amb una atra capsa i, blof!, te la tirava a sobre, i quedaves colgada a dintre la capsa. Ui!, en G. era la pera per coses aixís. Agafar el carro dels plegadors i pujar-hi a.n en C. o a.n algun atre i passejà'l tota la fàbrica. Per Sant Antoni el gornia aquest carro.

"Llavons hi 'via una mosca de Sant Julià, que era molt!, però molt bèstia!, super-bèstia. També teníem un carro les aprenentes, que hi 'viem de dur la trama pe' les teixidores i llavons ens en dúiem les bitlles buides a.m un calaix que feia a davant, però era un carro això, eh?, aixís alt i el 'vies d'empènyer. Doncs, aquesta mosca cada any per Sant Antoni el gornia també aquest carro, ben gornit. Oh! i el passejava a tota la fàbrica" (PE-42, pp. 1465-1466).

"I aquí a la fàbrica, con quedaven sense llum (...), totes allà a xerrar i jugar i saltar i ui! (...).

"La fàbrica d'abans, ia et dic, era molt... no ho sé, era molt maco, perquè tothom s'avenia molt i no ho sé, i reies i passaves... Treballaves, però t'ho passaves bé, eh! Però, noi!, es va anar acabant, es va anar acabant" (PE-42, p. 1467).

"És com un camp de concentració ara les fàbriques" (PE-16, p. 999).

Els torns

"Mira, de les cinc fins a les nou, de tres quarts de cinc fins a les nou del dematí. I llavores ens hi posàvem nosatres, de les nou a un quart de dugues. Llavores les atres, que a.hi 'vien anat a les cinc del dematí, s'hi posaven d'un quart de dugues a dos de sis. i nosatros de dos de sis a tres de deu. Quatre hores i quatre hores. Però entremig hi 'vien quatre hores de marge, diguéssim. Sí, sí, venies a dinar, tenies aquelles quatre hores i a dos quarts de sis t'hi 'vies de tornar posar". Les noies aprofitaven les hores d'havent dinat per anar a aprendre de cosir. I a l'hora, quan tocava la sirena, marxaven cap a la fàbrica. "Doncs, io 'nava a cosir i també feia el mateix" (PE-42, p. 1465).

La neteja

"De fet, abans era molt net. Perqué nosatros sé que ens feien fregar i t'ho juro que era net, eh! (...). Era net, perquè es 'nava netejant contínuament. Sempre ia hi 'via una dona per netejar els wàters, sempre, sempre wàters i labavos, wàters i labavos. Con acabava un cantó, començava

l'atre. Doncs, es clar, aquells vàters no eren mai bruts, per gent que hi anès. Perquè hi anava molta gent, que hi 'naven, eh? Doncs, mira, que eren sempre nets i els labavos igual" (PE-42, pp. 1467-1468).

Les sobreres o aprenentes

"Les sobreres eren les aprenentes. Eren les que no tenien telers, sats? Les atres, totes tenien els sis telers. Doncs, cada una ia tenia els seus telers de sempre. I les sobreres érem les que tot just en 'viem après i no teníem encara telers. 'Viem d'esperar que una plegués i ens els donguessin a.n a nosatros. O con una estava malalta. Doncs, es clar, 'viem d'ajudar a les teixidores; posà'ls-hi la trama; llavons ens feien escombrar; llavons això, anar a buscar aiga a la font i coses aixís. I, es clar, a les sobreres les teixidores et manaven feina: "Va! Si em vinguessis a ajudar a.n a mi, ara me'n 'niria una mica al vàter. Vine'm a engegar els telers". I hi anaven, eh? I aixís, mira" (PE-42, pp. 1468-1469).

La temperatura interior

"És que allà dintre hi feia molta calor, no aguantaves de calor. I venies aquí (a buscar aigua a la font) i almenos et refeies una mica. I les teixidores, mira, el que volien era aiga fresca. Es clar, perquè allà dintre tu sats la calor que hi feia! Tancat. Perquè deien que no podien obrir perquè el fil no anava bé. Doncs, les finestres, tot tancat. I a vegades obrien la porta del mig, però, ia pots contar, amb aquell sol i no passa ni aire ni passa rè. I encara moltes hores no volien ni això, perquè deien que el fil... (no anava bé). No, no, i és veritat, eh!, els telers no anaven tan bé no. Si passava aire, no anava pas bé. I allà dintre, que no et passava gota d'aire, Mare de Déu!, ia era pesat ia. (...). A l'hivern, fred!" (PE-42, p. 1470).

6.4.3 LES NOIES ASSASSINADES

El 1958 prop de la casa de pagès del Cós (parròquia de Tavèrnoles) foren assassinades tres noies de 14, 19 i 13 anys, quan tornaven a peu cap a Folgueroles després d'haver fet el jornal en una de les fàbriques tèxtils de la conca del Ter. Tothom assegura que el mòbil de l'assassinat fou de caire amorós. Sembla ser que "venia d'un que festejava amb una noia d'aquí i es veu que varen renyir. Per venjar-se en va llogar un atre, que pels calers ho devia fer-ho tot, per anar-les a esperar. Anaven a treballar a Roda amb atres mosses d'aquí Fogroles i pujaven a peu, a la nit. Les varen anar a esperar. Diu que les varen esperar al Godiol i encara se les varen endur a la bassa del Cós. Fins allà, mira... per força o com fos ... les volien estimbar a Baubadrena. I allà no varen volguer passar. Elles venien de Roda, tornaven de treballar i les varen fer tornar recular. Con varen ser al

Cós, amb un punyal que portaven les varen matar. Totes no. N'hi 'via cinc o sis i en varen matar tres. La que festejava ia se'n varen assegurar... aquella la varen matar. Es pensaven que les havien mortes totes. Les que varen quedar ferides, com varen poguer, se'n varen anar al Cós a demanar auxili. Io havia sentit a dir que a.n ells (els assassins) els 'vien anat a buscar a França, a.m un cafè. Io ho 'via sentit a dir aixís a la padrina i a les atres dones, però no ho sé" (PE-07, p. 54).

Una altra informant en narra la següent versió: "Aquelles diu que un ia li 'via regalat l'anell de prometatge a.m una noia d'aquelles.

"És que abans no era aixís de camps, diu que era tot bosc allò, eh! (...). Doncs, aquí, que en dèiem el pont de Malagana (...), a.hi 'via aquell pont que, pots contar, era una llosa grossa i en deien el pont de Malagana, una palanca. I travessàvem un camp (...) del Godiol pel mig i anàvem a sortir allà al serrat del Tamborí.

"Doncs, elles agafaven per l'atra banda, diguéssim, cap al cim del serrat del Banús i avall va. Passaven per radera el Cós i tot, però diu que era bosc. I anaven a treballar... Io no sé si anaven... A molins, em sembla que era. Perquè Salou no sé si existia o no existia. Còdol, sí.

"I aquest (el promès) va llogar a.m un atre, diu... (La noia) el va deixar, diguéssim. Com és ara que tu deixes el xicot. Doncs, diu... I es va tant enrabiatar... No sé si és que es va enamorar d'un atre o què. Diu.. En va llogar un per 'nar-la a matar. Diu: "Ia la fotaré, vès!". Volguent dir: "Ah, sí? M'ha deixat, d'òs ia veràs!".

"I, tu, diu que ia hi eren aquí dalt i aquell (el promès) es volia desdir llavoneses, ell, el xicot. Llavors l'atre (el que havia de fer la feina) li va dir: "Doncs, et mataré a.n a tu". Perquè li devia prometre calers, eh? I llavors es 'nava molt just i això. Doncs, bueno, hi varen anar.

"I venien, no sé si eren tres o quatre (noies), allò, que feien colles abans, a peu a treballar. I, es clar, per anar a Molins 'vien de passar per 'quí, i era bosc. I tot i que ia eren aquí al pont de Malagana, i les varen fer recular fins a dalt al Cós, però a radera. I diu que sí, sí, allà... Ai, tu, ai, Verge! Les varen matar a ganivetades, eh! I llavors amb un misto varen passar per veure si respiraven. Es clar, a les fosques, es veu, què hi sé io! Si en 'gués quedat alguna de viva. I una prou es veu que es va aguantar el respir, pobreta, i es va salvar aquella i se'n va anar cap al Cós a trucar la porta, a rossegons, no sé com ho va fer.

"Ia ho crec! Hi varen anar els del Cós i, què et sembla!, varen veure aquella desgràcia. I es veu que ia en varen donar part de seguida, però ells (els assassins) ia marxaven cap a França. Ia deien (...) en el hostal que eren, abans d'entrar a la frontera, que diu que eren allà a beure i va dir un (...), parlant, diu: "Goiteu, a tal poble de Vic, bueno, un puesto, que en diuen Fogroles, han mort aquestes noies". No sé què. I a.m un, diu que bevia, que ia li va caure el got a terra. Es clar, va sentir això. Ia es veu que

en varen... ia veren veure que malament. Els varen detenir.

"Que els devien anar a penjar aquí, al Camp dels Penjats. Io em penso que sí, que va ser aquí, va ser els que varen penjar aquí (...). I allà... Io ho vaig sentir, vaia, sempre ho 'via sentit a explicar aixís, que amb uns pals, eh?, a.hi varen lligar, no ho sé, uns ferros, que no caiguessen, i els varen penjar allà. Pena de mort, però penjats, eh!

"Que sé que l'Antònia veia C. ens 'via explicat -perquè, veràs, era molt gran ia- que... No ho sé. Ella em penso que no, però alguna atra dona a.hi 'vien anat amb la canaia a ensenyà'ls-hi, perquè no fessin mai cap disbrat ni cap mort, perquè... Lo què passava, eh? Diu: "I con els...". Ai, no sé què va dir que pitxaven i... Ai! Quina esgarrifanssa fa! I queden el cap enlaire... Que els 'via clavat una bofetada a.n a les criatures. Volguent dir, perquè no ho fessen mai ells això.

"Sí, sí, io sempre... (ho havia sentit a dir). Ia en deien el Camp dels Penjats aquí. Ia ho crec, sempre! Sempre ho 'via sentit a dir, que els varen... (penjar). Llavors ia els varen agafar aquests (els assassins) abans de ficà-se a França. No sé si els 'gueren pogut agafar, si 'guessen travessat la frontera, per morts aixís.

"Sempre ho 'via sentit a dir. Que no sé si era la besàvia de la Felixa de cal M. o quina era, que encara anava acosturada de la cara. Era una d'aquestes (de les víctimes). (...). Que encara deia que se li coneixia, que era aquesta que va viure, que se li coneixien els senyals de les ganivetades (...). Però les atres, mortes, eh! Tres ben mortes, eh! I una es va salvar" (PE-01, pp. 1175-1177).

Una de les tres noies, que se salvaren, va ser coneguda d'aleshores ençà pel sobrenom de *la degollada*. De les tres difuntes en resta la referència següent en l'Arxiu Parroquial de Folgueroles: *Llibre d'Obits núm. 5 (1857-1880)*:

"Josefa Sala y Vilà.- A los veinte y tres días de Agosto de 1858 en el cementerio de la Iglesia parroquial del pueblo de Sta. Ma. de Folgarolas, Provincia de Barcelona, diócesis de Vich de orden de la autoridad se dió sepultura eclesiástica al cadáver de Josefa Sala y Vila, que murió asesinada el día antes en la parroquia de Tavernolas de edad catorce años, hija legítima y natural de Tomas Sala bracero dto. y de M(ari)a Vila conyuge de este y el día treinta del mismo mes se hicieron los funerales con asistencia de tres sacerdotes."

"Teresa Fusimanya y Santamaria.- A los veinte y tres días de Agosto de 1858 en el cementerio de la Iglesia parroquial del pueblo de Sta. Ma. de Folgarolas provincia de Barcelona diócesis de Vich de orden de la autoridad se dió sepultura eclesiástica al cadáver de Teresa Fusimanya y Santamaria que murió asesinada el día antes en la parroquia de Tavernolas, de edad diez y nueve años hija legítima y natural de Antonio Fusimanya bracero y de Antonia Santamaria conyuges vivientes en esta. El día veinte y cinco del mismo mes se le hicieron los funerales con asistencia de tres sacerdotes y el día siguiente se le celebró el oficio de recordansa."

"Mariangela Disorgas y Salvador.- A los veinte y tres días de Agosto de 1858 en el cementerio de la Iglesia Parroquial del pueblo de Sta. Ma. de Folgarolas, provincia de Barcelona, diócesis de Vich de orden de la autoridad se dió sepultura eclesiástica al cadáver de Mariangela Disorgas y Salvador que murió asesinada el día antes en la parroquia de Tavernolas de edad veinte y tres años hija legítima y natural de Pedro Disorgas bracero y de M(ari)a Salvador conyuge difuntos de esta. En el día 13 de setiembre se le hicieron los funerales con asistencia de tres sacerdotes y en el día catorce se le cantó el oficio de recordansa."

La llegenda que ha arribat als nostres dies dóna com a

mòbil de l'assassinat la gelosia, a causa d'una renyina amorosa entre una de les treballadores i el seu xicot, que haurien discutit el diumenge anterior en una de les ballades que se solien fer al poble. Els diners també podrien haver format part del mòbil del crim, ja que era dissabte i elles havien cobrat la setmanada.

Avui, però, hom comença a pensar si el mòbil d'aquestes morts no va ser de caire polític-social. És a dir, que no s'hagués produït algun conflicte laboral i que les dones de Folgueroles, una vegada més, no haguessin fet d'esquirols i que alguns dels vaguistes no haguessin volgut donar un fort escarment. Aquesta hipòtesi serà difícil de demostrar, puix que tant les versions orals com les escrites, que ens han arribat, no en fan ni el més petit esment.

7. LA POBLACION

En el capítol dedicat a la població (segles XVII-XX), hi podem distingir dues parts ben diferenciades. La primera contempla: la nupcialitat, la natalitat i la mortalitat, a més del moviment natural experimentat per la població des del segle XVIII fins a l'actualitat.

Les fonts emprades han estat:

a) Per a *matrimonis*: Arxiu Parroquial de Folgueroles (A.P.F.): *Llibres de matrimonis (1656-1890)* i Arxiu Municipal de Folgueroles (A.M.F.): *Llibres de matrimonis (1876-1980)*. El nombre de matrimonis, que dona el registre civil, no coincideix amb el resultat del registre parroquial durant el període de 1876 a 1890, raó per la qual el nombre de matrimonis per a cada un d'aquests anys ha estat calculat tenint en compte els dos registres.

b) Per a *naixements (baptismes)*: Arxiu Parroquial de Folgueroles (A.P.F.): *Llibres de baptismes (1655-1870)*, Arxiu Municipal de Folgueroles (A.M.F.): *Llibres de naixements (1871-1980)* i Arxiu Municipal de Folgueroles (A.M.F.): *Padró d'habitants (1950-1981)*.

c) Per a *defuncions (sepultures)*: Arxiu Parroquial de Folgueroles (A.P.F.): *Llibres d'òbits (1711-1870)* i Arxiu Municipal de Folgueroles (A.M.F.): *Llibres de defuncions (1871-1980)*.

Pel que respecta als naixements, el registre civil té una mancança, que s'inicia a finals dels anys cinquanta, però és des de principis dels seixanta que es posa clarament de manifest: els infantaments en clíniques i maternitats comporten l'obligació d'incriure el nou-nat al registre civil de la localitat on es troben aquelles i no al municipi on resideixen els pares. Aquesta deficiència ha estat reparada en bona part mitjançant els padrons d'habitants. La residència de l'autora en el mateix municipi, així com l'observació participant, han fet possible esmenar aquesta deficiència amb un grau elevat de fiabilitat.

La segona part es basa en l'estudi exhaustiu dels padrons d'habitants, que es troben a l'arxiu municipal de Folgueroles i que corresponen als anys següents: 1860, 1877, 1887, 1900, 1910, 1920, 1920*, 1930, 1940, 1950, 1960, 1965, 1970, 1975, 1981 i 1986.

La població, sobre la que hem basat el nostre estudi, sempre ha estat la de fet; en cas contrari, ja s'indica. Les nostres dades divergeixen de les que són considerades oficials per l'I.N.E. -en el total d'habitants- només en dos casos (1920 i 1950). Tot i això, sempre hem tingut present el resultat de l'I.N.E. per al cens de 1920, el qual hem anomenat 1920*, però hem donat per vàlid el padró de 1920, que es troba a l'Arxiu Municipal de Folgueroles i que indica la xifra de 954 habitants, en comptes de la de 837 habitants, que reconeix l'I.N.E. En els fulls d'empadronament, que es troben a l'A.M.F., hi ha una colla d'esmenes sobre els noms d'algunes persones, que, si es deixen de banda, porten a la xifra reconeguda per l'I.N.E.

Respecte al padró de 1950, només hem considerat el de l'A.M.F. amb 978 habitants i hem deixat totalment de banda la xifra de 918 habitants reconeguda per l'I.N.E., per considerar que és errònia. El full del resum del padró, que es conserva a l'A.M.F., escrit a màquina i segellat per l'I.N.E., fou corretgit posteriorment a mà, a fi que coincidís amb els resultats oficials.

La segona part es divideix en tres grans subcapítols:

- 1) Estructura de la població per sexe, estat civil, edat i lloc de naixement.
- 2) Estructura de la població activa.
- 3) Grau d'instrucció de la població.

Els subcapítols de cada una de les parts tenen diferents apartats, cada un d'ells ha estat estructurat de forma similar: comença amb una part de text i finalitza amb les taules i gràfics, als quals aquell fa referència.

Les dades han estat processades per un ordinador VAX/VMS, per mitjà del sistema SPSSX (Statistical Package Social Science).

A l'apèndix s'hi troben les taules i gràfics, que acrediten els percentatges d'algunes de les taules del subcapítol de matrimonis de la primera part.

La secció de l'apèndix, que correspon a la segona part de la població, és molt extensa. Està formada per les taules i gràfics (un per cada padró d'habitants consultat), els quals amplien i acrediten la informació, que ha estat condensada en les taules incloses en els subcapítols.

Finalment, una breu bibliografia sobre el tema, en la que ens hem basat per a confeccionar la part teòrica.

NOTA: El capítol de *La població* va ser elaborat i imprès l'any 1990. Té identitat pròpia, tot i formar part d'aquest estudi etnogràfic. Ara ens és totalment impossible, per manca de temps, tornar-lo a imprimir. Raó per la qual, la numeració dels subcapítols, en aquest cas, no segueix la tònica iniciada en els capítols anteriors d'aquesta tesi doctoral. Malgrat tot, en l'índex general sí que se segueix aquesta tònica, per tal de no fer un tall massa brusc en el procés de lectura.

Així mateix, el lector ha de tenir present, que en imprimir aquest capítol es va fer pensant en una obra independent. És per això, que en començar cada un dels subcapítols, el text indica: "capítol", "part", "apartat", etc.

PRIMERA PART

I. L'EVOLUCIO DE LA POBLACIO

L'evolució de la població de Folgueroles no es pot deslligar de la de la Plana de Vic i d'Osona en general, així com de la del conjunt de Catalunya.

Les dades, que ens permeten conèixer quina ha estat la seva evolució demogràfica, fins a 1860, es troben en l'obra de diferents autors, de gran prestigi en aquest camp: J. Iglésies, E. Junyent, P. Madoz, A. Pladevall i P. Vilar. De 1860 fins a 1986 hem consultat els padrons d'habitants entre d'altres fonts (vegeu taula I.1).

Segles XIV i XV

Les primeres dades, que disposem, procedeixen d'abans de la pesta negra, la qual és detingudament comentada ja que el seu impacte demogràfic fou capdal.

Pesta Negra

La segona meitat del segle XIV es caracteritza per una forta despoblació del territori i una gran recessió econòmica. Les causes en són: la fam, la guerra i la pesta.

"Al segle XIII, l'augment de l'espai cultivat, la millora de les tècniques de conreu, van portar a un augment de la producció agrícola que permetia d'alimentar una població en alça. Ja hi ha signes de tensió a finals dels s. XIII, quan la pressió demogràfica és excessiva respecte al nivell de producció d'aliments. Aquest equilibri precari es trenca al segle XIV per un seguit de males collites que van provocar problemes de provisions, amb restriccions de blat i disparament dels preus. Sembla que va haver-hi una fillera d'anys de condicions climàtiques desfavorables, amb hiverns molt freds i estius plujosos, que malmetien les collites. Una sèrie continuada de males collites portava la manca d'aliments als pagesos i a la gent més pobre de la societat. A Catalunya els documents esmenten el 1330 com a *lo mal any primer*, referint-se a l'inici d'aquesta època d'escassetat d'aliments."

Les guerres i les lluites internes contribuïren a accentuar el malestar, així com les tensions entre senyors i propietaris rurals, les quals perjudicaven sobretot els interessos dels pagesos.

Per acabar-ho d'adobar, a mitjans del segle XIV (1348-1349) l'Europa occidental es veié afectada per la Pesta Negra (també anomenada Gran Pesta o Pesta Bubònica), que procedent de l'Àsia, entrà als territoris de la Corona d'Aragó per Còrcega i Cerdanya.

"La peste es una enfermedad infecto-contagiosa producida por un bacilo (*Yersinia pestis*) (...). Comienza tras un período de incubación silenciosa, con fiebre elevada, acompañada de escalofríos, náuseas, sed y sensación de agotamiento y angustia grandes. Tras este inicio, brusco e inespecífico, la enfermedad no sigue un cuadro clínico idéntico, sino que se presenta bajo tres formas inconfundibles. La primera, la más clásica, es la *bubónica*.

¹ Albareda J. i altres, *Història d'Osona, Vic: Eumo, 1984, p. 85.*

En la ingle, la axila o el cuello aparece el bubón, abultamiento doloroso y muy evidente de un ganglio. (...). Esta forma bubónica es la más frecuente y conocida, dada la afinidad del bacilo por el sistema linfático. La segunda forma, la pulmonar, es de sintomatología menos florida; atestigüa una infección directa del aparato respiratorio por inhalar partículas con el bacilo. De inicio también repentino, se acompaña de fiebre alta, ahogo, tos y esputos sanguinolentos. La forma septicémica se produce por la diseminación del bacilo desde los bubones ganglionares o el pulmón. Una vez instaurada esta septicemia pestosa -la más funesta de las formas clínicas- es irreversible, concluyendo con la muerte del paciente. En raras ocasiones, en el comienzo de las epidemias, se presenta sin antecedentes bubónicos o neumónicos, afectando sobre todo a lactantes y jóvenes. Durante la septicemia se aprecian hemorragias cutáneas por todo el cuerpo con grandes placas de extravasación que, con su color negro azulado, contribuyen al conocimiento del morbo como *peste negra* o *muerte negra*.

"A la espectacularidad de su cuadro clínico se añade una mortalidad elevadísima. Las cifras que dan los epidemiólogos para los enfermos no sometidos a tratamiento antibiótico nos permiten comprender el pánico que se desencadenaba ante la enfermedad. En la forma bubónica la mortalidad oscila entre el 40 y el 90 por 100 de los afectados; en la pulmonar, entre el 90 y el 100 por 100; en la septicémica el desenlace es siempre fatal. Estos índices actuales pueden extrapolarse a las décadas centrales del siglo XIV, a la luz de los estudios realizados sobre las consecuencias de la epidemia en tiempos pasados. Ante estos datos se justifica el terror de las poblaciones al anuncio de una epidemia i los intentos de procurarse la huida de la región como remedio más eficaz."²

La mort es presenta com la gran anivelladora social en la consciència popular de l'Edat Mitjana. És de suposar, però, que les classes més afavorides tingueren més possibilitats per a escapar-ne, encara que només fos allunyant-se dels llocs empestats. La mortaldat es feia sentir més en els centres urbans que en els rurals i entre les classes més necessitades que entre les més benestants. La pitjor part fou per als que tenien un contacte regular i freqüent amb el públic i amb els malalts. Les comunitats monàstiques també es veieren especialment afectades.

El mal començà per les costes i s'estengué cap a l'interior. Pel febrer i març de 1348 era a la Provença i Llanguedoc i per l'abril al centre d'Itàlia. Pel maig de 1348 comença a fer-se notar a Barcelona³ i a la Plana de Vic hi arribaria a principis de juliol⁴. El trimestre maig-juny-juliol de 1348 fou el de màxima intensitat a Catalunya⁵.

"El llibre d'Estatuts de l'església de Girona parla de malures i escassetats els anys 1333, dit el *mal any primer*; els anys 1347 i 1348, dits de les *grans mortaldats*; l'any 1362, dit de les *mortaldats dels infants*, i l'any 1371, dit de les *mortaldats mitjanes* o de persones de mitja edat. Aquest cicle, d'uns deu anys, es repeteix per tot el llarg del segle XV (1410, 1429, 1439, 1448, 1465, 1476, 1483, 1486, 1493 i 1497) i semblantment al segle XVI (1507, 1514, 1527...)." ⁶

Segons la cita anterior, la pesta va afectar tant als

² Carreras Panchón, A. *Aspectos médicos, La Peste Negra*, a Cuadernos Historia 16, núm. 17, Madrid, 1985, pp. 6-7.

³ Valdeón, J. *La muerte negra en la Península*, La Peste Negra, a Cuadernos Historia 16, núm. 17, Madrid, 1985, p. 20.

⁴ Pladevall, A. *La disminució de poblament a la Plana de Vich a mitjans del segle XIV*, AUSA, Vol. IV (1961-1963), Vic, pp. 361-362.

⁵ López de Meneses, A. *Datos a cerca de la peste negra en Vic*, AUSA, vol. VI (1966-1971), Vic, p. 280.

⁶ Pladevall, A. *La disminució de poblament...*, p.361.

adults com als infants, en onades successives, la qual cosa contribuï especialment a la devallada demogràfica. En morir els adults, manca la següent generació, i en fer-ho els infants, provoca un buit generacional posterior. El total de la població únicament no es ressent de la mort dels vells.⁷

"A Vic començà pel mes d'agost i fins a darreries d'any causà 244 defuncions, sense comptar les dels albatx. Prosseguí l'any següent, amb 281 defuncions. En els rebrots de les anyades següents les defuncions foren 274 el 1362, 213 el 1371, 140 el 1374, 170 el 1387, 179 el 1384, 151 el 1396 i 101 el 1397. Si es té en compte que la mitjana ordinària solia ésser de 40 a 50 defuncions anuals, és fàcil de comprendre com el flagell contribuï a la disminució dels habitants."⁸

A causa de la malaltia, defunció o fugida de les autoritats, es produïren saquejos i ocupacions ilegals de béns dels morts per la pesta negra. Moltes cases quedaren deshabitades i gran part de les terres restaren per cultivar.

El despoblament fou una de les conseqüències més greus de la pesta. No es coneix cap cens general abans de 1348. Segons A. Pladevall, el fogatge fet entorn al 1365 en els dominis del comte d'Ausona, Bernardí de Cabrera, dona per a la Plana de Vic, amb exclusió del Cabrerès i Les Guilleries, un cens total d'uns 1508 focs. El mateix autor cita l'arrendament de les terres de dos masos ròncs de Riudeperes, fet el 1484, on es diu: "A causa de les guerres, pestes i mortaldats que els anys anteriors hi hagueren no solament a Ausona sino en tot el principat de Catalunya, quasi una tercera part dels masos i terres d'Ausona romangué rònega i despoblada i esdevingué erma i sense conreadors i moltes cases i edificis de dits masos són aterrats i cada dia s'aterren i noves terres i possessions esdevenen ermes i incultes". Malgrat el que manifesta el text, A. Pladevall considera que la proporció de despoblament a Ausona és superior a un terç, per bé que la tradició admesa en el nombre de víctimes apunti una tercera part de la població.

"(...) les estadístiques parcials semblen desvirtuar aquestes xifres presentant un despoblament molt superior a un terç. Elles mostren la Plana d'abans de 1348 amb un sobrepoblament de pagesia no superat fins ara i certament superior al que lògicament li devia correspondre, mentre que per altra banda els nuclis de població eren quasi nuls a excepció de Vic i d'algunes petites sagreres que no sobrepassaven pas la xifra d'uns 25 o 30 focs.

(...).

"A Folgueroles, uns pactes fets entre el vicari perpetu i els parroquians sobre el pagament dels menjars i lluminàries dona, en 1413, una llista de 83 masos ròncs i deshabitats. Afegint a aquesta data els 33 focs que, segons el fogatge d'entorn el 1365, tenia aleshores Folgueroles i els 8 o 10 focs que pogué tenir la sagrera, coneguts sols parcialment, hi haurien, abans de 1348, uns 126 focs que es reduïren als 33 esmentats."⁹

A través de xifres i estimacions de pobles com Folgueroles o d'altres com poden ser: Gurb, Taradell, Viladrau,

⁷ Albarada, J. i altres, *Història d'Osona*, p. 96.

⁸ Junyent, E. *La ciutat de Vic i la seva història*, Barcelona: Documents de Cultura Curial, 1976, p. 110.

⁹ Pladevall, A. *La disminució de poblament...*, p. 364.

Santa Eugènia de Berga i Vilalleons, A. Pladevall considera més fidel la proporció de les dues terceres parts de la població.

"La proporció que donen aquestes xifres d'unes sis parròquies, ben representatives del pla i muntanya de la Plana de Vich, és força més enlairada que el terç de despoblament de les relacions medievals. En resum: uns 640 focs o famílies es reduïren a 188, ço que equival a uns dos terços de despoblació, i que confirma plenament i ajustadament la relació del Crònic de Girona, transcrit per Villanueva, quan diu que en tota la província eclesiàstica de Tarragona, -entenguí's Catalunya,- moriren *dues de les tres parts d'homes i dones*.

"Admetent aquesta proporció, el cens aproximat d'habitants a la Plana abans de la pesta, seria d'uns 16.500 habitants, i la xifra de morts per la pesta d'uns 11.000."¹⁰

Un cop passada l'epidèmia, amb les masies deshabitades i els conreus abandonats, feia falta mà d'obra i, en conseqüència, calia donar facilitats als qui volguessin ocupar-se'n. Sembla ser que al bisbat de Vic els compromisos es feren entre els rectors i els parroquians. S'establí com a regla general "que cada mas deshabitat pagaria la meitat que un mas habitat, satisfent dites càrregues els masos que havien absorbit les terres dels masos rònecs; d'aquí l'interès dels rectors de conservar-ne la memòria."¹¹

"En una convivença feta entre Mn. Bernat de Condomina, vicari perpetu de Folgueroles, i els parroquians sobre els menjars i obligacions que cada mas feia a l'església, es dona la següent llista de masos rònecs o deshabitats en 1413.

"Els masos rònecs que oferien comestions, són els següents: de Pulchro loco de Cumba lubrica; de Plano sive de Malies; de Allauya (Almoína); de Camp d'Elna, de Mudalbou; de Turricella; Taroch; Bo; Bofill; de Muntanyola; de Podio Carlet; de Cumba; Geraldí de Podio sicco; Petri de Podio sicco; de Podio; de Colle; de Terraris; de Guardia; de Folchs; de Franches; de Puteo vite; Vida; Rourell; den Foguet; Martí; Berengari de Prato; Raimundi de Prato; Guilleri de Prato; de Sala qui tenebat magister Guillelmus; de Palaciolo de dominio Sancti Thome; Guilleri de Cumba; Sunyer; de Serris; de Terrada; de Solerio sive de Saliga; de Podiolo; de Peris; de Plano; de Cumbis; de Albareda; de Sala; de Bruguerio; Vines; Amati; Gall; de Tayano; de Godayol; de Ricardera; Ricart; de Urmir; de Barmons; de Bruguerio sive Ermelli; dez Verdager; de Noguero; de Barbarano; de Puteo; de Rocha; Petri de Crosis; Ferrari de Crosis; de Valle; Cirari; de Ducibus; Olius qui est prioris Sti. Laurentii de Monte; sive Domus de Coll qui est dicti prioris; de Vineis qui est dicti prioris; de Garriga; de Passadores; Berengari de Campis; Bernardí de Campis; de Vila.

"Masos decrepits i rònecs que feien vigílies i lluminaries: de Palaciolo; vocatus Maet que tenet en Folchs; Cortis sive de Vila jussana; de Villa sive de Rexach; Bernardí de Rochis; Fabri sive de Fabrica; de Cumbis; Agnes; Alexandri de Tanya de Tavernolia; de Rovira; Palag; de Villa qui est inter mansum Agnes et mansum Berengari Bruguerono.

"Es convingué que els masos despoblats donarien la meitat dels drets que donaven els poblats. Es feu la convivença el 30 de març de 1413, davant del notari Pere de Artigues. (Curia Fumada. Vich. Paper soít inclòs al Manual 10 del notari Artigues, de 1413)."¹²

Tot plegat provocà una gran inestabilitat social, com a conseqüència de la devallada demogràfica, l'abandonament dels conreus i la puja dels preus i dels salaris.¹³

L'anàlisi pol.línica de la vegetació mostra l'avenç dels

¹⁰ Pladevall, A. op. cit. p. 365.

¹¹ Pladevall, A. op. cit. p. 364.

¹² Pladevall, A. op. cit. p. 366.

¹³ Albareda, J. i altres, Història d'Osona, p. 85.

boscós sobre les terres de conreu abandonades;¹⁴ així com "un retroceso de los cereales entre 1350 y 1420 y un avance consiguiente de las especies silvestres."¹⁵

La pesta afecta els nuclis de poblament més grans, on les condicions higièniques eren més deplorables. Però un cop passada l'epidèmia, el despoblament de les ciutats provocà un èxode rural, provocat per les bones condicions que els reis i governants oferien als qui s'hi volguessin instal·lar. La ciutat de Vic publicà un bàndol el 25 de novembre de 1388, el qual "és una invitació als pagesos a fer-se escàpols dels seus senyors i a amparar-se a la ciutat, car estableix que tothom que vulgui passar a habitar-hi amb llurs familiars estiguin salvaguardats, no obstant, els crims que hagin fet tant en lloc baronal, com eclesiàstic o reial; solament aquests crims no siguin fets contra ciutadans de Vich mateix."¹⁶

1365

El primer recompte de població, al qual ens podem remetre, després de la pesta negra, és el de 1365, que ha sigut estudiat minuciosament per J. Iglésies.

Els fogatges no són censos en el sentit modern que avui coneixem, sinó que són "listas base de determinados repartos y no figuran en ellos las personas exentas de tributar"¹⁷

"Los fogajes del siglo XIV que han llegado a nosotros son tres y constan como (...) de los años 1359, 1376 y 1378. (...) el primero fue publicado en 1856 por (...) don P. de Bofarull en el volumen XI de la "Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón", y el año 1894 se volvió a publicar por la Real Academia de la Historia de Madrid, dentro del volumen II de las Cortes de los Antiguos Reinos de Aragón, Valencia y el Principado de Cataluña. En el volumen IV de esta misma colección, aparecido el año 1901, se publicó también el fogaje de 1378. Quedava inédito el fogaje atribuido a 1376, (...), el qual había merecido muy poca estima de los eruditos, pero que a nosotros nos pareció de mayor interés, aunque con la cronología que tenía establecida pareciese estar en desacuerdo con los anteriores."¹⁸

"La separació solament de dos anys, entre el segon i el tercer fogatge, fa reflexionar sobre la autenticitat de la diferència de 17554 focs que hi ha entre ambdós. (...) el primer i el tercer fogatge donen xifres de població iguals o molt semblants per les localitats indicades i, en canvi, el fogatge del mig, o sigui el de 1376, a 17 anys de distància del primer fogatge i a dos del tercer, dona xifres extraordinàriament superiors

¹⁴ Albarada, J. i altres, op. cit. p. 97.

¹⁵ Mitre Fernández, E. *La epidemia arrasó Europa, La Peste Negra, Cuadernos Historia* 16, núm. 17, Madrid, 1985, p. 16.

¹⁶ Pladevall, A. *La disminució de poblament...*, p. 367.

¹⁷ Iglésies, J. *El fogaje de 1365-1370, Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, Vol. XXXIV, Barcelona, 1962, p. 249.

¹⁸ Iglésies, J. op. cit. p. 250-251.

a les que aporten els dos indicats.¹⁹

"Estas anomalías quedan hoy en gran parte explicadas al poder sentar que la cronología de los tres fogatges, que constituían nuestro aparato documental, en dos de ellos parece errónea. El que adjetivamos de perturbador y que puesto entre los supuestos de 1359 y 1378 efectivamente lo era, podría resultar normal y convincente si se le asigna una fecha anterior a la del que veníamos considerando como inicial o más antiguo. Situando el fogaje atribuido a 1376 antes del publicado por Próspero de Bofarull como de 1359, la demografía catalana se ponía de acuerdo con el estado social del país, pues constaba que en la segunda mitad del siglo XIV sufrió una crisis económica agudísima. Puede demostrarse que el fogaje que encontramos publicado como de 1359 no es de esta fecha, sino de otra más cercana al final del siglo. (...).

"(...) siempre que hablemos de fogaje inédito será para referirnos al último antedicho atribuido a 1376 y daremos el nombre de fogaje de Próspero de Bofarull al que había sido publicado como elaborado por las Cortes de Cervera de 1359."²⁰

"Resulta muy interesante comprobar que la inmensa mayoría de los cambios de soberanía, experimentados por las localidades catalanas entre 1365 y 1381, los encontramos registrados, o bien en el texto publicado por Próspero de Bofarull, o en el hasta ahora inédito. El primero, con la anotación del nuevo señor nos da una clara demostración de haber sido confeccionado con posterioridad al segundo. (...). La locución *quòndam* que quiere decir difunto o que fue, y la atribución del dominio de la esposa o a sus herederos ponen claramente de manifiesto la anterioridad de nuestro inédito sobre el texto hecho imprimir por Bofarull.

(...)

"Lo que se deduce con claridad es que el período de tiempo transcurrido entre estos dos fogajes de nuestra preocupación no puede ser muy largo, pues el gran número de señorías feudales, que en uno y otro son atribuidos exactamente a la misma persona, manifiesta que el período intermedio entre ambos no sobrepasa la media normal de una vida humana. Pero este espacio es suficiente para que en él puedan haberse producido variaciones demográficas interesantes."²¹

El text publicat per Pròsper de Bofarull, que versa sobre el "nomenament dels focs de Catalunya segons les corts de Cervera, les quals se celebraren en lany MCCCLIX per lo S. Rey en Pere Terç", assigna a Folgueroles: 3 focs reials i 20 focs "desgleya e de cavallers."²² Posteriorment s'indica que "aquests lochs son desgleya de la casa taxada del comte d'Osona e foren donats per scrit a la Deputacio per en P. Franch qui en temps del senyor Rey se pres la terra del dit comte Culli I fogatge per manut del dits lochs" i es comptabilitzen 27 focs per a la parròquia de Folgueroles.²³ En una altra relació, que porta el següent encapçalament: "Los lochs deins scrits son de cavallers" n'hi trobem 6, que també pertanyen a la parròquia de Folgueroles.²⁴

Una de les característiques dels fogatges del segle XIV

¹⁹ Iglésies, J. *El poblament de Catalunya durant els segles XIV i XV*, VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón. Celebrado en Cerdeña en los días 8 al 14 de diciembre del año 1957, Madrid, 1959, p. 252.

²⁰ Iglésies, J. *El fogatge de 1365-1370*, pp. 251-252.

²¹ Iglésies, J. op. cit. pp. 262-263.

²² Bofarull, P. de *Censo de Cataluña, ordenado en tiempo del Rey Don Pedro el Ceremonioso, custodiado en el Arxivo General de la Corona de Aragón y publicado de real orden por su cronista, D. Próspero de Bofarull y Mascaró*, Documentos Inéditos del Arxivo General de la Corona de Aragón, Vol. XII, Barcelona, 1856, p. 5, 81, 82 i 84.

²³ Bofarull, P. de, op. cit. p. 130.

²⁴ Bofarull, P. de, op. cit. p.132.

són les Cases taxtades o "demarcacions señoriales", cuya estimación se hace globalmente. No son las mismas en los diversos fogajes, y parece que su tendencia en el siglo era suprimirlas, pues son más numerosas en el fogaje que nos ocupa que en los posteriores (...). Como que la preocupación en precisar la pertenencia señorial desaparece en los fogajes de últimos del siglo XV, podemos deducir una pérdida de prestigio para entonces de los dominios feudales, los cuales aún deberían estar en plena influencia en el período de nuestro estudio.²⁵ Sembla ser però que això no afecta especialment la parròquia de Folgueroles. Els llocs globalment evaluats a la comarca d'Osona són els del castell de Lluçà i els termes de: Sant Martí de Riudeperes, Cabrerés, Taradell, Sant Hipòlit, Rupit, Gurb i Sau, els quals inclouen poblacions de la rodalia. Segons J. Iglésies, la densitat de població per a Osona al 1365 seria de 2.66 focs per quilòmetre quadrat.²⁶

"Al parecer tienen poco que ver las condiciones climatológicas, que favorecen unas características agrícolas, en el establecimiento de estos grupos de densidad de población equiparable. La alta pluviosidad no consigue ofrecer incentivos para elevar la demografía de la Plana de Vic o el Ripollès, que se ven enormemente superados por comarcas como la Segarra o el Urgell, las cuales ofrecen su intensa sequedad."²⁷

En la distribució de focs segons la naturalesa de llur condició feudal es pot deduir l'existència "de un relativo equilibrio entre las pertinencias de los señoríos feudales catalanes del siglo XIV. Resultan insignificantes los fuegos *alóers*, pues no alcanzan un uno por ciento de la totalidad del fogaje. En cambio, un 25% de la estima total pertenece a la iglesia, un 40% a los nobles y caballeros y un 30% al Rey. Hay que advertir que el recuento deja de contar los sacerdotes y personas de religión en general, tales como frailes y monjas."²⁸ Segons J. Iglésies, la distribució per a la vegueria d'Osona-Ripollès és la següent: gairebé la meitat dels focs (47.89%) són de condició reial, el 29.75% pertanyen a l'església i el 22.36% a nobles i cavallers.²⁹

Folgueroles no segueix aquesta tònica, ja que només sis focs pertanyen al Rei. La resta, vint-i-set focs, "són desgleya de la vegueria Dosona, que eren de la Casa taxxada del Comte Dosona."³⁰

1370

²⁵ Iglésies, J. *El fogaje de 1365-1370*, p. 280.

²⁶ Iglésies, J. *op. cit.* pp. 296-299.

²⁷ Iglésies, J. *op. cit.* p.307.

²⁸ Iglésies, J. *op. cit.* pp. 311-312.

²⁹ Iglésies, J. *op. cit.* p. 312.

³⁰ Iglésies, J. *op. cit.* pp. 355-356.

En uns apunts inèdits d'Antoni Pladevall sobre Folgueroles, els quals es troben a l'arxiu parroquial, hi consta que en el fogatge de 1370 Folgueroles només tania 23 famílies, "20 d'elles del domini dels monestirs de Ripoll i de Sant Joan de les Abadesses i algunes del monestir canonicat de Sant Llorenç del Munt, que va començar a adquirir béns a Folgueroles a partir de 1113.

"El monestir de Sant Llorenç va arribar a posseir quasi integrament tota la part situada a l'extrem de llevant de la parròquia, part que va quedar però pràcticament despoblada des de finals del s. XIV. Bona part d'aquest domini el va adquirir el 1306 quan va comprar l'antiga casa fortificada o Domus del Coll, avui Mas d'en Coll, amb el seu dilatat terme que arribava fins a Collsameda i la muntanya de Sant Llorenç. També tenien els priors de Sant Llorenç, per concessió del bisbe de Vic, una part de les rendes de la rectoria de Folgueroles i el dret de nomenar els sacerdots que havien de regir la parròquia, que es deien per aquesta raó vicaris perpetus en comptes de rectors. Aquest dret del monestir va perdurar quasi tres segles.

"A desgrat de les concessions fetes als monestirs de Ripoll i Sant Joan de les Abadesses, la casa comtal i després reial va continuar posseint dominis a Folgueroles. El 1370 aquest domini es reduïa a 3 masos i el 1515 es consideraven de patrimoni reial els masos: Focs, Puigsech de Folgueroles, Roca i Arumí."³¹

1422

"El cens d'habitants de Folgueroles va continuar molt baix entre els segles XIV i XVI, no va passar de les 20 famílies. L'any 1422 el terme de Folgueroles es considerava, junt amb els termes de Sta. Eugènia de Berga, Vilalleons, Riudeperes i les Quadres de Sant Joan del Galí, Colomers i Torrellebreta, com un terme agregat a la ciutat de Vic, i com a tal havia de participar a les talles o contribucions manades pels consellers de vic. Aleshores el seu cens era de 19 famílies i tal vegada alguna de gent pobre que no pagaria les talles o contribucions."³²

1497

Segons A. Pladevall, es comptabilitzaren 19 famílies a Folgueroles en el cens de 1497³³. El motiu del fogatge de 1496-1497 fou el repartiment d'impostos per guerra.

³¹ Pladevall, A. *Apunts sobre Folgueroles*, inèdit. pp. 4-5.

³² Pladevall, A. *op. cit.* pp. 4-5.

³³ Pladevall, A. *Folgueroles, Osona i el Ripollès*, Gran Geografia Comarcal de Catalunya, vol. I. Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1981.

"(...) deu solidos sobre quiscun cap de famylia del dit principat així eclesiàstichs com seglars (...). E portant nos la nòmyna de totes les persones e caps de famylia, axí de los eclesiàstichs com seglars, e de qualsevol part grau o condició, sien qui sian, o habiten en aquesta vila o loch, terme e parròquia o Batllia..."³⁴

El fogalers s'esforçaven perquè totes les viles i llocs presentessin la seva relació encara que fos negativa. El control l'establien en base a les llistes de poblacions localitats i parròquies, procedents de la cort. "Així veiem que de vegades hom acudeix expressament allí on els citen els fogalers per declarar que *en dit lloch noy ha negú o no sta negú*. (...) El respecte o l'acatament que mereixen els fogalers traspua al llarg de tota la relació, i enlloc no se'ls posa el més petit obstacle perquè realitzin el seu comès."³⁵

Tot i la cura mostrada pels col·lectors del fogatge, unes quantes localitats petites en algunes vegueries aconseguiren fer-se escàpols del fogatjament. Segons J. Iglésies, era més difícil encara controlar la fiabilitat de les nòmines o relacions dels caps de casa, rebudes pels rectors o vicaris de les parròquies i dels batlles o jurats per les universitats. El control dels caps de casa, que figuraven simplement com a laics, sembla ser que encara era més difícil. Malgrat tot, en comparar diversos fogatges, sobretot els confeccionats en dades properes, hi ha prou variacions, tant en positiu com en negatiu, com perquè el resultat final sigui d'una fiabilitat alta. "D'altra banda seria il·lògic de creure que una corporació, que tenia a la mà mitjans positius de punició, permetés que amb massa facilitat li fossin ocultats elements que constueixen una base d'ingressos. Referent a fogatjaments anteriors al que ens ocupa, consta documentalment, que un cop realitzada la recollida de les nòmines per part dels comissionats, s'encarregava una rebusca de focs omesos en determinades vegueries."³⁶

"(...) D'ocultacions, n'hi havia aleshores, com n'hi ha avui; però, sense dubte, eren molt menys importants dels que es poden imaginar aquelles persones a les quals costa de ferse a la idea d'una Catalunya demogràficament tan minvada. Per situar-nos degudament dins el temps, pensem només que el fogatge de 1487 (...) era per repartir un tribut que havia de sostenir durant quatre anys dos cents homes d'armes i dos cents genets, xifra de guerrers que ens sembla insignificant, ayesats com estem a la magnitud dels exèrcits actuals."³⁷

³⁴ Iglésies, J. *Com es feia un fogatge*. Separata del llibre VIII Assemblea Intercomarcal d'estudiosos de Montblanc, 1966, pp. 8-9.

³⁵ Iglésies, J. op. cit. p. 21.

³⁶ Iglésies, J. op. cit. p. 23.

³⁷ Iglésies, J. op. cit. p. 24.

Segle XVI

A la primera meitat del segle XVI el creixement demogràfic és un fet generalitzat a la Plana de Vic, per bé que no serà fins a la segona meitat quan els efectes d'aquesta recuperació seran més significatius. "De 1515 a 1553 el país es troba immers en una lenta recuperació econòmica sobre la base de la sortida de la situació del segle anterior. L'escassetat de mà d'obra condiciona, en part, la represa.

"El flagell de la pesta afectà Vic i el seu entorn entre 1522 i 1530. Però al marge d'aquest moment de màxima virulència, el *morbo* havia esdevingut una constant des de l'inici del segle."³⁸

"La pestilència, que aleshores fou denominada el *morbo*, es produí durant les anyades 1501, 1507, 1515, 1519 i 1520, com a precedent del 1521, que fou l'anyada de la fan per la manca que hi hagué de queviures. Rebrotà el 1522 i el 1525, per adquirir més virulència el 1530, des del maig fins ben entrat el mes de setembre, de manera que hi hagué una deserció general i fins quedaren sospesos els actes del concell. Tornà a revascular-se a primers de juliol de l'any següent i durà fins prop de Nadal. Una efimera aparició, el 1559, deixà un llarg respir, que fou ofegat per la pesta dels anys 1579 i 1580 amb un centenar de defuncions a cada anyada. Rebrotà encara el 1585 i 1587, però fou benigna en la gran pesta general del 1589, que delmà la ciutat de Barcelona, i encara es reproduí el 1599."³⁹

Com a conseqüència, la recuperació demogràfica fou lenta. "Amb tot, encara cal comptar en aquest augment un bon nombre de gascons, vinguts a conseqüència de la inestabilitat produïda per la guerra dels hugonots, la presència dels quals es fa notar gairebé a tots els pobles: (...). La integració fou ràpida: es posaren a fer de mossos als *masos rònecs*, o es dedicaren a autèntics oficis, com al de teixidors; com a paletes, deixaren una influència gòtica tardana notable en l'arquitectura de les capelles i masies. Part d'ells, els no integrats, engruixiren les partides de bandolers que corrien el país."⁴⁰

"La invasió del Rosselló per les tropes franceses el 1542 portà a un gran increment de bandolers i a un intens tràfic d'armes per part dels traginers. (...).

"El cap de colla més significatiu que corria pel Ripollès i per la Plana era el bandoler Peremola, (...)."⁴¹

1515

A. Pladevall afirma en els seus apunts inèdits sobre Folgueroles que l'any 1515 "en un fogatge general de Catalunya consten a Folgueroles només 18 masos, els mateixos que un segle abans: Pou-de-Vida, Prat, Raurell, Martí, Focs,

³⁸ Albareda, J. i altres, *Història d'Osona*, p. 102.

³⁹ Junyent, E. *La ciutat de Vic i la seva història*, pp. 210-211.

⁴⁰ Albareda, J. i altres *Història d'Osona*, p. 102.

⁴¹ Junyent, E. *La ciutat de Vic...*, pp. 175-176.

Puig-ses-lloses, Puigsech, Palou, Vinyes, Amat, Codina, Godaiol, Sala, la Rectoria, Roca, Pou, Coll i Arumí. L'any 1553 els cens continuava essent de 18 famílies."⁴²

1553

"En la col·lecta de la ciutat y vegueria de Vich, foguesat en l'any MDLIII" es comptabilitzen 18 focs per a Folgueroles, dels quals 17 eren de laics i només un era de capellans.⁴³ En aquest cas la pertinença dels focs de Folgueroles es correspon a la de la comarca d'Osona, on el 93% dels focs eren de laics i el 6.06% de capellans; la resta es repartia entre militars i monestirs.⁴⁴ La densitat de població aleshores a la comarca d'Osona era de 1.86 focs per quilòmetre quadrat;⁴⁵ una mica més alta que la de Folgueroles (1.63 focs). En aquella època la ciutat de Vic agrupava el 26.85% del total de la població comarcal.⁴⁶

Heus-ne aquí la relació per a la "PARROQUIA Y TERME DE SANCTA MARIA DE FOLGAROLES fogasat a 3 de octubre 1553 per Antoni Sala y Jaume Souchs obrer com apar en cartes 217

Mn. Joan Cofinya vicari
Antoni Sala
Antoni Aromir
Genis Masgrau esta al Mas dell Coll
Pere Rocha
Cebria Poall
Bernat Godayoll
Francesch Vilaro esta al Mas Codina
Pere Joan Avench alias Amat
Pere Puig sta al Mas de les Vines
Miquelot Corco alias Pou de Vida
Pere Rourell
Jaume Souchs
Bertomeu Puig
Pere Puig Sech
Bertomeu Rosa sta al Mas Palou
Joan Marti
Salvedor Fortuny sta al Mas Prats".⁴⁷

⁴² Pladevall, A. *Apunts sobre Folgueroles*, inèdit, p. 5.

⁴³ Iglésies, J. *El fogatge de 1553. Estudi i transcripció I*. Barcelona, 1979, p. 51 i 185.

⁴⁴ Iglésies, J. *op. cit.* p. 19.

⁴⁵ Iglésies, J. *op. cit.* p. 93.

⁴⁶ Iglésies, J. *op. cit.* p. 103.

⁴⁷ Iglésies, J. *op. cit.* p. 433.

Segle XVII

De 1553 a 1626 el creixement demogràfic és un fet. Gairebé tots els pobles de la Plana de Vic veuen doblar llur població. Folgueroles ho fa amb un 177.7%. Aquest creixement forma part de la recuperació demogràfica i econòmica que l'est del Principat experimenta al final del segle XVI, procés que es veurà estroncat cap al 1626. Tot i això, els trets demogràfics de l'antic règim són encara presents: "la pesta reapareix de nou a Vic el 1579 i el 1580 amb un centenar de morts per any. Retorna el 1585 i el 1587 amb característiques més benignes. Es prenen les mesures adequades per fer-hi front i es tanquen els portals de la ciutat, incomunicant els ravals forans. D'aquest temps és l'elecció de dos càrrecs nous anuals, els morbers, amb la finalitat de vetllar pel control de la pesta, la qual, encara el 1589 i el 1599 tornà a fer acte de presència. La devoció a St. Sebastià com a protector -amb missa cada divendres- arrela llavors el poble.

"Malgrat tot, la situació econòmica era més favorable al creixement i el període donà un balanç d'augment considerable mercès a uns índexs de natalitat molt elevats que contrarestaven la forta mortalitat."⁴⁸

"També hi han altres factors, com la petita indústria, l'optimisme de vida i sobretot la forta immigració de gascons o francesos en general, iniciada a mig del segle XVI i continuada durant el XVII, que contribueixen fortament a aquest augment relatiu de població."⁴⁹

Aquesta població va ser censada d'alguna manera amb motiu de les Corts que el rei Felip IV va celebrar a Barcelona el 1626. Aquest cens indicava per a Folgueroles un total de 50 cases i 314 persones: 93 homes, 119 dones i 102 nens.⁵⁰ "El creixement corresponia a la incipient formació d'un nucli urbà entorn a l'església; així ho assenyala un altre cens de l'any 1687 quan precisa que la parròquia tenia 22 masos i 57 cases a la segrera o població."⁵¹

"Folgueroles, Sta. Maria de.- Té 57 cases juntes i 22 pagesies. Val 500 lliures. Rector: Gabriel Forner. Capelles: Sta. Maria de la Damunt i Sant Jordi de Puigseslloses. 2 beneficis. Visita 28-XI-1687."⁵²

De 1626 a 1719 el procés de creixement iniciat a la segona meitat del segle XVII es veu estroncat. "Els allotja-

⁴⁸ Albarada, J. i altres *Història d'Osona*, p. 104.

⁴⁹ Pladevall, A. *Un cens general de Catalunya de 1626 fins ara desconegut*, AUSA, Vol. VII, Vic, 1972-1974, p. 130.

⁵⁰ Pladevall, A. op. cit. p. 137.

⁵¹ Pladevall, A. *Apunts...*, p. 5.

⁵² Pladevall, A. *El bisbat de Vic entre els anys 1685 i 1688*, AUSA, Vol. VIII, Vic, 1975-1979, p. 46.

ments constants i desproporcionats de tropes, la pesta (1650-51-52), la guerra com a fenòmen constant, amb les lleves, les contribucions i els saqueigs i encara les plagues, contra el bestiar (1684) i la de la llagosta (1687), causen estralls en una població que tot just es refeia.(...) La ciutat de Vic fou castigada durament per la pesta i el 1630 es construïa el mur del *morbo*. El 1636 portà grans calors i provocà una pesta amb més de 700 contagiats, amb moltes morts. El 1651 i el 1652 una nova pesta fa que només restin a Vic una quarta part dels habitants."⁵³ Tot això fa que el resultat demogràfic d'aquest període sigui baix i s'assembli al que dona el Principat de Catalunya. La cota del 1623-1626 no serà assolida fins el 1690, per iniciar una nova devallada a començaments del segle XVIII (1701-1711) amb la guerra de Successió.

Folgueroles en aquest cas sembla que no segueix la tònica general, ja que a l'any 1626 comptava amb 314 habitants i al 1716 amb 401 persones. Això, si considerem que els 301 habitants censats el 1719 són un error, tot regint-nos pel cens de 1719 segons el comte Darnius, el qual assigna 405 habitants per a Folgueroles. Més endavant aquesta diferència serà comentada amb més detall.

"Analitzant globalment el llarg període comprès entre 1616 i 1718 podem concloure amb dos fets evidents: en primer lloc, pocs nuclis urbans han mantingut un creixement continuat considerable, i aquests han estat precisament els pobles que tenien la manufactura de la llana prou arrelada: Manlleu, Centelles, Roda, St. Hipòlit i Taradell. Gurb s'hi afegeix, així com Vic i Santfons, a un nivell molt més módic. En segon lloc, i deixant de banda la manca de dades per a alguns pobles, els nuclis estrictament rurals -probablement més castigats per la guerra i pels allotjaments- experimenten descensos en alguns casos considerables."⁵⁴

⁵³ Albareda, J. i altres *Història d'Osona*, p. 104.

⁵⁴ Albareda, J. i altres *op. cit.* p. 104.

Segle XVIII

Al segle XVIII la comarca d'Osona experimentà una nova fase d'expansió, tot seguint les pautes de creixement, que en aquesta època imperaven a Catalunya. Segons P. Vilar,⁵⁵ és en el segle XVIII quan s'estableixen les bases del procés de transformació econòmica i canvi social de la societat catalana. S'establirà l'equilibri entre recursos i població mitjançant una ampliació de la producció agrària, tot plegat contribuirà a un augment de l'esperança de vida (vegeu taules IV.44-45).

"El contingent demogràfic entre 1718 i 1787 ha augmentat un 86% escàs. Val a dir que el creixement no ha estat idèntic arreu de la comarca. Podem seguir dos models de creixement: els centres on la indústria artesanal ha assolit una major expansió (...) d'una banda, i de l'altra els termes on s'han fet notar les transformacions agràries (...).

"En línies generals, ha disminuït la mortalitat i s'han mantingut uns nivells alts de natalitat, cosa que ha permès l'augment demogràfic. Se de suposar, també, que l'expansió econòmica del segle XVIII afavorí els índexs de nupcialitat i permeté que les parelles es casessin més joves."⁵⁶

Per tal de conèixer l'evolució demogràfica de Folgueroles al llarg d'aquest segle, hem utilitzat les xifres corresponents als censos 1708, 1716, 1719 i 1787, les quals han estat publicades per Josep Iglésies, així com també per Pierre Vilar. El cens de 1719 aquest darrer autor l'atribueix a 1718. Existeix una certa polèmica sobre la fiabilitat d'aquests censos, per creure que les xifres de població anteriors als censos moderns estan subestimades. El mateix J. Iglésies dedica bona part del ser treball⁵⁷ a comentar algunes irregularitats, que resulten evidents. La més remarcable, pel que fa referència a Folgueroles, és la disminució de cent habitants únicament en l'espai de tres anys, entre 1916 i 1919.

El fragment de *Descripción y Planta del Principado de Cataluña* de Josep Aparici assenjala 81 cases per a Folgueroles l'any 1708.⁵⁸

J. Iglésies creu que la data de 1919 de *Cataluña Numerada en sos termes, en sas casas y personas* fa referència a l'any en què es feu la còpia del cens i no al de la seva realització, que seria el de 1916. Respecte a Folgueroles hi trobem la següent anotació:

"Ceguera de Fugarolas

"Te de llargaria 1 hora, de ampla 1 quart y mitg y de rodaria 2 horas y 3 quarts: afronta a solixent part ab lo terme de Cavaçona y part ab lo terme de St. Sadurni, a mitgdia part ab lo terme de St. Julià de Vilatorrada i ab lo terme de St. Martí de Riu de Peras, a ponent ab lo terme de Vich, y a trencantana ab lo de Tavernolas. Te 82 cases y 401

⁵⁵ Vilar, P. *Catalunya dins l'Espanya moderna*, 4 vols., Barcelona, 1986.

⁵⁶ Albareda, J. i altres, *Història d'Osona*, pp. 129-131.

⁵⁷ Iglésies, J. *Estadísticas de població de Catalunya. El primer vicenni del segle XVIII*, 3 VOLS., Barcelona: fundació Salvador Vives Casajuana, 1974.

⁵⁸ Iglésies, J. op. cit. p.58.

personas. ⁵⁹

El cens de 1717, *Relacion de las Personas que componen las Ciudades, Villas y Lugares del Principado de Cathaluña con distincion de Beguerias*, dóna la següent relació per a Folgueroles: 88 homes, 2 cavallers, 13 pobres. En total 103 veïns.⁶⁰

El cens de 1719, *Notícia del Principado de Cathaluña dividido en Corregimientos con expresion de las Ciudades, Villas, Lugares y Quadras en sus confrontaciones y jurisdicciones y el número de casas y Habitantes de ellas*, indica 82 cases i 301 habitants per a Folgueroles.⁶¹ Es refereix al poble de la següent manera:

"Es lugar, las jurisdic. son del Rey tiene 82 casas casi juntas, con 301 havits. Su situacion es llana, linda a la parte de levante con Sabassona, y Sant Sadurní, a mediodía con Sant Martí de Riudeperas, a Poniente con Vique, i a Tram. con Tavernolas, y Sabassona."⁶²

Segons J. Iglésies, "la comparació, localitat per localitat, dels dos padrons censals (1716 i 1719) ens permet notar tant com les nombroses coincidències, un cert tipisme en moltes desavinences que ens deixa una certa perplexitat i fins ens porta a la sospita de si poguessin ésser establertes intencionadament algunes falsetats en forma d'errades per part dels confeccionadors d'un dels recomptes, amb l'intent d'aminorar les xifres o, tal vegada, en algun cas, al revés, amb la finalitat d'inflar-les. (Les desavinences més significatives són en) les xifres que en els indicats censos es declaren com de *personas* i d'*habitants*. (...) casos de supressió o alteració de la centena. La insistent repetició d'aquests fets, així com la transposició de les unitats, amb les que marquen les desenes o centenes o al revés, ens porta a acceptar la possibilitat abans indicada que, si no en tots, almenys en alguns llocs les tal errades siguin sistemàtiques i exprofessament realitzades."⁶³ En la relació de poblacions, que ofereixen aquestes desavinences, J. Iglésies hi inclou Folgueroles, que perd 100 habitants entre 1716 i 1719, malgrat que ambdós censos indiquen el mateix nombre de cases.

Els desacords en les xifres locals de les diverses còpies del cens de 1719, "resulten menys o gens explicables, puix les tals còpies han de procedir d'un text original únic. (...). Que aquestes diversitats són filles d'errors o males

⁵⁹ Iglésies, J. op. cit. p. 142.

⁶⁰ Iglésies, J. op. cit. p. 506.

⁶¹ Iglésies, J. op. cit. p. 707.

⁶² Iglésies, J. op. cit. p. 809.

⁶³ Iglésies, J. op. cit. p. 1084.

interpretacions dels copistes, resulta evident, (...)."⁶⁴
 "Però no ens és possible assentar quina de les declaracions és la més verídica o ajustada a la realitat, encara que avui ens sembli que ho hagi d'ésser la que proporciona les xifres més altes. Però fins la que podem distingir en aquest sentit, podem constatar com, en unes demarcacions, marca un ascens en les xifres sobre els padrons anteriors i, en altres marca un descens. De manera que si haguéssim d'acceptar de cada cens per cada departament les xifres més altes, realitzaríem una autèntica mixtificació sense validesa i, si prenguéssim un sol cens com a tipus, sempre ens quedaria una perplexitat davant de les vegueries, sotsvegueries i també localitats que ens semblen poc apreciades."⁶⁵

Finalment, J. Iglésies fa una distribució comarcal, en la qual de cada localitat dona les xifres de cases o veïns i, en els censos de 1716 i 1719, també les d'habitants. Per a les localitats, que ofereixen divergències, "hem acceptat les xifres que coincideixen més vegades. Però la interpretació i l'escullir unes determinades xifres entre les diverses versions ha estat laboriosa i, en alguns casos, objecte de tempteigs i dubtes. (...) l'equivalència entre cases i veïns ens ofereix molts dubtes (...)."⁶⁶

Heus aquí la distribució de la població folguerolena, segons els diferents censos de començaments del segle XVIII:⁶⁷

| | Aparici | | | | | | |
|-------------|---------|-------|-------|-------|-------|-------|------|
| | 1708 | 1716 | 1717 | 1718 | 1719 | 1716 | 1719 |
| | Cases | Cases | Veïns | Cases | Cases | Pers. | Hab. |
| Folgueroles | 81 | 82 | 103 | 81 | 82 | 401 | 301 |

En una nota a peu de pàgina corresponent als 301 habitants de 1719 es pot llegir: "*El manuscrit del corregiment de Vic, que complementa el mapa del comte de Darnius, posa 82 cases i 405 habitants a Folgueroles.*"⁶⁸ Aquesta xifra de 405 habitants per a 1719 se'ns podria fer més creïble que no pas la de 301, tenint en compte, com veurem a continuació, el creixement econòmic i demogràfic que gaudia la Plana de Vic en aquesta època. Però, com veurem seguidament, en calcular la densitat de població, el nombre de 301 habitants per a 1719 se'ns fa més fiable.

En el comentari a la taula corresponent a la comarca d'Osona Iglésies fa referència al "que semblen unes consa-

⁶⁴ Iglésies, J. op. cit. p. 1089.

⁶⁵ Iglésies, J. op. cit. p. 1112.

⁶⁶ Iglésies, J. op. cit. p. 1124.

⁶⁷ Iglésies, J. op. cit. p. 1200.

⁶⁸ Iglésies, J. op. cit. p. 1200.

budes confusions de centenes"⁶⁹ i, entre d'altres, posa l'exemple de Folgueroles.

Segons S. Roquer i A. Vila, el cens de 1919 dona per al conjunt d'Osona una densitat de 18.6 hab/km². La Plana de Vic (31.4 hab/km²) assoleix una densitat molt més alta, que no pas la de les àrees marginals de la comarca d'Osona: Lluçanès-Moianès (10.8 hab/km²) i Collsacabra-Guillerries-Montseny (8.8 hab/km²). Aquestes dades reflecteixen la fase de recuperació econòmica en què es trobava la comarca, iniciada a mitjans del segle anterior.⁷⁰

A continuació vegem la densitat de població que tenia Folgueroles a l'any 1719. Si agafem com a vàlids els 301 habitants, tenint en compte que l'extensió del municipi és de 10.99 km², el resultat és de 27.4 hab/km² (vegeu taula I.2); però si suposem que el nombre de persones era de 405, l'increment és considerablement superior (36.8 hab/km²) al del conjunt de la Plana de Vic, amb la ciutat de Vic inclosa. Això ens fa decantar definitivament per a la xifra de 301 habitants, la qual sembla més versemblant que no pas la quantitat de 405 persones. Un poble rural com Folgueroles fa l'impressió que no hauria de superar la mitjana de la Plana de Vic.

"Econòmicament aquesta Osona de començaments del segle XVIII es caracteritzava pel funcionament següent: era una àrea d'explotació agrícola extensiva -amb pastures i boscos als sectors més trencats- amb poblament disseminat o de petits nuclis rurals, presidit tot el conjunt per un sol nucli urbà -Vic, amb 4.783 habitants- que actuava com a ciutat mercat."⁷¹

Entre el cens de 1719 i el de 1787, o cens del comte de Floridablanca, n'hi ha dos d'altres, que assenyalen per a Folgueroles "113 famílies l'any 1742 i 92 famílies i 445 persones el 1782. En aquest any hi havia a la població tres talers de cànem que treballaven el que es collia a la mateixa parròquia, però l'ofici més extès era el de picapedrer."⁷²

El cens de 1782 es deu al bisbe de Vic D. Antonio Manuel de Artalejo, el qual "se interesó inmediatamente desde su llegada a Vich por el estado de la diócesis y la situación de las fuentes de riqueza en la productividad de las labores agrícolas y de las manufacturas que tanto habían decrecido después de los períodos de esplendor conocidos por los gremios de tejedores."⁷³ Respecte a Folgueroles, hi ha la següent anotació:

⁶⁹ Iglesias, J. op. cit. p. 1204.

⁷⁰ Roquer, S. i Vila, A. La població d'Osona. Evolució i estructura, Vic: Eumo, 1981, p. 56.

⁷¹ Roquer, S. i Vila, A. op. cit. p. 58.

⁷² Pladevall, A. Apunts..., p. 5.

⁷³ Junyent, E. La comarca de Vich en 1782, AUSA, vol. III, Vic, 1958-1960, p. 50.

"El pueblo de Santa Maria de Folgarolas a una hora de Vique de que es señor S. M. Tiene 32 casas, la más distante de la parroquia una hora. Almas de comunión 330 y que no comulgan 115. Los caminos muy buenos. Granos comunes del país se cogen 2, 280 cuarteras. Hay tres telares de cáñamo que consumen el que se coge en la parroquia."⁷⁴

Entre 1742 i 1782 tingué lloc la crisi alimentària de 1763-1764, que va afectar especialment el camp català, en provocar un ascens del preu del blat, la qual cosa motivà migracions interiors cap a Barcelona⁷⁵. Els hiverns de 1788 i 1789 també foren d'extraordinària misèria.⁷⁶ Com a conseqüència, en aquest darrer any de 1789 tingué lloc l'anomenat *avalot del pla*. "El malestar general, agreujat per dues anyades de collites escasses, amb molta penúria de blats després d'una hivernada que malmatés les hortalisses, tenia exasperats els menestrals i les famílies pobres, que comptaven només amb el pa i el blat de moro per alimentar-se. (...). La irritació popular es desbocà el dia 10 de febrer en el moment d'entrar a la ciutat un carro amb blat destinat als fornars. (...). La reacció de l'autoritat s'imposà amb algunes detencions, que motivaren la fugida de molta gent compromesa, (...)."⁷⁷

1787

Segons el cens del comte de Floridablanca de l'any 1787, el qual contrasta molt amb el de 1782, de només cinc anys abans, Folgueroles havia augmentat en uns 122 habitants. Dels 567 habitants que dona el cens de 1787, 142 eren qualificats de jornalers i 6 de *labradores*, és a dir, pagesos propietaris.⁷⁸

Durant els 68 anys que separen 1719 i 1787 la comarca d'Osona experimentà un creixement demogràfic fins aleshores desconegut. La densitat de població per al total de la comarca en el cens de 1787 és de 33.2 hab/km². La Plana de Vic supera de molt la mitjana comarcal en donar 58.9 hab/km². Per altra banda, prenent com a base 100 la població de 1719, l'any 1787 Osona tenia un índex de creixement de 178.7, 187.9 la Plana de Vic, 156.8 el Lluçanès-Moianès i 160.2 el Collsacabra-Guillerries-Montseny.⁷⁹ Folgueroles, que arriba a tenir 40.5 hab/km². en el cens de 1787, assoleix un índex de creixement (188.4) per sobre de la mitjana comar-

⁷⁴ Junyent, E. op. cit. p. 53.

⁷⁵ Albareda, J. *La industrialització a la Plana de Vic*, Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, 1981, p. 28.

⁷⁶ Albareda, J. op. cit. p. 34.

⁷⁷ Junyent, E. *La ciutat de Vic...*, pp. 254-255.

⁷⁸ Iglesias, J. *El cens del comte de Floridablanca, 1787, part de Catalunya*, vol. I, Barcelona, 1969, p. 568.

⁷⁹ Roquer, S. i Vila, A. *La població d'Osona*, p. 58.

cal, fins i tot lleugerament superior al del conjunt de la Plana de Vic. En canvi, si considerem els 405 habitants, que indica el manuscrit del corregiment de Vic, que complementa el mapa del comte Darnius, la baixada de l'índex de creixement és notable, es queda per sota del de les altres àrees de la comarca, fins i tot les marginals, la qual cosa ens sembla poc creïble.

Pierre Vilar considera "com a estagnació, en les condicions del segle, tot augment inferior al 25 per cent -i també tota disminució inferior al 10 per cent, per tal de deixar un cert marge a les incertituds. Per sota de l'índex 90 (essent 100 el de 1718), hom pot admetre que una localitat ha manifestat signes de decadència demogràfica."⁸⁰ Com hem pogut comprovar aquest no és el cas de la comarca d'Osona en general ni de Folgueroles en particular.

Segons Josep Iglésies i Pierre Vilar, aquest creixement fou general a tot Catalunya.

"La implantació de la indústria dels filats a la segona meitat del segle cooperava a assentar les bases de la nostra industrialització contemporània, i de comerciants que havíem estat fins aleshores, mica a mica passàvem a ésser preferentment industrials."⁸¹

"(...) una natalitat mitjana molt forta sembla caracteritzar el camp català del segle XVIII. Bastarien des d'aleshores alguns anys sense cap accident sanitari per a assegurar sorprenents impulsos de població."⁸²

Per a J. Iglésies la població catalana augmenta més d'un 100 per 100 entre 1719 i 1768. "Això sembla indicat tot d'un cop que la gran puixança demogràfica de Catalunya en el segle XVIII és anterior al cens de Floridablanca i a les disposicions oficials sobre el lliure comerç amb Amèrica (1778). Un doblament de població semblant en cinquanta anys manifesta un coeficient de natalitat molt alt o una immigració considerable."⁸³ Entre 1768 i 1787, si no una devallada, es produeix un cert estancament en el transcurs d'aquests vint anys. La raó podria estar en què el cens de 1787 es feu després de tres anys d'una epidèmia de terciàries i febres pútrides, de la qual la població en resultà molt delmada.⁸⁴

Pierre Vilar assenyala les transformacions agràries i l'expansió industrial com els principals factors desencadenants del creixement econòmic i demogràfic del segle XVIII.

Per a S. Roquer els canvis essencials en les transformacions agràries de la comarca d'Osona foren: "augment de la

⁸⁰ Vilar, P. Catalunya dins l'Espanya..., p. 93. Vol. III

⁸¹ Iglésies, J. El cens del comte de Floridablanca, p. 9.

⁸² Vilar, P. Catalunya dins l'Espanya..., p. 52.

⁸³ Iglésies, J. El cens del comte de Floridablanca..., p. 10.

⁸⁴ Iglésies, J. op. cit. p. 11.

superfície de conreu i la intensificació agrícola mitjançant la implantació de la rotació, la introducció de noves plantes i la utilització cada vegada més general dels adobs orgànics. (...) per al creixement demogràfic d'Osona tingué més importància la intensificació agrària que no l'augment de superfície mitjançant les rompudes. (...) l'àrea de màxim creixement demogràfic es produí a la Plana de Vic. Aquest era un sector fortament ocupat agrícolament -(...)-, de manera que el seu creixement es devia fonamentalment a la intensificació agrària; contràriament a les àrees marginals, que encara posseïen terres explotables -les quals seran rompudes al segle XIX-, conegueren un creixement inferior al de la Plana de Vic."⁸⁵

Però que fa a l'expansió industrial de la comarca, S. Roquer creu que la indústria del segle XVIII s'ha de contemplar com un precedent molt important de la industrialització moderna. "Fou durant el segle XVIII quan la vella artesanía anà transformant-se en una activitat més complexa, més semblant a l'actual indústria moderna, de la qual fou un clar precedent. (...) la influència major correspon a la industrialització de les viles i pobles de la Plana. (...) els índexs més elevats de creixement els ofereixen aquells nuclis que, segons Zamora, posseïen factories industrials. (...). Tots aquests nuclis que, (...), eren els centres industrials del segle XVIII, havien més que doblat llur població, presentant un índex de creixement força superior al de tota la comarca, i també al de la Plana de Vic estricta. La indústria del segle XVIII comença a dibuixar ja el que posteriorment serà el sector industrial de la comarca, l'anomenat *eix nord-sud*. La incipient indústria d'aquest segle iniciava així el procés de desequilibri territorial de la comarca, fenomen que no ha fet sinó augmentar fins a convertir-se en una característica molt evident i, alhora, força preocupant. (...) era una indústria que estava experimentant canvis tecnològics d'importància i que assolía un caràcter cada cop més comercial (...). Destaquem, finalment, una característica que resulta contradictòria amb les altres vistes fins ara; es tracta del caràcter bastant rural d'aquesta indústria. Per una banda, es trobava localitzada freqüentment en àrees rurals, per l'altra certs processos industrials es continuaven efectuant als masos. Això produïa un efecte contrari al que hem explicat anteriorment: retenia població a les àrees rurals."⁸⁶

Així, la pròspera situació, que gaudeix la comarca d'Osona cap a finals del segle XVIII, és deguda a l'estreta relació de la manufactura amb l'agricultura. Aquella proporciona un sobresou als pagesos, dones i canalla sobretot. D'aquesta manera, la qualitat de vida de la població pagesa millora sensiblement.

Malgrat tot, com diu Pierre Vilar, el moment triomfal de

⁸⁵ Roquer, S. i Vila, A. *La població d'Osona...*, pp. 58-59.

⁸⁶ Roquer, S. i Vila, A. *op. cit.* pp. 59-60.

la demografia catalana no es troba pas en el tombant entre els segles XVIII i XIX, sinó que cal situar-lo als anys 1714-1738.⁶⁷

⁶⁷ Vilar, P. Catalunya dins l'Espanya..., p. 125. *Vol. III*

Segle XIX

La prosperitat que havíem observat a finals del segle XVIII continuà als primers anys del segle XIX, però fou estroncada per la guerra de la Independència. El país restà ocupat per les tropes napoleòniques, que arribaren procedents de Figueres fins a les muralles de Barcelona, on entraren el dia 10 de febrer de l'any 1808.⁸⁸ El 4 de juny es formà la Junta Auxiliar del Corregiment de Vic, el sentiment de la qual era totalment advers als francesos. A l'any 1809 les tropes franceses ocuparen la ciutat i la Plana de Vic on romangueren un total de 16.000 homes des del 16 d'abril fins al 17 de juny.⁸⁹ "(...) hi hagué temps per retirar de la ciutat i Plana los malalts i les efectes que a cada un li apareixien més útils retirar. Però com en aquella ocasió la ciutat de Vich i la comarca, com lo demés del regne d'Espanya, estava fornit en tot género quedà sobrat per a que lo enemic recollís un ric botí.

"Des de les Viles de Sant Hipòlit i Manlleu fins a Centelles, i des de Santa Eulàlia i Muntanyola fins a Roda i Sant Julià, tal vegada no quedaren cinc-centes persones; totes s'escamparen a les muntanyes i pobles més apartats (...). Açò ocasionà moltes i graves malalties que després continuaren en la ciutat i comarca quan desocupà lo enemic. (...), los enemics no maltractaren algun dels que se quedaren, però sí saquejaren a sa satisfacció en tots los dos mesos tant en la ciutat com en les cases de pagès i pobles veïns. (...). La ciutat i comarca quedà enterament assolada; les cases sens mobles ni robes, i fins moltes cases cremades (...). Lo sentiment que tingueren principalment los principals de les famílies al restituir-se a ses cases, trobant-les arruinades amb les soles parets, ocasionà unes fortes malalties, de manera que en Vich se tocava un combregar al matí i un altre a la tarda, i los Srs. Domers viaticaven a tots los malalts de que se donava avís que en alguns dies passaren de setze. Duraren aquestes malalties tres o quatre mesos i moriren molts."⁹⁰

En els anys següents fins a 1813 continuaren les incursions dels francesos, repercutint de forma cada cop més negativa en la qualitat de vida de la població. "(...) moltes persones passaven setmanes enteres sense menjar pa. Altres hi barrejaven esclofolles de nous, pinyolades, i s'arribà a barrejar-hi espigots de blat de moro. S'arribà a l'extrem de presentar-se a la plaça de Vich per vendre una porció d'esclofolles de pinyò com qui vol vendre blat, bé que se manà retirar. Durant est temps tant calamitós i de

⁸⁸ Junyent, E. *Vic en la guerra de la Independència*, Nasa, vol. VII, Vic, 1972-1974, p. 54. Transcriu la relació d'alguns esdeveniments ocorreguts durant la guerra napoleònica, la qual relació es troba en el Llibre Major de l'arxiu del Capbreu de la Catedral de Vic i fou feta el 12 d'agost de 1816.

⁸⁹ Junyent, E. *La ciutat de Vic...*, pp. 293 i 294.

⁹⁰ Junyent, E. *Vich en la guerra de la Independència*, p. 55.

guerres arribà a vendre's lo blat en la plaça a disset duros la quartera. (...). Ajudava a fer més pesats los treballs les repetides invasions de l'enemic, que, a més de la sobredita de 1809, foren cinc tractant més o menos mal als habitants de Vich i sa comarca, segons era lo geni del general que manava."⁹¹

"Mataren d'un tir de bala al Rnt. Rector de Folgueroles se deia Rnt. Isidre Nadal, fill de Taradell, el que sos feligresos ventse acosats de l'enemic havien deixat malalt dins un camp de blat."⁹²

Els llibres d'òbits de l'arxiu parroquial de Folgueroles es fan ressó de diverses morts causades pels francesos:

26 Agost 1809. 3 oficis funerals amb assistència de 3 sacerdots per l'ànima del q(uonda)m Joan Godayol Bracon de La Ricardera, "lo qual fou assassinat per los Francesos en un dia molt cerca de Corpus, en lo camí d'anar d'assí a la Verge de Ladamún, un poch mes amun de la era de la Roca junt amb altre també de la Ricardera dit lo Jep Ros; y a quiscun dels sacerdots han donat la caritat acostumada, y ademés al Sñ. Rtor. los 3 s. de Majoria."⁹³

25 octubre 1809. "En lo fossar de la Parr(oqui)a! Sta. M. de Folgueroles, Bisbat de Vich, se han celebrat 3 oficis funerals per lo q(uonda)m Joseph Parés que mataren los Francesos per lo camí de la Verge de la Desún, ab assistència de 3 P(re)b(ri)res y a cada hu han donat la caritat ordinaria, y al Sñ. Rtor. ademés 3 s. de Majoria."⁹⁴

Fran(cis)co Dachs. 28 desembre 1809. 3 oficis funerals. "Traginer qual morí en Gerona mentres los Francesos tenian sitiada la ciutat."⁹⁵

Josep Comas. 14 gener 1810. "Lo mataren los francesos al entrar en la Plaça del Poble lo dia 12."⁹⁶

Rosa Capdevila morta pels francesos el 4 de març de 1810. Enterrada a l'hort del Composit (Tavernolas) i extreta mes tard i sepultada a Folgueroles el 22 de setembre de 1810."⁹⁷

14 abril 1811: "en lo Fossar de la Parr(oqui)a! Iglesia de Santa Maria de Folgueroles. Bisbat de Vic: se ha donat sepultura Eccta. als ossos dels qondam Juan Gudiol y Joseph Parés als que en lo Abril del any 1809 mataren los Francesos cerca de la Capella de N. S. Deladament en cua? lloch foren sepultats: he donat lo dret de terratge."⁹⁸

⁹¹ Junyent, E. op. cit. p. 58.

⁹² Junyent, E. op. cit. p. 58.

⁹³ A.P.F.: Llibre d'òbits, núm. 2, p. 164.

⁹⁴ A.P.F.: op. cit. p. 167.

⁹⁵ A.P.F.: op. cit. p. 169.

⁹⁶ A.P.F.: op. cit. p. 170.

⁹⁷ A.P.F.: op. cit. p. 190.

⁹⁸ A.P.F.: op. cit. p. 199.

Actualment, en el camí, que va de Folgueroles a la Demunt, hi ha una creu de pedra en recordança de les morts de Joan Godayol i Josep Parés. Segons la tradició oral, foren afeigats amb sal pels francesos, quan intentaven escapar a llur invasió.

Un cop derrotat l'enemic comú, aparegueren les gran fisures, divisores de la societat de l'època, les quals desenvocaren en les anomenades guerres carlines, que també prengueren per escenari la comarca d'Osona de forma intermitent fins a les darreries del segle XIX.

Noves relacions de producció, anunciades ja al segle XVIII, cristalitzaren al segle dinové. "El capitalisme esdevindrà el sistema productiu i social dominant en les dues activitats essencials: amb la industrialització i el naixement d'uns nuclis productius i urbans abans inexistents, i amb la introducció del capitalisme en l'agricultura, substituint el sistema tradicional d'autoconsum pel de mercat. S'haurà trencat, mitjançant les noves comunicacions, l'aïllament de la comarca i l'agricultura haurà d'edecuar-se a les exigències del mercat en un procés lent i penós per a la pagesia. S'acentuarà, també, la divisió social entre els posseïdors de capital i els assalariats. (...).

"La *revolució burgesa* s'inserirà en aquest context. (...). Un proletariat industrial anava prenent cos i s'afermaven els diferents tipus de burgesia a l'entorn dels seus interessos de classe (terratinent, comerciant, industrial). (...) criexen aparatosament uns nuclis urbans (...) l'associacionisme hi floreix.

"Les oposicions i les lluites socials són a la base d'aquesta nova estructura social, en la qual, l'empremta de l'església és característica, i les actituds irreconciliables que enfronten empresaris i obrers seran una constant, de la mateixa manera que els desajustaments en la transició al nou sistema de relacions troben expressió en les llargues lluites entre carlins i liberals.

"(...), al camp, la pagesia manté un sistema ideològic arrelat a la tradició i a l'Església, el qual a penes canviarà al llarg del segle. (...) s'havien assentat les bases de la societat actual."⁹⁹

De 1787 a 1860

El període que va des del cens del comte de Floridablanca fins al primer cens (1857)¹⁰⁰ oficial de Espanya és difícil d'estudiar a causa de les deficiències que presenten els censos utilitzables, d'una banda, i de l'altra, pel trasbals

⁹⁹ Albarada, J. i altres *Història d'Osona*, p. 151.

¹⁰⁰ El de 1857 és el primer cens oficial d'Espanya, però nosaltres utilitzarem el de 1890, que presenta un grau de fiabilitat molt més alt.

polític, social i econòmic de l'època, que provocà alts i baixos demogràfics molt difícils d'evaluar. Però, gràcies a J. Iglésies,¹⁰¹ que publicà les dades de població a nivell municipal dels anys 1830 i 1842, extretes de les obres de Joan Bautista Galobardes¹⁰² i Pasqual Madoz,¹⁰³ podem seguir l'evolució de la població a la primera meitat del segle XIX.

Heus aquí la descripció que P. Madoz fa de Folgueroles:

"Folgarolas: lugar con ayuntamiento en la provincia, audiencia territorial, capitanía general de Barcelona (8 leguas) partido judicial i diócesis de Vich situado en terreno llano con buena ventilación y clima saludable. Tiene una iglesia parroquial (Sta. Maria), servida por un cura de segundo ascenso y un vicario. El termino continua con Vich, Tabernolas, Riudepera, y Sa. Julian de Vilatorra. El terreno en general es de infima calidad, la parte montuosa contiene mucho arbolado de pinos, robles, brezos, bojés y madroños, que dan abundante cosecha de piñones y leñas para el combustible; y la parte cultivable, aunque de tierra lijera y floja; es productiva por la asidua laboriosidad de los hab. Hay varios caminos locales. El correo se recibe de la cabeza del partido. Prod: buen trigo puro, y mezclado con abundancia, mucho saiz, cebada, mijo, patatas y legumbres; cría de ganado lanar y vacuno, y alguna caza. Ind: se ejercen las artes mecánicas indispensables; y existe una fábrica moderna de tejidos de algodón. Comercio: esportacion de frutos sobrantes y productos de la ind., é importación de los artículos que carece. Pobl. 133 vec. de catastro, 623 almas. Capital productos 4.005, 600. Imponible: 100, 140." ¹⁰⁴

Joaquim Salarich¹⁰⁵ en el seu *Censo de Vich* completa les dades aportades per Madoz sobre Folgueroles, en indicàr 104 electors, dels quals 96 eren contribuents. Afageix que hi ha: 96 elegibles, 1 alcalde, 1 tinent, 4 regidors, 1 síndic i 5 suplents; a més d'assenyalar: el "cupó que toca a cada pueblo en una quinta de 25.000 homes", la "riqueza líquida imponible", el "cupó de contribució a cada Municipalidad" i el "número de electores de cada distrito electoral."

En realitat existeix un altre text, a més dels dos esmentats, que contribueix a l'estudi de la població catalana de la primera meitat del segle XIX. Fou ordenat per Vicente de Frigola i va apareixer el 1824¹⁰⁶. "No contiene

¹⁰¹ Iglésies, J. *Indagaciones sobre la población de Cataluña en la primera mitad del siglo XIX*, Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, Vol. XXXVII, Barcelona, 1967, pp. 385-482.

¹⁰² Galobardes, J. B. *Cataluña en la mano, 1831* (J. Iglésies atribueix les dades a l'any 1930).

¹⁰³ Madoz, P. *Diccionario Geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones en Ultramar*, 16 vols., Madrid, 1846-1850. (Les dades són del Cadastre de 1842).

¹⁰⁴ Madoz, P. *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico...*, vol. 8, Madrid, 1847, p. 114.

¹⁰⁵ Salarich, Joaquim *Censo de Vich*, Barcelona, 1857, p. 39.

¹⁰⁶ *Relación de los pueblos de que consta el Principado de Cataluña, corregimientos y subdelegaciones en que se halla dividido; Ciudades, Villas, Lugares, Aldeas y Depoblados de que se compone; Señoríos a que corresponden; Cabeza principal de Justicia de cada pueblo; Obispados a que pertenecen; Numero de Vecinos que hay en ellos; principales productos de su Agricultura; industria de sus habitantes; cantidad anual que pagan por contribución de Catastro; horas que distan así de la capital del Principado, como de la cabeza del corregimiento o subdelegación de que dependen; minas y dezas que se hallen en los términos de cada uno de los pueblos; mandada formar por el señor Intendente general de este ejército y principado don Vicente de Frigola*, Barcelona, 1824.

la relación de almas o habitantes. Sólo anota la de los vecinos según el censo de 1819."¹⁰⁷ Iglésies creu que Galobardes va prendre com a model el volum de Frígola. "La divergencia de las cifras indicadas por Galobardes y las de Frígola nos hace suponer que el primero copió alguna relación posterior a 1819, posiblemente de 1826 ó de 1829-1830. (...) hemos optado, sin pruebas, por aceptar provisoriamente la (data) del año 1830. Indudablemente el texto de Galobardes es el que se ofrece como más litigioso de los tres que utilizamos. Contiene evidentes errores, algunos de los cuales saltan a la vista, pero no podemos prescindir de él, pues lleva las cifras de habitantes que silencia Frígola."¹⁰⁸

"(...) el período de nuestro estudio señala el momento inmediatamente anterior al de la construcción de las carreteras provinciales que facilitan los transportes, el de la aplicación de los abonos y la primera maquinaria especializada en el campo y la de los primeros telares mecánicos de la industria textil."¹⁰⁹

Iglésies es qüestionada el valor d'aquestes fonts, sobretot pel que respecte a l'increment de la població catalana del 57.27%, que resulta de comparar els censos de 1842 i 1857. "No parece verosímil este aumento en un transcurso de tiempo tan reducido. (...) en 1857 el rigor con que se procedió a la anotación de los pobladores de cada localidad corrigió omisiones y ocultaciones que venían siendo endémicas en esta clase de trabajos. (...) si es dable comparar entre sí las cifras obtenidas por los recuentos de población anteriores a 1842, no debe estimarse en su valor absoluto el salto entre 1842 y 1857, pues sólo lo tiene contable o normalizador como un reajuste de balance. La matrícula catastral de 1842, aprovechada por Madoz, senyala el fin de una etapa o situación que venia siendo convencional, y el censo de 1857 senyala el comienzo de otra distinta. A nuestro humilde entender puede utilizarse la antedicha matrícula para hacer comparaciones con los recuentos que les son anteriores. Asimismo hay que utilizar el censo de 1857 para comparar sus resultados con los otros posteriores obtenidos con el mismo o aun mayor rigor. Lo que no puede hacerse és comparar entre sí la matrícula referida de 1842 con el censo antedicho de 1857, para sacar deducciones del movimiento de población, pues el salto en el vacío, entre los dos textos, nos parece evidente. No obstante cabría establecer un coeficiente discrecional de corrección a aplicar sobre los fogajes y censos anteriores a 1857 para posibilitar comparaciones entre los recuentos de población anteriores y posteriores a dicha fecha."¹¹⁰

¹⁰⁷ Iglésies, J. *Indagaciones...*, p. 385.

¹⁰⁸ Iglésies, J. *op. cit.* p. 386.

¹⁰⁹ Iglésies, J. *op. cit.* p. 387.

¹¹⁰ Iglésies, J. *op. cit.* pp. 388-389.

Iglésies afirma que, en estudiar aquests censos, a vegades li feia la sensació que el joc de xifres era una mica arbitrari. No hem d'oblidar que el període estudiat "resulta íntimamente afectado por guerras muy crueles, con grandes persecuciones políticas, el exilio primero de los afrancesados, después de los liberales, más tarde de los carlistas. También le afectan la destrucción de cosechas como hechos de guerra, la de muchos pueblos, la ruina de la agricultura, la paralización del comercio, la ausencia de muchos hombres de sus domicilios, llamados a filas. El hambre i la miseria se adueñan de muchas comarcas. (...). Pero a pesar de estas calamidades, el país, en el orden general, veremos que sigue su ascenso económico y demográfico. (...) nunca las guerras civiles y la intranquilidad política han sido favorables a la realización de buenos recuentos de población."¹¹¹

En el cens de 1819 només hi consta el nombre de veïns. "Pero no debe olvidarse que la clasificación en vecinos o cabezas de familia se equipara y puede compararse con la de fuegos de los fogatges de los siglos XIV, XV y XVI, y a la de las casas de los censos del primer cuarto del siglo XVIII. Asimismo resulta interesante deducir el número de habitantes, que corresponde a cada vecino, como base para juzgar el número de personas que podían corresponder a cada fuego u hogar en los fogatges antedichos y aun para deducir el número de componentes de cada familia en cada uno de los recuentos objeto de consideración."¹¹²

Iglésies fa el càlcul i el resultat és que, segons el text de Galobardes, corresponen per a Catalunya 5.78 habitants per a cada veí, segons el cens de 1830, i 4.81, segons el de 1842. La relació per a la comarca d'Osona és de 6.02 hab/veí el 1830 i 5.04 hab/veí el 1842.¹¹³

La proporció per a Folgueroles és de 1.64 hab/veí a l'any 1930 i 4.68 al 1842. La primera dada (cens de 1930) corrobora el dubte que tenim sobre la veracitat de la xifra d'habitants assignada a Folgueroles per Galobardes. Tot ens fa pensar en un possible error de transcripció. No hi cap dels municipis veïns de Folgueroles que presenti una diferència semblant. Si en comptes de 160 habitants, fossin 610, el resultat seria de 6.28 hab/veí, el qual concordaria més amb el del conjunt de la comarca d'Osona. Però tot això només són especulacions, la confirmació de les quals no està al nostre abast en aquests moments.

D'aquestes divergències el mateix Iglésies se'n fa ressó. "Observamos que en el movimiento de población que se ha producido en el período objeto del presente estudio, no existe siempre un paralelismo entre las cifras de vecinos y la de habitantes. (...) nos encontramos en este punto con

¹¹¹ Iglésies, J. op. cit. pp. 389-190.

¹¹² Iglésies, J. op. cit. pp. 415-416.

¹¹³ Iglésies, J. op. cit. p. 416.

sorprendentes anomalías, pues a veces el número de almas varía en un sentido y el de vecinos en otro contrario.

"Estos movimientos de tendencia opuesta entre vecinos y habitantes nos resultan difíciles de comprender a no ser que en un caso se redujese excepcionalmente el número de hijos o de personas a cargo de los cabezas de familia o se produjese una emigración súbita que causase bajas en el número de almas sin afectar al número de familias y en otro caso se experimentase asimismo un excepcional incremento del número de personas asignadas a cada vecino, debido a causas que desconocemos. (...) Algunas de éstas (anormalitats) pueden imputarse a errores de transcripción de cifras, pero en otros casos las posibles inexactitudes han de proceder de la misma confección de las listas de vecindario."¹¹⁴

En l'estudi del període de 1787 a 1860 per a la comarca d'Osona, S. Roquer, distingeix tres fases:

"La primera fase correspon al període 1787-1830, el resultat del qual és un molt lleuger augment (12%) de la població de la comarca. Atesa la seva gran llargària, hem de creure que en realitat dins d'aquest període s'escauen èpoques demogràficament oposades. S'ha de creure que la corba positiva que varem veure l'any 1787 degué continuar fins a finals de segle; posteriorment s'esdevindria un llarg període de crisi demogràfica, coincident amb els trasbalsos política, econòmics i sanitària (pesta dels anys 1820-22) del primer quart del segle XIX, i acabaria el període amb una lleugera recuperació.

"La segona fase correspon al període 1830-1842, el qual presenta un notable homogeneïtat política i econòmica. Es tracta d'una època demogràficament regressiva per a Osona, com ho fou també per a comarques veïnes com la Garrotxa (-17.9%), el Ripollès (-24.6%) i el Bages (-8.0%). La davallada demogràfica de totes aquestes comarques s'ha d'atribuir, per una part, al cicle depressoriari econòmic de l'època i per l'altra a les greus convulsions polítiques que s'hi produïren com a conseqüència de la primera guerra carlina (1833-1840).

"L'última fase del període que estem considerant s'estén entre 1842 i 1860. Es tracta d'una fase radicalment oposada a l'anterior, car es caracteritza per un extraordinari creixement de la població (de quasi un 2% anual). S'ha de recordar, però, que les dades precensals són poc comparables amb les dels censos moderns a causa de la molt manifesta subestimació de les primeres. Per aquest motiu, tot i reconeixent l'augment demogràfic del període 1842-1860, la intensitat d'aquest degué d'ésser bastant inferior al que les xifres ens podrien fer creure (un 2% de creixement anual, malgrat l'alta fecunditat de l'època, sembla difícilment assolible, atesa la també molt alta mortalitat que es donava).

(...)

"Quins factors expliquen la recuperació del període 1842-1860? No hi ha dubte que es produïren millores agràries, com a continuació de les del segle XVIII; un cop superada la crisi del primer terç del segle XIX, l'agricultura experimentà noves millores: substitució quasi total del guaret per la rotació, utilització intensiva dels adobs naturals, introducció d'algunes eines agrícoles i millora de les altres, etc. Tanmateix, nosaltres creiem poder afirmar que l'extraordinari augment demogràfic de les àrees rurals -més intens als sectors marginals, (...)- es degué essencialment a la rompuda de noves terres, a la utilització màxima del potencial sòl agrícola. L'alta pressió demogràfica produïda per l'incessant creixement així ho feu necessari; ara bé, el procés d'ocupació de noves terres es produí molt més a les àrees marginals d'Osona que no pas a la Plana de Vic -ja molt fortament ocupada durant el segle XVIII-. L'elevat creixement de molts municipis de les àrees marginals, la presència, encara avui, de molts masos abandonats construïts durant aquella època, i l'existència molt freqüent de claranes entre el bosc, el record d'antics masos conservats en la toponímia són testimonis de l'alta ocupació agrícola a què s'arriba durant aquest període.

"Ens hauríem de preguntar, també, si aquest creixement de mitjans del segle XIX va córrer paral·lel, com ho hem vist durant el segle XVIII, a una certa prosperitat agrícola. La resposta sembla ser que ha d'ésser clarament negativa. Si acceptem que l'augment demogràfic es produí perquè no hi havia encara una escapatòria i que fou possible gràcies al desdoblament d'explotacions i propietats i a l'ocupació de terres marginals, és ben lògic pensar que com a conseqüència s'esdevingué una baixa del nivell de vida d'aquests pagesos. Encara s'hi ha d'afegir que en època de forta demanda de terra els contractes de conreu -no oblidem l'enorme importància que tenen a Osona els sistemes de parceria i

¹¹⁴ Iglesias, J. op. cit. pp. 417-418.

arrendament- degueren fer-se més injustos, més desfavorables, més durs per als masovers. D'aquesta manera s'anaven produint al camp dues situacions ben contràries: per una banda, alta prosperitat i bon nivell de vida dels amos afavorits per les situacions abans esmentades, per l'altra misèria i malestar dels jornaleros, parcera i petits propietaris; una manifestació d'això podria ésser l'anomenada guerra dels matiners, seguida d'avalots que protagonitzaren escamots de desheretats en aquestes comarques entre els anys 1846 i 1848.

"La conseqüència d'aquesta dura situació serà la forta davallada del període posterior, protagonitzada tant pels jornaleros sense terres -els quals havien fet créixer els petits nuclis rurals concentrats- com pels més petits parcera.

"L'anàlisi de l'evolució de les àrees de la comarca confirma el que hem vist fins ara (...). La Plana de Vic, l'àrea més progressiva durant el segle XVIII, és ara la menys afavorida pel creixement demogràfic, com a conseqüència, per un cantó, de la crisi industrial de l'època, i per l'altre, de la manca de noves terres per a conrear. Les àrees marginals de la comarca conegueren, en canvi, un creixement superior a causa de l'ocupació agrícola de les terres fins aleshores no utilitzables i es convertiren així en àrees receptores de la població que, expulsada dels sectors plans i totalment ocupats agrícolament, pujava per a colonitzar aquestes terres noves."¹¹⁵

S. Roquer, a partir de les dades d'Iglésies¹¹⁶, calcula la densitat i la variació de la població comarcal al llarg del període que va de 1787 a 1860¹¹⁷.

Així, al 1930 la densitat de població de la Plana de Vic (65.9 hab/km²) és molt superior a la del conjunt de la comarca (36.9 hab/km²). Si comptabilitzem per a Folgueroles, un poble rural de la Plana de Vic, els 160 habitants oficials, resulta que la densitat és de 14.5 hab/km²; però, si agafem la hipotètica xifra de 610 habitants, la densitat passa a ser de 55.5 hab/km². Aquesta darrera xifra s'acosta més que no l'altra a la del conjunt de la Plana; una mica inferior, per ser un municipi rural. L'altra, l'*oficial*, fins i tot és més baixa que la de les àrees marginals d'Osona.

Per al 1842 la densitat de la Plana de Vic (67.2 hab/km².) continua essent superior a la de la totalitat de la comarca (36.0 hab/km².). Folgueroles en aquest cens té una densitat de 56.7 hab/km², inferior a la del conjunt de la Plana.

En passar a 1860 (recordem que les comparacions amb cens anteriors no són del tot fiables), es produeix un salt molt pronunciat. La densitat de la Plana de Vic (87.1 hab/km²) és un cop més superior a la de la comarca en general (51.3 hab/km²). Folgueroles (84.71 hab/km².) s'acosta més, que no en els cens anteriors, al conjunt de la Plana de Vic. Però en aquest cas, si tenim en compte la variació de la població, el que es destaca és la inferioritat de la Plana de Vic respecte al conjunt comarcal. Passem a continuació a veure aquest fet més detalladament i també el lloc que ocupa Folgueroles dins la Plana de Vic.

En comparar les xifres de població de 1787 i 1830, prenent com a base 100 la població de 1787, l'any 1830 Osona tenia un índex de creixement de 111.3, 111.9 la Plana de Vic i 28.21 (índex oficial) o 107.58 (índex hipotètic) Folgue-

¹¹⁵ Roquer, S i Vila, A. La població d'Osona..., pp. 61-62.

¹¹⁶ Iglésies, J. *Indagaciones...*

¹¹⁷ Roquer, S. i Vila, A. La població d'Osona..., p. 61.

roles. En aquest cas sembla que ens hauríem de decantar per al segon índex.

Entre 1830 i 1842 (1830=100) la relació és la següent: 97.8 Osona, 101.9 Plana de Vic i 389.4 (*oficial*) o 102.1 (*hipotèctic*) Folgueroles. Un cop més l'índex *oficial* sembla totalment desproporcionat.

Encara que no sigui massa prudent, per les raons comentades anteriorment, passem a comparar les poblacions de 1842 i 1860 (1842=100): 141.9 Osona, 129.6 Plana de Vic i 149.4 Folgueroles. El fet més significatiu, i que apuntàvem abans, és que la Plana de Vic no supera el conjunt de la comarca, degut als elevats índex que aconseguen les àrees marginals: el Lluçanès-Moianès (191.9) i el Collsacabra-Guillerries-Montseny (165.1), les quals superen de bon tros la mitjana comarcal per primera vegada al llarg dels 73 tres anys que ens ocupen.

L'alt índex de creixement de les àrees marginals per sobre de la mitjana comarcal es manté, en comparar els censos de 1787 i 1860 (1787=100): 154.3 Osona, 147.8 Plana de Vic, 182.4 Lluçanès-Moianès i 157.3 Collsacabra-Guillerries-Montseny; 164.2 Folgueroles.

En la darrera comparança Folgueroles es distancia de la Plana de Vic i sembla ser més un municipi d'una àrea marginal que no pas de la zona plana d'Osona; el mateix passava, encara que de forma no tant evident, en comparar 1842 i 1860.

Un cop més hem de posar de manifest els nostres dubtes sobre la validesa de la xifra d'habitants adjudicada a Folgueroles en el cens de 1930. Se'ns fa molt difícil creure que en el període 1787-1830 el poble de Folgueroles hagués perdut el 71.8% dels seus habitants i que després, només en dotze anys (1830-1842), hagués augmentat en un 289.4%. Però les xifres que tenim són aquestes i, tant si són errònies com no, totes les especulacions que fem sobre elles només seràn això, pures especulacions. De manera que, sempre que sigui possible, donarem com a vàlides les dades *oficials*, però mirarem de contrastar-les amb les *hipotètiques*.

De 1860 a 1900

A partir de 1860 analitzarem el període censal modern, "que, alhora, es correspon molt estretament amb la segona fase de la revolució demogràfica, període durant el qual s'ha produït, per una banda, l'anomenada transició demogràfica i, per l'altra, s'han anat desenvolupant els processos complementaris de l'èxode rural i el creixement urbà."¹¹⁸

Les dades de població d'aquest període, malgrat les seves mancances, són molt més segures, alhora que més freqüents, que en anteriors períodes. S'han anat realitzant censos de forma regular des de 1957 fins a 1986, que és el darrer en el moment d'escriure aquestes línies. Sempre que no es digui el contrari, farem referència a la població de fet. La font

¹¹⁸ Roquer, S. i Vila, A. op. cit. p. 63.

de cada un dels censos, que comentarem des d'ara fins al final de l'estudi, es troba indicada a la taula I.1.

L'economia catalana no havia pogut treure tot el profit que era d'esperar de la xarxa de carreteres per manca de coordinació entre les diverses línies, "hasta que en el último tercio del siglo XIX la multiplicación de las líneas férreas en toda la Península trajo como consecuencia la intercomunicación de todas ellas.

"El cambio de siglo señala para nosotros, con el final del imperio del carro, el declinar de la máquina de vapor. Comienza entonces propiamente la economía de los transportes rápidos o concretamente del ferrocarril, y con ello acaba de asegurarse la expansión de nuestros productos fabriles por toda la Península."¹¹⁹

Pel que fa a alguns fets de caire social, J. Iglésies considera que "algo influyeron seguramente en las fluctuaciones de la población durante el siglo XIX las guerras civiles y las epidemias; pero su acción fuese escasa si la comparamos con las de los siglos pasados, a excepción de la acción benéfica producida por la definitiva generalización de la vacuna contra la viruela que, en el período, salva tantas vidas infantiles."¹²⁰

El balanç del període és negatiu a nivell comarcal. Mentre la població de Catalunya entre 1857 i 1900 augmentà un 19%, Osona disminuí en un 10%¹²¹.

Segons S. Roquer, la corba de l'evolució real de la població de la comarca descendeix fins a 1877 i presenta un creixement molt lleuger, per no dir un estancament, des d'aleshores fins a 1900. "Un retocés demogràfic d'aquestes característiques indica saldos migratoris fortament negatius, (...). Constatem també que totes les àrees d'Osona es veuen afectades per la crisi demogràfica, si bé la intensitat és força diferent: l'àrea urbana i semiurbana tenia una mica més d'habitants l'any 1900 dels que presentava quaranta anys abans, i l'àrea rural de la Plana de Vic assolía gairebé la mateixa xifra, mentre que, per contra, les altres dues àrees (Lluçanès-Moianès i Collsacabra-Guillerics-Montseny) presentaven un descens molt més pronunciat."¹²²

S. Roquer es pregunta quins factors explicarien la crisi demogràfica del període 1860-1900. "En l'apartat anterior esmentàvem l'elevada pressió demogràfica sobre la terra que

¹¹⁹ Iglésies, J. *El movimiento demográfico en Cataluña durante los últimos cien años*, Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, vol. XXXIII, Barcelona, 1861, p. 320.

¹²⁰ Iglésies, J. op. cit. p. 321.

¹²¹ Iglésies, J. op. cit. pp. 366-367.

¹²² Roquer, S. i Vila, A. *La població d'Osona...*, p. 64.

s'assolí cap a la meitat del segle XIX com a conseqüència d'un llarg període de creixement, així com el baix nivell de vida de la superpoblada Osona rural de l'època. Aquesta situació esclatà quan certs factors ho feren possible. Ultra la crisi de l'agricultura tradicional, el factor essencial que provocà la forta emigració rural fou l'atracció de l'àrea ja fortament industrialitzada de Barcelona i el seu entorn. Gràcies als nous llocs de treball d'aquesta indústria barcelonina, els jornalers i petits masovers de les àrees rurals d'Osona abandonaren massivament aquesta, en un moviment gairebé tan intens com el que s'ha produït en temps contemporanis.

"És molt interessant ressaltar com foren les àrees marginals de la comarca (Lluçanès-Moianès i Collsacabra-Guillerries-Montseny) les que experimentaren una baixa molt més forta: aquelles àrees que més havien crescut en el segon terç del segle XIX i que per llurs característiques físiques eren les menys adequades per al manteniment d'una alta densitat de població foren les més afectades per la crisi poblacional.

(...)

"Ahora que es produïa l'emigració agrària, els municipis urbans experimentaven també una certa davallada poblacional con a conseqüència tant de la pròpia crisi rural com de l'aïllament de la comarca per culpa de les males comunicacions. El millor exemple de la crisi ens l'ofereix Vic, (...). Aquesta ciutat com a centre rector i nucli comercial d'una comarca en crisi, n'estava patint també. Contràriament un petit grup de municipis riberencs del riu Ter, que hem agrupat sota l'epígraf de Vall del Ter (...), estaven experimentant un considerable creixement com a conseqüència de la industrialització a les vores del riu per tal d'aprofitar-ne l'energia hidràulica."¹²³

Demogràficament parlant, podríem dir que al llarg del segle XIX es repetí en certa manera l'increment de població produït al set-cents, però localitzat sobretot a mitjans de segle. Els moviments migratoris foren una constant al llarg de tot el segle. A la comarca es donen diferents models de creixement o estancament. Manlleu i Roda són els centres on l'augment és més notable, però altres pobles de signe rural obtingueren creixements semblants o fins i tot superiors. "Haurem, doncs, de considerar l'ascens a dos nivells: a nivell de poblacions industrials i a nivell rural. El fenomen de la interrelació econòmica fa esplicable aquesta paradoxa aparent. L'especialització i la divisió del treball consoliden aquest tipus de relacions entre el camp (proveïdor de mà d'obra i de productes agraris, ahora que consumidor de productes industrials) i el nucli industrial (consumidor dels productes del camp i proveïdor de productes industrials a aquest). A la vegada, el camp es tecnificava i millorava el cultiu davant la crisi provocada per l'emigració als

¹²³ Roquer, S. i Vila, A. op. cit. pp. 64 i 67.

centres industrials i la improductivitat de l'exploració." ¹²⁴

"Amb tot, cal advertir que a la llarga el creixement acabà concentrant-se en els nuclis fabrils, mentre que gairebé la totalitat dels pobles de la ruralia començaran, a partir de la dècada del 50, la davallada, vinculada a la crisi de l'agricultura tradicional.

"El procés industrialitzador de mitjan segle XIX acabà provocant una concentració demogràfica important a Manlleu, Roda i Torelló, però desencadenà uns efectes inversos als vells centres manufacturats aleshores en plena decadència: St. Pere, St. Hipòlit, Sta. Cecília de Voltregà, Taradell i, en part, Vic. Les migracions, doncs, esdevingueren un fenomen regulador del nou equilibri econòmic." ¹²⁵

Manlleu i Roda atreïen la mà d'obra, tant dels centres industrials en decadència com de les poblacions agrícoles del seu entorn. L'augment més espectacular de Manlleu té lloc entre 1842 i 1852, en què gairebé dobla la població. ¹²⁶ Roda es convertia en la població capdavantera de la comarca pel que fa a la tecnificació. "Llur arrelament fou ple i el 1862 es traslladaven a la nova fàbrica de Salou -a la vora del Ter- i així nasquè el centre fabril de Còdol Dret, el qual comptava el 1874 amb 2.000 fusos. (...). És més, pels volts de 1841, Roda devia tenir ja un aspecte eminentment urbà, per tal com en la població les terres de cultiu hi eren escasses." ¹²⁷ "Però no serà fins al període 1840-1875 que s'esdevindran les transformacions més profundes en el mode produir i es replantejarà la indústria." ¹²⁸

En observar més a fons els factes demogràfics, podem comprovar com la mortalitat ha augmentat notablement a causa de guerres i conflictes, així com per motiu d'epidèmies com el còlera, el 1854 i el 1864, entre d'altres ¹²⁹. Durant els dos mesos llargs d'estiu de l'any 1854, que durà l'epidèmia, 672 persones foren afectades a la ciutat de Vic, dones principalment. Del total d'atacats en moriren 370 persones. Els afectats per la malaltia romanien en llurs cases o en l'hospital civil i en els de colèrics expressament dedicats a aquests malalts. ¹³⁰ De tota manera, la característica demogràfica més remarcable al llarg del segle XIX sembla ser l'índex elevat de mortalitat ordinària, així com el descens

¹²⁴ Albareda, J. *La industrialització a la Plana de Vic*, Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, 1981, p. 140.

¹²⁵ Albareda, J. i altres *Història d'Osona*, p. 166.

¹²⁶ Albareda, J. *La industrialització a la Plana de Vic*, p. 99.

¹²⁷ Albareda, J. *op. cit.* pp. 104-105.

¹²⁸ Albareda, J. *op. cit.* p.144.

¹²⁹ Albareda, J. i altres *Història d'Osona*, p. 166.

¹³⁰ Salarich, Miquel S. *Dades sobre el còlera de l'any 1854*, AUSA, Vol. 5, Vic, 1984-1987, pp. 228-237.

remarcable de la natalitat.¹³¹

J. Salarich relacionava la major mortalitat amb les classes treballadores: "la falta de cuidados y de los disgustos anexos á la necesidad de procurarse la subsistencia es la mejor garantía para la salud, como claramente lo espresa el exiguo número de defunciones entre nuestros propietarios"¹³²; ahora assenyala el deteriorament del règim alimentari com la principal causa de l'elevat nombre de defuncions.

"La circunstancia de ser nuestro Llano, una especialidad para la confeccion y comercio de los salchichones, que adquieren una fragancia que no les dá ningun otro país, es un motivo de elemento de gran comercio, pero lo es tambien de insalubridad para nosotros. (...) una cantidad considerable de tocino que se consume en perjuicio de nuestra salud, porque siendo una carne estimulante de sí y adobada con especias encienden la sangre, rica ya por la oxigenacion de nuestro aire puro y seco y promueve las apoplejias, las inflamaciones del estomago, intestinos, ect., (...).

"Mayores de 1 año y menores de 5, fallecen por año 127 (a Vic). Una tercera parte por lo menos mueren de indigestiones, vermes y otras afecciones consecutivas de los empachos gástricos y errores cometidos en el regimen durante el tiempo de la fruta, (...)." ¹³³

J. Salarich també assenyalava els canvis bruscos de temperatura, així com el grau d'insalubritat, que presentaven alguns tallers i fàbriques, com a causes freqüents de mortalitat.

"Otra de las plagas que va en aumento es la apoplegia, nuestros padres señalan á esta enfermedad como cosa rara en sus ancianos padres i casi imposible en los jóvenes. Hoy la vemos en todas las edades, en todas las estaciones, en todos los sexos y clase de personas. (...). No son por consiguiente las variaciones atmosféricas, los cambios repentinos de temperatura que ahora como entonces se observan en nuestro despejado horizonte. No obstante la introducción de puertas vidrieras en las tiendas y talleres de los industriales, verificada á mediados de este siglo, puede haber influido un tanto en el aumento de apoplejias. Un mal encerrado ó mampara de papel ó ropa y muchas veces una estera, cerraba imperfectamente estos talleres, que estaban constituidos casi en la intemperie, los operarios poco caldeados y calientes por el menguado calor del aposento no sentian al salir la impresion del frio exterior, su sangre no afluia á los grandes vasos y los derrames cerebrales no se sucedian con tanta frecuencia. Por idénticas razones eran menos comunes las inflamaciones del aparato respiratorio que tantas víctimas causa durante los rigores del invierno." ¹³⁴

"Procure pues el tejedor trasladar su telar á un lugar seco, en que le visite el sol, donde pueda cambiar el aire, al menos en el intervalo que media de la conclusión de una pieza al comienzo de la otra, y siempre que su trabajo se lo permita. Estos cuidados, aunque minuciosos, le son muy necesarios para conservar la salud; siendo muchas veces el olvido de ellos, causa ocasional de varias enfermedades crónicas, que lentamente le consumen, aniquilan y matan.

"Otra causa de insalubridad hay en las cuadras de la industria algodonera, cual es el excesivo calor que se observa en algunas, ya por pedirlo los artefactos que en ella se elaboran, ya por causas particulares y eventuales, que se podrian y convendria remover." ¹³⁵

¹³¹ Albareda, J. i altres *Historia d'Osona*, p. 166.

¹³² Salarich, Joaquín *Estudio topográfico médico del Llano de Vich*. Memòria premiada per la R. Acadèmia de Medicina de Barcelona (1 febrer 1871), p. 128.

¹³³ Salarich, J. op. cit. pp. 131-132.

¹³⁴ Salarich, J. op. cit. pp. 130-131.

¹³⁵ Salarich, Joaquín *Higiene del tejedor*, Vic, 1858, pp. 81-82.

Per altra banda l'índex de natalitat també es resentí de les llargues conjuntures crítiques que visqué la comarca d'Osona al llarg del segle XIX. Superades, però, aquestes circumstàncies, sobretot les guerres, la tònica general és de disminució progressiva, paral·lela a la davallada de la mortalitat.¹³⁶

¹³⁶ Albarada, J. i altres Història d'Osona, p. 168.

Segle XX

A l'inici del segle XX es consoliden a Osona les les transformacions econòmiques i socials, que s'havien començat a donar al segle XIX amb la penetració del capitalisme. Encara que la comarca continua tenint identitat pròpia, està íntimament relacionada amb el conjunt català. "Durant el segle XX notem com la interacció entre els fets generals catalans i els particulars osonencs és cada vegada més gran degut al propi sistema econòmic capitalista. Però, alhora, constatem uns fets que la fan ser peculiar i que la diferencien força del model barceloní que ha esdevingut paradigmàtic pel conjunt de Catalunya."¹³⁷

En aquests vuitanta-cinc tant Osona com la resta de Catalunya han canviat de forma radical. La característica més remarcable, paral·lela a les transformacions econòmiques, és el desequilibri territorial, el qual ja s'apuntava a finals del segle passat. "La ruralia de Cataluña ha perdido, pues, en este tiempo (1857-1950), el 23% de su población, concretándose en su mayor parte dicha pérdida a la década 1887-1897."¹³⁸

"La baja demográfica sufrida por la población rural en el siglo pasado parece minorarse en los tres últimos años de la centena, pasados los cuales se diría que el campo catalán se recobraba, para de nuevo caer en considerables pérdidas de población entre 1920 y 1930. Éstas se doblaban aún entre 1930 y 1940 influidas por las anormalidades derivadas de la guerra civil. Pareció que la decadencia rural disminuía algo entre 1940 y 1950, para hacerse más sensible y evidente en los últimos años."¹³⁹

"Deducimos, pues, que en los últimos cuarenta años del siglo pasado, la corriente de abandono de las zonas altas de Cataluña se manifestó constante, a beneficio de las tierras llanas que constituyen la zona de altura inferior a los 250 metros y muy particularmente también a beneficio de la ciudad de Barcelona. En el presente siglo la corriente ha continuado, pero una parte de la población que abandonaba las tierras altas, se detenía en las dispuestas entre los 250 y los 500 metros, las cuales comprenden la parte llana de algunas comarcas incluídas en el Prepirineo y la depresión central, (...)."¹⁴⁰ Vic es troba a 484 m.

A Osona, ha estat la Plana de Vic la zona que ha conegut més intensament les transformacions econòmiques i que ha concentrat la major part de la població comarcal.

"En el Osona las localidades favorecidas por el Ter en 1857 tenían 12.688 habitantes y en 1950 nada menos que 24.012. En sentido contrario, las del resto de la comarca (sin Vic) pasan de 36.931 habitantes a 34.360."¹⁴¹

Han estat les activitats econòmiques les que han provocat totes les modificacions demogràfiques. "El fenomen de la

¹³⁷ Albareda, J. i altres *L'història d'Osona*, p. 199.

¹³⁸ Iglesias, J. *El movimiento demográfico...*, p. 330.

¹³⁹ Iglesias, J. op. cit. p. 331.

¹⁴⁰ Iglesias, J. op. cit. p. 337.

¹⁴¹ Iglesias, J. op. cit. p. 359.

immigració, el repartiment espacial de la població, la seva crescuda espectacular d'aquests darrers anys, ens descobreixen els canvis operats en l'economia catalana a partir sobretot dels anys 50.

"Osona ha passat de ser una comarca rural amb alguns nuclis industrialitzats a ser una zona industrial i amb una agricultura comercial típicament capitalista. L'activitat agrària osonenca, que va conèixer un procés de creixement i d'especialització durant el primer terç del segle, la veurem transformar-se en aquesta que coneixem avui dia, on el pes de la ramaderia, explotada d'una manera intensiva, és predominant. D'una agricultura tradicional hem passat a una agricultura ja plenament integrada en els circuits capitalistes depenents del món industrial. Aquest procés es va accelerar a partir dels anys 50 i sobretot en la dècada dels 60 i ha portat a una disminució de la població dedicada a aquesta activitat, a una mecanització notable i a la pèrdua, de tot el món pagès i la seva cultura tradicional que caracteritzava la comarca. Tota aquesta activitat agrària s'ha complementat amb el sector industrial, que era majoritari en alguns indrets molt localitzats d'Osona. Després de la represa industrial -pel efectes de l'adopció de l'energia elèctrica- d'alguns llocs que no havien conegut els efectes de la primera industrialització durant el segle XIX i que havien romàs en crisi, veurem que, durant tot el segle actual, s'aniran consolidant els sectors tradicionals osonencs -tèxtil, metal·lúrgia, construcció, fusta, pell, alimentació- i localitzant a través de les dues línies que caracteritzen el desenvolupament econòmic comarcal: una que segueix la carretera de Barcelona a Puigcerdà i que travessa la comarca de nord a sud, i l'altra que segueix el curs del riu Ter.

"Les vies de comunicació i els mitjans de transport jugaran durant tot el segle un paper primordial pels intercanvis entre els diferents nuclis osonencs i amb l'exterior. La ciutat de Vic es consolidarà com el centre comercial més important de la comarca."¹⁴²

1900-1936

Si la demografia osonenca de 1860 a 1900 es caracteritzava per un descens de la població, el canvi de segle ve marcat per un augment demogràfic; a partir de 1900 el conjunt de la comarca d'Osona i cada una de les seves àrees comencen a augmentar llur volum demogràfic, de forma que a l'any 1920 s'havien superat les xifres de població de 1860. Segons S. Roquer, el creixement de la comarca es va fer gràcies al seu propi excedent natural. "El petit saldo migratori dels municipis urbans i semiurbans compensaria el també lleuger saldo migratori de les àrees rurals que, malgrat tot, creixien.

"L'anàlisi dels condicionaments econòmics que expliquen

¹⁴² Albarada, J. i altres Història d'Osona, p. 200.

l'evolució d'aquesta fase es podria reduir als dos grans factors següents: la prosperitat agrícola i l'expansió industrial.

"*La prosperitat agrícola.* (...); entre els factors que la feren possible destavàvem el paper de la millora de les comunicacions, sobretot la implantació del ferrocarril, que convertiren la comarca en un centre fornidor de productes agrícoles i ramaders per la ciutat de Barcelona i el seu entorn. Aquesta prosperitat agrària, basada en el comerç de cereals, patates i productes ramaders, féu possible una nova expansió de la població rural de la comarca en un moment - (...) - en què la mà d'obra encara era molt important per a la majoria de feines agrícoles.

"*L'expansió industrial.* (...) un cop superada la servitut de l'aigua, que només havia permès la industrialització de les riberes del Ter, altres nuclis importants de la Plana de Vic -la pròpia capital, Centelles, Taradell, etc.- conegueren durant aquest primer terç del segle XX un important procés d'industrialització, al mateix temps que aquest continuava a la vall del Ter. El resultat fou un creixement dels nuclis urbans i semiurbans de la comarca, (...)." ¹⁴³

La població del conjunt de Catalunya també augmentà de forma considerable durant aquest període. Però, en ser el seu creixement natural molt petit, es va recórrer a la mà d'obra procedent de la resta de l'Estat, això va determinar l'arribada de la primera onada massiva d'immigrants al Principat, a fi d'ocupar els lloc de treball vacants.

"A Osona notem un procés una mica diferent. Al període de 1923 a 1936 la nostra comarca era la tercera de Catalunya quant a taxa de creixement natural, 7.1 per mil i per any, mentre que la mitjana catalana era de 3.8 h per mil i per any. El retard del canvi demogràfic respecte a Catalunya era evident. Per contra, mentre aquesta tenia un creixement migratori de 7.8 per mil i per any, a Osona no va venir, per aquesta temps, població forana, podent absorbir el petit trasvassament migratori de la pròpia comarca." ¹⁴⁴

En analitzar el percentatge de població que vivia als nuclis rurals (-2.000 h) en front dels que vivien en nuclis urbans (+2.000 h), podem comprovar com el percentatge augmenta a favor dels segons a mesura que avança el segle. Al 1900 el 41.33% de la població osonenca vivia en nuclis de més de 2.000 h. i al 1950 ja era un 56.53%. "Aquest lent procés s'aturaria amb la guerra civil, a partir de la qual i fins el 1950 vam assistir a un procés de ruralització del país." ¹⁴⁵

A la primera meitat del segle XX tingueren lloc dos fenòmens, que deixaren una profunda empremta en el creixement natural de la població. El primer fou les epidèmies de grip i de tifus de 1917 a 1919 i l'altre, la guerra civil de 1936 a 1939, la qual fins i tot va fer minvar la població absoluta. Folgueroles passa de 996 hab. el 1936 a 978 el

¹⁴³ Roquer S. i Vila A. *La població d'Osona...*, p. 67.

¹⁴⁴ Albarada J. I altres *Història d'Osona*, p. 204.

¹⁴⁵ Albarada, J. i altres op. cit. p. 204.

1939 i 964 el 1940. La pèrdua és de 32 habitants entre 1936 i 1940, amb un índex de disminució de 96.8 (vegeu taula I.2).

"L'esclat de la guerra civil significà un aturament del creixement demogràfic i, com a conseqüència de la forta baixa natalista produïda per la situació bèlica, la població experimentà un cert retrocés, retornant l'any 1940 a les xifres de 1930. El període de postguerra, que més o menys es podria situar entre 1940 i 1950, significà per a tot l'Estat Espanyol un procés de re-ruralització que frenà momentàniament el despoblament del camp."¹⁴⁶

1950-1986

Un cop superada la situació anòmala, que visqué el país a causa de la guerra civil, s'ha desencadenat el procés actual, les característiques essencials del qual, per a S. Roquer, són les següents:

"Important creixement del conjunt de la comarca. (...), la comarca ha conegut durant el període 1950-75 l'època de màxima expansió demogràfica del període modern. (...), la comarca presenta saldos migratoris positius, especialment importants durant la dècada 1960-70 en què assolí un creixement real del 1.7% anual. Observem, però, que aquest ritme de creixement ha minvat durant el quinquenni 1970-75 (índex lleugerament inferior a l'1% anual) de forma que, de continuar l'actual crisi industrial de la comarca, aquest moviment progressiu podria arribar a invertir el seu signe.

"Acusadíssims contrastes intracomarcals. Fins ara hem constatat un cert paral·lelisme en l'evolució de les diferents àrees de la comarca. D'ençà de 1950 aquesta situació ha variat radicalment. En l'actualitat només els municipis urbans i semiurbans coneixen un fort augment demogràfic, que és l'únic responsable del creixement de la comarca, mentre que les àrees rurals experimenten una molt forta davallada com mai no havien conegut. Ens trobem davant del típic contrast entre àrees urbanes i rurals provocat pel mode de desenvolupament de tipus capitalista, causant, com sabem, de forts desajusts territorials.

"En efecte, el conjunt de municipis de l'àrea urbana i semiurbana ha experimentat durant els últims 25 anys un creixement real elevat, superior al 2% anual, el qual suposa saldos migratoris clarament positius. D'aquesta forma, els municipis urbans i semiurbans no solament han estat capaços d'absorbir els excedents migratoris de la resta de la comarca, sinó que, a més, s'han convertit en centres d'atracció migratòria extracomarcals. Així, l'augment demogràfic d'aquests nuclis ha fet possible, ell sol, el creixement poblacional del conjunt de la comarca.

"Ben al contrari, les àrees rurals d'Osona presenten en l'actualitat saldos migratoris clarament negatius. Hi ha, però, acusats contrastes entre elles: mentre l'àrea rural de la Plana de Vic manté la seva població, les altres dues àrees rurals (Lluçanès-Moiànes i Collsacabra-Guillerics-Montseny) estan coneixent una davallada fortíssima, la qual s'acosta a unes xifres de població com les que havien presentat durant el segle XVIII. Ens trobem davant d'un procés de despoblament, segurament irreversible, provocat per una sèrie d'elements i factors que fan d'aquestes terres àrees especialment favorables per a l'exòde rural. L'alçada, llur petit volum demogràfic -amb l'excepció de les capitals-, el caràcter freqüentment molt trencat del territori, l'allunyament dels principals eixos de comunicacions, la manca d'indústries -amb lleugeres excepcions- i la pròpia crisi i transformació del sistema agrari són factors suficients per explicar el fort descens demogràfic d'aquestes àrees."¹⁴⁷

Entre 1950 i 1981, període caracteritzat per un gran creixement demogràfic, "Osona passà de tenir 75.347 h, el 1950, a tenir-ne 111.518 el 1981, cosa que suposa un creixement d'un 48%. Percentatge alt, sens dubte, però inferior al de Catalunya, que en el mateix període ha vist

¹⁴⁶ Roquer, S. i Vila, A. La població d'Osona..., p. 70.

¹⁴⁷ Roquer, S. i Vila, A. op. cit. p. 70.

augmentada la població en un 83%".¹⁴⁸

"La vinguda de gent provinent d'altres indrets de l'Estat espanyol, bàsicament d'Andalusia, ha fet que el moviment migratori tingui un saldo positiu. L'emigració comarcal s'ha reduït a l'exode rural, típic d'aquests anys, i per tant a un desplaçament de les àrees marginals i més rurals de la pròpia comarca als llocs on s'ha donat el creixement industrial. En canvi, la immigració sí que té una gran importància, com a la resta de Catalunya, sobretot del 1960 a principis dels 70, aturant-se el flux a partir de 1975. Així, analitzant el padró de 1970 veiem com un 17.10% de la població de la comarca era nascuda fora de Catalunya, xifra més baixa que la mitjana catalana, que en el mateix període es situava al voltant d'un 37.68%. Els centres més industrialitzats, com Manlleu (25%) i Torelló (20%), han estat els que n'han acollit una bona part. Aquesta immigració ha actuat com a factor rejuvenidor de la població, cosa que el moviment natural estrictament comarcal no hagués fet." ¹⁴⁹

Passem a continuació a veure quina ha estat l'evolució de la població de Folgueroles des de 1626 fins a 1986. Ha anat en progressiu augment des de 1626 fins a 1877 (vegeu taula I.2 i gràfic I.1), any a partir del qual comença a retrocedir. El 1887 mostra el moment més depressiu de tota la segona meitat del segle XIX. La població folguerolensa anirà recuperant-se poc a poc i al 1920 ja té un nombre d'habitants superior al de 1860. Al 1930 continuarà en augment, però aquesta alça es veurà estroncada per la guerra civil i el període de postguerra, no tornant-se a donar una densitat semblant a la de 1930 (90.5 hab/km²) fins a 1975 (90.1 hab/km²). D'aleshores ençà la població anirà en augment gràcies a un saldo migratori clarament positiu.

En els períodes de 1626-1719 i 1787-1830 disminueix amb una pèrdua de 13 habitants en el primer i de 407 en el segon. Aquesta diferència negativa es converteix en positiva, si tenim en compte les xifres *hipotètiques* de 1719* i 1830* (vegeu taula I.2).

La dècada de 1877-1887 sí que presenta un saldo negatiu de 227 habitants, sense cap mena de dubte. Posteriorment, no en trobarem cap d'altre fins a 1939-1940, al final de la guerra civil, amb una pèrdua de 32 habitants, i 1960-1965 amb una disminució de 6 persones. En els darrers vint anys (1965-1986) l'augment de la població ha sigut cada cop més notori.

En comparar l'evolució de la població de Folgueroles amb la de les àrees, que formen la comarca d'Osona, ens adonem que, en el període de 1860-1900, Folgueroles fou un dels pobles més castigats per l'emigració dels seus habitants cap a les poblacions industrials de la comarca (vegeu taula I.3). El percentatge de disminució de la població en la variació anual (-0.52%) és superior al de la resta de l'àrea rural de la Plana de Vic (-0.01%), encara que inferior al de les àrees marginals de la comarca: Lluçanès-Moianès (-0.80%)

¹⁴⁸ Albareda, J. i altres *Història d'Osona*, p. 257.

¹⁴⁹ Albareda, J. i altres *op. cit.* p. 258.

i Collsacabra-Guilleries-Montseny (-0.70%).

En canvi, el període de 1900-1936 es caracteritza pel creixement de la població de totes les àrees d'Osona, essent l'augment de la de Folgueroles superior a totes elles (vegeu taula I.3).

De 1936 a 1975 la variació és lleugerament negativa per a Folgueroles (-0.01%), encara que ni de bon troç arriba a ser-ho tant com la de les àrees perifèriques de la comarca d'Osona.

Finalment, el conjunt del període 1860-1975 és escassament positiu per a Folgueroles (0.05%), que sembla que es mantingui en un terme mig entre la globalitat de l'àrea rural de la Plana de Vic (0.25%) i la de les zones del Lluçanès-Moianès (-0.30%) i el Collsacabra-Guilleries-Montseny (-0.36%) (vegeu taula I.3).

Taula I.1

Evolució de la població de Folgueroles
(Abans de 1348 - 1986)

| Any | Focs- cases- veïns- famílies | Habitants- Persones |
|------------------|---------------------------------------|------------------------|
| Abans de 1348 | 126 | --- |
| 1365 | 33 | --- |
| 1370 | 23 | --- |
| 1422 | 19 | --- |
| 1497 | 19 | --- |
| 1515 | 18 | --- |
| 1553 | 18 | --- |
| 1626 | 50 | 314 |
| 1687 | 79 | --- |
| 1708 | 81 | --- |
| 1716 | 82 | 401 |
| 1719 | 82 | 301 |
| 1719* | 82 | 405 |
| 1742 | 113 | --- |
| 1782 | 92 | 445 |
| 1787 | --- | 567 |
| 1819 | 93 | --- |
| 1830 | 97 | 160 |
| 1830* | --- | 610 |
| 1842 | 133 | 623 |
| 1849 | 129 | --- |
| 1857 | --- | 960 |
| 1860 | --- | 931 |
| 1873 | --- | 931 |
| 1877 | --- | 936 |
| 1887 | --- | 709 |
| 1897 | --- | 722 |
| 1900 | --- | 735 |
| 1910 | --- | 751 |
| 1920 | --- | 954 |
| 1920* | --- | 837 |
| 1923 | --- | 885 |
| 1930 | --- | 996 |
| 1936 | --- | 996 |
| 1939 | --- | 978 |
| 1940 | --- | 964 |
| 1950 | --- | 978 |
| 1960 | --- | 980 |
| 1965 | --- | 972 |
| 1970 | --- | 977 |
| 1975 | --- | 991 |
| 1981 | --- | 1010 |
| 1986 | --- | 1054 |

FONTS:

Per a abans de 1348: A. PLADEVALL, *La disminució de poblament a la Plana de Vich a mitjans del segle XIV*, AUSA, vol. IV, Vic: 1961-1963, p. 364.

Per a 1365: Ibidem; P. de BOFARULL, *Censo de Cataluña, ordenado en tiempo del Rey Don Pedro el Ceremonioso*, a Documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón, vol. XII, Barcelona, 1856, pp. 81, 82, 84, 130 i 132; i J. IGLESIES, *El fogatge de 1365-1370*, a Memorias de la real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, vol. XXXIV, Barcelona, 1962, p.273.

Per a 1370: A. PLADEVALL, *Apunts sobre Folgueroles*, inèdit.

Per a 1422: Ibidem.

Per a 1497: J. IGLESIES, *L'evolució demogràfica de la comarca de Vic*, a Mercat del Ram, Vic, 1965 i A. PLADEVALL, *Folgueroles, Osona i el Ripollès*, a Gran Geografia Comarcal de Catalunya, Vol. 1, Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1981.

Per a 1515: Ibidem i A. PLADEVALL, *Apunts sobre Folgueroles*, inèdit.

Per a 1553: J. IGLESIES, *El fogatge de 1553. Estudi i transcripció I*, Barcelona, 1979, p. 51 i 433.

Per a 1626: A. PLADEVALL, *Un cens de Catalunya de 1626, fins ara desconegut*, AUSA, vol. VII, Vic: 1972-1974, p. 137.

Per a 1687: A. PLADEVALL, *El bisbat de Vic entre els anys 1685 i 1688*, AUSA, vol. VIII, Vic: 1975-1979, p. 46.

Per a 1708: Fragment de la *Descripción y planta del Principado de Cataluña* feta per Josep Aparici, a J. IGLESIES, *Estadísticas de población de Catalunya. El primer vicenni del segle XVIII*, vol I, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1974, p. 58.

Per a 1716: *Cataluña Numerada en sus termes, en sus casas y personas*, a J. IGLESIES, *Estadísticas de población de Catalunya. El primer vicenni del segle XVIII*, 3 vols., Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1974 p.142.

Per a 1719: *Noticia del Principado de Cataluña dividido en Corregimientos con expresión de las Ciudades, Villas, Lugares y Quadras en sus confrontaciones y jurisdicciones y el numero de casa y Habitantes de ella*, a J. IGLESIES, *Estadísticas de población de Catalunya...*, pp. 707 i 809. Pierre Vilar atribueix les dades de *Noticia ...* a l'any 1718, vegeu Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. III, Barcelona: Edicions 62, 1987, p. 161.

Per a 1719*: El manuscrit del corregiment de Vic, que complementa el mapa del comte de Darnius, a J. IGLESIES, *Estadísticas de población de Catalunya...*, p. 1200.

Per a 1742: A. PLADEVALL, *Folgueroles* (inèdit), p. 5.

Per a 1782: E. JUNYENT, *La comarca de Vich en 1782*, AUSA, vol. III, Vic: 1958-1960, p.53.

Per a 1787: J. IGLESIES, *El cens del comte de Florida-blanca, 1787, part de Catalunya*, vol. I, Barcelona: 1969, p. 568.

Per a 1819: J. IGLESIES, *Indagaciones sobre la población de Cataluña en la primera mitad del siglo XIX*, a *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, vol. XXXVII, Barcelona, 1967, p. 457.

Per a 1830: *Ibidem*.

Per a 1830*: Xifra hipotètica de 610 habitants, que podria resultar de corregir el possible error de 160 habitants.

Per a 1842: *Ibidem*. i P. MADUZ, *Diccionario Geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones en Ultramar*, vol. 8, Madrid, 1847, p. 114.

Per a 1849: A. PLADEVALL, *Folgueroles* (inèdit), p.6.

Per a 1857: COMISION DE ESTADISTICA GENERAL DEL REINO, *Censo de la población de España, 1857*.

Per a 1860: ARXIU MUNICIPAL DE FOLGUEROLES: *Padró d'habitants, 1860*.

Per a 1873: INSTITUTO GEOGRAFICO Y ESTADISTICO: *Nomenclator de España, 1873*.

Per a 1877: A.M.F.: *Padró d'habitants, 1877*.

Per a 1887: A.M.F.: *Padró d'habitants, 1887*.

Per a 1897: DIRECCION GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRAFICO Y ESTADISTICO, *Censo de la población de España, 1897*.

Per a 1900, 1910 i 1920: A.M.F.: *Padró d'habitants (1900-1920)*. L'I.N.E. reconeix com a vàlid el nombre d'habitants del padró de 1920*.

Per a 1923: GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT DE LA PRESIDENCIA: *Moviments demogràfic i de població de Catalunya*, fascicle 2on. Servei Central d'Estadística, 1937.

Per a 1930: A.M.F.: *Padró d'habitants, 1930*.

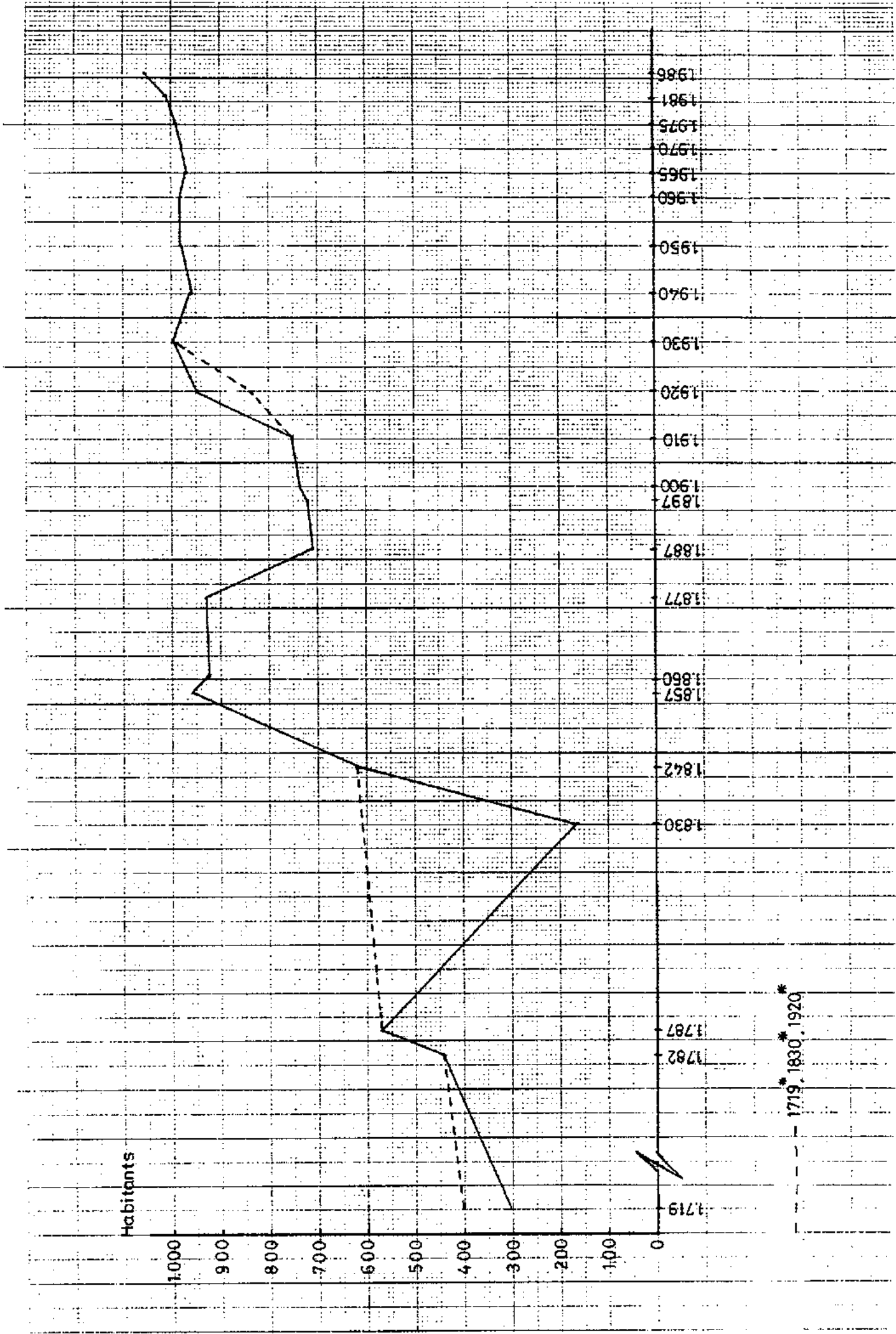
Per a 1936: GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT DE LA PRESIDENCIA: *Moviments demogràfic i de població de Catalunya*, fascicle 2on. Servei Central d'Estadística, 1937.

Per a 1939: A.M.F.: *Censo de habitantes a los efectos del racionamiento, 1939*.

Des de 1940 a 1986: A.M.F.: *Padró d'habitants (1940-1986)*. L'I.N.E. reconeix 918 habitants per al any 1950.

Nota: La població és la de fet.

GRÀFIC I.1 - Evolució de la població 1626 -1981



Taula I.2

Població: densitat i variació (1719-1986)

| Any | Població | Densitat (hab/km ²) | Diferència | Variació |
|---------------------------|----------|------------------------------------|------------|----------|
| 1626 | 314 | 28.6 | | |
| 1719 | 301 | 27.4 | | |
| 1719* | 405 | 36.8 | | |
| 1626-1719 (1626=100) | | | -13 | 95.8 |
| 1626-1719* (1626=100) | | | 91 | 129.0 |
| 1782 | 445 | 40.4 | | |
| 1719-1782 (1719=100) | | | 144 | 147.8 |
| 1719*-1782 (1719*=100) | | | 40 | 109.9 |
| 1787 | 567 | 51.5 | | |
| 1782-1787 (1782=100) | | | 122 | 127.4 |
| 1830 | 160 | 14.5 | | |
| 1830* | 610 | 55.4 | | |
| 1787-1830 (1787=100) | | | -407 | 28.2 |
| 1787-1830* (1787=100) | | | 43 | 107.6 |

Taula I.2 (continuació)

Població: densitat i variació (1719-1986)

| Any | Població | Densitat (hab/km ²) | Diferència | Variació |
|---------------------------|----------|------------------------------------|------------|----------|
| 1842 | 623 | 56.6 | 13 | 102.1 |
| 1830-1842 (1830=100) | | | 463 | 389.4 |
| 1830*-1842 (1830*=100) | | | 13 | 102.1 |
| 1860 | 931 | 84.6 | | |
| 1842-1860 (1842=100) | | | 308 | 149.4 |
| 1877 | 936 | 85.1 | 5 | 100.5 |
| 1860-1877 (1860=100) | | | 5 | 100.5 |
| 1887 | 709 | 64.4 | | |
| 1877-1887 (1877=100) | | | -227 | 75.7 |
| 1900 | 735 | 66.8 | | |
| 1887-1900 (1887=100) | | | 26 | 103.7 |
| 1910 | 751 | 68.3 | | |
| 1900-1910 (1900=100) | | | 16 | 102.2 |

Taula I.2 (continuació)

Població: densitat i variació (1719-1986)

| Any | Població | Densitat (hab/km ²) | Diferència | Variació |
|---------------------------|----------|------------------------------------|------------|----------|
| 1920 | 954 | 86.7 | | |
| 1920* | 837 | 76.1 | | |
| <hr/> | | | | |
| 1910-1920 (1910=100) | | | 203 | 127.0 |
| 1910-1920* (1910=100) | | | 86 | 111.4 |
| <hr/> | | | | |
| 1930 | 996 | 90.5 | | |
| <hr/> | | | | |
| 1920-1930 (1920=100) | | | 42 | 104.4 |
| 1920*-1930 (1920*=100) | | | 159 | 119.0 |
| <hr/> | | | | |
| 1940 | 964 | 87.6 | | |
| <hr/> | | | | |
| 1930-1940 (1930=100) | | | -32 | 96.8 |
| <hr/> | | | | |
| 1950 | 978 | 88.9 | | |
| <hr/> | | | | |
| 1940-1950 (1940=100) | | | 14 | 101.4 |
| <hr/> | | | | |
| 1960 | 980 | 89.1 | | |
| <hr/> | | | | |
| 1950-1960 (1950=100) | | | 2 | 100.2 |
| <hr/> | | | | |
| 1965 | 972 | 88.4 | | |
| <hr/> | | | | |
| 1960-1965 (1960=100) | | | -8 | 99.2 |
| <hr/> | | | | |

Taula I.2 (continuació)

Població: densitat i variació (1719-1986)

| Any | Població | Densitat (hab/km ²) | Diferència | Variació |
|-------------------------|----------|------------------------------------|------------|----------|
| 1970 | 977 | 88.8 | | |
| 1965-1970 (1965=100) | | | 5 | 100.5 |
| 1975 | 991 | 90.1 | | |
| 1970-1975 (1970=100) | | | 14 | 101.4 |
| 1981 | 1010 | 91.8 | | |
| 1975-1981 (1975=100) | | | 19 | 101.9 |
| 1986 | 1054 | 95.8 | | |
| 1981-1986 (1981=100) | | | 44 | 104.3 |

FONT: Elaboració pròpia a partir de la taula I.1. L'extensió territorial de Folgueroles és de 10.99 km², els quals han estat arrodonits a 11 km².

Taula I.3

Evolució de la població (1860-1975)

| Variació anual | Osona % | U.P. % | R.P. % | L.M. % | C.G. % | FOLG. % |
|----------------|---------|--------|--------|--------|--------|---------|
| 1860-1900 | -0.17 | 0.13 | -0.01 | -0.80 | -0.70 | -0.52 |
| 1900-1936 | 0.80 | 0.87 | 0.72 | 0.70 | 0.67 | 0.98 |
| 1936-1975 | 1.05 | 2.05 | 0.07 | -0.61 | -0.89 | -0.01 |
| 1860-1975 | 0.60 | 1.30 | 0.25 | -0.30 | -0.36 | 0.05 |

FONTS: Elaboració pròpia a partir de:

Per a Osona, U.P., R.P., L.M. i C.G.: ROQUER, S. i VILA, A.: La població d'Osona. Evolució i estructura, Vic: Eumo, 1981, p. 71.

Per a Folgueroles: A.M.F.: Padró d'habitants (1860, 1900 i 1975) i GENERALITAT DE CATALUNYA DEPARTAMENT DE PRESIDENCIA: Moviments demogràfic i de població de Catalunya (1936).

U.P. = Area urbana de la Plana de Vic.
 R.P. = Area rural de la Plana de Vic.
 L.M. = Lluçanès-Moianès.
 C.G. = Collsacabra-Guillerics-Montseny.
 Folg. = Folgueroles.

II. MATRIMONIS

Aquest capítol ens mostra l'evolució dels matrimonis a Folgueroles des de 1656 fins a 1980, segons el sexe i el lloc de procedència dels cònjuges, per tal de conèixer la distribució geogràfica dels enllaços matrimonials de la població folguerolensa.

L'evolució dels matrimonis folguerolencs és constant i progressiva, amb alts i baixos (és una població poc nombrosa), des de 1656 fins a 1800. En arribar al segle XIX, reflecteixen carament les èpoques d'agitació político-social, que hi tingueren lloc, les quals afectaren greument l'economia del país. Les crestes amunt i avall són molt més pronunciades que a la resta del període estudiat, exceptuant 1976-1980 (vegeu gràfic II.1 i taula II.1).

Els cims més alts (tret de 1976-1980) els trobem al segle XIX: 1811-1815 (després de la invasió francesa), 1851-1855 (després de la guerra dels matiners) i 1871-1875.

Les grans davallades tenen lloc en els quinquennis següents: 1701-1705 (inici de la guerra de Successió), 1831-1835 (inici de la primera guerra carlina), 1931-1940 (guerra civil) i 1966-1970.

Com era d'esperar, en la majoria de matrimonis registrats a Folgueroles, almenys un dels cònjuges és nascut al poble (vegeu taula II.3). Els matrimonis formats per persones forasteres són mínims, només superen el 20% en els períodes: 1656-1660, 1891-1920 i 1951-1980. Cal mencionar la dècada de 1971-1980, en la que les parelles de contraents ambdós de fora del municipi són majoria (51.6%). Aquest fet té lloc després de la restauració de l'ermita romànica de la Damunt, la qual és vista per moltes parelles de la comarca com un indret adient per a la celebració de llur matrimoni.

En desglossar per sexes els matrimonis, en els quals un dels contraents és de Folgueroles, ens adonem que el nombre de dones és superior al d'homes de 1656 a 1710 i que els homes superen les dones de 1711 a 1920. A la dècada dels anys vint tornen a sobresortir les dones i a la dels trenta els homes. A partir de 1941 i fins a 1980 les dones un cop més són majoria respecte als homes (vegeu taula II.4).

Així, la majoria de contraents, en alguns períodes la gran majoria, són nascuts a Folgueroles. Malgrat tot, hi ha dècades en les que els cònjuges procedents de fora del municipi són majoria: 1661-1670, 1691-1700, 1901-1910, 1951-1960 i 1971-1980. Cal mencionar especialment la dècada 1971-1980, la qual dona un 73.2% de persones nascudes fora de Folgueroles (vegeu taula II.5).

En contemplar com un tot el període estudiat (1656-1980) resulta que el 58.7% dels cònjuges són nascuts a Folgueroles i el 41.3% provenen de fora del municipi. Per sexes, els cònjuges masculins són nascuts majoritàriament a Folgueroles (52.7%); per tant són les dones sobretot (53.8%), les que canvien de municipi per causa de matrimoni (vegeu gràfic II.2). Aquesta circumstància, però, no es dona sempre de forma constant, sinó que ambdós sexes es relleven segons les èpoques. Així, de 1656-1660 fins a 1701-1710 les dones contraents procedeixen majoritàriament de Folgueroles. En canvi, de 1711-1720 fins a 1911-1920 són majoria els homes folguerolencs. Les dones nascudes a Folgueroles tornen a prendre el relleu a partir de la dècada de 1921-1930 i mantindran la majoria fins a 1871-1980, exceptuant 1931-1940 (vegeu taula II.6 i apèndix: gràfics II.4-II.33).

En el conjunt del període estudiat (1656-1980) l'àrea rural de la Plana de Vic és la zona que aporta més contraents (35.4%) a celebrar llurs matrimonis a Folgueroles, deixant de banda els nascuts a aquest municipi. És seguida per: l'àrea urbana i semiurbana de la Plana de Vic (25.9%), el Collsacabra-Guillerics-Montseny (14.2%), les comarques limítrofes d'Osona (10.7%), el Lluçanès-Moianès (5.9%), la resta del Principat (5.3%), la resta de l'Estat Espanyol (2.2%) i altres indrets (0.5%) (vegeu gràfic II.3).

Cal indicar que aquí, com en la resta de l'estudi demogràfic, hem utilitzat la divisió de la comarca d'Osona per àrees feta per S. Roquer¹, a fi de poder establir comparances, si s'escauen. Aquest aclariment el creiem necessari, perquè en la major part de l'època estudiada (1656-1980) no és correcte parlar d'àrea urbana i semiurbana, ja que només a partir de la segona meitat del segle XIX amb la industrialització de la conca del Ter tindrà sentit aquesta divisió de la Plana de Vic. Semblantment, avui (1990) la denominació d'àrea rural de la Plana de Vic, només té significació geogràfica, puix que els pobles que la formen tots estan més o menys urbanitzats, ja no depenen de l'agricultura sinó de la indústria.

Els municipis d'Osona, que més es destaquen en el conjunt del període estudiat (1656-1980) en llur aportació de nuvis procedents de fora de Folgueroles als llibres matrimonials són els següents: Vic (4.7%), Sant Julià de Vilatorrada (3.9%), Tavernoles (3.3%), Calldetenes (2.5%), Gurb de la Plana (2.3%), Vilanova de Sau (2.2%) i Roda de Ter (1.9%).

Les comarques limítrofes d'Osona que més sobresurten són El Ripollès (0.9%) i La Selva (0.9%), seguides de: La Garrotxa (0.8%), El Berguedà (0.7%), El Vallès Oriental (0.6%) i El Bages (0.5%) (vegeu taula II.7).

La distribució de zones de procedència per dècades, ens confirma la prioritat de l'anomenada àrea rural de la Plana de Vic, seguida de l'àrea urbana i semiurbana de la Plana de Vic, la qual supera aquella en determinades dècades: 1656-

¹ Roquer, S. i Vila, A. La població d'Osona. Evolució i estructura. Vic: Eumo, 1981.

1660, 1661-1670, 1701-1710, 1751-1760, 1851-1860, 1961-1970 i 1971-1980. S'igualen en la de 1791-1800 (vegeu taula II.8).

La zona del Collsacabra-Guillerries-Montseny és la que segueix en importància després de les dues de la Plana de Vic. Els municipis, que sobresurten són els mateixos, que hem esmentat, en tractar la globalitat del període estudiat.²

Cal destacar la importància que el municipi de Vic adquireix en les dues darreres dècades (1961-1970 i 1971-1980), el qual arriba a superar Folgueroles en la de 1971-1980), que fins aquest moment havia estat majoritari. La raó d'aquest increment és l'atracció que l'ermita de la Damunt tingué, i encara té, per a moltes parelles forànies.

Així, la majoria de contraents procedeixen de la Plana de Vic en totes les dècades, excepte la de 1881-1890 (41.4%). En conseqüència, si hi sumem els nuvis, que provenen de les zones perifèriques de la comarca, resulta que la gran majoria de cònjuges són d'Osona, només una petita part és nascuda fora de la comarca (vegeu apèndix: taules I.11-I.33).

La distribució per dècades i àrees geogràfiques segons el sexe dels cònjuges procedents de fora de Folgueroles no és significativa (vegeu apèndix: gràfics I.34-I.44).

En resum, els cònjuges registrats en els llibres de matrimonis de Folgueroles són majoritàriament del mateix poble. Per sexes, entre els nuvis nascuts a Folgueroles, les dones són majoria a la segona meitat del segle XVII i els homes durant els segles XVIII i XIX fins a començaments del segle XX. D'aleshores ençà ambdós sexes s'alternen mútuament. Per tant, són les dones, qui principalment canvien de residència per causa matrimonial.

L'àrea rural de la Plana de Vic és la zona d'on procedeix la major part de contraents nascuts fora del poble. Els municipis, que més sobresurten, són els limítrofes a Folgueroles, exceptuant Sant Sadurní d'Osormort i incloent-hi Vilanova de Sau i Roda de Ter. Els dos darrers en són molt aprop, encara que no hi fronteregin.

² Per a més informació vegeu apèndix: taules II.34-II.66

Taula II.1

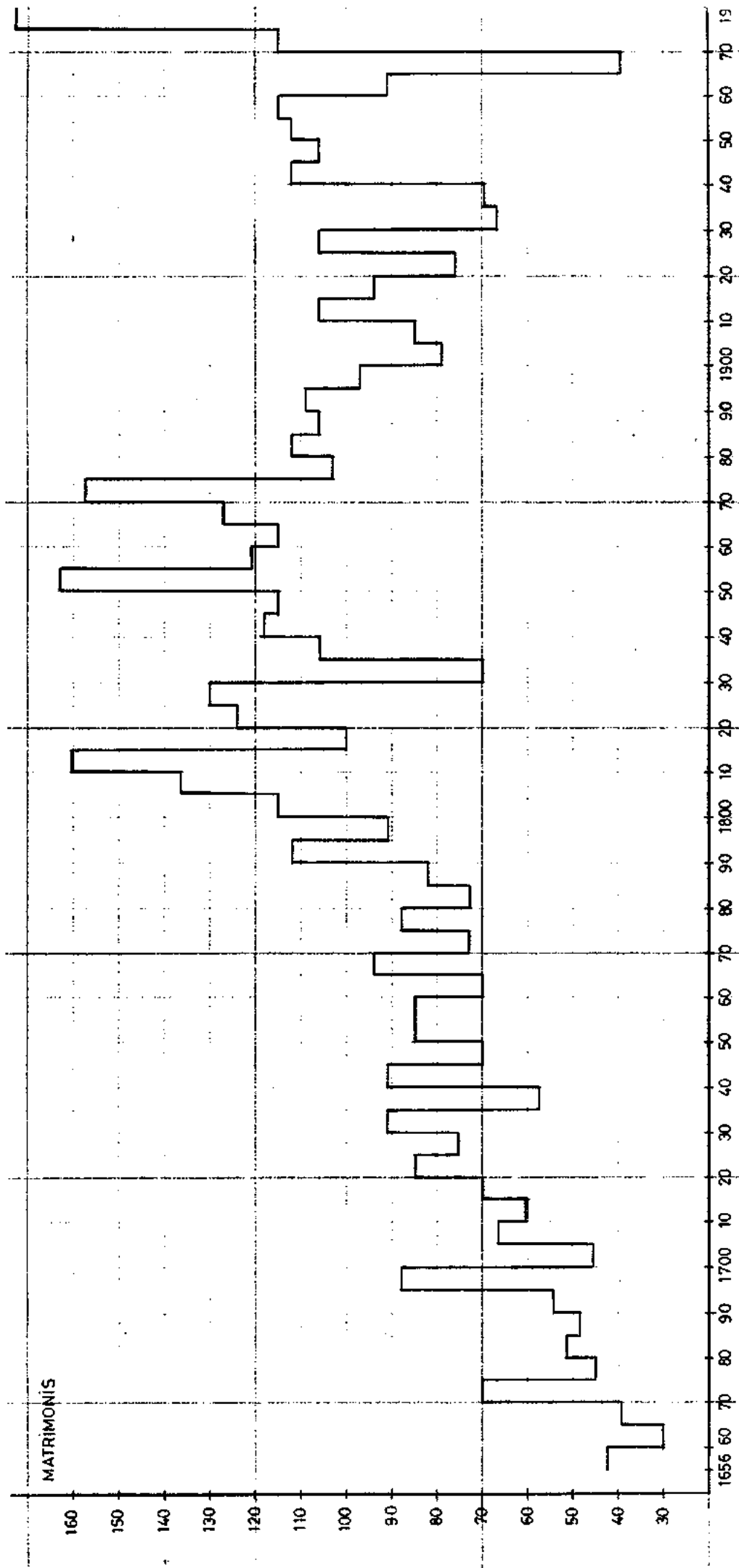
Evolució dels matrimonis,
(1655-1980)

(Període base: 1816-1820=100)

| Quin- quennis | Matri- monis | Quin- quennis | Matri- monis | Quin- quennis | Matri- monis |
|------------------|-----------------|------------------|-----------------|------------------|-----------------|
| 1656-1660 | 42.4 | 1766-1770 | 93.9 | 1876-1880 | 103.0 |
| 1661-1665 | 30.3 | 1771-1775 | 72.7 | 1881-1885 | 112.1 |
| 1666-1670 | 39.4 | 1776-1780 | 87.9 | 1886-1890 | 106.1 |
| 1671-1675 | 69.7 | 1781-1785 | 72.7 | 1891-1895 | 109.1 |
| 1676-1680 | 45.4 | 1786-1790 | 81.8 | 1896-1900 | 97.0 |
| 1681-1685 | 51.5 | 1791-1795 | 112.1 | 1901-1905 | 78.8 |
| 1686-1690 | 48.5 | 1796-1800 | 90.9 | 1906-1910 | 84.8 |
| 1691-1695 | 54.5 | 1801-1805 | 115.1 | 1911-1915 | 106.1 |
| 1696-1700 | 87.9 | 1806-1810 | 136.4 | 1916-1920 | 93.9 |
| 1701-1705 | 45.5 | 1811-1815 | 160.6 | 1921-1925 | 75.7 |
| 1706-1710 | 66.7 | 1816-1820 | 100.0 | 1926-1930 | 106.1 |
| 1711-1715 | 60.6 | 1821-1825 | 124.2 | 1931-1935 | 66.7 |
| 1716-1720 | 69.7 | 1826-1830 | 130.3 | 1936-1940 | 69.7 |
| 1721-1725 | 84.8 | 1831-1835 | 69.7 | 1941-1945 | 112.1 |
| 1726-1730 | 75.7 | 1836-1840 | 106.1 | 1946-1950 | 106.1 |
| 1731-1735 | 90.9 | 1841-1845 | 118.2 | 1951-1955 | 112.1 |
| 1736-1740 | 57.6 | 1846-1850 | 115.1 | 1956-1960 | 115.1 |
| 1741-1745 | 90.9 | 1851-1855 | 163.6 | 1961-1965 | 90.9 |
| 1746-1750 | 70.0 | 1856-1860 | 121.2 | 1966-1970 | 39.4 |
| 1751-1755 | 84.8 | 1861-1865 | 115.1 | 1971-1975 | 115.1 |
| 1756-1760 | 84.8 | 1866-1870 | 127.3 | 1976-1980 | 172.7 |
| 1761-1765 | 69.7 | 1871-1875 | 157.6 | | |

FONTS: Elaboració pròpia a partir de:

A.P.F.: Llibres de matrimonis (1656-1890)
i A.M.F.: Llibres de matrimonis (1876-1980). El nombre de matrimonis, que dóna el registre civil, no coincideix amb el resultat del registre parroquial durant el període de 1876 a 1890, raó per la qual el nombre de matrimonis per a cada un d'aquests anys ha estat calculat tenint en compte ambdós registres.



GRÀFIC II A - EVOLUCIÓ DELS MATRIMONIS A FOLGUEROLES, 1656-1980
(Període base 1816 - 1820 = 100)

Taula II.2

Evolució dels matrimonis
segons el lloc de procedència³ de les parelles
(1656-1980)

| Any | Ambdos de Folgueroles | L'home de Folgueroles | La dona de Folgueroles | Cap dels dos de Folgueroles | No consta o no s'enten el lloc ⁴ | Total parelles |
|------|-----------------------|-----------------------|------------------------|-----------------------------|---|----------------|
| 1656 | 3 | 2 | 1 | - | 1 | 7 |
| 1657 | 1 | - | 2 | 1 | - | 4 |
| 1658 | - | - | - | 1 | - | 1 |
| 1659 | - | - | 1 | 1 | - | 2 |
| 1660 | - | - | - | - | - | - |
| 1661 | - | - | - | - | - | - |
| 1662 | - | - | - | - | - | - |
| 1663 | - | - | 4 | - | - | 4 |
| 1664 | - | - | 2 | 1 | - | 3 |
| 1665 | - | 2 | - | - | 1 | 3 |
| 1666 | - | - | - | - | 2 | 2 |
| 1667 | - | - | 1 | - | - | 1 |
| 1668 | - | 1 | - | 1 | - | 2 |
| 1669 | 1 | 1 | 1 | - | 1 | 4 |
| 1670 | - | - | 3 | - | 1 | 4 |
| 1671 | - | - | 4 | - | - | 4 |
| 1672 | 2 | 1 | 1 | 1 | - | 5 |
| 1673 | 1 | 1 | - | - | - | 2 |
| 1674 | 1 | 2 | 1 | 1 | - | 5 |
| 1675 | - | 3 | 3 | 1 | - | 7 |
| 1676 | 1 | - | 3 | - | - | 4 |
| 1677 | - | 1 | 2 | - | - | 3 |
| 1678 | - | 1 | - | 1 | - | 2 |
| 1679 | 2 | 1 | 2 | - | - | 5 |
| 1680 | - | - | 1 | - | - | 1 |
| 1681 | 2 | - | 2 | 1 | - | 5 |
| 1682 | 1 | 2 | 2 | - | - | 5 |
| 1683 | 1 | 1 | 1 | - | - | 3 |
| 1684 | - | - | - | 1 | - | 1 |
| 1685 | - | 1 | 1 | 1 | - | 3 |
| 1686 | 1 | 1 | 2 | - | - | 4 |
| 1687 | 2 | 1 | - | 2 | - | 5 |
| 1688 | 2 | 1 | - | - | - | 3 |

³ Sempre que ha estat possible, s'ha computat la naturalesa (lloc de naixement) dels cònjuges i no el veïnatge. Es dona la circumstància, però, que en determinats casos els llibres del registre parroquial només esmenten el lloc on habita l'individu contraent en aquell moment. Abans de donar el cas per perdut, heu preferit recollir aquesta informació i donar-la com a vàlida.

⁴ No consta o no s'enten el lloc de procedència d'un o d'ambos cònjuges.

Taula II.2 (continuació)

| Any | Ambdos de Folgue-rols | L'home de Folgue-rols | La dona de Folgue-rols | Cap dels dos de Folgue-rols | No consta o no s'enten el lloc | Total parelles |
|------|-----------------------|-----------------------|------------------------|-----------------------------|--------------------------------|----------------|
| 1689 | 1 | - | 1 | - | - | 2 |
| 1690 | - | - | 2 | - | - | 2 |
| 1691 | - | - | - | - | - | - |
| 1692 | - | - | 1 | - | - | 1 |
| 1693 | 1 | 1 | 6 | 1 | - | 9 |
| 1694 | 1 | 2 | 1 | 1 | - | 5 |
| 1695 | - | 2 | 1 | - | - | 3 |
| 1696 | - | 3 | 3 | - | - | 6 |
| 1697 | - | - | 2 | - | - | 2 |
| 1698 | - | 5 | 6 | 2 | - | 13 |
| 1699 | 1 | 1 | 1 | 1 | - | 4 |
| 1700 | 1 | 3 | - | - | - | 4 |
| 1701 | - | 2 | - | - | - | 2 |
| 1702 | 1 | 1 | 2 | - | - | 4 |
| 1703 | 1 | - | 2 | - | - | 3 |
| 1704 | - | - | - | - | - | - |
| 1705 | 1 | 2 | 2 | 1 | - | 6 |
| 1706 | - | 1 | 1 | - | - | 2 |
| 1707 | 2 | - | 3 | - | - | 5 |
| 1708 | 2 | - | 4 | - | - | 6 |
| 1709 | - | - | 2 | - | - | 2 |
| 1710 | 4 | - | 2 | - | 1 | 7 |
| 1711 | 3 | 4 | 1 | 1 | 1 | 10 |
| 1712 | - | - | 3 | - | - | 3 |
| 1713 | - | 3 | - | - | - | 3 |
| 1714 | - | 1 | 1 | - | - | 2 |
| 1715 | - | 2 | - | - | - | 2 |
| 1716 | 1 | - | 1 | 1 | - | 3 |
| 1717 | 1 | - | 1 | - | - | 2 |
| 1718 | 2 | 2 | 2 | - | - | 6 |
| 1719 | 2 | 3 | 3 | - | - | 8 |
| 1720 | 1 | - | 2 | 1 | - | 4 |
| 1721 | 1 | 3 | 1 | - | - | 5 |
| 1722 | 3 | 2 | 2 | - | - | 7 |
| 1723 | 4 | 2 | - | - | - | 6 |
| 1724 | 1 | 1 | 1 | - | - | 3 |
| 1725 | 4 | 2 | - | 1 | - | 7 |
| 1726 | 2 | - | 2 | - | - | 4 |
| 1727 | 6 | 4 | 3 | - | - | 13 |
| 1728 | 2 | 1 | 1 | - | - | 4 |
| 1729 | - | 1 | 2 | - | - | 3 |
| 1730 | - | - | 1 | - | - | 1 |
| 1731 | 4 | 4 | - | 2 | - | 10 |
| 1732 | 1 | 4 | 3 | - | - | 8 |
| 1733 | 2 | - | 3 | 1 | - | 6 |
| 1734 | - | 3 | 2 | 1 | - | 6 |
| 1735 | - | - | - | - | - | - |
| 1736 | - | 1 | 1 | - | - | 2 |
| 1737 | - | 3 | 1 | - | - | 4 |

Taula II.2 (continuació)

| Any | Ambdós de Folgueroles | L'home de Folgueroles | La dona de Folgueroles | Cap dels dos de Folgueroles | No consta o no s'enten el lloc | Total parelles |
|------|-----------------------|-----------------------|------------------------|-----------------------------|--------------------------------|----------------|
| 1738 | 2 | - | 2 | - | - | 4 |
| 1739 | 3 | 2 | - | - | - | 5 |
| 1740 | 2 | 1 | 1 | - | - | 4 |
| 1741 | 1 | 3 | 2 | - | - | 6 |
| 1742 | 1 | 2 | 1 | - | - | 4 |
| 1743 | 3 | 2 | 3 | - | - | 8 |
| 1744 | - | 4 | 2 | - | - | 6 |
| 1745 | 3 | 1 | 2 | - | - | 6 |
| 1746 | 1 | - | - | - | - | 1 |
| 1747 | 1 | 3 | 4 | - | - | 8 |
| 1748 | 3 | 2 | - | 1 | - | 6 |
| 1749 | 1 | 2 | 1 | - | - | 4 |
| 1750 | 3 | 1 | - | - | - | 4 |
| 1751 | 5 | - | - | - | - | 5 |
| 1752 | 1 | - | 1 | - | - | 2 |
| 1753 | - | 1 | 1 | - | - | 2 |
| 1754 | 2 | 5 | 1 | - | - | 8 |
| 1755 | 4 | 5 | 2 | - | - | 11 |
| 1756 | 3 | 2 | 2 | - | - | 7 |
| 1757 | - | 4 | 2 | - | - | 6 |
| 1758 | - | 1 | 1 | - | - | 2 |
| 1759 | 1 | 2 | 2 | 1 | - | 6 |
| 1760 | 5 | 1 | 1 | - | - | 7 |
| 1761 | 2 | 1 | 1 | - | - | 4 |
| 1762 | 3 | 1 | - | - | - | 4 |
| 1763 | 2 | 4 | - | 1 | - | 7 |
| 1764 | 1 | 1 | 3 | - | - | 5 |
| 1765 | 1 | - | 2 | - | - | 3 |
| 1766 | 5 | 2 | 2 | 1 | - | 10 |
| 1767 | 3 | 1 | - | - | - | 4 |
| 1768 | 2 | 2 | 2 | - | - | 6 |
| 1769 | 1 | 3 | 1 | - | - | 5 |
| 1770 | 4 | 2 | - | - | - | 6 |
| 1771 | 1 | 3 | 1 | - | - | 5 |
| 1772 | 2 | 1 | - | 1 | 1 | 5 |
| 1773 | 2 | 2 | - | - | - | 4 |
| 1774 | 3 | - | - | - | - | 3 |
| 1775 | 3 | 3 | - | 1 | - | 7 |
| 1776 | 3 | 4 | 4 | 1 | - | 12 |
| 1777 | 2 | - | 1 | - | - | 3 |
| 1778 | - | 3 | 1 | 1 | - | 5 |
| 1779 | 1 | 2 | 2 | - | - | 5 |
| 1780 | 2 | 1 | 1 | - | - | 4 |
| 1781 | 3 | 1 | 1 | - | - | 5 |
| 1782 | 1 | - | 2 | - | - | 3 |
| 1783 | 2 | - | - | - | - | 2 |
| 1784 | 1 | 2 | 1 | - | - | 4 |
| 1785 | 4 | 5 | - | 1 | - | 10 |
| 1786 | 1 | 2 | 2 | 1 | - | 6 |

Taula II.2 (continuació)

| Any | Ambdos de Folgue-roles | L'home de Folgue-roles | La dona de Folgue-roles | Cap dels dos de Folgue-roles | No consta o no s'enten el lloc | Total parelles |
|------|------------------------|------------------------|-------------------------|------------------------------|--------------------------------|----------------|
| 1787 | - | - | 2 | - | - | 2 |
| 1788 | 2 | - | - | 1 | - | 3 |
| 1789 | 6 | 3 | 1 | - | - | 10 |
| 1790 | 1 | 2 | 3 | - | - | 6 |
| 1791 | 3 | 1 | 4 | - | - | 8 |
| 1792 | 2 | 5 | 2 | 1 | - | 10 |
| 1793 | - | 3 | 1 | - | - | 4 |
| 1794 | 2 | 1 | 2 | 1 | - | 6 |
| 1795 | 5 | 3 | 1 | - | - | 9 |
| 1796 | 1 | 6 | - | - | - | 7 |
| 1797 | 3 | - | 4 | - | - | 7 |
| 1798 | 3 | 3 | 2 | - | - | 8 |
| 1799 | 2 | - | 2 | 1 | - | 5 |
| 1800 | 3 | - | - | - | - | 3 |
| 1801 | 2 | 2 | 1 | 1 | - | 6 |
| 1802 | 5 | - | 3 | - | - | 8 |
| 1803 | 1 | 1 | 3 | 1 | - | 6 |
| 1804 | 3 | 1 | - | - | - | 4 |
| 1805 | 6 | 5 | 3 | - | - | 14 |
| 1806 | 3 | 4 | 2 | 1 | - | 10 |
| 1807 | 3 | 4 | - | - | - | 7 |
| 1808 | - | - | - | 1 | - | 1 |
| 1809 | 1 | 2 | - | - | - | 3 |
| 1810 | 14 | 4 | 6 | - | - | 24 |
| 1811 | 4 | 4 | - | - | - | 8 |
| 1812 | 11 | 7 | 9 | - | - | 27 |
| 1813 | 5 | 4 | 1 | 1 | - | 11 |
| 1814 | 3 | 1 | 1 | - | - | 5 |
| 1815 | - | 1 | 1 | - | - | 2 |
| 1816 | 2 | - | 2 | - | - | 4 |
| 1817 | 1 | 2 | - | 1 | - | 4 |
| 1818 | 3 | 1 | 2 | - | - | 6 |
| 1819 | 4 | 5 | 2 | - | - | 11 |
| 1820 | 3 | 1 | 2 | 2 | - | 8 |
| 1821 | 3 | 1 | 1 | 2 | - | 7 |
| 1822 | 5 | 4 | 1 | - | - | 10 |
| 1823 | 7 | 4 | 1 | - | - | 12 |
| 1824 | 7 | 2 | 1 | - | - | 10 |
| 1825 | - | - | 1 | 1 | - | 2 |
| 1826 | 1 | 4 | 2 | 1 | - | 8 |
| 1827 | 4 | 2 | 1 | 1 | - | 8 |
| 1828 | 6 | 4 | 1 | 1 | - | 12 |
| 1829 | 4 | 2 | - | 1 | - | 7 |
| 1830 | 3 | 4 | 1 | - | - | 8 |
| 1831 | 5 | 1 | - | - | - | 6 |
| 1832 | 3 | 2 | - | - | - | 5 |
| 1833 | 3 | 3 | - | - | - | 6 |
| 1834 | 2 | 1 | - | - | - | 3 |
| 1835 | 3 | - | - | - | - | 3 |

Taula II.2 (continuació)

| Any | Ambdos de Folgueroles | L'home de Folgueroles | La dona de Folgueroles | Cap dels dos de Folgueroles | No consta o no s'enten el lloc | Total parelles |
|------|-----------------------|-----------------------|------------------------|-----------------------------|--------------------------------|----------------|
| 1836 | - | - | 1 | - | - | 1 |
| 1837 | 3 | 3 | 6 | 1 | - | 13 |
| 1838 | 2 | 4 | 5 | - | - | 11 |
| 1839 | - | 3 | 1 | - | - | 4 |
| 1840 | - | 5 | - | 1 | - | 6 |
| 1841 | 1 | 1 | 3 | - | - | 5 |
| 1842 | 2 | 4 | - | 1 | - | 7 |
| 1843 | 5 | 9 | 2 | 1 | - | 17 |
| 1844 | 1 | 1 | 1 | - | - | 3 |
| 1845 | 2 | 1 | 1 | 3 | - | 7 |
| 1846 | 1 | 3 | - | - | - | 4 |
| 1847 | 2 | 7 | 3 | 2 | - | 14 |
| 1848 | 2 | 2 | 4 | - | - | 8 |
| 1849 | 2 | 1 | - | 1 | - | 4 |
| 1850 | 2 | 2 | 3 | 1 | - | 8 |
| 1851 | 10 | 5 | 2 | 2 | - | 19 |
| 1852 | 6 | 5 | - | 2 | - | 13 |
| 1853 | 1 | 3 | 3 | - | - | 7 |
| 1854 | 3 | 3 | - | 1 | - | 7 |
| 1855 | 1 | 6 | 1 | - | - | 8 |
| 1856 | 1 | 4 | - | 1 | - | 6 |
| 1857 | 2 | 2 | - | 1 | - | 5 |
| 1858 | 1 | - | 3 | 2 | - | 6 |
| 1859 | 2 | 6 | 3 | 3 | - | 14 |
| 1860 | 3 | 2 | 1 | 3 | - | 9 |
| 1861 | 1 | 4 | 1 | 2 | - | 8 |
| 1862 | 7 | 3 | - | 5 | - | 15 |
| 1863 | 1 | 1 | 1 | - | - | 3 |
| 1864 | - | 5 | - | - | - | 5 |
| 1865 | 1 | 1 | 4 | - | 1 | 7 |
| 1866 | 2 | 2 | 2 | 1 | - | 7 |
| 1867 | 2 | 4 | 2 | 1 | - | 9 |
| 1868 | 4 | 2 | 2 | 2 | - | 10 |
| 1869 | 1 | 4 | 2 | - | - | 7 |
| 1870 | 2 | 4 | 1 | 2 | - | 9 |
| 1871 | 7 | 4 | 1 | 2 | - | 14 |
| 1872 | 5 | 3 | 2 | - | - | 10 |
| 1873 | 4 | 2 | - | 1 | - | 7 |
| 1874 | 8 | 5 | - | - | - | 13 |
| 1875 | 4 | 3 | 1 | - | - | 8 |
| 1876 | - | 2 | 3 | 2 | - | 7 |
| 1877 | 2 | 3 | - | 3 | - | 8 |
| 1878 | 2 | 1 | 1 | 2 | - | 6 |
| 1879 | 6 | 2 | 1 | 1 | - | 10 |
| 1880 | - | - | 1 | 2 | - | 3 |
| 1881 | 1 | 4 | 2 | - | - | 7 |
| 1882 | 1 | - | 1 | - | - | 2 |
| 1883 | 2 | 4 | - | - | - | 6 |
| 1884 | 1 | 5 | - | 3 | - | 9 |

Taula II.2 (continuació)

| Any | Ambdos de Folgueroles | L'home de Folgueroles | La dona de Folgueroles | Cap dels dos de Folgueroles | No consta o no s'enten el lloc | Total parelles |
|------|-----------------------|-----------------------|------------------------|-----------------------------|--------------------------------|----------------|
| 1885 | 2 | 3 | 4 | 4 | - | 13 |
| 1886 | 3 | 6 | 3 | 4 | - | 16 |
| 1887 | 2 | 3 | - | - | - | 5 |
| 1888 | 1 | 1 | - | 1 | - | 3 |
| 1889 | 2 | 2 | 2 | 1 | - | 7 |
| 1890 | 1 | 1 | 1 | 1 | - | 4 |
| 1891 | 2 | 5 | - | - | - | 7 |
| 1892 | 1 | 1 | 2 | 1 | - | 5 |
| 1893 | - | 2 | 2 | 1 | - | 5 |
| 1894 | 4 | 1 | - | 2 | - | 7 |
| 1895 | 2 | 7 | 1 | 2 | - | 12 |
| 1896 | 4 | 1 | 1 | 1 | - | 7 |
| 1897 | 1 | - | 3 | 4 | - | 8 |
| 1898 | 1 | 2 | - | - | - | 3 |
| 1899 | 1 | 4 | - | 1 | - | 6 |
| 1900 | 5 | - | - | 3 | - | 8 |
| 1901 | 2 | 1 | 1 | 2 | - | 6 |
| 1902 | - | 2 | 1 | 2 | - | 5 |
| 1903 | 1 | 2 | 1 | - | - | 4 |
| 1904 | - | 1 | 2 | 2 | - | 5 |
| 1905 | - | 1 | 3 | 2 | - | 6 |
| 1906 | 3 | 2 | - | 1 | - | 6 |
| 1907 | 2 | 1 | 2 | 1 | - | 6 |
| 1908 | 2 | - | - | 2 | - | 4 |
| 1909 | - | 4 | - | 2 | - | 6 |
| 1910 | 2 | 3 | 1 | - | - | 6 |
| 1911 | 3 | 6 | 1 | 3 | - | 13 |
| 1912 | - | - | - | 4 | - | 4 |
| 1913 | 3 | 3 | 1 | 2 | - | 9 |
| 1914 | - | 3 | 3 | - | - | 6 |
| 1915 | 2 | - | - | 1 | - | 3 |
| 1916 | 2 | 1 | 1 | 5 | - | 9 |
| 1917 | 3 | 1 | 2 | - | - | 6 |
| 1918 | 2 | 3 | 2 | - | - | 7 |
| 1919 | 2 | 2 | 1 | - | - | 5 |
| 1920 | 2 | 1 | - | 1 | - | 4 |
| 1921 | 3 | - | 1 | - | - | 4 |
| 1922 | 3 | 2 | 2 | 1 | - | 8 |
| 1923 | - | 3 | - | - | - | 3 |
| 1924 | 2 | - | - | 1 | - | 3 |
| 1925 | 2 | 1 | 2 | 2 | - | 7 |
| 1926 | 1 | - | 6 | 3 | - | 10 |
| 1927 | 2 | 3 | 1 | - | - | 6 |
| 1928 | 1 | 5 | 4 | 1 | - | 11 |
| 1929 | 2 | 1 | 2 | - | - | 5 |
| 1930 | 1 | 1 | 1 | - | - | 3 |
| 1931 | - | 2 | - | 2 | - | 4 |
| 1932 | 2 | 1 | - | - | - | 3 |
| 1933 | 2 | 1 | 2 | 1 | - | 6 |

Taula II.2 (continuació)

| Any | Ambdós de Folgueroles | L'home de Folgueroles | La dona de Folgueroles | Cap dels dos de Folgueroles | No consta o no s'enten el lloc | Total parelles |
|------|-----------------------|-----------------------|------------------------|-----------------------------|--------------------------------|----------------|
| 1934 | 2 | 1 | 1 | - | - | 4 |
| 1935 | 3 | 2 | - | - | - | 5 |
| 1936 | 4 | - | 2 | 1 | - | 7 |
| 1937 | 3 | 3 | - | - | - | 6 |
| 1938 | - | - | - | - | - | - |
| 1939 | 2 | 1 | 4 | 1 | - | 8 |
| 1940 | - | 1 | 1 | - | - | 2 |
| 1941 | 3 | 3 | 2 | 3 | - | 11 |
| 1942 | 1 | 2 | - | 1 | - | 4 |
| 1943 | 3 | - | 4 | - | - | 7 |
| 1944 | 1 | 2 | 3 | 1 | - | 7 |
| 1945 | 2 | 1 | 3 | 2 | - | 8 |
| 1946 | - | 2 | 3 | 2 | - | 7 |
| 1947 | 3 | 2 | 1 | 4 | - | 10 |
| 1948 | 1 | 1 | 2 | - | - | 4 |
| 1949 | 4 | 2 | 1 | - | - | 7 |
| 1950 | 1 | 4 | 2 | - | - | 7 |
| 1951 | - | 2 | 4 | - | - | 6 |
| 1952 | - | 5 | 3 | - | - | 8 |
| 1953 | 1 | 2 | 2 | 4 | - | 9 |
| 1954 | 1 | 2 | 4 | 2 | - | 9 |
| 1955 | 3 | 1 | - | 1 | - | 5 |
| 1956 | 2 | 3 | 2 | 3 | - | 10 |
| 1957 | 1 | 1 | 2 | 2 | - | 6 |
| 1958 | - | 3 | 2 | 2 | - | 7 |
| 1959 | 2 | 3 | 5 | 1 | - | 11 |
| 1960 | 1 | 1 | 2 | - | - | 4 |
| 1961 | - | 1 | - | - | - | 1 |
| 1962 | - | 1 | 1 | 1 | - | 3 |
| 1963 | 3 | - | 5 | 2 | - | 10 |
| 1964 | 1 | 2 | 2 | 2 | - | 7 |
| 1965 | 2 | - | 5 | 2 | - | 9 |
| 1966 | - | - | 2 | - | - | 2 |
| 1967 | 1 | - | - | 1 | - | 2 |
| 1968 | - | - | - | - | - | - |
| 1969 | 2 | - | - | 2 | - | 4 |
| 1970 | 2 | 1 | 2 | - | - | 5 |
| 1971 | - | 1 | 3 | 3 | - | 7 |
| 1972 | - | - | 2 | - | - | 2 |
| 1973 | - | 3 | 1 | 4 | - | 8 |
| 1974 | 1 | 1 | 1 | 2 | - | 5 |
| 1975 | 1 | 2 | 3 | 10 | - | 16 |
| 1976 | - | 2 | 3 | 2 | - | 7 |
| 1977 | 2 | - | 2 | 5 | - | 9 |
| 1978 | - | 3 | 2 | 10 | - | 15 |
| 1979 | 1 | 4 | 2 | 6 | - | 13 |
| 1980 | - | 2 | 4 | 7 | - | 13 |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres de matrimonis (1656-1890) i A.M.F.: Llibres de matrimonis (1876-1980). El nombre de matrimonis, que dóna el registre civil, no coincideix amb el resultat del registre parroquial durant el període de 1876 a 1890, raó per la qual el nombre de matrimonis per a cada un d'aquests anys ha estat calculat tenint en compte ambdós registres.

Taula II.3

Evolució dels matrimonis
segons el lloc de procedència de les parelles
(per dècades) (1656-1660)

| Dècades | Ambdós de Folg. % | | Un dels dos de Folg. % | | Cap de Folg. % | | Casos V. P. | |
|-----------|-------------------------|------|---------------------------------|------|----------------------|------|----------------|---|
| 1656-1660 | 4 | 30.8 | 6 | 46.1 | 3 | 23.1 | 13 | 1 |
| 1661-1670 | 1 | 5.6 | 15 | 83.3 | 2 | 11.1 | 18 | 5 |
| 1671-1680 | 7 | 18.4 | 27 | 71.0 | 4 | 10.5 | 38 | 0 |
| 1681-1690 | 10 | 30.3 | 18 | 54.5 | 5 | 15.1 | 33 | 0 |
| 1691-1700 | 4 | 8.5 | 38 | 80.8 | 5 | 10.6 | 47 | 0 |
| 1701-1710 | 11 | 30.6 | 24 | 66.7 | 1 | 2.8 | 36 | 1 |
| 1711-1720 | 10 | 23.8 | 29 | 69.0 | 3 | 7.1 | 42 | 1 |
| 1721-1730 | 23 | 43.4 | 29 | 54.7 | 1 | 1.9 | 53 | 0 |
| 1731-1740 | 14 | 28.6 | 31 | 63.3 | 4 | 8.2 | 49 | 0 |
| 1741-1750 | 17 | 32.1 | 35 | 66.0 | 1 | 1.9 | 53 | 0 |
| 1751-1760 | 21 | 37.5 | 34 | 60.7 | 1 | 1.8 | 56 | 0 |
| 1761-1770 | 24 | 45.3 | 28 | 51.8 | 2 | 3.7 | 54 | 0 |
| 1771-1780 | 19 | 36.5 | 29 | 55.7 | 4 | 7.7 | 52 | 1 |
| 1781-1790 | 21 | 41.2 | 27 | 52.9 | 3 | 5.9 | 51 | 0 |
| 1791-1800 | 24 | 35.8 | 40 | 59.7 | 3 | 4.5 | 67 | 0 |
| 1801-1810 | 38 | 45.8 | 41 | 49.4 | 4 | 4.8 | 83 | 0 |
| 1811-1820 | 36 | 41.9 | 46 | 53.5 | 4 | 4.6 | 86 | 0 |
| 1821-1830 | 40 | 47.6 | 37 | 44.0 | 7 | 8.3 | 84 | 0 |
| 1831-1840 | 21 | 36.2 | 35 | 60.3 | 2 | 3.4 | 58 | 0 |
| 1841-1850 | 20 | 26.3 | 48 | 62.3 | 9 | 11.7 | 77 | 0 |
| 1851-1860 | 30 | 31.9 | 49 | 52.1 | 15 | 15.9 | 94 | 0 |
| 1861-1870 | 20 | 25.6 | 45 | 57.0 | 13 | 16.4 | 79 | 1 |
| 1871-1880 | 38 | 44.2 | 35 | 40.7 | 13 | 15.1 | 86 | 0 |
| 1881-1890 | 16 | 22.2 | 42 | 58.3 | 14 | 19.4 | 72 | 0 |
| 1891-1900 | 21 | 30.9 | 32 | 47.0 | 15 | 22.0 | 68 | 0 |
| 1901-1910 | 12 | 22.2 | 28 | 51.8 | 14 | 25.9 | 54 | 0 |
| 1911-1920 | 19 | 28.8 | 31 | 47.0 | 16 | 24.2 | 66 | 0 |
| 1921-1930 | 17 | 28.3 | 35 | 58.3 | 8 | 13.3 | 60 | 0 |
| 1931-1940 | 18 | 40.0 | 22 | 48.9 | 5 | 11.1 | 45 | 0 |
| 1941-1950 | 19 | 26.4 | 40 | 55.6 | 13 | 18.0 | 72 | 0 |
| 1951-1960 | 11 | 14.7 | 49 | 65.3 | 15 | 20.0 | 75 | 0 |
| 1961-1970 | 11 | 25.6 | 22 | 51.2 | 10 | 23.2 | 43 | 0 |
| 1971-1980 | 5 | 5.3 | 41 | 43.1 | 49 | 51.6 | 95 | 0 |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres de matrimonis (1656-1890) i A.M.F.: Llibres de matrimonis (1876-1980). El nombre de matrimonis, que dona el registre civil, no coincideix amb el resultat del registre parroquial durant el període de 1876 a 1890, raó per la qual el nombre de matrimonis per a cada un d'aquests anys ha estat calculat tenint en compte ambdós registres.

Taula II.4

Evolució dels matrimonis
segons el lloc de procedència de les parelles
(per dècades) (1656-1660)

| Dècades | Ambdós | | L'home | | La dona | | Cap | | Casos | |
|-----------|----------|------|----------|------|----------|------|----------|------|-------|----|
| | de Folg. | % | de Folg. | % | de Folg. | % | de Folg. | % | V. | P. |
| 1656-1660 | 4 | 30.8 | 2 | 15.4 | 4 | 30.8 | 3 | 23.1 | 13 | 1 |
| 1661-1670 | 1 | 5.6 | 4 | 22.2 | 11 | 61.1 | 2 | 11.1 | 18 | 5 |
| 1671-1680 | 7 | 18.4 | 10 | 26.3 | 17 | 44.7 | 4 | 10.5 | 38 | 0 |
| 1681-1690 | 10 | 30.3 | 7 | 21.2 | 11 | 33.3 | 5 | 15.1 | 33 | 0 |
| 1691-1700 | 4 | 8.5 | 17 | 36.2 | 21 | 44.7 | 5 | 10.6 | 47 | 0 |
| 1701-1710 | 11 | 30.6 | 6 | 16.7 | 18 | 50.0 | 1 | 2.8 | 36 | 1 |
| 1711-1720 | 10 | 23.8 | 15 | 35.7 | 14 | 33.3 | 3 | 7.1 | 42 | 1 |
| 1721-1730 | 23 | 43.4 | 16 | 30.2 | 13 | 24.5 | 1 | 1.9 | 53 | 0 |
| 1731-1740 | 14 | 28.6 | 18 | 36.7 | 13 | 26.5 | 4 | 8.2 | 49 | 0 |
| 1741-1750 | 17 | 32.1 | 20 | 37.7 | 15 | 28.3 | 1 | 1.9 | 53 | 0 |
| 1751-1760 | 21 | 37.5 | 21 | 37.5 | 13 | 23.2 | 1 | 1.8 | 56 | 0 |
| 1761-1770 | 24 | 45.3 | 17 | 31.5 | 11 | 20.4 | 2 | 3.7 | 54 | 0 |
| 1771-1780 | 19 | 36.5 | 19 | 36.5 | 10 | 19.2 | 4 | 7.7 | 52 | 1 |
| 1781-1790 | 21 | 41.2 | 15 | 29.4 | 12 | 23.5 | 3 | 5.9 | 51 | 0 |
| 1791-1800 | 24 | 35.8 | 22 | 32.8 | 18 | 26.9 | 3 | 4.5 | 67 | 0 |
| 1801-1810 | 38 | 45.8 | 23 | 27.7 | 18 | 21.7 | 4 | 4.8 | 83 | 0 |
| 1811-1820 | 36 | 41.9 | 26 | 30.2 | 20 | 23.2 | 4 | 4.6 | 86 | 0 |
| 1821-1830 | 40 | 47.6 | 27 | 32.1 | 10 | 11.9 | 7 | 8.3 | 84 | 0 |
| 1831-1840 | 21 | 36.2 | 22 | 37.9 | 13 | 22.4 | 2 | 3.4 | 58 | 0 |
| 1841-1850 | 20 | 26.3 | 31 | 40.2 | 17 | 22.1 | 9 | 11.7 | 77 | 0 |
| 1851-1860 | 30 | 31.9 | 36 | 38.3 | 13 | 13.8 | 15 | 15.9 | 94 | 0 |
| 1861-1870 | 20 | 25.6 | 30 | 38.0 | 15 | 19.0 | 13 | 16.4 | 79 | 1 |
| 1871-1880 | 38 | 44.2 | 25 | 29.1 | 10 | 11.6 | 13 | 15.1 | 86 | 1 |
| 1881-1890 | 16 | 22.2 | 29 | 40.3 | 13 | 18.0 | 14 | 19.4 | 72 | 0 |
| 1891-1900 | 21 | 30.9 | 23 | 33.8 | 9 | 13.2 | 15 | 22.0 | 68 | 0 |
| 1901-1910 | 12 | 22.2 | 17 | 31.5 | 11 | 20.4 | 14 | 25.9 | 54 | 0 |
| 1911-1920 | 19 | 28.8 | 20 | 30.3 | 11 | 16.7 | 16 | 24.2 | 66 | 0 |
| 1921-1930 | 17 | 28.3 | 16 | 26.7 | 19 | 31.7 | 8 | 13.3 | 60 | 0 |
| 1931-1940 | 18 | 40.0 | 12 | 26.7 | 10 | 22.2 | 5 | 11.1 | 45 | 0 |
| 1941-1950 | 19 | 26.4 | 19 | 26.4 | 21 | 29.7 | 13 | 18.0 | 72 | 0 |
| 1951-1960 | 11 | 14.7 | 23 | 30.7 | 26 | 34.7 | 15 | 20.0 | 75 | 0 |
| 1961-1970 | 11 | 25.6 | 5 | 11.6 | 17 | 39.5 | 10 | 23.2 | 43 | 0 |
| 1971-1980 | 5 | 5.3 | 18 | 18.9 | 23 | 24.2 | 49 | 51.6 | 95 | 0 |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres de matrimonis (1656-1890) i A.M.F.: Llibres de matrimonis (1876-1980). El nombre de matrimonis, que dona el registre civil, no coincideix amb el resultat del registre parroquial durant el període de 1876 a 1890, raó per la qual el nombre de matrimonis per a cada un d'aquests anys ha estat calculat tenint en compte ambdós registres.

Taula II.5

Evolució dels matrimonis
segons el lloc de procedència dels cònjuges
(ambdós sexes) (per dècades) (1656-1660)

| Dècades | Folgueroles | | Fora | | Casos | |
|-----------|-------------|------|------|------|-------|------|
| | n.a | % | n.a | % | val. | per. |
| 1656-1660 | 14 | 53.8 | 12 | 46.2 | 26 | 2 |
| 1661-1670 | 18 | 46.2 | 21 | 53.8 | 46 | 7 |
| 1671-1680 | 42 | 55.3 | 34 | 44.7 | 76 | 0 |
| 1681-1690 | 38 | 57.6 | 28 | 42.4 | 66 | 0 |
| 1691-1700 | 46 | 48.9 | 48 | 51.1 | 94 | 0 |
| 1701-1710 | 46 | 63.9 | 26 | 36.1 | 72 | 2 |
| 1711-1720 | 49 | 59.0 | 34 | 41.0 | 83 | 3 |
| 1721-1730 | 75 | 70.8 | 31 | 29.2 | 106 | 0 |
| 1731-1740 | 59 | 60.2 | 39 | 39.8 | 98 | 0 |
| 1741-1750 | 69 | 65.1 | 37 | 34.9 | 106 | 0 |
| 1751-1760 | 75 | 67.0 | 37 | 33.0 | 112 | 0 |
| 1761-1770 | 76 | 70.4 | 32 | 29.6 | 108 | 0 |
| 1771-1780 | 68 | 64.8 | 37 | 35.2 | 105 | 1 |
| 1781-1790 | 70 | 68.6 | 32 | 31.4 | 102 | 0 |
| 1791-1800 | 88 | 65.7 | 46 | 34.3 | 134 | 0 |
| 1801-1810 | 117 | 70.5 | 49 | 29.5 | 166 | 0 |
| 1811-1820 | 118 | 68.6 | 54 | 31.4 | 172 | 0 |
| 1821-1830 | 117 | 69.6 | 51 | 30.4 | 168 | 0 |
| 1831-1840 | 78 | 67.2 | 38 | 32.8 | 116 | 0 |
| 1841-1850 | 88 | 57.9 | 64 | 42.1 | 152 | 2 |
| 1851-1860 | 109 | 58.0 | 79 | 42.0 | 188 | 0 |
| 1861-1870 | 88 | 55.7 | 70 | 44.3 | 158 | 2 |
| 1871-1880 | 110 | 64.3 | 61 | 35.7 | 171 | 1 |
| 1881-1890 | 74 | 51.4 | 70 | 48.6 | 144 | 0 |
| 1891-1900 | 73 | 54.1 | 62 | 45.9 | 135 | 1 |
| 1901-1910 | 52 | 48.6 | 55 | 51.4 | 107 | 1 |
| 1911-1920 | 69 | 52.3 | 63 | 47.7 | 132 | 0 |
| 1921-1930 | 69 | 58.0 | 50 | 42.0 | 119 | 1 |
| 1931-1940 | 58 | 64.4 | 32 | 35.6 | 90 | 0 |
| 1941-1950 | 78 | 54.2 | 66 | 45.8 | 144 | 0 |
| 1951-1960 | 71 | 47.3 | 79 | 52.7 | 150 | 0 |
| 1961-1970 | 44 | 51.2 | 42 | 48.8 | 86 | 0 |
| 1971-1980 | 51 | 26.8 | 139 | 73.2 | 190 | 0 |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres de matrimonis (1656-1890) i A.M.F.: Llibres de matrimonis (1876-1980). El nombre de matrimonis, que dona el registre civil, no coincideix amb el resultat del registre parroquial durant el període de 1876 a 1890, raó per la qual el nombre de matrimonis per a cada un d'aquests anys ha estat calculat tenint en compte ambdós registres.

SEXE Sexe by PROC Lloc de procedència

PROC Page 1 of 1

Count
 Row Pct IFolguero Fora Row
 Col Pct illes
 Tot Pct 1 2 Total

| SEXE | 1 | 2 | Total |
|--------|------|------|-------|
| Home | 1210 | 748 | 1958 |
| | 61.8 | 38.2 | 50.0 |
| | 52.7 | 46.2 | |
| | 30.9 | 19.1 | |
| Dona | 1087 | 870 | 1957 |
| | 55.5 | 44.5 | 50.0 |
| | 47.3 | 52.8 | |
| | 27.8 | 22.2 | |
| Column | 2297 | 1618 | 3915 |
| Total | 58.7 | 41.3 | 100.0 |

| Chi-Square | Value | DF | Significance |
|-----------------------|----------|----|--------------|
| Pearson | 15.78519 | 1 | .00007 |
| Continuity Correction | 15.52833 | 1 | .00008 |
| Likelihood Ratio | 15.79694 | 1 | .00007 |
| Mantel-Haenszel | 15.78114 | 1 | .00007 |

Minimum Expected Frequency - 808.793

Number of Missing Observations: 23

Gràfic II.2 - Relació entre el sexe i el lloc de procedència dels cònjuges (1656-1980).

Taula II.6

Evolució dels matrimonis
segons el lloc de procedència dels cònjuges
(homes-dones) (per dècades) (1656-1660)

| Dècades | Folgueroles | | Fora | |
|-----------|-------------|------------|------------|------------|
| | Homes % | Dones % | Homes % | Dones % |
| 1656-1660 | 42.9 | 57.1 | 58.3 | 41.7 |
| 1661-1670 | 27.8 | 72.2 | 66.7 | 33.3 |
| 1671-1680 | 40.5 | 59.5 | 61.8 | 38.2 |
| 1681-1690 | 44.7 | 55.3 | 57.1 | 42.9 |
| 1691-1700 | 45.7 | 54.3 | 54.2 | 45.8 |
| 1701-1710 | 37.0 | 63.0 | 73.1 | 26.9 |
| 1711-1720 | 51.0 | 49.0 | 50.0 | 50.0 |
| 1721-1730 | 52.0 | 48.0 | 45.2 | 54.8 |
| 1731-1740 | 54.2 | 45.8 | 43.6 | 56.4 |
| 1741-1750 | 53.6 | 46.4 | 43.2 | 56.8 |
| 1751-1760 | 54.7 | 45.3 | 40.5 | 59.5 |
| 1761-1770 | 53.9 | 46.1 | 40.6 | 59.4 |
| 1771-1780 | 55.9 | 44.1 | 37.8 | 62.2 |
| 1781-1790 | 52.9 | 47.1 | 43.8 | 56.3 |
| 1791-1800 | 52.3 | 47.7 | 45.7 | 54.3 |
| 1801-1810 | 52.1 | 47.9 | 44.9 | 55.1 |
| 1811-1820 | 51.7 | 48.3 | 46.3 | 53.7 |
| 1821-1830 | 54.7 | 45.3 | 39.2 | 60.8 |
| 1831-1840 | 56.4 | 43.6 | 36.8 | 63.2 |
| 1841-1850 | 58.0 | 42.0 | 39.1 | 60.9 |
| 1851-1860 | 60.6 | 39.4 | 35.4 | 64.6 |
| 1861-1870 | 58.0 | 42.0 | 40.0 | 60.0 |
| 1871-1880 | 56.4 | 43.6 | 37.7 | 62.3 |
| 1881-1890 | 60.8 | 39.2 | 38.6 | 61.4 |
| 1891-1900 | 60.3 | 39.7 | 38.7 | 61.3 |
| 1901-1910 | 55.8 | 44.2 | 45.5 | 54.5 |
| 1911-1920 | 56.5 | 43.5 | 42.9 | 57.1 |
| 1921-1930 | 47.8 | 52.2 | 54.0 | 46.0 |
| 1931-1940 | 51.7 | 48.3 | 46.9 | 53.1 |
| 1941-1950 | 48.7 | 51.3 | 51.5 | 48.5 |
| 1951-1960 | 47.9 | 52.1 | 51.9 | 48.1 |
| 1961-1970 | 36.4 | 63.6 | 64.3 | 35.7 |
| 1971-1980 | 45.1 | 54.9 | 51.8 | 48.2 |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres de matrimonis (1656-1890) i A.M.F.: Llibres de matrimonis (1876-1980). El nombre de matrimonis, que dona el registre civil, no coincideix amb el resultat del registre parroquial durant el període de 1876 a 1890, raó per la qual el nombre de matrimonis per a cada un d'aquests anys ha estat calculat tenint en compte ambdós registres.

NOTA: per a més informació vegeu apèndix: gràfics I.1-1.3.

SEXE Sexe by AREA Areas geogràfiques

| SEXE | AREA | | | | | | | | Row Total |
|--------------|-------|------|------|------|------|------|------|------|-----------|
| | Count | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 | 7 | |
| Home | 211 | 250 | 43 | 103 | 76 | 41 | 18 | 6 | 748 |
| | 28.2 | 33.4 | 5.7 | 13.8 | 10.2 | 5.5 | 2.4 | .8 | 46.2 |
| | 50.4 | 43.7 | 45.3 | 45.0 | 43.9 | 47.7 | 50.0 | 75.0 | |
| | 13.0 | 15.5 | 2.7 | 6.4 | 4.7 | 2.5 | 1.1 | .4 | |
| Dona | 208 | 322 | 52 | 126 | 97 | 45 | 18 | 2 | 870 |
| | 23.9 | 37.0 | 6.0 | 14.5 | 11.1 | 5.2 | 2.1 | .2 | 53.8 |
| | 49.6 | 56.3 | 54.7 | 55.0 | 56.1 | 52.3 | 50.0 | 25.0 | |
| | 12.9 | 19.9 | 3.2 | 7.8 | 6.0 | 2.8 | 1.1 | .1 | |
| Column Total | 419 | 572 | 95 | 229 | 173 | 86 | 36 | 8 | 1618 |
| | 25.9 | 35.4 | 5.9 | 14.2 | 10.7 | 5.3 | 2.2 | .5 | 100.0 |

Chi-Square Value DF Significance

Pearson 7.82777 7 .34803
 Likelihood Ratio 7.90315 7 .34121
 Mantel-Haenszel .09254 1 .76097

Minimum Expected Frequency = 3.698
 Cells with Expected Frequency < 5 = 2 DF 16 (12.5%)

Number of Missing Observations: 2320

Gràfic II.3 - Relació entre el sexe i l'àrea geogràfica de procedència dels cònjuges (1656-1980).

| Value Label | Value | Frequency | Percent | Valid Percent | Cum Percent |
|------------------------|-------|---------------|---------|---------------|-------------|
| Balenya | 1 | 5 | .1 | .1 | .1 |
| Centelles | 2 | 4 | .1 | .1 | .2 |
| Manlleu | 3 | 37 | .9 | .9 | 1.2 |
| Roda de ter | 4 | 75 | 1.9 | 1.9 | 3.1 |
| St. Hipòlit Voltreg. | 5 | 23 | .6 | .6 | 3.7 |
| St. Pere Torelló | 6 | 17 | .4 | .4 | 4.1 |
| Taradell | 7 | 43 | 1.1 | 1.1 | 5.2 |
| Tona | 8 | 17 | .4 | .4 | 5.6 |
| Torelló | 9 | 15 | .4 | .4 | 6.0 |
| Vic | 10 | 183 | 4.6 | 4.7 | 10.7 |
| Calldetenes | 11 | 97 | 2.5 | 2.5 | 13.2 |
| Folgueroles | 12 | 2297 | 58.3 | 58.7 | 71.9 |
| Gurb Plana | 13 | 89 | 2.3 | 2.3 | 74.1 |
| Malla | 14 | 16 | .4 | .4 | 74.5 |
| Masies Roda | 15 | 4 | .1 | .1 | 74.6 |
| Masies Voltregar | 16 | 10 | .3 | .3 | 74.9 |
| Orís | 17 | 6 | .2 | .2 | 75.0 |
| St. Julià Vilatorrada | 18 | 151 | 3.8 | 3.9 | 78.9 |
| St. Vicenç Torelló | 20 | 5 | .1 | .1 | 79.0 |
| Sta. Cecília Voltreg | 21 | 3 | .1 | .1 | 79.1 |
| Sta. Eugènia Berga | 22 | 29 | .7 | .7 | 79.8 |
| Sta. Eulàlia Riuprím | 23 | 20 | .5 | .5 | 80.4 |
| Seva | 24 | 12 | .3 | .3 | 80.7 |
| Tavernoles | 25 | 130 | 3.3 | 3.3 | 84.0 |
| Alpens | 26 | 3 | .1 | .1 | 84.1 |
| Collsuspina | 27 | 6 | .2 | .2 | 84.2 |
| Lluçà | 28 | 8 | .2 | .2 | 84.4 |
| Muntanyola | 29 | 5 | .1 | .1 | 84.5 |
| Olost | 30 | 12 | .3 | .3 | 84.9 |
| Oristà | 31 | 10 | .3 | .3 | 85.1 |
| Perafita | 32 | 9 | .2 | .2 | 85.3 |
| Prats Lluçanès | 33 | 8 | .2 | .2 | 85.5 |
| St. Agustí Lluçanès | 34 | 2 | .1 | .1 | 85.6 |
| St. Bartomeu Grau | 35 | 14 | .4 | .4 | 86.0 |
| St. Roi Lluçanès | 36 | 3 | .1 | .1 | 86.0 |
| St. Martí Bas | 37 | 4 | .1 | .1 | 86.1 |
| Sobremunt | 38 | 8 | .2 | .2 | 86.3 |
| Sora | 39 | 3 | .1 | .1 | 86.4 |
| El Brull | 40 | 4 | .1 | .1 | 86.5 |
| Espinelves | 41 | 14 | .4 | .4 | 86.9 |
| L Esquirol | 42 | 40 | 1.0 | 1.0 | 87.9 |
| Pruít | 43 | 4 | .1 | .1 | 88.0 |
| Rupit | 44 | 14 | .4 | .4 | 88.4 |
| St. Sadurní D'osormort | 45 | 28 | .7 | .7 | 89.1 |
| Tavertet | 46 | 21 | .5 | .5 | 89.6 |
| Viladrau | 47 | 17 | .4 | .4 | 90.0 |
| Vilanova Sau | 48 | 87 | 2.2 | 2.2 | 92.3 |
| Bages | 49 | 19 | .5 | .5 | 92.7 |
| Berguedà | 50 | 27 | .7 | .7 | 93.4 |
| Garrrotxa | 51 | 31 | .8 | .8 | 94.2 |
| Ripollès | 52 | 37 | .9 | .9 | 95.2 |
| Selva | 53 | 37 | .9 | .9 | 96.1 |
| Vallès Oriental | 54 | 22 | .6 | .6 | 96.7 |
| Resta Principat | 55 | 86 | 2.2 | 2.2 | 98.9 |
| Resta Estat | 56 | 36 | .9 | .9 | 99.8 |
| Altres indrets | 57 | 8 | .2 | .2 | 100.0 |
| . | . | 23 | .6 | Missing | |
| Total | | 3938 | 100.0 | 100.0 | |
| Valid cases | 3915 | Missing cases | 23 | | |

Taula II.8

**Evolució dels matrimonis segons l'àrea de procedència
dels cònjuges nascuts fora de Folgueroles
(per dècades) (1656-1660)**

| Dècades | U.P. % | R.P. % | L.M. % | C.G. % | C.L. % | R.C. % | R.E. % | A.I. % |
|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|
| 1656-1660 | 41.7 | 33.3 | --- | 16.7 | 8.3 | --- | --- | --- |
| 1661-1670 | 33.3 | 23.8 | 14.3 | 4.8 | 19.0 | --- | 4.8 | --- |
| 1671-1680 | 23.5 | 32.4 | 5.9 | 11.8 | 23.5 | 2.9 | --- | --- |
| 1681-1690 | 21.4 | 50.0 | 10.7 | --- | 7.1 | --- | --- | 10.7 |
| 1691-1700 | 25.0 | 29.2 | 4.2 | 16.7 | 16.7 | 6.3 | 2.1 | --- |
| 1701-1710 | 30.8 | 26.9 | 7.7 | 11.5 | 11.5 | 3.8 | --- | 7.7 |
| 1711-1720 | 29.4 | 41.2 | 8.8 | 8.8 | 5.9 | 5.9 | --- | --- |
| 1721-1730 | 29.0 | 48.4 | --- | 12.9 | 6.5 | 3.2 | --- | --- |
| 1731-1740 | 30.8 | 38.5 | 7.7 | 10.3 | 12.8 | --- | --- | --- |
| 1741-1750 | 24.3 | 51.4 | 5.4 | 10.8 | 2.7 | 5.4 | --- | --- |
| 1751-1760 | 37.8 | 35.1 | 2.7 | 10.8 | 13.5 | --- | --- | --- |
| 1761-1770 | 12.5 | 59.4 | 3.1 | 15.6 | 9.4 | --- | --- | --- |
| 1771-1780 | 24.3 | 37.8 | 2.7 | 18.9 | 16.2 | --- | --- | --- |
| 1781-1790 | 21.9 | 34.4 | 9.4 | 25.0 | 9.4 | --- | --- | --- |
| 1791-1800 | 32.6 | 32.6 | 2.2 | 26.1 | 6.5 | --- | --- | --- |
| 1801-1810 | 28.6 | 42.9 | 8.2 | 8.2 | 10.2 | 2.0 | --- | --- |
| 1811-1820 | 20.4 | 48.1 | 5.6 | 7.4 | 16.7 | 1.9 | --- | --- |
| 1821-1830 | 29.4 | 33.3 | 5.9 | 9.8 | 13.7 | 7.8 | --- | --- |
| 1831-1840 | 21.1 | 44.7 | 13.2 | 13.2 | 7.9 | --- | --- | --- |
| 1841-1850 | 18.8 | 31.3 | 9.4 | 15.6 | 10.9 | 12.5 | --- | 1.6 |
| 1851-1860 | 31.6 | 30.4 | 5.1 | 16.5 | 11.4 | 5.1 | --- | --- |
| 1861-1870 | 18.6 | 38.6 | 8.6 | 12.9 | 12.9 | 8.6 | --- | --- |
| 1871-1880 | 23.0 | 36.1 | 9.8 | 14.8 | 8.2 | 8.2 | --- | --- |
| 1881-1890 | 10.0 | 31.4 | 11.4 | 22.9 | 18.6 | 5.7 | --- | --- |
| 1891-1900 | 16.1 | 38.7 | 4.8 | 17.7 | 17.7 | 4.8 | --- | --- |
| 1901-1910 | 14.5 | 41.8 | 5.5 | 21.8 | 9.1 | 1.8 | 1.8 | 3.6 |
| 1911-1920 | 20.6 | 42.9 | 3.2 | 22.2 | 7.9 | 3.2 | --- | --- |
| 1921-1930 | 26.0 | 32.0 | 4.0 | 20.0 | 8.0 | 4.0 | 6.0 | --- |
| 1931-1940 | 9.4 | 43.8 | 6.3 | 18.8 | 9.4 | 9.4 | 3.1 | --- |
| 1941-1950 | 15.2 | 43.9 | 7.6 | 18.2 | 7.6 | 6.1 | 1.5 | --- |
| 1951-1960 | 20.3 | 34.2 | 5.1 | 16.5 | 3.8 | 6.3 | 13.9 | --- |
| 1961-1970 | 45.2 | 14.3 | 2.4 | 4.8 | 9.5 | 16.7 | 7.1 | --- |
| 1971-1980 | 52.5 | 14.4 | 0.7 | 3.6 | 7.2 | 11.5 | 10.1 | --- |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres de matrimonis (1656-1890) i A.M.F.: Llibres de matrimonis (1876-1980). El nombre de matrimonis, que dona el registre civil, no coincideix amb el resultat del registre parroquial durant el període de 1876 a 1890, raó per la qual el nombre de matrimonis per a cada un d'aquests anys ha estat calculat tenint en compte ambdós registres.

U.P.= Àrea urbana i semiurbana de la Plana de Vic.

R.P.= Àrea rural de la Plana de Vic. L.M.= Lluçanès-Moianès.

C.G.= Collsacabra-Guillerries-Montseny. C.L.= Comarques limítrofes.

R.C.= Resta del Principat. R.E.= Resta de l'Estat Espanyol.

A.I.= Altres indrets.

Nota: vegeu també apèndix: taules I.A-I.B i gràfics I.34-I.66

III. NATALITAT

L'estudi de la natalitat a Folgueroles inclou l'evolució dels naixements (baptismes) des de 1655 fins a 1980, la distribució dels quals és contemplada des de diferents perspectives. Alhora conté també una breu referència a la taxa de fecunditat de les dones folguerolenques.

L'índex de natalitat es manté alt en tot el període que va de 1716 a 1923. A partir de 1930 comença a davallar i es mantindrà baix fins a l'actualitat. Cal assenyalar, però l'anormalitat que suposa l'any 1939, amb l'índex de natalitat més baix de tot el període estudiat. La causa n'és la guerra civil, el final de la qual també contribuirà al fort increment que aquest índex assoleix l'any 1940 (vegeu taula III.1).

En contemplar per quinquennis l'època, que estem estudiant, confirma el que s'ha dit anteriorment, la natalitat comença a minvar a partir de 1920, però la reducció no serà definitiva fins a 1930 (vegeu taula III.2 i gràfic III.1).

La segona meitat del segle XVII i tot el segle XVIII presenten ondulacions força armonioses, típiques d'un temps, en el que els índex de natalitat i mortalitat eren molt alts. En entrar al segle XIX, però, el panorama canvia: les puntes amunt i avall són molt més pronunciades i freqüents, la qual cosa ens indica una gran inestabilitat social, provocada sobretot pels greus conflictes polítics, que efectaren directament la Plana de Vic.

Cal indicar també que la natalitat a Folgueroles assoleix el punt més baix en el quinquenni de 1960 a 1965.

La taula III.3 ens mostra l'evolució dels naixements (baptismes), any per any, des de 1655 fins a 1980. Contempla llur freqüència segons els mesos de l'any, el nombre de nascuts vius (homes-dones) i el de nascuts morts, sempre que consti en els llibres dels registres parroquial i civil.

La taula III.4 mostra l'evolució dels naixements per dècades i per mesos. De cada dècada hem destacat el mes, que té el nombre de naixements més alt. Això no vol dir que es destaquí excessivament dels altres, es pot donar el cas que hi hagi un altre mes en la mateixa dècada, que només estigui un punt per sota del que hem ressaltat. Si n'hi ha més d'un, que tinguin el mateix nombre de naixements, també s'indica. Malgrat tot, podem veure com hi ha una certa tendència a que el nombre més alt de naixements es doni en els mesos de la tardor: octubre, novembre i desembre. Tot i que a la primera meitat del segle XVIII es destaquen els naixements produïts als mesos de febrer i abril, la concepció dels quals correspondria als mesos de maig i juliol, respectivament, de l'any anterior.

A partir dels anys 20 de l'actual segle comença a baixar l'índex de natalitat i amb ell, la constància dels naixements en un mesos determinats de l'any (vegeu taula III.5).

La taula III.5 ens confirma el què comentàvem a la taula III.4. Durant tot el període estudiat el percentatge més alt de naixements es dona majoritàriament a la tardor: octubre, novembre i desembre. Altrament, també a l'hivern: gener, febrer i març. A la dècada 1921-1930 els naixements comencen a repartir-se de forma bastant igualitària al llarg de l'any, destacant-se, encara que no excessivament, la primavera i l'estiu. La dècada 1941-1950 sembla que torna a la tònica anterior, però la següent, 1951-1960, es distribueix bastant equitativament al llarg de l'any, per bé que es destaquí mínimament la tardor. Les dècades posteriors, 1961-1970 i 1971-1980, semblen confirmar i prosseguir definitivament la tendència iniciada als anys vint.

La raó d'aquest canvi la podríem trobar en un major control de la natalitat. Ja no es tenen el nombre de fills que "*Déu vulgui*", sinó els que els pares deixideixen. Fins aquest moment, amb un índex de mortalitat infantil molt elevat, no es pendria cap mesura, o ben poques, per evitar la concepció, la qual tindria lloc principalment en el període d'hivern (gener, febrer i març de l'any en curs).

"El ciclo de invierno se debe a varias causas. La primera es que las cosechas y siembra para el siguiente año de trigo crean una cierta liquidez monetaria con el consiguiente optimismo. Esto se nota especialmente en los años de buenas cosechas, y disminuye notablemente en los de malas cosechas. Otra razón es que diciembre-enero son meses de vacaciones y fiestas, con poco trabajo en el campo (cerealista, no así en el olivarero y citrícola)."¹

Malgrat tot, hem de tenir present que els mesos i els períodes que sobresurten més no ho fan de forma espectacular, sinó discretament, ja que el percentatge més alt que s'assoleix és de 38.1% entre 1751-1760. A vint-i-una de les dècades estudiades l'estació de l'any, que punteja, supera el 30% i a 14 d'elles és inferior a aquest percentatge.

La taxa de fecunditat (nascuts per cada mil dones en edat de ser mares) no s'ha de confondre amb la de natalitat (nascuts per mil habitants). "Así, pues, dentro del concepto de "fecundidad" quedan comprendidos (aproximadamente) los ciclos de *concepción, alumbramiento y nacimientos* (...). Entre los ciclos de *alumbramiento* y el de la *concepción* median, en general, nueve meses aproximadamente. (...).

"(...). La *fecundidad* es efecto de una mujer que ha pasado por la menarquía, ha concebido, y procreado, independientemente de si ha habido o no matrimonio."²

La taxa de fecunditat a Folgueroles es manté alta fins a 1920 (vegeu taula III.6). A partir de 1930 comença a disminuir com a conseqüència d'un control cada cop més efectiu de

¹ Migué, Jesús M. *El ritmo de la vida social*, Madrid: Tecnos, 1973, p. 171.

² Migué, Jesús M. *El ritmo de la vida social*, pp. 146-147.

la natalitat. Aquesta disminució només es veurà alterada per una forta puja un cop acabada la guerra civil (1940), la qual compensarà l'índex de natalitat extremadament baix de l'any 1939 (vegeu taula III.1).

La taxa de fecunditat augmenta sensiblement, si tenim en compte únicament les dones casades de 15 a 49 anys, les quals formen la immensa majoria de la població femenina fecunda. A Folgueroles, encara avui dia, és molt mal vist que una dona no casada tingui fills.

La distribució en grups d'edat de les dones casades no és gaire significativa, ja que no n'hi ha cap que es destaquï especialment. Cal assenyalar, però, el de 30 a 39 anys, el qual sobresurt als anys: 1860, 1900, 1910, 1920, 1920*, 1950 i 1960. El de 40-49 anys punteja al 1965 i 1970. En canvi, el grup de 20 a 29 anys no sobresurt especialment en cap cas.

Cal mencionar els anys: 1877, 1887, 1930 i 1975, en els quals les dones casades es distribueixen entre els tres grups d'edat de forma gairebé igualitària (vegeu taula III.7).

Resumint, l'índex de natalitat inicia un descens irreversible a partir de 1930. Fins a l'inici del segle XX la major part dels naixements (baptismes) tenen lloc a la tardor (octubre, novembre, desembre). A partir de la dècada 1921-1930 els naixements comencen a distribuir-se cada cop més igualitàriament al llarg de l'any. La causa cal cercar-la en un control més efectiu de la natalitat.

La taxa de fecunditat es manté alta fins a 1920, però la minva és definitiva des de 1930.

Taula III.1

Index de natalitat (1716-1980)

| Any | Població Total | Naixem. Baptis. | Index (per mil) |
|-------|-------------------|--------------------|--------------------|
| 1716 | 401 | 15 | 37.4 |
| 1719 | 301 | 14 | 46.5 |
| 1719* | 405 | 14 | 34.6 |
| 1782 | 445 | 29 | 65.2 |
| 1787 | 567 | 40 | 70.5 |
| 1830 | 160 | 39 | 243.7 |
| 1830* | 610 | 39 | 63.9 |
| 1842 | 623 | 31 | 49.7 |
| 1857 | 960 | 32 | 33.3 |
| 1860 | 931 | 35 | 37.6 |
| 1873 | 931 | 31 | 33.3 |
| 1877 | 936 | 31 | 33.1 |
| 1887 | 709 | 46 | 64.9 |
| 1897 | 722 | 36 | 49.9 |
| 1900 | 735 | 29 | 39.5 |
| 1910 | 751 | 29 | 38.6 |
| 1920 | 954 | 35 | 36.7 |
| 1920* | 837 | 35 | 41.8 |
| 1923 | 885 | 31 | 35.0 |
| 1930 | 996 | 24 | 24.1 |
| 1936 | 996 | 19 | 19.1 |
| 1939 | 978 | 5 | 5.1 |
| 1940 | 964 | 26 | 27.0 |
| 1950 | 978 | 19 | 19.4 |
| 1960 | 980 | 19 | 19.4 |
| 1965 | 972 | 17 | 17.5 |
| 1970 | 977 | 7 | 7.2 |
| 1975 | 991 | 16 | 16.1 |
| 1980 | 1010 | 12 | 11.9 |

FONTS: Elaboració pròpia a partir de:

Per a població total: vegeu taula I.1.

Per a naixements-baptismes: A.P.F.: Llibres de baptismes (1716-1860), A.M.F.: Llibres de naixements (1873-1980) i A.M.F.: Padró d'habitants (1950-1981).

Taula III.2

Evolució dels naixements
(1655-1980)

(Període base: 1816-1820=100)

| Quin- quennis | Naixe- ments | Quin- quennis | Naixe- ments | Quin- quennis | Naixe- ments |
|------------------|-----------------|------------------|-----------------|------------------|-----------------|
| 1656-1660 | 38.9 | 1766-1770 | 58.1 | 1876-1880 | 97.0 |
| 1661-1665 | 31.8 | 1771-1775 | 64.6 | 1881-1885 | 77.3 |
| 1666-1670 | 31.8 | 1776-1780 | 70.7 | 1886-1890 | 76.3 |
| 1671-1675 | 36.8 | 1781-1785 | 70.2 | 1891-1895 | 69.7 |
| 1676-1680 | 44.4 | 1786-1790 | 85.8 | 1896-1900 | 78.8 |
| 1681-1685 | 47.5 | 1791-1795 | 76.8 | 1901-1905 | 78.3 |
| 1686-1690 | 51.0 | 1796-1800 | 73.2 | 1906-1910 | 74.7 |
| 1691-1695 | 48.5 | 1801-1805 | 72.2 | 1911-1915 | 76.7 |
| 1696-1700 | 48.5 | 1806-1810 | 78.3 | 1916-1920 | 82.8 |
| 1701-1705 | 45.4 | 1811-1815 | 105.0 | 1921-1925 | 74.7 |
| 1706-1710 | 44.4 | 1816-1820 | 100.0 | 1926-1930 | 64.1 |
| 1711-1715 | 55.0 | 1821-1825 | 112.6 | 1931-1935 | 47.5 |
| 1716-1720 | 45.9 | 1826-1830 | 101.0 | 1936-1940 | 39.9 |
| 1721-1725 | 59.6 | 1831-1835 | 85.3 | 1941-1945 | 40.4 |
| 1726-1730 | 65.1 | 1836-1840 | 64.6 | 1946-1950 | 47.0 |
| 1731-1735 | 69.2 | 1841-1845 | 86.4 | 1951-1955 | 40.9 |
| 1736-1740 | 64.6 | 1846-1850 | 90.9 | 1956-1960 | 39.9 |
| 1741-1745 | 56.0 | 1851-1855 | 105.5 | 1961-1965 | 41.4 |
| 1746-1750 | 50.0 | 1856-1860 | 86.4 | 1966-1970 | 27.8 |
| 1751-1755 | 55.0 | 1861-1865 | 86.8 | 1971-1975 | 29.8 |
| 1756-1760 | 70.7 | 1866-1870 | 84.3 | 1976-1980 | 32.8 |
| 1761-1765 | 67.2 | 1871-1875 | 71.2 | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres de baptismes (1656-1870), A.M.F.: Llibres de naixements (1871-1980) i A.M.F.: Padró d'habitants (1950-1981).

NAIXEMENTS

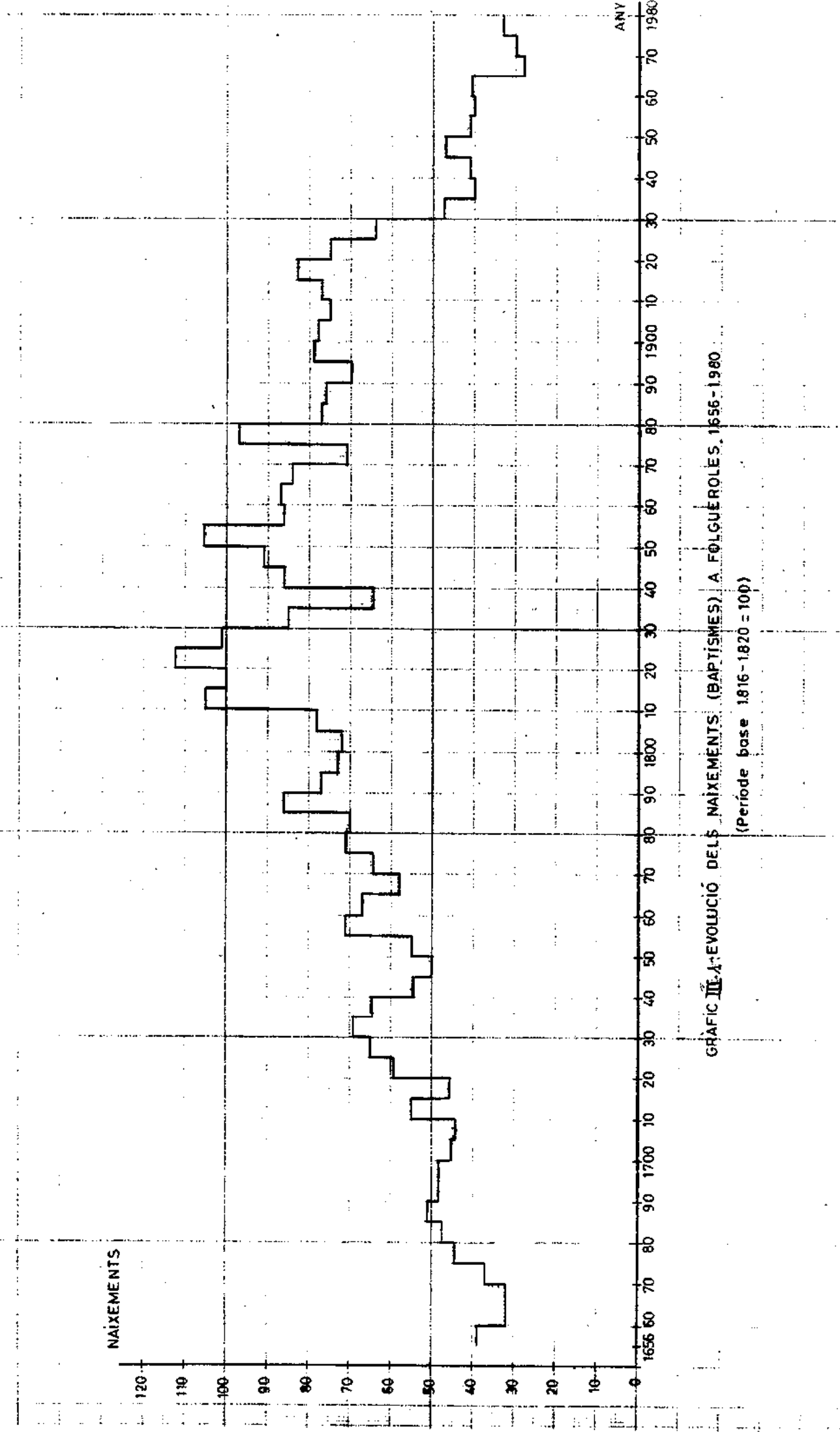
120
110
100
90
80
70
60
50
40
30
20
10
0

1656 60 70 80 90 1700 10 20 30 40 50 60 70 80 90 1800 10 20 30 40 50 60 70 80 90 1900 10 20 30 40 50 60 70 80 90 1980

ANY

GRÀFIC III.1. EVOLUCIÓ DELS NAIXEMENTS (BAPTISMES) A FOLGUÈROLES, 1656-1980

(Període base 1816-1820 = 100)



Taula III.3

Evolució secular dels naixements per mesos
(1655-1980)

| Any | G | F | M | A | M | J | J | A | S | O | N | D | TOTAL | N.VIUS h. | N.M. d. | |
|------|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|-------|--------------|------------|---|
| 1655 | - | 1 | - | 2 | - | 1 | - | 1 | - | 2 | 3 | 4 | 14 | 8 | 6 | - |
| 1656 | - | 2 | 1 | 2 | - | 2 | 1 | - | - | 2 | - | 2 | 12 | 9 | 3 | - |
| 1657 | 1 | 1 | 2 | 4 | - | 1 | 4 | - | 4 | 1 | - | 1 | 19 | 11 | 8 | - |
| 1658 | 1 | 4 | 2 | 2 | - | - | - | 1 | 2 | 1 | 2 | 1 | 16 | 9 | 7 | - |
| 1659 | - | - | - | - | 2 | 2 | 2 | 1 | - | 2 | 1 | 1 | 11 | 5 | 6 | - |
| 1660 | 1 | 3 | 2 | - | 1 | 1 | - | 3 | 2 | 1 | - | 5 | 19 | 9 | 10 | - |
| 1661 | 1 | 1 | - | 2 | - | - | - | 1 | - | 2 | 5 | 1 | 13 | 5 | 8 | - |
| 1662 | 1 | - | 2 | - | 1 | - | 1 | - | - | 2 | - | 1 | 8 | 5 | 3 | - |
| 1663 | 2 | 1 | - | - | 1 | - | 1 | 2 | 2 | 1 | 2 | 1 | 13 | 7 | 6 | - |
| 1664 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | - | 1 | 4 | 3 | 1 | - | 15 | 10 | 5 | - |
| 1665 | 1 | - | 2 | 1 | - | 1 | 3 | - | - | 3 | 1 | 2 | 14 | 4 | 10 | - |
| 1666 | 1 | - | 2 | 1 | - | - | - | - | 1 | 1 | 4 | 1 | 11 | 5 | 6 | - |
| 1667 | 4 | 2 | 1 | 1 | - | - | 1 | 1 | - | 1 | 4 | 1 | 17 | 8 | 9 | - |
| 1668 | 2 | - | 1 | 2 | 2 | - | 1 | 2 | - | - | - | - | 10 | 5 | 5 | - |
| 1669 | 2 | - | - | 3 | - | - | 1 | 5 | 2 | 2 | - | 1 | 16 | 7 | 9 | - |
| 1670 | - | 1 | 1 | 1 | - | - | - | - | 1 | 1 | 2 | 2 | 9 | 3 | 6 | - |
| 1671 | - | 3 | 1 | - | 2 | 1 | 1 | 2 | 2 | 2 | 1 | - | 15 | 8 | 7 | - |
| 1672 | 3 | 1 | 1 | - | 2 | - | 1 | 1 | 2 | 1 | 2 | 1 | 16 | 10 | 6 | - |
| 1673 | 4 | 2 | 3 | 5 | - | - | 1 | - | 1 | 1 | - | 1 | 18 | 9 | 9 | - |
| 1674 | 4 | 1 | - | - | 2 | - | 1 | 1 | 1 | - | 1 | 2 | 13 | 6 | 7 | - |
| 1675 | 2 | - | 1 | 1 | - | - | - | 2 | 2 | - | 3 | - | 11 | 8 | 3 | - |
| 1676 | 5 | 1 | 7 | - | - | 1 | - | - | 1 | 1 | 3 | 2 | 21 | 9 | 12 | - |
| 1677 | 4 | 1 | 3 | 2 | 1 | - | 4 | - | - | 2 | 1 | 1 | 19 | 11 | 8 | - |
| 1678 | 3 | - | 1 | - | - | 1 | - | 1 | 5 | 1 | 2 | 1 | 15 | 5 | 10 | - |
| 1679 | 1 | 1 | - | 3 | - | 1 | 3 | 3 | 1 | - | 4 | 1 | 18 | 13 | 5 | - |
| 1680 | 1 | 1 | 2 | - | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 4 | 1 | 15 | 7 | 8 | - |
| 1681 | - | 2 | 4 | 2 | 2 | 1 | 2 | - | 1 | 2 | 1 | - | 17 | 3 | 14 | - |
| 1682 | 1 | 1 | 2 | 2 | - | 1 | 1 | - | 1 | 2 | 3 | 2 | 16 | 9 | 7 | - |
| 1683 | 1 | 2 | 3 | 3 | - | 1 | - | - | 2 | 3 | 3 | 3 | 21 | 9 | 12 | - |
| 1684 | 2 | 3 | 1 | 1 | 1 | 1 | - | - | 2 | 2 | 1 | 1 | 15 | 4 | 11 | - |
| 1685 | 1 | 2 | 3 | 2 | 1 | 1 | 2 | - | 1 | 3 | 2 | 7 | 25 | 7 | 18 | - |
| 1686 | - | 3 | - | 2 | 2 | 3 | - | 1 | 4 | - | 1 | 2 | 18 | 7 | 11 | - |
| 1687 | 2 | 1 | 2 | - | 1 | - | 1 | 1 | 1 | 3 | 5 | 1 | 18 | 11 | 7 | - |
| 1688 | 5 | 1 | 3 | 1 | 1 | 1 | 3 | 4 | 1 | 3 | - | 1 | 24 | 11 | 13 | - |
| 1689 | - | 4 | 2 | 2 | 2 | 3 | - | 1 | 1 | 2 | 2 | 3 | 22 | 12 | 10 | - |
| 1690 | 1 | 3 | - | 3 | 2 | - | 1 | 2 | - | 1 | 3 | 3 | 19 | 13 | 6 | - |
| 1691 | 6 | 1 | 1 | 1 | 1 | 2 | 1 | 1 | 7 | 5 | 3 | 1 | 30 | 13 | 17 | - |
| 1692 | - | 1 | - | 2 | 1 | 3 | 1 | - | 1 | 1 | - | - | 10 | 3 | 7 | - |
| 1693 | 2 | 3 | 3 | 1 | - | 2 | 3 | - | - | 2 | 1 | 2 | 19 | 9 | 10 | - |
| 1694 | - | - | 2 | 1 | - | - | 3 | 2 | 2 | 3 | 2 | 4 | 19 | 7 | 12 | - |
| 1695 | 2 | 2 | 3 | 1 | 1 | 1 | - | 1 | 3 | 2 | 1 | 1 | 18 | 9 | 9 | - |
| 1696 | - | 1 | 2 | 1 | - | 1 | 1 | - | 3 | 5 | 1 | 3 | 18 | 11 | 7 | - |
| 1697 | 3 | 2 | - | 1 | - | - | 4 | 1 | 1 | 3 | - | 1 | 16 | 8 | 8 | - |
| 1698 | 2 | 2 | 2 | 3 | 3 | - | - | 2 | - | - | 2 | 1 | 17 | 11 | 6 | - |
| 1699 | 1 | 4 | 2 | 2 | 2 | 3 | 1 | 2 | 2 | 2 | 5 | 1 | 27 | 8 | 19 | - |
| 1700 | - | 2 | 1 | 1 | 2 | 2 | 4 | 1 | - | 2 | 1 | 2 | 18 | 8 | 10 | - |
| 1701 | 1 | 3 | 3 | 2 | - | 1 | - | - | 2 | 3 | 1 | 2 | 18 | 10 | 8 | - |
| 1702 | 3 | 2 | 4 | 4 | 1 | - | - | 2 | - | 2 | 1 | 4 | 23 | 12 | 11 | - |

Taula III.3 (continuació)

| Any | G | F | M | A | M | J | J | A | S | O | N | D | TOTAL | N.VIUS h. d. | N.M. | |
|------|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|-------|-----------------|------|---|
| 1703 | 2 | - | 2 | 1 | 2 | 2 | - | 2 | 2 | 1 | 2 | - | 16 | 7 | 9 | - |
| 1704 | 2 | - | - | 1 | 3 | 2 | 1 | 1 | 1 | 2 | 3 | 2 | 18 | 10 | 8 | - |
| 1705 | 2 | 2 | 1 | - | 1 | - | 1 | 3 | 1 | 1 | 1 | 2 | 15 | 6 | 9 | - |
| 1706 | 1 | 2 | 1 | - | 2 | 2 | - | 2 | 1 | 1 | 2 | - | 14 | 8 | 6 | - |
| 1707 | 2 | 4 | - | 2 | 2 | - | 1 | 2 | 4 | 1 | 2 | 2 | 22 | 12 | 10 | - |
| 1708 | 1 | 1 | 1 | - | 1 | 1 | 3 | 2 | 1 | 3 | 1 | 1 | 16 | 7 | 9 | - |
| 1709 | 2 | 1 | 2 | 4 | 1 | 1 | 2 | 1 | - | 1 | - | 2 | 17 | 9 | 8 | - |
| 1710 | 1 | - | 2 | 4 | 2 | - | 1 | 2 | 2 | 3 | 1 | 1 | 19 | 8 | 11 | - |
| 1711 | 3 | - | 2 | 1 | 1 | 3 | 2 | 1 | 4 | 1 | 4 | 3 | 25 | 16 | 9 | - |
| 1712 | - | 2 | 1 | 2 | 2 | - | 2 | 5 | 2 | 2 | 2 | 5 | 25 | 15 | 10 | - |
| 1713 | 1 | 3 | 1 | 1 | - | - | - | - | 1 | 2 | 2 | 2 | 13 | 6 | 7 | - |
| 1714 | 2 | 3 | 2 | 4 | 2 | 1 | 1 | 1 | 2 | - | 3 | 3 | 24 | 13 | 11 | - |
| 1715 | 2 | 1 | - | 1 | - | - | 3 | 1 | 1 | 6 | 3 | 4 | 22 | 9 | 13 | - |
| 1716 | 2 | 2 | - | 1 | 3 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | - | 2 | 15 | 6 | 9 | - |
| 1717 | 1 | 1 | 2 | 3 | - | 1 | 3 | - | 3 | 3 | 1 | - | 18 | 12 | 6 | - |
| 1718 | 3 | 1 | 1 | - | 1 | 2 | - | - | 2 | 4 | 3 | 3 | 20 | 12 | 8 | - |
| 1719 | 1 | 1 | 1 | 3 | - | - | 1 | - | - | 1 | 4 | 2 | 14 | 2 | 12 | - |
| 1720 | 1 | 2 | 3 | 4 | 1 | - | 3 | 4 | 1 | 2 | 1 | 2 | 24 | 15 | 9 | - |
| 1721 | 1 | - | 4 | 1 | 1 | 1 | 1 | - | 4 | 3 | 1 | 5 | 22 | 13 | 9 | - |
| 1722 | 2 | 1 | 4 | 1 | 1 | - | 1 | 5 | 3 | - | 2 | 3 | 23 | 7 | 16 | - |
| 1723 | 2 | 2 | 1 | 4 | 1 | - | 1 | 1 | 2 | 4 | 4 | 3 | 25 | 12 | 13 | - |
| 1724 | 3 | 4 | - | - | 1 | - | 3 | 2 | 2 | 1 | 3 | 2 | 21 | 14 | 7 | - |
| 1725 | 3 | 5 | 1 | 1 | 2 | - | - | - | 2 | 4 | 4 | 5 | 27 | 12 | 15 | - |
| 1726 | 2 | 2 | 1 | 1 | 2 | 2 | - | 3 | 2 | 2 | 1 | 3 | 21 | 10 | 11 | - |
| 1727 | - | 1 | 1 | 2 | - | 1 | 1 | 4 | 3 | 1 | 5 | 3 | 22 | 12 | 10 | - |
| 1728 | 4 | 4 | 1 | 1 | 1 | - | 4 | 1 | 2 | 1 | 5 | 6 | 30 | 21 | 9 | - |
| 1729 | 2 | 1 | 1 | 1 | - | 1 | 2 | 2 | - | 6 | 2 | 1 | 19 | 9 | 10 | - |
| 1730 | 4 | 6 | 4 | 5 | - | 4 | - | 2 | 3 | 2 | 5 | 2 | 37 | 23 | 14 | - |
| 1731 | 2 | 1 | 1 | 2 | 2 | 2 | 3 | 2 | 2 | - | 2 | 4 | 23 | 11 | 12 | - |
| 1732 | 3 | 6 | 3 | 1 | 1 | 2 | 2 | 4 | 2 | 4 | 5 | 3 | 36 | 18 | 18 | - |
| 1733 | 2 | 2 | 4 | 3 | 1 | 3 | 2 | 1 | 1 | 3 | 3 | - | 25 | 15 | 10 | - |
| 1734 | - | 6 | 1 | 2 | 5 | 2 | - | 2 | 4 | 4 | 1 | 2 | 29 | 16 | 13 | - |
| 1735 | 2 | 3 | 7 | 1 | 1 | 3 | - | 1 | 1 | 1 | 2 | 2 | 24 | 12 | 12 | - |
| 1736 | 1 | 2 | - | 2 | 2 | 1 | - | 1 | 6 | 2 | - | 2 | 19 | 11 | 8 | - |
| 1737 | 8 | 5 | 3 | 4 | 1 | 1 | 3 | 3 | 4 | - | 4 | 3 | 39 | 20 | 19 | - |
| 1738 | 3 | - | 4 | 2 | - | - | 2 | 1 | - | 2 | 3 | 1 | 18 | 10 | 8 | - |
| 1739 | 3 | 2 | 3 | 2 | 4 | 3 | 3 | 1 | 2 | 2 | - | - | 25 | 15 | 10 | - |
| 1740 | 1 | 4 | 2 | 5 | 3 | 1 | 1 | 1 | 1 | 2 | 5 | 1 | 27 | 17 | 10 | - |
| 1741 | 6 | 3 | 2 | 6 | 1 | 2 | 4 | 1 | - | 1 | 1 | 2 | 31 | 16 | 13 | 2 |
| 1742 | 1 | 5 | - | 1 | 1 | 2 | 2 | - | 1 | 4 | 1 | 1 | 20 | 11 | 8 | 1 |
| 1743 | 1 | 3 | 3 | - | - | 2 | - | 1 | 4 | 3 | 2 | 2 | 21 | 12 | 9 | - |
| 1744 | 3 | 4 | 3 | - | 2 | 1 | - | - | - | 2 | 2 | 2 | 19 | 9 | 10 | - |
| 1745 | 3 | 3 | 2 | 1 | 2 | 1 | 1 | - | 1 | 3 | 3 | - | 20 | 10 | 10 | - |
| 1746 | 3 | - | 2 | 3 | 1 | - | - | 4 | 2 | 1 | 2 | 4 | 22 | 9 | 13 | - |
| 1747 | 3 | - | 3 | 1 | 1 | - | 2 | - | - | 1 | 1 | - | 12 | 6 | 6 | - |
| 1748 | 2 | 1 | - | 2 | 1 | - | 3 | 2 | 2 | 4 | 4 | 3 | 24 | 15 | 9 | - |
| 1749 | 3 | 4 | 3 | 1 | 3 | 1 | - | 1 | 1 | - | 1 | 2 | 20 | 7 | 13 | - |
| 1750 | 1 | 4 | 2 | 1 | 2 | 2 | 1 | 1 | 2 | 2 | - | 3 | 21 | 9 | 12 | - |
| 1751 | 1 | 2 | 4 | 2 | - | 1 | 1 | 3 | - | 4 | 5 | 2 | 25 | 12 | 13 | - |
| 1752 | 3 | 1 | 2 | 1 | 1 | - | 1 | 1 | 1 | - | - | 3 | 14 | 8 | 6 | - |
| 1753 | 2 | 2 | 2 | 1 | 2 | 1 | - | 1 | 2 | 5 | 6 | 2 | 26 | 12 | 14 | - |

Taula III.3 (continuació)

| Any | G | F | M | A | M | J | J | A | S | O | N | D | TOTAL | N. VIUS h. d. | N.M. |
|------|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|-------|------------------|------|
| 1754 | 1 | 1 | 3 | 3 | 1 | 2 | 2 | 3 | 2 | 1 | 3 | 1 | 23 | 9 14 | - |
| 1755 | 1 | 1 | 2 | 3 | 1 | 1 | - | 3 | 3 | 3 | 2 | 1 | 21 | 13 8 | - |
| 1756 | 1 | 3 | 1 | 2 | 4 | 4 | 2 | 1 | 1 | 6 | 7 | 2 | 34 | 16 18 | - |
| 1757 | 2 | 2 | - | 3 | 2 | - | 1 | 1 | 3 | 3 | 2 | 4 | 23 | 13 10 | - |
| 1758 | 1 | 3 | 1 | 2 | 2 | 1 | - | 5 | 3 | 2 | 2 | 4 | 26 | 12 14 | - |
| 1759 | 2 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 3 | - | 3 | 5 | 1 | 4 | 23 | 12 11 | - |
| 1760 | 3 | 4 | 3 | 3 | 2 | - | 1 | 2 | 1 | 5 | 5 | 5 | 34 | 17 17 | - |
| 1761 | 4 | 2 | 3 | 3 | 2 | - | 1 | 3 | 3 | 1 | 2 | 3 | 27 | 19 8 | - |
| 1762 | 3 | 2 | 1 | 1 | 1 | 1 | 2 | 1 | - | 4 | 4 | 4 | 24 | 13 11 | - |
| 1763 | 5 | 3 | 1 | 2 | 2 | 1 | 3 | 2 | 6 | 1 | 5 | 5 | 36 | 24 12 | - |
| 1764 | - | - | 3 | 4 | 1 | 1 | - | 1 | 3 | 3 | 4 | 1 | 21 | 11 10 | - |
| 1765 | 1 | 1 | 2 | 1 | 1 | 3 | 4 | - | 1 | 5 | 4 | 2 | 25 | 12 13 | - |
| 1766 | 4 | 1 | 1 | 4 | 1 | 3 | 2 | - | 1 | 5 | 3 | 1 | 26 | 16 10 | - |
| 1767 | 2 | 2 | 2 | 1 | - | 2 | 3 | - | 3 | 3 | 3 | 3 | 24 | 9 15 | - |
| 1768 | 2 | 1 | 2 | 1 | 1 | - | 2 | 1 | 2 | 2 | 1 | 2 | 17 | 11 6 | - |
| 1769 | 3 | 3 | 1 | 1 | 2 | 3 | 2 | 3 | 3 | 1 | 4 | 1 | 27 | 13 14 | - |
| 1770 | 3 | 2 | 3 | 3 | 1 | 2 | 1 | - | 4 | 2 | - | - | 21 | 11 10 | - |
| 1771 | 1 | 1 | 1 | 5 | 1 | 1 | 1 | 5 | 5 | 1 | 3 | 3 | 28 | 17 11 | - |
| 1772 | 3 | 1 | 4 | 1 | 1 | 1 | 1 | 4 | - | 1 | 2 | 4 | 23 | 12 11 | - |
| 1773 | 1 | 2 | - | 3 | 4 | 1 | 2 | - | 4 | 1 | 4 | 6 | 28 | 13 15 | - |
| 1774 | 2 | 3 | 2 | 1 | - | - | 2 | 2 | 3 | 2 | 3 | 5 | 25 | 11 14 | - |
| 1775 | 2 | 1 | 1 | 1 | 3 | 1 | 3 | 2 | 3 | 5 | 2 | - | 24 | 11 13 | - |
| 1776 | 2 | 2 | - | 3 | 1 | 3 | 1 | 5 | 4 | 5 | 2 | 2 | 30 | 13 17 | - |
| 1777 | 5 | 4 | 1 | 4 | 2 | - | - | 1 | 1 | 6 | 5 | 4 | 33 | 19 14 | - |
| 1778 | 2 | 3 | 3 | 5 | 1 | 1 | 1 | 3 | 4 | 2 | 1 | - | 26 | 10 16 | - |
| 1779 | 3 | 1 | 2 | 1 | - | - | 1 | 4 | 2 | 8 | 1 | 4 | 27 | 10 17 | - |
| 1780 | 2 | 1 | 5 | 1 | 1 | 1 | 4 | 2 | 1 | - | 3 | 3 | 24 | 11 13 | - |
| 1781 | 3 | 4 | 3 | 2 | 1 | 1 | - | 1 | 2 | 7 | 2 | 2 | 28 | 15 13 | - |
| 1782 | 2 | 5 | 2 | - | 2 | 4 | 2 | 2 | 3 | 3 | - | 4 | 29 | 19 10 | - |
| 1783 | 3 | - | 2 | 3 | - | 1 | 1 | 2 | 1 | 3 | 4 | 6 | 26 | 8 18 | - |
| 1784 | 2 | 2 | 6 | 5 | 2 | 1 | 2 | 2 | 2 | 4 | 4 | 4 | 36 | 21 15 | - |
| 1785 | 3 | 1 | 2 | - | 2 | 2 | - | 3 | 1 | 1 | 1 | 4 | 20 | 9 11 | - |
| 1786 | 5 | 3 | 1 | 3 | 2 | 2 | 3 | 3 | 1 | 3 | 4 | 4 | 34 | 14 20 | - |
| 1787 | 2 | 4 | 2 | 4 | 2 | - | 4 | 5 | 7 | 4 | 2 | 4 | 40 | 15 25 | - |
| 1788 | 1 | 4 | 2 | 2 | 1 | 1 | 2 | 5 | 2 | 3 | 4 | 2 | 29 | 13 16 | - |
| 1789 | 2 | 2 | 4 | 3 | 2 | 3 | 1 | 7 | 3 | 3 | 2 | 2 | 34 | 18 16 | - |
| 1790 | 3 | 1 | 5 | 7 | 1 | 1 | 2 | 2 | 4 | 2 | 3 | 2 | 33 | 19 14 | - |
| 1791 | 3 | 3 | 3 | 1 | 4 | - | 1 | 1 | 3 | 2 | 1 | 4 | 26 | 11 15 | - |
| 1792 | 5 | 2 | - | - | 3 | 2 | 4 | - | 3 | 6 | 1 | 2 | 28 | 16 12 | - |
| 1793 | - | 1 | 4 | 2 | - | 4 | 2 | 1 | 7 | 3 | 5 | 3 | 32 | 12 20 | - |
| 1794 | 7 | - | 1 | 6 | 4 | 3 | 3 | 3 | - | 2 | 3 | 1 | 33 | 15 18 | - |
| 1795 | 3 | 2 | 2 | 4 | 3 | 5 | 1 | 2 | 2 | 4 | 2 | 3 | 33 | 18 15 | - |
| 1796 | 1 | 3 | 1 | 3 | 1 | - | 1 | 2 | 3 | 2 | 2 | 3 | 22 | 10 12 | - |
| 1797 | 4 | 4 | 2 | 1 | - | 4 | 3 | 3 | 2 | 4 | 4 | 1 | 32 | 14 18 | - |
| 1798 | 2 | 4 | 2 | 1 | 2 | - | 2 | 4 | 4 | 3 | 3 | 3 | 30 | 16 14 | - |
| 1799 | 2 | 2 | 4 | 1 | 4 | 3 | - | 2 | - | 2 | 5 | 4 | 29 | 18 11 | - |
| 1800 | 4 | 4 | 1 | 3 | 5 | - | 1 | 2 | 3 | 2 | 5 | 2 | 32 | 18 14 | - |
| 1801 | - | - | - | 2 | 1 | - | - | 4 | - | 1 | 7 | 4 | 19 | 10 9 | - |
| 1802 | 3 | 6 | 4 | 3 | 2 | 2 | 1 | 3 | 4 | 4 | 5 | 5 | 42 | 19 23 | - |
| 1803 | 2 | 3 | 4 | 1 | 3 | - | 2 | 3 | - | 3 | 1 | 1 | 23 | 13 10 | - |
| 1804 | 3 | 3 | 2 | 4 | 2 | 2 | 1 | 1 | 2 | 6 | 5 | - | 31 | 9 22 | - |

Taula III.3 (continuació)

| Any | G | F | M | A | M | J | J | A | S | O | N | D | TOTAL | N.VIUS h. | N.M. d. | |
|------|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|----|----|-------|--------------|------------|---|
| 1805 | 5 | 1 | 2 | 1 | 4 | 1 | 2 | 1 | 2 | 5 | 3 | 1 | 28 | 14 | 14 | - |
| 1806 | 3 | 5 | 1 | 1 | - | 2 | 1 | 3 | 6 | 4 | 4 | 9 | 39 | 19 | 20 | - |
| 1807 | 7 | 2 | 1 | 4 | 2 | - | 1 | 1 | 8 | 6 | 3 | 3 | 38 | 18 | 20 | - |
| 1808 | 4 | 2 | 4 | 1 | - | 1 | - | 7 | 4 | 2 | 3 | 2 | 30 | 15 | 15 | - |
| 1809 | 3 | 5 | 4 | 4 | - | - | 3 | 4 | 3 | 3 | 5 | 2 | 36 | 22 | 14 | - |
| 1810 | 1 | - | - | 1 | 1 | - | 3 | - | - | 3 | 3 | - | 12 | 7 | 5 | - |
| 1811 | 5 | 4 | - | 1 | 1 | 7 | 3 | 4 | 3 | 3 | 5 | 2 | 38 | 25 | 13 | - |
| 1812 | 3 | 5 | 1 | 3 | 5 | 2 | 2 | - | 7 | 4 | 4 | 4 | 40 | 22 | 18 | - |
| 1813 | 5 | 3 | 2 | 3 | - | 1 | 3 | 3 | 3 | 6 | 6 | 3 | 38 | 19 | 19 | - |
| 1814 | 4 | 4 | 4 | 2 | 4 | 4 | 2 | 5 | 4 | 1 | 8 | 2 | 44 | 22 | 22 | - |
| 1815 | 4 | 4 | 7 | 6 | 5 | 2 | 2 | 2 | 4 | 7 | 4 | 1 | 48 | 21 | 27 | - |
| 1816 | 3 | 3 | 3 | 3 | 2 | 3 | 2 | 2 | 7 | 4 | 4 | 4 | 40 | 22 | 18 | - |
| 1817 | 1 | 5 | 2 | 3 | 2 | 4 | 2 | 7 | - | 2 | 6 | 5 | 39 | 20 | 19 | - |
| 1818 | - | 3 | 2 | 6 | - | 3 | - | 1 | 4 | 4 | 7 | 1 | 31 | 19 | 12 | - |
| 1819 | 5 | 5 | - | 2 | 2 | 1 | 5 | 3 | 6 | 5 | 7 | 11 | 62 | 26 | 26 | - |
| 1820 | 7 | 1 | 3 | 1 | - | 3 | 3 | 4 | 6 | 3 | - | 5 | 36 | 18 | 18 | - |
| 1821 | 2 | 1 | 3 | 2 | 3 | 4 | 4 | 4 | 5 | 4 | 7 | 7 | 46 | 17 | 29 | - |
| 1822 | 6 | 6 | 2 | 4 | 6 | - | 4 | 2 | 4 | 5 | 4 | 4 | 47 | 24 | 23 | - |
| 1823 | 4 | 3 | 3 | 3 | 1 | 2 | 3 | 3 | 1 | 5 | 5 | 4 | 37 | 21 | 16 | - |
| 1824 | 6 | 3 | 6 | - | 2 | 2 | 1 | 5 | 6 | 8 | 10 | 3 | 52 | 28 | 24 | - |
| 1825 | 6 | 4 | 4 | - | - | 1 | 4 | 4 | 5 | 3 | 3 | 7 | 41 | 24 | 17 | - |
| 1826 | 1 | 2 | 3 | 6 | 3 | 4 | 1 | 2 | 3 | 4 | 4 | 6 | 39 | 20 | 19 | - |
| 1827 | 2 | 6 | 1 | 6 | 6 | 1 | 2 | 5 | 3 | 4 | 2 | 4 | 42 | 18 | 24 | - |
| 1828 | 5 | 1 | 1 | 5 | 3 | 4 | 4 | 2 | 2 | 5 | 5 | 2 | 39 | 11 | 27 | 1 |
| 1829 | 3 | 6 | 4 | 5 | 3 | 1 | 4 | 3 | 2 | 3 | 2 | 5 | 41 | 26 | 15 | - |
| 1830 | 5 | 4 | 5 | 4 | 2 | 4 | 1 | 6 | 3 | 1 | 4 | - | 39 | 18 | 21 | - |
| 1831 | 4 | 2 | 3 | 3 | - | 1 | 1 | 3 | 4 | 4 | 7 | 1 | 33 | 15 | 18 | - |
| 1832 | 2 | 3 | 6 | 2 | 1 | 3 | 2 | 1 | 2 | 5 | 3 | 8 | 38 | 16 | 22 | - |
| 1833 | 1 | 4 | 3 | - | 1 | 3 | 3 | 4 | 4 | 2 | 1 | 6 | 32 | 19 | 13 | - |
| 1834 | 2 | 6 | 6 | 6 | - | 1 | 3 | 2 | 2 | 4 | 6 | 4 | 43 | 22 | 21 | - |
| 1835 | 2 | 3 | 1 | 3 | 2 | 2 | 2 | 1 | 1 | - | 2 | 4 | 23 | 13 | 10 | - |
| 1836 | 2 | 3 | 1 | - | 1 | - | - | 4 | 2 | 3 | 2 | 5 | 23 | 15 | 8 | - |
| 1837 | 4 | 2 | - | 2 | 2 | 1 | - | 3 | 2 | 3 | 3 | - | 22 | 11 | 11 | - |
| 1838 | 2 | 2 | 2 | 2 | 2 | 1 | - | 4 | 2 | 7 | 6 | 1 | 31 | 16 | 15 | - |
| 1839 | 2 | 1 | 4 | 1 | 5 | 2 | - | 2 | 3 | 1 | 1 | 5 | 27 | 16 | 11 | - |
| 1840 | 4 | 3 | 3 | 2 | 1 | 2 | 1 | 2 | - | 5 | - | 2 | 25 | 17 | 8 | - |
| 1841 | 3 | 3 | 1 | 3 | 4 | 2 | 1 | 2 | 3 | - | 2 | 4 | 28 | 13 | 15 | - |
| 1842 | - | - | 2 | 3 | 1 | 1 | 2 | 4 | 3 | 9 | 2 | 4 | 31 | 13 | 18 | - |
| 1843 | 6 | 1 | 5 | 1 | 2 | 3 | 5 | 4 | 2 | 6 | 2 | 3 | 40 | 26 | 14 | - |
| 1844 | 3 | - | 3 | 6 | 4 | 1 | 4 | 1 | - | 3 | 6 | 4 | 35 | 14 | 21 | - |
| 1845 | 2 | 1 | 4 | 2 | 8 | 1 | 1 | 2 | 5 | 6 | 3 | 2 | 37 | 21 | 16 | - |
| 1846 | - | 4 | 6 | 5 | 4 | - | 1 | - | 5 | 4 | 1 | 2 | 32 | 20 | 12 | - |
| 1847 | 6 | 1 | 3 | 1 | 2 | 1 | 6 | 5 | 3 | 6 | 4 | 2 | 40 | 16 | 24 | - |
| 1848 | 1 | 2 | 5 | 1 | 7 | 2 | 4 | 1 | 3 | 3 | 2 | 6 | 37 | 16 | 21 | - |
| 1849 | 2 | 2 | 4 | 1 | 4 | 3 | 1 | 6 | 1 | 4 | 2 | 5 | 35 | 18 | 17 | - |
| 1850 | 5 | 4 | 2 | 3 | 2 | 2 | 2 | 3 | 3 | 2 | 4 | 4 | 36 | 23 | 12 | 1 |
| 1851 | 4 | - | 5 | 1 | 6 | 2 | 3 | 3 | 2 | 6 | 2 | 2 | 36 | 21 | 15 | - |
| 1852 | 8 | 7 | 6 | 1 | 4 | 5 | 2 | 1 | 1 | 2 | 9 | 5 | 51 | 22 | 29 | - |
| 1853 | 2 | 1 | 6 | 2 | 2 | 2 | 3 | 1 | 5 | 7 | 2 | 2 | 35 | 15 | 20 | - |
| 1854 | 7 | 3 | 4 | 6 | 3 | 5 | 1 | 2 | 3 | 4 | 3 | 1 | 42 | 13 | 29 | - |
| 1855 | 3 | 2 | 1 | 4 | 4 | 1 | 4 | 2 | 6 | 4 | 8 | 6 | 45 | 17 | 28 | - |

Taula III.3 (continuació)

| Any | G | F | M | A | M | J | J | A | S | O | N | D | TOTAL | N. VIUS h. d. | N.M. |
|------|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|-------|------------------|------|
| 1856 | 2 | 3 | 3 | 1 | 5 | 2 | 3 | 1 | 2 | 3 | 5 | 4 | 34 | 19 15 | - |
| 1857 | 1 | 2 | 5 | 5 | 4 | 7 | - | - | 1 | 2 | 3 | 2 | 32 | 19 13 | - |
| 1858 | 5 | 4 | 1 | 2 | 3 | 1 | 3 | 2 | 7 | 3 | 6 | 4 | 41 | 17 24 | - |
| 1859 | 5 | 4 | 4 | 3 | - | 3 | 1 | 2 | 1 | 2 | 2 | 2 | 29 | 16 13 | - |
| 1860 | 2 | 3 | 2 | - | 8 | 1 | 1 | 3 | 4 | 6 | 3 | 2 | 35 | 20 15 | - |
| 1861 | 3 | 2 | 2 | 4 | 6 | - | 3 | 4 | 4 | 6 | 2 | 8 | 44 | 25 19 | - |
| 1862 | 1 | 4 | 2 | 3 | 3 | 1 | - | - | 3 | 1 | 5 | 5 | 28 | 19 9 | - |
| 1863 | 5 | 3 | 3 | 1 | 2 | 5 | 3 | 2 | 3 | 6 | 4 | 1 | 38 | 23 15 | - |
| 1864 | 2 | 2 | 2 | 2 | 6 | 1 | 4 | 4 | 1 | 4 | 4 | 3 | 35 | 19 15 | 1 |
| 1865 | 6 | 1 | - | 1 | 3 | 2 | 2 | 1 | 3 | 6 | 3 | - | 28 | 16 12 | - |
| 1866 | 5 | 2 | 3 | 5 | 4 | 3 | 3 | 2 | 3 | 5 | 1 | 7 | 43 | 19 24 | - |
| 1867 | 3 | 4 | - | 2 | 4 | 1 | 3 | 1 | 1 | 3 | 6 | 5 | 33 | 15 18 | - |
| 1868 | 2 | 1 | 3 | 2 | 2 | 3 | 4 | 1 | 2 | 2 | 1 | 3 | 26 | 11 15 | - |
| 1869 | 2 | 2 | - | 1 | 3 | 2 | 2 | 1 | 4 | 3 | 7 | 8 | 35 | 18 17 | - |
| 1870 | 2 | 4 | 1 | 2 | 1 | 1 | 2 | 1 | 4 | 2 | 4 | 6 | 30 | 15 15 | - |
| 1871 | 2 | - | 1 | 3 | 1 | 2 | 3 | 1 | 3 | 3 | 2 | 2 | 23 | 10 12 | - |
| 1872 | - | 5 | 2 | 3 | 4 | 1 | 2 | 1 | 6 | 3 | 2 | 1 | 30 | 14 15 | 1 |
| 1873 | 3 | 2 | 2 | 1 | 5 | 5 | - | 4 | 2 | 2 | 2 | 3 | 31 | 18 13 | - |
| 1874 | - | - | 4 | 2 | 7 | 3 | 2 | 2 | 4 | 6 | 2 | 2 | 34 | 17 17 | - |
| 1875 | 3 | 2 | 3 | 5 | 2 | - | - | - | - | 2 | 1 | 5 | 23 | 14 8 | 1 |
| 1876 | 4 | 5 | 3 | 2 | 2 | 5 | 4 | - | 6 | 7 | 4 | 4 | 46 | 28 18 | - |
| 1877 | 1 | 1 | 5 | 2 | 3 | - | 2 | 1 | 2 | 5 | 4 | 5 | 31 | 10 21 | - |
| 1878 | 4 | 2 | - | 4 | 4 | 4 | - | 4 | 3 | 2 | 5 | 4 | 36 | 18 18 | - |
| 1879 | 4 | 5 | 2 | - | 4 | 3 | 5 | 3 | 2 | 2 | 3 | 3 | 36 | 20 15 | 1 |
| 1880 | 7 | 4 | 3 | 5 | 2 | 3 | 1 | 5 | - | 2 | 5 | 6 | 43 | 19 20 | 4 |
| 1881 | 1 | 1 | 5 | 2 | 2 | 2 | 3 | - | 3 | 4 | 4 | 8 | 35 | 24 10 | 1 |
| 1882 | 2 | 4 | 2 | 1 | 1 | 3 | 3 | 3 | 1 | 3 | 5 | 2 | 30 | 18 12 | - |
| 1883 | 6 | 3 | 1 | - | 6 | - | 2 | 3 | 4 | 4 | 3 | 1 | 33 | 16 15 | 2 |
| 1884 | - | - | 2 | 1 | 4 | - | 2 | 5 | 3 | 3 | 2 | 5 | 27 | 13 13 | 1 |
| 1885 | 4 | 5 | 1 | 1 | 3 | 3 | 3 | - | 3 | 1 | 3 | 3 | 30 | 16 12 | 2 |
| 1886 | 1 | 4 | 4 | 3 | - | 4 | 2 | 1 | - | 4 | 3 | 2 | 28 | 15 11 | 2 |
| 1887 | 7 | 1 | 3 | 2 | 5 | 4 | 3 | 3 | 3 | 2 | 6 | 7 | 46 | 24 22 | - |
| 1888 | 4 | 1 | 1 | 1 | 1 | - | - | 3 | 3 | 1 | 1 | 3 | 19 | 6 12 | 1 |
| 1889 | 1 | 6 | 4 | 4 | 1 | - | 1 | 3 | 5 | 4 | 3 | 3 | 35 | 21 14 | - |
| 1890 | 3 | - | 3 | 3 | 3 | 3 | 1 | 1 | 2 | 2 | 2 | - | 23 | 16 7 | - |
| 1891 | 3 | 4 | 3 | - | - | 2 | 3 | 3 | 3 | 1 | - | 1 | 23 | 13 9 | 1 |
| 1892 | 5 | 5 | 3 | - | 1 | 2 | 1 | 3 | 1 | 4 | 3 | 5 | 33 | 16 16 | 1 |
| 1893 | 2 | 4 | 1 | 1 | - | 2 | 2 | 1 | 2 | 2 | 2 | 6 | 25 | 17 8 | - |
| 1894 | 3 | 2 | - | 3 | 1 | 2 | 1 | - | - | 2 | 5 | 4 | 23 | 16 7 | - |
| 1895 | 2 | 1 | 2 | 5 | 4 | 4 | 2 | 3 | 2 | 2 | 2 | 5 | 34 | 18 15 | 1 |
| 1896 | 2 | 4 | 3 | 4 | - | 3 | 1 | 3 | 2 | - | 1 | 5 | 28 | 11 17 | - |
| 1897 | 2 | 3 | 1 | 3 | 8 | 3 | 1 | 3 | 3 | 4 | 3 | 2 | 36 | 17 18 | 1 |
| 1898 | 5 | - | - | 7 | 2 | 4 | 1 | 2 | 2 | 3 | 3 | 1 | 30 | 18 12 | - |
| 1899 | 3 | 5 | 1 | 3 | 3 | 1 | - | 3 | 1 | 4 | 7 | 2 | 33 | 17 15 | 1 |
| 1900 | 3 | - | 1 | 1 | 2 | 8 | 4 | 1 | 3 | 1 | 1 | 4 | 29 | 15 13 | 1 |
| 1901 | 6 | 1 | 4 | 1 | 1 | 2 | 2 | 1 | 3 | 4 | 3 | 1 | 29 | 9 19 | 1 |
| 1902 | 2 | 1 | 4 | 4 | 5 | 2 | 1 | 2 | 3 | 4 | 4 | 3 | 35 | 19 16 | - |
| 1903 | 1 | 3 | 1 | 1 | 3 | 3 | 4 | 3 | 3 | 5 | 3 | 3 | 33 | 17 16 | - |
| 1904 | 3 | 2 | 3 | 2 | 2 | 4 | 2 | 2 | 3 | 4 | 4 | 1 | 32 | 17 14 | 1 |
| 1905 | 5 | 3 | 3 | 1 | - | 1 | 3 | 3 | 2 | 1 | 1 | 3 | 26 | 12 13 | 1 |
| 1906 | 3 | 5 | 6 | 4 | - | - | 5 | 3 | 4 | 4 | 4 | 2 | 40 | 18 22 | - |

Taula III.3 (continuació)

| Any | G | F | M | A | M | J | J | A | S | O | N | D | TOTAL | N.VIUS h. d. | N.M. | |
|------|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|-------|-----------------|------|---|
| 1907 | 4 | 1 | 3 | 4 | 3 | 1 | 3 | 1 | 2 | - | - | 4 | 26 | 15 | 11 | - |
| 1908 | 1 | 3 | 3 | 5 | 4 | 3 | 3 | 1 | 1 | 2 | 3 | 2 | 31 | 18 | 13 | - |
| 1909 | 3 | 3 | - | 1 | 5 | 3 | 3 | - | 1 | 1 | 1 | 1 | 22 | 13 | 9 | - |
| 1910 | 3 | 3 | 2 | 1 | 2 | 4 | 1 | 2 | 1 | 2 | 4 | 4 | 29 | 14 | 15 | - |
| 1911 | 3 | 1 | 4 | 4 | - | 3 | 2 | 4 | 3 | 1 | 1 | 2 | 28 | 16 | 11 | 1 |
| 1912 | 4 | 1 | 1 | 2 | 3 | 2 | 2 | 2 | 2 | 3 | 2 | 4 | 28 | 15 | 13 | - |
| 1913 | 9 | 2 | - | - | 3 | 1 | 4 | 4 | 2 | 3 | 1 | 4 | 33 | 18 | 15 | - |
| 1914 | 5 | 1 | 2 | 2 | 5 | 1 | - | 2 | 3 | - | 3 | 3 | 27 | 14 | 13 | - |
| 1915 | 3 | 1 | 6 | 1 | 3 | 3 | 3 | - | 2 | 4 | 2 | 8 | 36 | 19 | 17 | - |
| 1916 | 3 | 1 | 3 | 2 | 3 | 4 | 6 | 3 | 5 | 5 | 2 | 4 | 41 | 18 | 22 | 1 |
| 1917 | 1 | 2 | 1 | 1 | 2 | 1 | 3 | 5 | 4 | 1 | 2 | 1 | 24 | 13 | 11 | - |
| 1918 | 1 | 5 | 2 | 3 | 1 | 2 | 5 | 3 | 4 | 3 | 3 | 3 | 35 | 12 | 22 | - |
| 1919 | 1 | 8 | 1 | 2 | 5 | 2 | - | 2 | 2 | 3 | 3 | - | 29 | 10 | 18 | 1 |
| 1920 | 1 | 2 | 5 | 5 | 3 | 2 | - | 1 | 2 | 3 | 6 | 5 | 35 | 21 | 14 | - |
| 1921 | 1 | 3 | 2 | 3 | 4 | 3 | 2 | 3 | 4 | 4 | - | 3 | 32 | 13 | 18 | 1 |
| 1922 | 8 | 4 | 1 | 4 | 1 | - | - | 4 | - | 6 | 2 | 5 | 35 | 16 | 19 | - |
| 1923 | 3 | 3 | 3 | 2 | 3 | 3 | 4 | 3 | 1 | 2 | 1 | 3 | 31 | 17 | 14 | - |
| 1924 | 3 | 2 | 2 | 4 | 1 | 1 | 1 | 1 | 2 | 1 | - | - | 18 | 10 | 8 | - |
| 1925 | 2 | 1 | 3 | 4 | 5 | 2 | 2 | 5 | 2 | 3 | 2 | 1 | 32 | 21 | 11 | 1 |
| 1926 | 4 | 3 | - | 3 | 3 | 2 | 3 | 2 | 2 | 5 | 2 | 3 | 32 | 18 | 14 | - |
| 1927 | 1 | 1 | - | 1 | - | 3 | 2 | 1 | 3 | 1 | 2 | 1 | 16 | 8 | 8 | - |
| 1928 | 3 | 2 | 4 | - | 1 | 1 | 4 | 6 | 1 | 4 | - | 3 | 29 | 15 | 14 | - |
| 1929 | 2 | 3 | 1 | 3 | 4 | 2 | 4 | - | 3 | 1 | 3 | - | 26 | 12 | 14 | - |
| 1930 | - | 2 | 3 | 4 | 3 | 1 | - | 4 | 2 | 2 | 2 | 1 | 24 | 13 | 11 | - |
| 1931 | 1 | 1 | 3 | 2 | 5 | 2 | 1 | 2 | 2 | 2 | 1 | 3 | 26 | 15 | 11 | - |
| 1932 | 2 | 1 | 1 | 1 | - | 1 | 1 | 1 | 1 | - | - | 1 | 10 | 5 | 5 | - |
| 1933 | 3 | 1 | 4 | 1 | 4 | - | 2 | 1 | 4 | - | - | 1 | 21 | 10 | 11 | - |
| 1934 | 1 | - | 3 | 3 | 3 | 1 | 1 | 1 | 1 | - | 3 | 3 | 20 | 11 | 9 | - |
| 1935 | 1 | 2 | - | 1 | 5 | 1 | 1 | 2 | - | 2 | 2 | - | 17 | 12 | 5 | - |
| 1936 | 1 | 1 | 4 | 1 | 3 | 2 | 2 | - | 2 | 1 | - | 2 | 19 | 5 | 14 | - |
| 1937 | 1 | - | 1 | 2 | 1 | 1 | 2 | - | 2 | - | 2 | 1 | 13 | 9 | 4 | - |
| 1938 | 5 | 2 | 1 | 1 | 1 | 2 | - | 1 | - | 1 | 2 | - | 16 | 7 | 9 | - |
| 1939 | 1 | 1 | - | - | - | 1 | 1 | - | 1 | - | - | - | 5 | 3 | 2 | - |
| 1940 | 1 | 3 | 4 | - | 2 | 1 | 3 | 2 | 4 | 2 | 4 | - | 26 | 14 | 12 | - |
| 1941 | - | 1 | - | 1 | - | 2 | 2 | 2 | 3 | 1 | 2 | 3 | 17 | 7 | 10 | - |
| 1942 | 3 | 1 | 2 | - | 3 | 2 | - | 1 | - | 3 | 1 | 2 | 18 | 9 | 9 | - |
| 1943 | - | 1 | - | 1 | - | - | 2 | 2 | 3 | 1 | - | 4 | 14 | 6 | 8 | - |
| 1944 | 2 | 3 | 1 | - | - | 2 | 1 | 2 | 1 | 3 | 1 | - | 16 | 8 | 8 | - |
| 1945 | 2 | 1 | 3 | - | 4 | 1 | 1 | 2 | - | - | - | 1 | 15 | 10 | 5 | - |
| 1946 | 1 | 2 | 2 | 1 | - | 1 | 2 | 2 | - | 2 | 1 | 1 | 15 | 8 | 7 | - |
| 1947 | 1 | - | 2 | 1 | - | 2 | 1 | 4 | 1 | 1 | 3 | 3 | 19 | 11 | 8 | - |
| 1948 | 5 | 1 | 1 | 2 | 3 | 2 | 1 | 2 | 3 | 2 | 2 | 1 | 25 | 18 | 7 | - |
| 1949 | - | 1 | 1 | 2 | 1 | 1 | - | 2 | 2 | 3 | 1 | 1 | 15 | 8 | 7 | - |
| 1950 | - | 1 | 1 | 2 | - | 1 | 1 | 2 | 2 | 2 | 5 | 2 | 19 | 6 | 13 | - |
| 1951 | - | 4 | - | 1 | 1 | 2 | - | - | - | - | 3 | 1 | 12 | 6 | 6 | - |
| 1952 | - | 1 | 4 | 1 | 3 | 3 | - | 2 | 1 | 1 | 1 | 1 | 18 | 8 | 10 | - |
| 1953 | - | 1 | 1 | 3 | 2 | 1 | 1 | 1 | 1 | 5 | 1 | 2 | 19 | 12 | 7 | - |
| 1954 | 2 | - | 2 | 2 | - | 1 | 1 | 1 | 2 | 3 | 1 | 1 | 16 | 8 | 8 | - |
| 1955 | 2 | - | 2 | 1 | - | 2 | 1 | 2 | 3 | 1 | 2 | - | 16 | 8 | 8 | - |
| 1956 | 2 | 2 | - | - | 2 | 1 | 3 | 3 | 3 | - | - | - | 16 | 10 | 6 | - |
| 1957 | - | 1 | 1 | - | - | 1 | - | 1 | 1 | 4 | 1 | 2 | 12 | 7 | 5 | - |

Taula III.3 (continuació)

| Any | G | F | M | A | M | J | J | A | S | O | N | D | TOTAL | N.VIUS h. d. | N.M. | |
|------|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|-------|-----------------|------|---|
| 1958 | 1 | - | 2 | 4 | - | 2 | - | 1 | 2 | 1 | 2 | 1 | 16 | 9 | 7 | - |
| 1959 | - | - | 3 | 1 | 2 | 1 | 1 | 2 | 1 | 2 | 1 | 2 | 16 | 7 | 9 | - |
| 1960 | 1 | - | 3 | 3 | 1 | - | 2 | 5 | - | 1 | 2 | 1 | 19 | 11 | 8 | - |
| 1961 | - | 1 | 1 | 1 | - | 3 | 2 | - | 3 | 1 | 1 | - | 13 | 4 | 9 | - |
| 1962 | 2 | - | 3 | 3 | 1 | - | 2 | 4 | 1 | 1 | 1 | 1 | 19 | 11 | 8 | - |
| 1963 | 3 | - | - | 1 | 3 | 1 | - | - | 3 | 2 | - | 2 | 15 | 7 | 8 | - |
| 1964 | - | 2 | 1 | 1 | 2 | 2 | 3 | 1 | 3 | - | 3 | - | 18 | 13 | 5 | - |
| 1965 | 2 | 2 | 3 | 3 | 1 | 1 | 2 | - | - | - | 3 | - | 17 | 11 | 6 | - |
| 1966 | 2 | - | 2 | 2 | 3 | 2 | - | - | 1 | 2 | 3 | - | 17 | 7 | 10 | - |
| 1967 | 1 | - | 1 | 1 | 1 | - | - | 1 | 1 | 1 | 2 | 1 | 10 | 6 | 4 | - |
| 1968 | 2 | - | - | 1 | 1 | 3 | - | - | 3 | 2 | - | - | 12 | 4 | 8 | - |
| 1969 | - | - | 3 | 1 | - | 1 | 1 | - | 2 | - | 1 | - | 9 | 5 | 4 | - |
| 1970 | - | 1 | - | - | - | 1 | 1 | 1 | 1 | - | 1 | 1 | 7 | 2 | 5 | - |
| 1971 | 2 | 2 | 1 | - | 1 | - | - | 1 | - | 2 | - | 1 | 10 | 6 | 4 | - |
| 1972 | - | 1 | - | 1 | - | 1 | 3 | 2 | - | 1 | - | 1 | 10 | 3 | 7 | - |
| 1973 | - | - | 1 | - | 4 | 1 | 1 | - | 1 | 2 | - | - | 10 | 5 | 5 | - |
| 1974 | - | - | 1 | 1 | - | 3 | 4 | 2 | 1 | - | - | 1 | 13 | 8 | 5 | - |
| 1975 | 2 | 2 | 1 | - | 3 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 2 | 16 | 7 | 9 | - |
| 1976 | - | 1 | 1 | - | 2 | 2 | 3 | - | 4 | 1 | 1 | 2 | 17 | 7 | 10 | - |
| 1977 | - | - | 4 | - | - | 1 | - | - | 2 | - | - | 2 | 9 | 4 | 5 | - |
| 1978 | - | 3 | 1 | 1 | 2 | 2 | 1 | - | - | 1 | 3 | 1 | 15 | 6 | 9 | - |
| 1979 | - | 1 | - | 3 | 1 | - | - | 2 | 1 | 2 | - | 2 | 12 | 5 | 7 | - |
| 1980 | 1 | 2 | - | - | 1 | - | 1 | 1 | 2 | 2 | - | 2 | 12 | 6 | 6 | - |

FONTS: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres de baptismes (1655-1870), A.M.F.: Llibres de naixements (1871-1980) i A.M.F.: Padró d'habitants (1950-1981).

Taula III.4

Evolució dels naixements per mesos (per dècades)
(1655-1980)

| DECADES | G | F | M | A | M | J | J | A | S | O | N | D | TOTAL |
|------------|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|-------|
| 1655-1660* | 3 | 11 | 7 | 10 | 3 | 7 | 7 | 6 | 8 | 9 | 6 | 14 | 91 |
| 1661-1670 | 15 | 6 | 10 | 12 | 5 | 2 | 8 | 12 | 10 | 16 | 19 | 11 | 126 |
| 1671-1680 | 27 | 11 | 19 | 11 | 9 | 5 | 12 | 11 | 16 | 9 | 21 | 10 | 161 |
| 1681-1690 | 13 | 22 | 20 | 18 | 12 | 12 | 10 | 9 | 14 | 21 | 21 | 23 | 195 |
| 1691-1700 | 16 | 18 | 16 | 14 | 10 | 14 | 18 | 10 | 19 | 25 | 16 | 16 | 192 |
| 1701-1710 | 17 | 15 | 16 | 18 | 15 | 9 | 9 | 17 | 14 | 18 | 14 | 16 | 178 |
| 1711-1720 | 16 | 16 | 13 | 20 | 10 | 8 | 16 | 13 | 17 | 22 | 23 | 26 | 200 |
| 1721-1730 | 23 | 26 | 18 | 17 | 9 | 9 | 13 | 20 | 23 | 24 | 32 | 33 | 247 |
| 1731-1740 | 25 | 31 | 28 | 24 | 20 | 18 | 16 | 17 | 23 | 20 | 25 | 18 | 265 |
| 1741-1750 | 26 | 27 | 20 | 16 | 14 | 11 | 13 | 10 | 13 | 21 | 17 | 19 | 207 |
| 1751-1760 | 17 | 20 | 19 | 21 | 16 | 11 | 11 | 20 | 19 | 34 | 33 | 28 | 249 |
| 1761-1770 | 27 | 17 | 19 | 21 | 12 | 16 | 20 | 11 | 26 | 27 | 30 | 22 | 248 |
| 1771-1780 | 23 | 19 | 19 | 25 | 14 | 9 | 16 | 28 | 27 | 31 | 26 | 31 | 268 |
| 1781-1790 | 26 | 26 | 29 | 29 | 15 | 16 | 17 | 32 | 26 | 33 | 26 | 34 | 309 |
| 1791-1800 | 31 | 25 | 20 | 22 | 26 | 21 | 18 | 20 | 27 | 30 | 32 | 25 | 297 |
| 1801-1810 | 31 | 27 | 22 | 22 | 15 | 8 | 14 | 27 | 29 | 37 | 39 | 27 | 298 |
| 1811-1820 | 37 | 37 | 24 | 30 | 21 | 30 | 24 | 31 | 44 | 39 | 51 | 38 | 406 |
| 1821-1830 | 40 | 36 | 32 | 35 | 29 | 23 | 28 | 36 | 34 | 42 | 46 | 42 | 423 |
| 1831-1840 | 25 | 29 | 29 | 21 | 15 | 16 | 12 | 26 | 22 | 34 | 32 | 36 | 297 |
| 1841-1850 | 28 | 18 | 35 | 26 | 38 | 16 | 27 | 28 | 28 | 43 | 28 | 36 | 351 |
| 1851-1860 | 39 | 29 | 37 | 25 | 39 | 29 | 21 | 17 | 32 | 39 | 43 | 30 | 380 |
| 1861-1870 | 31 | 25 | 16 | 23 | 34 | 19 | 26 | 17 | 28 | 38 | 37 | 46 | 340 |
| 1871-1880 | 28 | 26 | 25 | 27 | 34 | 26 | 19 | 21 | 28 | 34 | 30 | 35 | 333 |
| 1881-1890 | 29 | 25 | 26 | 18 | 26 | 19 | 20 | 22 | 27 | 28 | 32 | 34 | 306 |
| 1891-1900 | 30 | 28 | 15 | 27 | 21 | 31 | 16 | 22 | 19 | 23 | 27 | 35 | 294 |
| 1901-1910 | 31 | 25 | 29 | 24 | 25 | 23 | 27 | 18 | 23 | 27 | 27 | 24 | 303 |
| 1911-1920 | 31 | 24 | 25 | 22 | 28 | 21 | 25 | 26 | 29 | 26 | 25 | 34 | 316 |
| 1921-1930 | 27 | 24 | 19 | 28 | 25 | 18 | 22 | 29 | 20 | 29 | 14 | 20 | 275 |
| 1931-1940 | 18 | 12 | 21 | 12 | 24 | 12 | 14 | 10 | 17 | 8 | 14 | 11 | 173 |
| 1941-1950 | 14 | 12 | 13 | 10 | 11 | 14 | 11 | 21 | 15 | 18 | 16 | 18 | 173 |
| 1951-1960 | 8 | 9 | 18 | 16 | 11 | 14 | 9 | 18 | 14 | 18 | 14 | 11 | 160 |
| 1961-1970 | 12 | 6 | 14 | 14 | 12 | 14 | 11 | 7 | 18 | 9 | 15 | 5 | 137 |
| 1971-1980 | 5 | 12 | 10 | 6 | 14 | 11 | 14 | 9 | 12 | 12 | 5 | 14 | 124 |

FONTS: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres de baptismes (1655-1870), A.M.F.: Llibres de naixements (1871-1980) i A.M.F.: Padró d'habitants (1950-1981).

* És un quinquenni i no una dècada, perquè no hi ha informació anterior a 1655.

Taula III.5

Evolució dels naixements segons les estacions
(per dècades) (1655-1980)

| Dècades | Hivern | | Primavera | | Estiu | | Tardor | |
|------------|--------|------|-----------|------|-------|------|--------|------|
| | n.a. | % | n.a. | % | n.a. | % | n.a. | % |
| 1655-1660* | 21 | 23.1 | 20 | 22.0 | 21 | 23.1 | 29 | 31.8 |
| 1661-1670 | 31 | 24.6 | 19 | 15.1 | 30 | 23.8 | 46 | 36.5 |
| 1671-1680 | 57 | 35.4 | 25 | 15.5 | 39 | 24.2 | 40 | 24.8 |
| 1681-1690 | 55 | 28.2 | 42 | 21.5 | 33 | 16.9 | 65 | 33.3 |
| 1691-1700 | 50 | 26.0 | 38 | 19.8 | 47 | 24.5 | 57 | 29.7 |
| 1701-1710 | 48 | 27.0 | 42 | 23.6 | 40 | 22.4 | 48 | 27.0 |
| 1711-1720 | 45 | 22.5 | 38 | 19.0 | 46 | 23.0 | 71 | 35.5 |
| 1721-1730 | 67 | 27.1 | 35 | 14.2 | 56 | 22.7 | 89 | 36.0 |
| 1731-1740 | 84 | 31.7 | 62 | 23.4 | 56 | 21.1 | 63 | 23.8 |
| 1741-1750 | 73 | 35.3 | 41 | 19.8 | 36 | 17.4 | 57 | 27.5 |
| 1751-1760 | 56 | 22.5 | 48 | 19.3 | 50 | 20.1 | 95 | 38.1 |
| 1761-1770 | 63 | 25.4 | 49 | 19.7 | 57 | 23.0 | 79 | 31.8 |
| 1771-1780 | 61 | 22.8 | 48 | 17.9 | 71 | 26.5 | 88 | 32.8 |
| 1781-1790 | 81 | 26.2 | 60 | 19.4 | 75 | 24.3 | 93 | 30.1 |
| 1791-1800 | 76 | 25.6 | 69 | 23.2 | 65 | 21.9 | 87 | 29.3 |
| 1801-1810 | 80 | 26.8 | 45 | 15.1 | 70 | 23.5 | 103 | 34.6 |
| 1811-1820 | 98 | 24.1 | 81 | 19.9 | 99 | 24.4 | 128 | 31.5 |
| 1821-1830 | 108 | 25.5 | 87 | 20.6 | 98 | 23.2 | 130 | 30.7 |
| 1831-1840 | 83 | 27.9 | 52 | 17.5 | 60 | 20.2 | 102 | 34.3 |
| 1841-1850 | 81 | 23.1 | 80 | 22.8 | 83 | 23.6 | 107 | 30.5 |
| 1851-1860 | 105 | 27.6 | 93 | 24.5 | 70 | 18.4 | 112 | 29.5 |
| 1861-1870 | 72 | 21.2 | 76 | 22.3 | 71 | 20.9 | 121 | 35.6 |
| 1871-1880 | 79 | 23.7 | 87 | 26.1 | 68 | 20.4 | 99 | 29.7 |
| 1881-1890 | 80 | 26.1 | 63 | 20.6 | 69 | 22.5 | 94 | 30.7 |
| 1891-1900 | 73 | 24.8 | 79 | 26.9 | 57 | 19.4 | 85 | 28.9 |
| 1901-1910 | 85 | 28.0 | 72 | 23.8 | 68 | 22.4 | 78 | 25.7 |
| 1911-1920 | 80 | 25.3 | 71 | 22.5 | 80 | 25.3 | 85 | 26.9 |
| 1921-1930 | 70 | 25.4 | 71 | 25.8 | 71 | 25.8 | 63 | 22.9 |
| 1931-1940 | 51 | 29.5 | 48 | 27.7 | 41 | 23.7 | 33 | 19.1 |
| 1941-1950 | 39 | 22.5 | 35 | 20.2 | 47 | 27.2 | 52 | 30.0 |
| 1951-1960 | 35 | 21.9 | 41 | 25.6 | 41 | 25.6 | 43 | 26.9 |
| 1961-1970 | 32 | 23.3 | 40 | 29.2 | 36 | 26.3 | 29 | 21.2 |
| 1971-1980 | 27 | 21.8 | 31 | 25.0 | 35 | 28.2 | 31 | 25.0 |

FONTS: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres de baptismes (1655-1870), A.M.F.: Llibres de naixements (1871-1980) i A.M.F.: Padró d'habitants (1950-1981).

* És un quinquenni i no una dècada perquè no hi ha informació anterior a 1655.

Taula III.6

Taxa de fecunditat, 1787-1980

| Any | Nombre de nascuts | T.F. Global | | T.F. matrimonial | |
|---------|-------------------|---------------------------------------|-------|---|-------|
| | | Total dones (15-49 anys) n.a. per mil | | Dones casades (15-49 anys) n.a. per mil | |
| 1787(1) | 40 | 127 | 315.0 | 77 | 519.5 |
| 1857(2) | 32 | 250 | 128.0 | -- | ----- |
| 1860 | 35 | 224 | 156.2 | 150 | 233.3 |
| 1877 | 31 | 250 | 124.0 | 155 | 200.0 |
| 1887 | 46 | 188 | 244.7 | 130 | 353.9 |
| 1900 | 29 | 169 | 171.6 | 122 | 237.7 |
| 1910 | 29 | 161 | 180.1 | 125 | 232.0 |
| 1920 | 35 | 236 | 148.9 | 135 | 259.2 |
| 1920* | 35 | 191 | 183.2 | 135 | 259.2 |
| 1930 | 24 | 249 | 96.4 | 133 | 180.4 |
| 1939(3) | 5 | 274 | 18.2 | ---- | ----- |
| 1940 | 26 | 279 | 93.2 | 116 | 224.1 |
| 1950 | 19 | 261 | 72.8 | 135 | 140.7 |
| 1960 | 19 | 258 | 73.6 | 164 | 115.8 |
| 1965 | 17 | 251 | 67.7 | 157 | 108.3 |
| 1970 | 7 | 237 | 29.5 | 142 | 49.3 |
| 1975 | 16 | 227 | 70.5 | 142 | 112.6 |
| 1980(4) | 12 | 222 | 54.0 | 152 | 78.9 |

FONT: Elaboració pròpia a partir de:

Per a nombre de nascuts: A.P.F.: Llibres de baptismes (1787, 1857 i 1860), A.M.F.: Llibres de naixements (1877-1980) i A.M.F.: Padró d'habitants (1950-1981).

Per a total dones i dones casades: A.M.F.: Padró d'habitants (1860-1981).

* Reconegut oficialment per l'I.N.E.

(1) Les dades es troben a J. IGLESIES, El cens del comte de Floridablanca, 1787, part de Catalunya, vol. I, Barcelona: 1969, p. 568. En aquest cas el grup d'edat és de 16 a 50 anys, ja que així vé donat.

(2) COMISION DE ESTADISTICA GENERAL DEL REINO, Censo de la población de España, 1857.

(3) A.M.F.: Censo de habitantes a los efectos del racionamiento, 1939.

(4) Les dades es troben a: A.M.F.: Padró d'habitants de 1981.

Taula III.7

Dones casades, de 20 a 49 anys
Distribució per subgrups
(1860-1986)

| Any | 20 a 29 anys | | 30 a 39 anys | | 40 a 49 anys | | 20 a 49 anys | |
|-------|-----------------|------|-----------------|------|-----------------|------|-----------------|-----|
| | n.a. | % | n.a. | % | n.a. | % | n.a. | % |
| 1860 | 41 | 27.5 | 60 | 40.3 | 48 | 32.2 | 149 | 100 |
| 1877 | 52 | 34.0 | 49 | 32.0 | 52 | 34.0 | 153 | 100 |
| 1887 | 41 | 32.0 | 43 | 33.6 | 44 | 34.4 | 128 | 100 |
| 1900 | 35 | 29.2 | 51 | 42.5 | 34 | 28.3 | 120 | 100 |
| 1910 | 39 | 31.2 | 49 | 39.2 | 37 | 29.6 | 125 | 100 |
| 1920 | 39 | 29.1 | 60 | 44.8 | 35 | 26.1 | 134 | 100 |
| 1920* | 39 | 29.1 | 60 | 44.8 | 35 | 26.1 | 134 | 100 |
| 1930 | 42 | 31.6 | 45 | 33.8 | 46 | 34.6 | 133 | 100 |
| 1940 | 26 | 22.4 | 44 | 37.9 | 46 | 39.6 | 116 | 100 |
| 1950 | 29 | 21.6 | 64 | 47.8 | 41 | 30.6 | 134 | 100 |
| 1960 | 35 | 21.3 | 67 | 40.8 | 62 | 37.8 | 164 | 100 |
| 1965 | 38 | 24.7 | 46 | 29.9 | 70 | 45.4 | 154 | 100 |
| 1970 | 26 | 18.3 | 46 | 32.4 | 70 | 49.3 | 142 | 100 |
| 1975 | 46 | 32.4 | 46 | 32.4 | 50 | 35.2 | 142 | 100 |
| 1981 | 43 | 28.7 | 55 | 36.7 | 52 | 34.7 | 150 | 100 |
| 1986 | 53 | 32.5 | 62 | 38.0 | 48 | 29.4 | 163 | 100 |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.M.F.: Padró d'habitants (1860-1986).

* Reconegut oficialment per l'I.N.E.

IV. MORTALITAT

Aquest capítol tracta de l'evolució de la mortalitat en la població Folguerolesca des de 1711 fins a 1980. Té en compte tant la mortalitat global com la mortalitat infantil. Inclou també una relació, any per any, de totes les defuncions (sepultures) distribuïdes de la manera següent: homes, dones, albat (nens, nenes i total) i total.

A continuació es contempla la mortalitat segons l'edat. Aquesta informació ve donada per dècades des de 1791-1800 fins a 1971-1980, segons les taules de mortalitat (homes, dones i població total). Al mateix temps, s'indica l'esperança de vida a diferents edats del conjunt de la població i segons el sexe.

Finalment, es dona a conèixer la proporció de supervivents (homes, dones i població total) des de 1791-1800 fins a 1971-1980).

La taxa de mortalitat a Folgueroles es manté alta fins a 1900. Serà moderada de 1910 a 1940 i des de 1950 anirà de baixa fins a 1980, amb l'única excepció de 1975 (vegeu taula IV.1).

En la mortalitat, igual que en els matrimonis i els naixements, les alteracions més pronunciades i freqüents tenen lloc al segle XIX (vegeu taules IV.2-IV.3 i gràfics IV.1-IV.2). De 1809 a 1813 tenen lloc diverses incursions de tropes franceses a la Plana de Vic. L'any 1809 es destaca especialment pel nombre de defuncions entre la població folguerolesca. La mortalitat infantil anirà en progressiu augment des de 1800 fins a 1825 (vegeu gràfic IV.2). Entre 1821 i 1825 s'assoleix els valors més alts de tot el període estudiat. La mortalitat de la població en general també serà molt important al llarg d'aquest quinquenni (1821-1825). Hem de tenir present que la pesta ha tornat a fer acte de presència a la Plana de Vic entre 1820 i 1822. Entre d'altres factors també influïren en la mortalitat del segle XIX els avalots, que tingueren lloc entre 1846 i 1848, després de la guerra de dels matiners, així com els anys de còlera de 1854 i 1864.

La taxa de mortalitat infantil es manté molt alta fins a 1930 (vegeu taula IV.4). Tot i que a finals del segle passat ja havia començat a disminuir, a principis del segle XX sembla que es torna a revifar a causa de diversos brots epidèmics. Malgrat tot, a la darreria dels anys vint el control de la mortalitat infantil a Folgueroles és una realitat (vegeu gràfic IV.2).

Al llarg del període estudiat la mortalitat infantil fluctua repetidament (vegeu taula IV.4). Després d'un període en què és molt alta, davalla sobtadament i es manté baixa durant un, dos o tres anys, fins que una altra batzegada la torna fer pujar. Els moments baixos poden

correspondre al final d'una guerra, o una epidèmia; també podem significar l'obtenció d'una bona collita i en conseqüència el final d'un període d'escassetesa alimentària, etc. En aquests moments la població es recupera ràpidament gràcies a l'alt índex de natalitat, però no passa gaire temps fins que l'arribada d'una nova contrarietat (fam, pesta, guerra) faci pujar altre cop l'índex de mortalitat en general i el de mortalitat infantil en particular.

"Se suele admitir que la mortalidad durante un año depende más de las condiciones sanitarias del momento -meteorología, epidemias, hambres, guerras, conocimientos médicos, práctica de la higiene- que del pasado de los individuos."¹

Les fluctuacions a la baixa, esmentades anteriorment, sovintegen al llarg del segle XVIII i, en canvi, són més rares al segle XIX, durant el qual l'alça és pràcticament una constant. La mortalitat infantil també serà alta a començaments del segle XX. No iniciarà la baixada definitiva fins a 1931, però la guerra civil en provocarà una reactivació, que tindrà influència fins a 1942. D'aleshores ençà el descens serà definitiu, alterat únicament per defuncions infantils esporàdiques, les quals, en donar-se en una població tan poc nombrosa, fan pujar l'índex de mortalitat infantil de forma desmesurada.

Els vells del poble encara avui recorden i comenten l'alta freqüència en què morien els infants de la seva generació. A la família de la meua mare de nou germans només en sobrevisqueren quatre, els altres cinc moriren en edat infantil.

La taula IV.5 ens mostra l'evolució de les defuncions en nombres absoluts des de 1711 a 1980, distribuïdes en tres grups: homes, dones i albats (0-6 anys).

Els riscos de mort varien molt segons l'edat. No es pot fer cap estudi sobre mortalitat sense tenir en compte l'edat. "De ahí resulta que *la tasa bruta de mortalidad* (es decir, (...), la relación por cociente de los fallecimientos anuales con la población total) no puede ser un buen índice de la situación sanitaria de un país, porque depende demasiado de la composición por edades de la población."² Passem a continuació a comentar les taules de mortalitat per dècades, des de 1791-1800 fins a 1971-1980.

Les taules de mortalitat, a més de les probabilitats de mort i les defuncions corresponents a cada grup d'edat, donen també els supervivents, els quals tractarem més detingudament en comentar taules posteriors.

La probabilitat de morir abans dels cinc anys d'edat és molt alta en tot el període estudiat fins a la dècada de 1921-1930, amb la particularitat que en les dues darreres dècades (1911-1920 i 1921-1930) és més alta per a l'edat de

¹ Henry, Louis Demograpia, Barcelona: Labor, 1976, p. 167.

² Henry, Louis Demograpia, p. 167.

menys d'un any que per al grup de 1 a 4 anys, contràriament al que succeeix des de 1791-1800 fins a 1901-1910, en què és el grup de 1-4 anys el que té més probabilitats de mort. En la dècada de 1931-1940 les probabilitats de mort per al grup de menys d'un any han disminuït molt, però encara continuen essent força altes. A partir del període de 1941 a 1950 les probabilitats de mort infantil són molt baixes, fins arribar a la dècada 1971-1980, en què són inexistent (vegeu taules IV.6-IV.24).

Un cop passat el llindà crític dels cinc anys, les probabilitats de mort disminueixen sensiblement per als restants grups d'edat fins arribar al grup de 50-54 anys, en què altra volta comencen a ser importants; però és a partir de 60-64 anys quan la probabilitat de morir torna a ser molt alta. Des de la dècada de 1931-1940 les probabilitats de mort per al grup de 60-64 anys disminueixen sensiblement, com a conseqüència del progressiu envelliment de la població.

El comentari anterior a les taules de mortalitat es refereix a la població en general, no té en compte la distinció entre sexes. Seguidament veurem quines diferències, si n'hi ha, es donen entre homes i dones.

Encara que en un marge de variabilitat molt baix, sembla ser que la probabilitat de morir abans de complir el primer any és més alta en els nens que en les nenes. Només es dona el cas contrari en les dècades següents: 1811-1820, 1851-1860, 1931-1940 i 1951-1960 (vegeu taules IV.25-IV.43).

La probabilitat de mort per al grup d'1 a 4 anys també és més alta entre els nens que entre les nenes, aquestes només superen aquells en les dècades de: 1791-1800, 1831-1840, 1891-1900, 1921-1930 i 1931-1940 (vegeu taules IV.25-IV.43).

"Como bien es sabido, en nuestro país, así como en casi todos los del mundo (cuyas estadísticas son conocidas), nacen más varones que mujeres. Sin embargo, al ser la mortalidad del varón más elevada que la de la mujer, incluso a edades tempranas, los dos grupos se nivelan hacia los quince años."³

El risc de mort entre les dones augmenta durant llur període de fecunditat, a causa de l'alt índex de mortalitat femenina postpart, el qual comença a disminuir a l'inici del segle XX amb la introducció de millores sanitàries.

Entre els grups de més edat les probabilitats de mort, en general, no divergeixen gaire entre els dos sexes; en unes dècades sembla que són les dones qui en tenen més i en d'altres els homes. A les dècades de 1941-1950, 1951-1960 i 1961-1970 les probabilitats de mort són més altes en els homes a mesura que augmenta l'edat. En canvi, la dècada de 1971-1980 ens mostra el cas contrari (vegeu taules IV.25-IV.43).

Passem ara a veure quina era l'esperança de vida de la població folguerolesa a diferents edats al llarg del període estudiat.

³ Miquel, Jesús M. El ritmo de la vida social, Madrid: Tecnos, 1973, p. 151.

"La esperanza de vida a la edad x, o vida media a la edad x, es el número medio de años que quedan por vivir, a partir del x-ésimo aniversario. La esperanza de vida al nacer es el número medio de años vividos por una generación sometida a lo largo de su vida a la serie de probabilidades de muerte q_x ; también es la edad media de la distribución de los fallecimientos dx ".⁴

L'esperança de vida en néixer a Folgueroles, a l'última dècada del segle XVIII (27.7 anys), reflecteix el moment de prosperitat que gaudia la Plana de Vic. En entrar al segle XIX, però, l'esperança de vida disminueix sensiblement i no tornarà a recuperar-se fins a 1861-1870 (vegeu taula IV.44).

La forta devallada de 1821-1830 és deguda en bona part a l'elevat nombre de casos perduts, dels quals no en sabem l'edat, però sí que sabem que eren adults i no albat. Aquesta mancança es repeteix en les dècades de 1801-1810, 1811-1820 i 1831-1840, encara que de forma no tan pronunciada. Malgrat tot, no és aquesta la principal causa de la disminució de l'esperança de vida en néixer a la primera meitat del segle XIX, sinó l'empitjorament de les condicions de vida. L'esperança de vida en néixer comença a augmentar de forma gradual i definitiva des de finals del segle XIX fins a 1971-1980, en què és de 69.8 anys. Al llarg d'aquest període només sofrirà una lleugera minva a la dècada 1921-1930, de la que es recuperarà ràpidament a la dècada següent, per bé que hi tingui lloc la guerra civil.

"Lo normal en la milenaria historia del mundo ha sido estar a la altura actual de la India, Madagascar o Guinea, es decir, con una esperanza de vida menor a cuarenta años. Incluso esta relación es probable que haya sido aún menor durante muchos siglos.

"En cualquier caso, el aumento de la esperanza de vida no se debe a que las personas vivan más, sino a que vivan más personas, lo cual no es exactamente lo mismo y conlleva distintas consecuencias.

"Es decir, si observamos la estructura de la mortalidad por edades, se comprueba que a medida que el país sube (en desarrollo y esperanza de vida) va siendo menor la mortalidad infantil. La tremenda incidencia de la mortalidad en edades tempranas en Guinea o en la India hace que ya desde el principio la probabilidad de vida se reduzca a la mitad. Los que llegan a viejos en estos países, muchas veces son tan mayores de edad como los viejos de Suecia o Estados Unidos, sólo que son muchos menos. En general, en estos países no se está accediendo a un aumento apreciable de la longevidad o un alargamiento de la vida, sino a la idea más democrática de que todos vivan hasta una edad similar.

"Aparte de esta mortalidad en la infancia (hasta los cinco años) en los países más pobres también hay un aumento considerable de muertes a edades maduras (cincuenta a sesenta años, aproximadamente) muy superiores a las de los países desarrollados, que se deben a enfermedades infecciosas y parasitarias, o a todas aquellas que se deben a un bajo nivel sanitario. (...)."⁵

En el cas de Folgueroles veiem com fins a la dècada de 1921-1930 l'esperança de vida en néixer era molt baixa, menys de 40 anys. Entre 1931 i 1940 ha augmentat força (47.7 anys), encara que continua essent baixa. L'esperança de vida en néixer, que ens indica la dècada de 1941-1950, ja podria ser qualificada de mitjana (53.9 anys) i només es pot considerar alta (més de 60 anys) a partir de 1951-1960 (vegeu taula IV.44). Així, veiem com a Folgueroles es confirma un cop més el fet que l'augment de l'esperança de

⁴ Henry, Louis Demografia, p.174.

⁵ Miguel, Jesús M. El ritmo de la vida social, Madrid: Tecnos, 1973, pp. 196-197.

vida en néixer va estretament lligada amb la disminució de la mortalitat infantil (vegeu taula IV.21).

Segons afirma Roland Pressat, "la esperanza de vida a los 20 años es superior a la del momento de nacer, lo cual es debido a los riesgos de mortalidad muy graves que soportan los nuevos nacidos en los primeros años de vida según la table de Duvillard. Un estudio detenido muestra entre otras cosas que es a los 5 años cuando la esperanza de vida alcanza su máximo y que es hacia los 30 años cuando vuelve al nivel que tenía para el nacimiento."⁶ En el cas de Folgueroles també trobem que l'esperança de vida assoleix el seu màxim als 5 anys, llindà crític, a partir del qual els supervivents tenen unes expectatives de vida bastant òptimes. En canvi, en segons quines dècades (de 1861-1870 a 1921-1930) l'esperança de vida als 30 anys, sí que és semblant a la que s'observa en néixer; però en d'altres (1791-1800, 1801-1810, 1831-1840 i 1841-1850) aquesta s'acosta més a la dels 40 anys (vegeu taula IV.44).

"Una última lectura al significado de la Esperanza de Vida: Si tenemos presente que en la prehistoria el 34% de la población moría antes de cumplir los veinte años y sólo el 10% pasaba a los cuarenta, llegaremos a entender que la esperanza de vida suponía una organización social totalmente distinta a la nuestra: no existía adolescencia. A los catorce años se era mujer adulta; los jóvenes eran adultos en la pubertad, con todas las obligaciones económicas y sociales del adulto.

"En sociedades con una Esperanza de Vida superior a setenta años, la organización social es sustancialmente diferente y aparece la adolescencia que, cuanto más desarrollada está una sociedad, más tiempo se alarga. A los veinticuatro años se puede estar dependiendo económicamente de los padres, a los cuarenta se es joven, etc. etc.

"La Esperanza de Vida es otro de los factores que influyen en la organización de una sociedad."

Passem seguidament a veure quines diferències es donen a Folgueroles entre els dos sexes pel que respecta a l'esperança de vida, tenint en compte que "en todo el mundo occidental la esperanza de vida de la mujer es superior en algunos años (hasta seis o siete a veces) a la del varón."⁸

Les dones tenen una esperança de vida en néixer superior a la dels homes en totes les dècades estudiades, tret de les de: 1811-1820, 1921-1930 i 1931-1940 (vegeu taula IV.45). En la de 1891-1900 ambdós sexes tenen la mateixa.

L'esperança de vida als 20 anys és molt més favorable als homes fins a 1891-1900, exceptuant 1821-1830 (vegeu taula IV.45). Una de les raons podria raure en l'alt índex de mortalitat femenina a causa dels freqüents embarços-parts i les deficientes condicions sanitàries. A partir de 1901-1910 i fins a l'actualitat l'esperança de vida als 20 anys és més alta en les dones que en els homes.

Pel que fa referència als 60 anys, la vida mitjana no es destaca especialment en cap dels dos sexes. En unes dècades en surt afavorit un i en d'altres l'altre. El que sí sembla

⁶ Pressat, Roland *Demografía estadística*, Barcelona: Ariel, 1979, p. 91.

⁷ Lasterra, Juan *Estudio de población*, Madrid: Alhambra, 1988, p. 49.

⁸ Miquel, Jesús M. *El ritmo de la vida social*, p. 252.

clar és que a partir de 1941-1950 s'inicia un període, en el qual l'esperança de vida als 60 anys és més alta en les dones (vegeu taula IV.45).

A continuació passem a veure quines són les probabilitats de supervivència a la societat folguerolesa. "Probabilidad para un aniversario de estar todavía vivo en un aniversario ulterior, medida como relación entre el número de supervivientes en el segundo aniversario y el número de supervivientes en el primero en una tabla de mortalidad."⁹

La *vida probable* és el nombre d'anys, en el que es redueix a la meitat una determinada cohort. "La vida probable a la edat x es el número de años que separan la edat x de la edat y, donde no queda más que la mitad de los supervivientes a la edat x."¹⁰

A Folgueroles (vegeu taula IV.46) d'una cohort de 1.000 persones els supervivents, que superen els cinc anys, són menys de la meitat, des de 1791-1800 a 1841-1850. A les dècades de 1851-1860 i 1861-1870 ja són més de la meitat a la mateixa edat. Per a les dues dècades següents (1871-1880 i 1881-1890) la meitat supera els deu anys. A 1891-1900 arriba a superar els vint-i-cinc. Entre 1901 i 1910 retrocedeix i es queda a la ratlla dels vint. A 1911-1920 passa altre cop dels vint-i-cinc. En arribar a la dècada de 1921-1930 hi trobem un fort retrocés (mortalitat infantil), el qual situa la meitat als quinze anys. Però des de 1931-1940, en què la meitat supera els cinquanta-cinc, anys fins a 1971-1980, en què se superen els setanta anys, les possibilitats de vida d'aquestes cohorts han augmentat de forma considerable.

La proporció de supervivència, de 1791-1800 a 1851-1860, és lleugerament superior en les dones, respecte als homes, tret de les dècades de 1811-1820 i 1831-1840.

A les tres dècades següents la diferència és més pronunciada; a 1861-1870, mentre menys de la meitat dels homes arriben als cinc anys, la meitat de les dones aconsegueix complir els vint-i-cinc; semblantment passa a la dècada 1871-1880, amb la diferència que la meitat de dones supervivents és als vint anys; en canvi, en la dècada 1881-1890 els homes es redueixen a la meitat als cinc anys i les dones als quinze.

Però que fa a la de 1891-1900, ambdós sexes s'igualen als vint-i-cinc anys.

Les diferències tornen a sorgir a les tres dècades següents; a 1901-1910 els homes esdevenen la meitat als quinze anys i les dones als vint; a la de 1911-1920 la diferència a favor de les dones és més pronunciada: els homes a vint anys i les dones a trenta-cinc; cal destacar la dècada de 1921-1930, en la qual la diferència és favorable als homes (vint anys), en front de les dones (deu anys).

A la dècada de 1931-1940 els dos sexes tornen a igualar-

⁹ Pressat, Roland *Demografía estadística*, p. 208.

¹⁰ Henry, Louis *Demografía*, p.174.

se (cinquanta-cinc anys).

Finalment, a les dècades que segueixen fins a l'actualitat, les dones tornen a tenir una major proporció de supervivència respecte als homes, que es tradueix en cinc o deu anys, segons la dècada: 1941-1950 (homes=55 anys, dones=65 anys); 1951-1960, 1961-1970 i 1971-1980 (homes=65 anys, dones=70 anys)(vegeu taula IV.47).

Segons Jordi Nadal, "la mortalidad española, que, en comparación con la de los países europeos, era excesiva en 1900, es hoy una mortalidad francamente baja, que destaca incluso, por lo favorable, dentro del concierto occidental. (...). Desde 1901-1905, el número de óbitos se ha reducido de quinquenio en quinquenio, muy a menudo de año en año con las solas excepciones de 1918-1920, causada por la epidemia gripal, y de 1936-1941, producida por la guerra civil. (...).

"(...). La ganancia ha beneficiado a todas las etapas de la vida. El progreso sólo parece haberse detenido en 1920 y en 1940, fechas demasiado próximas a los dos grandes accidentes perturbadores: la epidemia de gripe y la guerra interior, a que hemos aludido. (...).

"La intensificación del descenso entre 1939 y 1950 atrae, sobre todo, la atención de los expertos. A pesar de una situación económica estancada, a pesar de una producción agraria regresiva (...), la mortalidad ha disminuido en un 30 por 100 desde 1935 a 1950. (...), la única explicación posible es una explicación social. A partir de un nivel de vida mínimo, la mortalidad de una población depende hoy mucho más de factores sociales y sanitarios (política higiénica, educación) que del desarrollo económico propiamente dicho. (...).

"(...), el factor básico ha sido la divulgación de métodos de sanidad pública y de control de enfermedades (...).

"Las crisis de subsistencia han pasado a ser, en la España del siglo XX, un factor demográfico secundario. El hambre puede estar hoy en el origen de importantes desplazamientos humanos, pero mata poco. La extensión del progreso médico tiene ahora la primacía. Este hecho se comprueba, sin equívocos, en el caso de la reducción de la mortalidad infantil, la más ligada a la prevención sanitaria."¹¹

En resum, la taxa de mortalitat a Folgueroles és alta fins a 1900. En iniciar el segle XX comença a disminuir i desde 1950 fins a l'actualitat es manté baixa. Les alteracions més pronunciades de tot el període estudiat tenen lloc al segle XIX.

La taxa de mortalitat infantil es manté molt alta fins a 1930. Així, la probabilitat de morir abans dels 5 anys és molt alta en tot el període estudiat fins a la dècada de

¹¹ Nadal, Jordi La población española (siglos XVI a XX), Barcelona: Ariel, 1988, pp. 210-214.

1921-1930. Encara que amb un marge de variació baix, la probabilitat que els nens morin abans de complir els 5 anys és més alta que en les nenes.

El risc de mort entre les dones durant llur període de fecunditat comença a disminuir en entrar al segle XX, a conseqüència de les millores sanitàries.

Entre els grups de més edat les probabilitats de mort no divergeixen gaire entre els dos sexes fins a 1940, moment en què sembla que les dones tenen unes majors expectatives de vida.

L'esperança de vida en néixer era més alta a finals del segle XVIII que no pas en tota la primera meitat del segle XIX, però cap a finals del mateix segle comença a augmentar de forma constant i progressiva fins arribar als 69.8 anys de 1971-1980.

L'esperança de vida en néixer, en general, és més alta per a les dones que no pas per als homes. En canvi, l'esperança de vida als 20 anys és més favorable als homes fins a finals del s. XIX; contràriament al què succeeix al s. XX, en el que l'esperança de vida als 20 anys és superior en les dones. Pel que respecte a l'esperança de vida als 60 anys, no hi ha diferències remarcables entre els sexes fins a 1940; d'aleshores ençà sembla que, un cop més, les dones en surten afavorides.

Les probabilitats de supervivència entre la població folguerolencan han estat molt baixes fins a 1930, la vida probable no va arribar en cap cas als 30 anys. A partir de la dècada 1931-1940 les expectatives de vida augmenten fins a l'actualitat, moment en què la vida probable se situa als 70 anys. La proporció de supervivència, en general, és superior en les dones respecte als homes.

Taula IV.1

Evolució de la mortalitat (1716-1980)

| Any | Població Total | Obits-Defunc. | Index (per mil) |
|-------|----------------|---------------|-----------------|
| 1716 | 401 | 6 | 15.0 |
| 1719 | 301 | 5 | 16.6 |
| 1719* | 405 | 5 | 12.3 |
| 1782 | 445 | 28 | 62.9 |
| 1787 | 567 | 16 | 28.2 |
| 1830 | 160 | 31 | 193.7 |
| 1830* | 610 | 31 | 50.8 |
| 1842 | 623 | 38 | 61.0 |
| 1857 | 960 | 24 | 25.0 |
| 1860 | 931 | 26 | 27.9 |
| 1873 | 931 | 27 | 29.0 |
| 1877 | 936 | 27 | 28.8 |
| 1887 | 709 | 22 | 31.0 |
| 1897 | 722 | 22 | 30.5 |
| 1900 | 735 | 24 | 32.6 |
| 1910 | 751 | 13 | 17.3 |
| 1920 | 954 | 11 | 11.5 |
| 1920* | 837 | 11 | 13.1 |
| 1923 | 885 | 19 | 21.5 |
| 1930 | 996 | 16 | 16.1 |
| 1936 | 996 | 13 | 13.1 |
| 1939 | 978 | 20 | 20.4 |
| 1940 | 964 | 18 | 18.7 |
| 1950 | 978 | 14 | 14.3 |
| 1960 | 980 | 9 | 9.2 |
| 1965 | 972 | 9 | 9.2 |
| 1970 | 977 | 6 | 6.1 |
| 1975 | 991 | 15 | 15.1 |
| 1980 | 1010 | 5 | 4.9 |

FONTS: Elaboració pròpia a partir de:

Per a població total; vegeu - taula I.1 (evolució de la població).

Per a òbits-defuncions: A.P.F.: Llibres d'òbits (1711-1870) i A.M.F.: Llibres de defuncions (1871-1980).

Taula IV.2

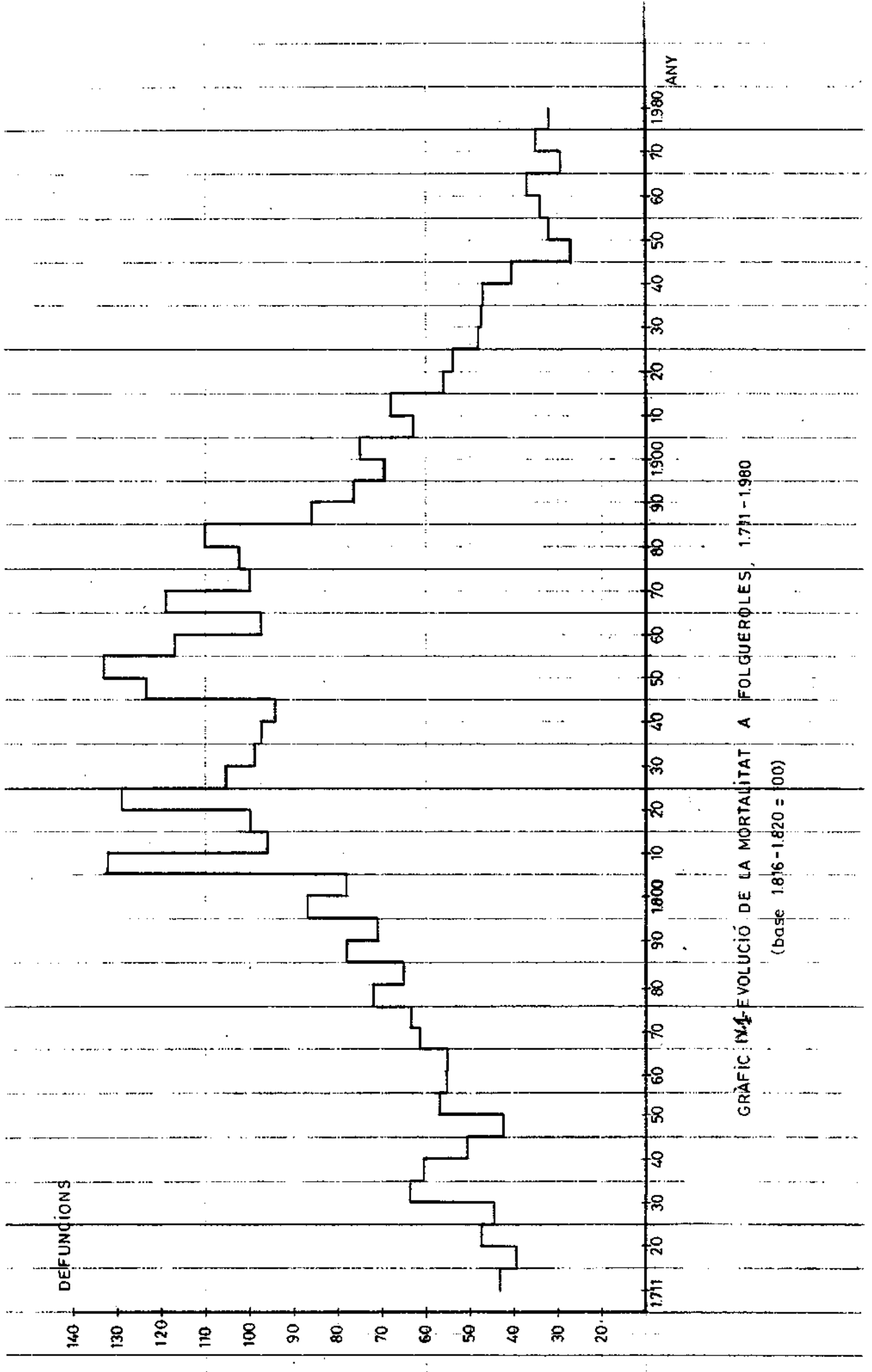
Evolució de la mortalitat
(1711-1980)

(Període base: 1816-1820=100)

| Quin- quennis | Defun- cions | Quin- quennis | Defun- cions | Quin- quennis | Defun- cions |
|------------------|-----------------|------------------|-----------------|------------------|-----------------|
| 1711-1715 | 44.4 | 1801-1805 | 78.4 | 1891-1895 | 76.5 |
| 1716-1720 | 39.5 | 1806-1810 | 132.1 | 1896-1900 | 69.7 |
| 1721-1725 | 47.5 | 1811-1815 | 96.3 | 1901-1905 | 75.3 |
| 1726-1730 | 44.4 | 1816-1820 | 100.0 | 1906-1910 | 63.0 |
| 1731-1735 | 63.5 | 1821-1825 | 129.0 | 1911-1915 | 67.9 |
| 1736-1740 | 60.5 | 1826-1830 | 105.5 | 1916-1920 | 56.2 |
| 1741-1745 | 50.6 | 1831-1835 | 98.8 | 1921-1925 | 54.3 |
| 1746-1750 | 42.6 | 1836-1840 | 97.5 | 1926-1930 | 48.1 |
| 1751-1755 | 56.8 | 1841-1845 | 94.4 | 1931-1935 | 47.5 |
| 1756-1760 | 55.5 | 1846-1850 | 123.4 | 1936-1940 | 48.9 |
| 1761-1765 | 65.4 | 1851-1855 | 133.3 | 1941-1945 | 40.7 |
| 1766-1770 | 61.7 | 1856-1860 | 117.3 | 1946-1950 | 27.2 |
| 1771-1775 | 63.6 | 1861-1865 | 97.5 | 1951-1955 | 32.1 |
| 1776-1780 | 72.2 | 1866-1870 | 119.1 | 1956-1960 | 33.9 |
| 1781-1785 | 65.4 | 1871-1875 | 100.0 | 1961-1965 | 37.0 |
| 1786-1790 | 77.8 | 1876-1880 | 102.5 | 1966-1970 | 29.6 |
| 1791-1795 | 71.0 | 1881-1885 | 109.9 | 1971-1975 | 35.2 |
| 1796-1800 | 87.0 | 1886-1890 | 85.8 | 1976-1980 | 32.1 |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1711-1870) i A.M.F.: Llibres de defuncions (1871-1980).

NOTA: El quinquenni 1808-1812 dona la proporció més alta (135.2) de tot el període estudiat.



GRÀFIC IV.1 - EVOLUCIÓ DE LA MORTALITAT A FOLGUERÒLES, 1711-1980

(base 1816-1820 = 100)

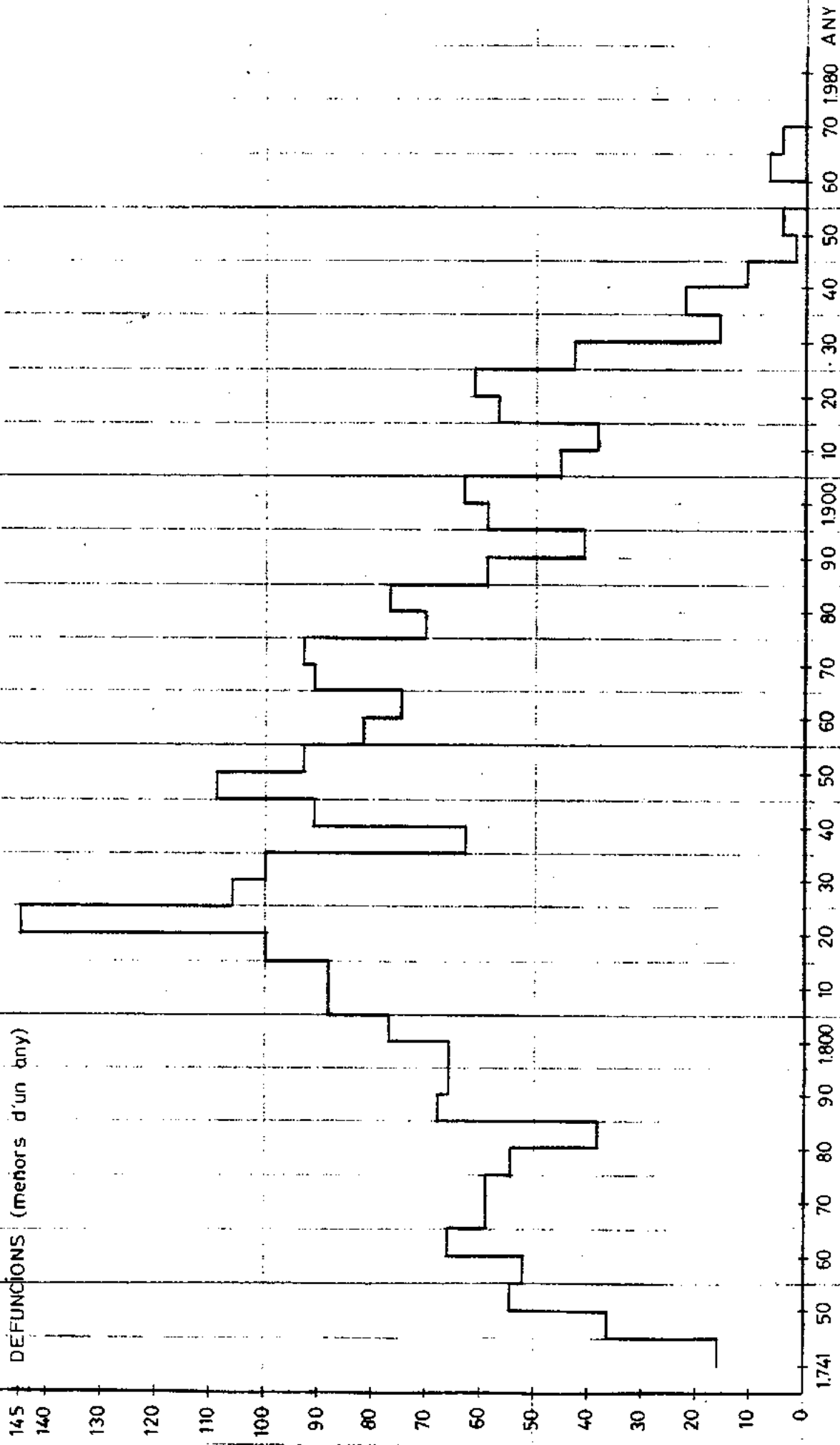
Taula IV.3

Evolució de la mortalitat infantil
(1741-1980)

(Període base: 1816-1820=100)

| Quin- quennis | Defun- cions | Quin- quennis | Defun- cions | Quin- quennis | Defun- cions |
|------------------|-----------------|------------------|-----------------|------------------|-----------------|
| 1741-1745 | 15.4 | 1821-1825 | 145.4 | 1901-1905 | 63.6 |
| 1746-1750 | 36.4 | 1826-1830 | 106.8 | 1906-1910 | 45.4 |
| 1751-1755 | 54.5 | 1831-1835 | 100.0 | 1911-1915 | 38.6 |
| 1756-1760 | 52.3 | 1836-1840 | 63.6 | 1916-1920 | 56.8 |
| 1761-1765 | 65.9 | 1841-1845 | 90.9 | 1921-1925 | 61.4 |
| 1766-1770 | 59.1 | 1846-1850 | 109.1 | 1926-1930 | 43.2 |
| 1771-1775 | 59.1 | 1851-1855 | 93.2 | 1931-1935 | 15.9 |
| 1776-1780 | 54.5 | 1856-1860 | 81.8 | 1936-1940 | 22.7 |
| 1781-1785 | 38.6 | 1861-1865 | 75.0 | 1941-1945 | 11.4 |
| 1786-1790 | 68.2 | 1866-1870 | 90.9 | 1946-1950 | 2.3 |
| 1791-1795 | 65.9 | 1871-1875 | 93.2 | 1951-1955 | 4.5 |
| 1796-1800 | 65.9 | 1876-1880 | 70.4 | 1956-1960 | 0.0 |
| 1801-1805 | 77.3 | 1881-1885 | 77.3 | 1961-1965 | 6.8 |
| 1806-1810 | 88.6 | 1886-1890 | 59.1 | 1966-1970 | 4.5 |
| 1811-1815 | 88.6 | 1891-1895 | 40.9 | 1971-1975 | 0.0 |
| 1816-1820 | 100.0 | 1896-1900 | 59.1 | 1976-1980 | 0.0 |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1741-1870) i A.M.F.: Llibres de defuncions (1871-1980).



GRÀFIC IV.2 - EVOLUCIÓ DE LA MORTALITAT INFANTIL, 1741-1980
(Període base 1816-1820 = 100)

Taula IV.4

Taxa de mortalitat infantil
(1739-1980)

| Any | Població de menys d'un any | Defuncions de menys d'un any | Taxa de mortalitat infantil |
|------|----------------------------------|------------------------------------|-----------------------------------|
| 1739 | 25 | 4 | 160.0 |
| 1740 | 27 | 3 | 111.1 |
| 1741 | 31 | 2 | 64.5 |
| 1742 | 20 | 0 | 0.0 |
| 1743 | 21 | 2 | 95.2 |
| 1744 | 19 | 1 | 52.6 |
| 1745 | 20 | 2 | 100.0 |
| 1746 | 22 | 0 | 0.0 |
| 1747 | 12 | 5 | 416.7 |
| 1748 | 24 | 5 | 208.3 |
| 1749 | 20 | 5 | 250.0 |
| 1750 | 21 | 1 | 47.6 |
| 1751 | 25 | 4 | 160.0 |
| 1752 | 14 | 9 | 642.8 |
| 1753 | 26 | 2 | 76.9 |
| 1754 | 23 | 4 | 173.9 |
| 1755 | 21 | 5 | 238.1 |
| 1756 | 34 | 6 | 176.5 |
| 1757 | 23 | 9 | 391.3 |
| 1758 | 26 | 2 | 76.9 |
| 1759 | 23 | 2 | 86.9 |
| 1760 | 34 | 4 | 117.6 |
| 1761 | 27 | 7 | 259.2 |
| 1762 | 24 | 5 | 208.3 |
| 1763 | 36 | 4 | 111.1 |
| 1764 | 21 | 8 | 380.9 |
| 1765 | 25 | 5 | 200.0 |
| 1766 | 26 | 9 | 346.1 |
| 1767 | 24 | 4 | 166.7 |
| 1768 | 17 | 7 | 411.8 |
| 1769 | 27 | 0 | 0.0 |
| 1770 | 21 | 6 | 285.7 |
| 1771 | 28 | 8 | 285.7 |
| 1772 | 23 | 2 | 86.9 |
| 1773 | 28 | 1 | 35.7 |
| 1774 | 25 | 4 | 160.0 |
| 1775 | 24 | 11 | 458.3 |
| 1776 | 30 | 5 | 166.7 |
| 1777 | 33 | 3 | 90.9 |
| 1778 | 26 | 6 | 230.8 |
| 1779 | 27 | 4 | 148.1 |
| 1780 | 24 | 6 | 250.0 |
| 1781 | 28 | 1 | 35.7 |
| 1782 | 29 | 6 | 206.9 |
| 1783 | 26 | 5 | 192.3 |
| 1784 | 36 | 4 | 111.1 |

Taula IV.4 (continuació)

| Any | Població de menys d'un any | Defuncions de menys d'un any | Taxa de mortalitat infantil |
|------|----------------------------|------------------------------|-----------------------------|
| 1785 | 20 | 1 | 50.0 |
| 1786 | 34 | 7 | 205.9 |
| 1787 | 40 | 3 | 75.0 |
| 1788 | 29 | 12 | 413.8 |
| 1789 | 34 | 3 | 88.2 |
| 1790 | 33 | 5 | 151.5 |
| 1791 | 26 | 5 | 192.3 |
| 1792 | 28 | 6 | 214.3 |
| 1793 | 32 | 5 | 156.2 |
| 1794 | 33 | 12 | 363.6 |
| 1795 | 33 | 1 | 30.3 |
| 1796 | 22 | 7 | 318.2 |
| 1797 | 32 | 5 | 156.2 |
| 1798 | 30 | 4 | 133.3 |
| 1799 | 29 | 5 | 172.4 |
| 1800 | 32 | 8 | 250.0 |
| 1801 | 19 | 3 | 157.9 |
| 1802 | 42 | 10 | 238.1 |
| 1803 | 23 | 5 | 217.4 |
| 1804 | 31 | 11 | 354.8 |
| 1805 | 28 | 5 | 178.6 |
| 1806 | 39 | 12 | 307.7 |
| 1807 | 38 | 8 | 210.5 |
| 1808 | 30 | 7 | 233.3 |
| 1809 | 36 | 10 | 277.8 |
| 1810 | 12 | 2 | 166.7 |
| 1811 | 38 | 6 | 157.9 |
| 1812 | 40 | 16 | 400.0 |
| 1813 | 38 | 8 | 210.5 |
| 1814 | 44 | 6 | 136.4 |
| 1815 | 48 | 3 | 62.5 |
| 1816 | 40 | 11 | 275.0 |
| 1817 | 39 | 4 | 102.6 |
| 1818 | 31 | 10 | 322.6 |
| 1819 | 52 | 9 | 173.1 |
| 1820 | 36 | 10 | 277.8 |
| 1821 | 46 | 11 | 239.1 |
| 1822 | 47 | 14 | 297.8 |
| 1823 | 37 | 15 | 405.4 |
| 1824 | 52 | 12 | 230.8 |
| 1825 | 41 | 12 | 292.7 |
| 1826 | 39 | 8 | 205.1 |
| 1827 | 42 | 10 | 238.1 |
| 1828 | 39 | 8 | 205.1 |
| 1829 | 41 | 12 | 292.7 |
| 1830 | 39 | 9 | 230.8 |
| 1831 | 33 | 13 | 393.9 |
| 1832 | 38 | 6 | 157.9 |
| 1833 | 32 | 3 | 93.7 |
| 1834 | 43 | 10 | 232.5 |

Taula IV.4 (continuació)

| Any | Població de menys d'un any | Defuncions de menys d'un any | Taxa de mortalitat infantil |
|------|----------------------------|------------------------------|-----------------------------|
| 1835 | 23 | 12 | 521.7 |
| 1836 | 23 | 2 | 86.9 |
| 1837 | 22 | 5 | 227.3 |
| 1838 | 31 | 5 | 161.3 |
| 1839 | 27 | 9 | 333.3 |
| 1840 | 25 | 7 | 280.0 |
| 1841 | 28 | 5 | 178.6 |
| 1842 | 31 | 10 | 322.6 |
| 1843 | 40 | 8 | 200.0 |
| 1844 | 35 | 9 | 257.1 |
| 1845 | 37 | 8 | 216.2 |
| 1846 | 32 | 10 | 312.5 |
| 1847 | 40 | 5 | 125.0 |
| 1848 | 37 | 7 | 189.2 |
| 1849 | 35 | 14 | 400.0 |
| 1850 | 36 | 12 | 333.3 |
| 1851 | 36 | 10 | 277.8 |
| 1852 | 51 | 8 | 156.9 |
| 1853 | 35 | 10 | 285.7 |
| 1854 | 42 | 6 | 142.8 |
| 1855 | 45 | 7 | 155.5 |
| 1856 | 34 | 6 | 176.5 |
| 1857 | 32 | 5 | 156.2 |
| 1858 | 41 | 9 | 219.5 |
| 1859 | 29 | 13 | 448.3 |
| 1860 | 35 | 3 | 85.7 |
| 1861 | 44 | 6 | 136.4 |
| 1862 | 28 | 6 | 214.3 |
| 1863 | 38 | 7 | 184.2 |
| 1864 | 34 | 7 | 295.9 |
| 1865 | 28 | 7 | 250.0 |
| 1866 | 43 | 8 | 186.0 |
| 1867 | 33 | 7 | 212.1 |
| 1868 | 26 | 7 | 269.2 |
| 1869 | 35 | 7 | 200.0 |
| 1870 | 30 | 11 | 366.7 |
| 1871 | 23 | 9 | 391.3 |
| 1872 | 30 | 6 | 200.0 |
| 1873 | 31 | 4 | 129.0 |
| 1874 | 34 | 9 | 264.7 |
| 1875 | 23 | 13 | 565.2 |
| 1876 | 46 | 7 | 152.2 |
| 1877 | 31 | 7 | 225.8 |
| 1878 | 36 | 6 | 166.7 |
| 1879 | 36 | 2 | 55.5 |
| 1880 | 43 | 9 | 209.3 |
| 1881 | 35 | 6 | 176.5 |
| 1882 | 30 | 1 | 33.3 |
| 1883 | 31 | 11 | 354.8 |
| 1884 | 27 | 4 | 148.1 |

Taula IV.4 (continuació)

| Any | Població de menys d'un any | Defuncions de menys d'un any | Taxa de mortalitat infantil |
|------|----------------------------------|------------------------------------|-----------------------------------|
| 1885 | 30 | 12 | 400.0 |
| 1886 | 28 | 7 | 250.0 |
| 1887 | 46 | 6 | 130.4 |
| 1888 | 19 | 5 | 263.1 |
| 1889 | 35 | 5 | 142.8 |
| 1890 | 23 | 3 | 130.4 |
| 1891 | 23 | 4 | 173.9 |
| 1892 | 33 | 3 | 90.9 |
| 1893 | 25 | 3 | 120.0 |
| 1894 | 23 | 2 | 86.9 |
| 1895 | 34 | 6 | 176.5 |
| 1896 | 28 | 4 | 142.8 |
| 1897 | 36 | 7 | 194.4 |
| 1898 | 30 | 4 | 133.3 |
| 1899 | 33 | 3 | 90.9 |
| 1900 | 29 | 8 | 275.8 |
| 1901 | 29 | 2 | 68.9 |
| 1902 | 35 | 7 | 200.0 |
| 1903 | 33 | 9 | 272.7 |
| 1904 | 32 | 7 | 218.7 |
| 1905 | 26 | 3 | 115.4 |
| 1906 | 40 | 5 | 125.0 |
| 1907 | 26 | 7 | 269.2 |
| 1908 | 31 | 5 | 161.3 |
| 1909 | 22 | 1 | 45.4 |
| 1910 | 29 | 2 | 69.0 |
| 1911 | 28 | 3 | 107.1 |
| 1912 | 28 | 3 | 107.1 |
| 1913 | 33 | 4 | 121.2 |
| 1914 | 27 | 3 | 111.1 |
| 1915 | 36 | 4 | 111.1 |
| 1916 | 41 | 2 | 48.8 |
| 1917 | 24 | 5 | 208.3 |
| 1918 | 35 | 5 | 142.8 |
| 1919 | 29 | 7 | 241.4 |
| 1920 | 35 | 6 | 171.4 |
| 1921 | 32 | 7 | 218.7 |
| 1922 | 35 | 7 | 200.0 |
| 1923 | 31 | 6 | 193.5 |
| 1924 | 18 | 4 | 222.2 |
| 1925 | 32 | 3 | 93.7 |
| 1926 | 32 | 2 | 62.5 |
| 1927 | 16 | 4 | 250.0 |
| 1928 | 29 | 2 | 69.0 |
| 1929 | 26 | 6 | 230.8 |
| 1930 | 24 | 5 | 208.3 |
| 1931 | 26 | 2 | 76.9 |
| 1932 | 10 | 1 | 100.0 |
| 1933 | 21 | 1 | 47.6 |
| 1934 | 20 | 2 | 100.0 |

Taula IV.4 (continuació)

| Any | Població de menys d'un any | Defuncions de menys d'un any | Taxa de mortalitat infantil |
|------|----------------------------|------------------------------|-----------------------------|
| 1935 | 17 | 1 | 58.8 |
| 1936 | 19 | 0 | 0.0 |
| 1937 | 13 | 3 | 230.8 |
| 1938 | 16 | 3 | 187.5 |
| 1939 | 5 | 1 | 200.0 |
| 1940 | 26 | 3 | 115.4 |
| 1941 | 17 | 0 | 0.0 |
| 1942 | 18 | 3 | 166.7 |
| 1943 | 14 | 0 | 0.0 |
| 1944 | 16 | 1 | 62.5 |
| 1945 | 15 | 1 | 66.7 |
| 1946 | 15 | 0 | 0.0 |
| 1947 | 19 | 0 | 0.0 |
| 1948 | 25 | 0 | 0.0 |
| 1949 | 15 | 0 | 0.0 |
| 1950 | 19 | 1 | 52.6 |
| 1951 | 12 | 1 | 83.3 |
| 1952 | 18 | 0 | 0.0 |
| 1953 | 19 | 1 | 52.6 |
| 1954 | 16 | 0 | 0.0 |
| 1955 | 16 | 0 | 0.0 |
| 1956 | 16 | 0 | 0.0 |
| 1957 | 12 | 0 | 0.0 |
| 1958 | 16 | 0 | 0.0 |
| 1959 | 16 | 0 | 0.0 |
| 1960 | 19 | 0 | 0.0 |
| 1961 | 13 | 2 | 153.8 |
| 1962 | 19 | 0 | 0.0 |
| 1963 | 15 | 0 | 0.0 |
| 1964 | 18 | 0 | 0.0 |
| 1965 | 17 | 1 | 58.8 |
| 1966 | 17 | 2 | 117.6 |
| 1967 | 10 | 0 | 0.0 |
| 1968 | 12 | 0 | 0.0 |
| 1969 | 9 | 0 | 0.0 |
| 1970 | 7 | 0 | 0.0 |
| 1971 | 10 | 0 | 0.0 |
| 1972 | 10 | 0 | 0.0 |
| 1973 | 10 | 0 | 0.0 |
| 1974 | 13 | 0 | 0.0 |
| 1975 | 16 | 0 | 0.0 |
| 1976 | 17 | 0 | 0.0 |
| 1977 | 9 | 0 | 0.0 |
| 1978 | 15 | 0 | 0.0 |
| 1979 | 12 | 0 | 0.0 |
| 1980 | 12 | 0 | 0.0 |

FONTS: Elaboració pròpia a partir de:
Per a població de menys d'un any: A.P.F.: Llibres de
baptismes (1739-1870), A.M.F.: Llibres de naixements (1871-
1980) i A.M.F.: Padró d'habitants (1950-1981).
Per a defuncions de menys d'un any: A.P.F.: Llibres d'òbits
(1739-1870) i A.M.F.: Llibres de defuncions (1871-1980).
S'hi han comptabilitzat els nascuts morts, que constaven en
els llibres de baptismes i naixements.

Taula IV.5

Evolució de les defuncions (1711-1980)

| Any | Homes | Dones | Albats (0-6 anys) | | Total |
|------|-------|-------|-------------------|-------|-------|
| | | | nens | nenes | |
| | | | total | | |
| 1711 | 1 | 1 | | | 12 |
| 1712 | 6 | 4 | | | 6 |
| 1713 | 9 | 4 | | | 5 |
| 1714 | - | 6 | | | 3 |
| 1715 | 3 | 5 | | | 7 |
| 1716 | 2 | - | | | 4 |
| 1717 | 6 | 2 | | | 12 |
| 1718 | 7 | 1 | | | 8 |
| 1719 | - | 2 | | | 3 |
| 1720 | 4 | 4 | | | 9 |
| 1721 | 3 | 2 | | | 9 |
| 1722 | 4 | 4 | | | 12 |
| 1723 | 3 | 5 | | | 3 |
| 1724 | 3 | 3 | | | 5 |
| 1725 | 3 | 3 | | | 15 |
| 1726 | 5 | 3 | | | 13 |
| 1727 | 3 | 2 | | | 7 |
| 1728 | 1 | 2 | | | 8 |
| 1729 | 5 | - | | | 7 |
| 1730 | 3 | 3 | | | 10 |
| 1731 | 5 | 3 | | | 8 |
| 1732 | 5 | 6 | | | 17 |
| 1733 | 4 | 7 | | | 15 |
| 1734 | 3 | 5 | | | 9 |
| 1735 | 1 | 2 | | | 13 |
| 1736 | 6 | 2 | | | 9 |
| 1737 | 6 | 3 | | | 10 |
| 1738 | 4 | 4 | | | 17 |
| 1739 | 4 | 7 | | | 11 |
| 1740 | 2 | 8 | | | 5 |
| 1741 | 2 | 3 | | | 11 |
| 1742 | 2 | 4 | | | 12 |
| 1743 | 5 | 3 | 6 | 3 | 9 |
| 1744 | 4 | 6 | | | 2 |
| 1745 | 4 | 7 | 4 | 4 | 8 |
| 1746 | 2 | 1 | 1 | 2 | 3 |
| 1747 | 3 | 3 | 7 | 7 | 14 |
| 1748 | 3 | 7 | 4 | 4 | 8 |
| 1749 | 4 | 3 | 3 | 3 | 6 |
| 1750 | 2 | 4 | 3 | 3 | 6 |
| 1751 | 5 | 8 | 1 | 6 | 7 |
| 1752 | 4 | 5 | 3 | 9 | 12 |
| 1753 | 4 | 4 | 3 | 1 | 4 |
| 1754 | 3 | 4 | 8 | 3 | 11 |
| 1755 | 4 | 8 | 4 | 5 | 9 |
| 1756 | - | 4 | 7 | 4 | 11 |
| 1757 | 6 | 4 | 9 | 7 | 16 |
| 1758 | 2 | 3 | 4 | 3 | 7 |
| 1759 | 6 | 5 | 5 | 2 | 7 |

Taula IV.5 (continuació)

| Any | Homes | Dones | Albats (0-6 anys) | | | Total |
|------|-------|-------|-------------------|-------|-------|-------|
| | | | nens | nenes | total | |
| 1760 | 3 | 2 | 7 | 7 | 14 | 19 |
| 1761 | 4 | 5 | 3 | 5 | 8 | 17 |
| 1762 | 2 | 4 | 5 | 3 | 8 | 14 |
| 1763 | 9 | 4 | 5 | 4 | 9 | 22 |
| 1764 | 5 | 5 | 12 | 7 | 19 | 29 |
| 1765 | 10 | 4 | 5 | 5 | 10 | 24 |
| 1766 | 5 | 10 | 10 | 7 | 17 | 32 |
| 1767 | 3 | 2 | 4 | 3 | 7 | 12 |
| 1768 | 7 | 4 | 8 | 7 | 15 | 26 |
| 1769 | 5 | 7 | 2 | 3 | 5 | 17 |
| 1770 | 1 | 2 | 7 | 3 | 10 | 13 |
| 1771 | 5 | 5 | 12 | 6 | 18 | 28 |
| 1772 | 3 | 3 | 2 | 2 | 4 | 10 |
| 1773 | 5 | 3 | 4 | 4 | 8 | 16 |
| 1774 | - | 4 | 4 | 5 | 9 | 13 |
| 1775 | 8 | 7 | 10 | 11 | 21 | 36 |
| 1776 | 1 | 10 | 4 | 3 | 7 | 18 |
| 1777 | 2 | 3 | 8 | 6 | 14 | 19 |
| 1778 | 4 | 7 | 5 | 5 | 10 | 21 |
| 1779 | 2 | 8 | 4 | 9 | 13 | 23 |
| 1780 | 11 | 11 | 7 | 7 | 14 | 36 |
| 1781 | 4 | 6 | 6 | 1 | 7 | 17 |
| 1782 | 4 | 5 | 11 | 8 | 19 | 28 |
| 1783 | 8 | 4 | 4 | 12 | 16 | 28 |
| 1784 | 6 | 6 | 5 | 2 | 7 | 19 |
| 1785 | 3 | 3 | 4 | 4 | 8 | 14 |
| 1786 | 7 | 6 | 15 | 8 | 23 | 36 |
| 1787 | 5 | 4 | 4 | 3 | 7 | 16 |
| 1788 | 3 | 7 | 12 | 9 | 21 | 31 |
| 1789 | 6 | 3 | 5 | 5 | 10 | 19 |
| 1790 | 4 | 5 | 7 | 8 | 15 | 24 |
| 1791 | 3 | 5 | 3 | 5 | 8 | 16 |
| 1792 | 6 | 1 | 9 | 5 | 14 | 21 |
| 1793 | 4 | 6 | 2 | 6 | 8 | 18 |
| 1794 | 10 | 7 | 13 | 13 | 26 | 43 |
| 1795 | 5 | 8 | 1 | 2 | 3 | 16 |
| 1796 | 9 | 7 | 15 | 7 | 22 | 38 |
| 1797 | 8 | 9 | 6 | 9 | 15 | 32 |
| 1798 | 8 | 5 | 9 | 1 | 10 | 23 |
| 1799 | 1 | 2 | 8 | 4 | 12 | 15 |
| 1800 | 8 | 7 | 9 | 9 | 18 | 33 |
| 1801 | 3 | 8 | 8 | 6 | 14 | 25 |
| 1802 | 6 | 3 | 8 | 7 | 15 | 24 |
| 1803 | 8 | 5 | 10 | 3 | 13 | 26 |
| 1804 | 5 | 7 | 8 | 10 | 18 | 30 |
| 1805 | 3 | 6 | 6 | 7 | 13 | 22 |
| 1806 | 3 | 6 | 9 | 13 | 22 | 31 |
| 1807 | 8 | 10 | 5 | 9 | 14 | 32 |
| 1808 | 3 | 8 | 10 | 9 | 19 | 30 |
| 1809 | 15 | 27 | 24 | 13 | 37 | 78 |
| 1810 | 18 | 11 | 10 | 4 | 14 | 43 |

Taula IV.5 (continuació)

| Any | Homes | Dones | Albats (0-6 anys) | | | Total |
|------|-------|-------|-------------------|-------|-------|-------|
| | | | nens | nenes | total | |
| 1811 | 9 | 7 | 4 | 3 | 7 | 23 |
| 1812 | 8 | 12 | 15 | 10 | 25 | 45 |
| 1813 | 3 | 5 | 7 | 17 | 24 | 32 |
| 1814 | 8 | 6 | 5 | 11 | 16 | 30 |
| 1815 | 4 | 9 | 8 | 5 | 13 | 26 |
| 1816 | - | 4 | 12 | 16 | 28 | 32 |
| 1817 | 7 | 2 | 5 | 14 | 19 | 28 |
| 1818 | 7 | 10 | 18 | 15 | 33 | 50 |
| 1819 | 2 | 5 | 8 | 12 | 20 | 27 |
| 1820 | 4 | 2 | 8 | 11 | 19 | 25 |
| 1821 | 3 | 5 | 11 | 17 | 28 | 36 |
| 1822 | 9 | 9 | 11 | 16 | 27 | 45 |
| 1823 | 7 | 10 | 12 | 23 | 35 | 52 |
| 1824 | 6 | 10 | 17 | 11 | 28 | 44 |
| 1825 | 4 | 5 | 16 | 7 | 23 | 32 |
| 1826 | 7 | 5 | 15 | 13 | 28 | 40 |
| 1827 | 6 | 3 | 14 | 9 | 23 | 32 |
| 1828 | 1 | 11 | 10 | 12 | 22 | 34 |
| 1829 | 4 | 8 | 11 | 11 | 22 | 34 |
| 1830 | 5 | 7 | 9 | 10 | 19 | 31 |
| 1831 | 4 | 5 | 16 | 12 | 28 | 37 |
| 1832 | 5 | 10 | 8 | 13 | 21 | 36 |
| 1833 | 5 | 6 | 3 | 6 | 9 | 20 |
| 1834 | 2 | 6 | 13 | 12 | 25 | 33 |
| 1835 | 5 | 6 | 16 | 7 | 23 | 34 |
| 1836 | 3 | 9 | 6 | 7 | 13 | 25 |
| 1837 | 11 | 13 | 6 | 6 | 12 | 36 |
| 1838 | 4 | 8 | 5 | 10 | 15 | 27 |
| 1839 | 10 | 4 | 11 | 7 | 18 | 32 |
| 1840 | 10 | 8 | 14 | 6 | 20 | 38 |
| 1841 | 6 | 6 | 8 | 2 | 10 | 22 |
| 1842 | 11 | 4 | 14 | 9 | 23 | 38 |
| 1843 | 5 | 6 | 7 | 8 | 15 | 26 |
| 1844 | 6 | 7 | 17 | 10 | 27 | 40 |
| 1845 | 5 | 5 | 9 | 8 | 17 | 27 |
| 1846 | 11 | 11 | 13 | 8 | 21 | 43 |
| 1847 | 6 | 13 | 11 | 6 | 17 | 36 |
| 1848 | 9 | 6 | 9 | 8 | 17 | 32 |
| 1849 | 8 | 9 | 17 | 17 | 34 | 51 |
| 1850 | 6 | 10 | 13 | 9 | 22 | 38 |
| 1851 | 7 | 14 | 9 | 18 | 27 | 48 |
| 1852 | 4 | 10 | 11 | 6 | 17 | 31 |
| 1853 | 14 | 11 | 14 | 9 | 23 | 48 |
| 1854 | 17 | 16 | 12 | 11 | 23 | 56 |
| 1855 | 9 | 9 | 7 | 8 | 15 | 33 |
| 1856 | 9 | 15 | 7 | 12 | 19 | 43 |
| 1857 | 6 | 2 | 8 | 8 | 16 | 24 |
| 1858 | 8 | 17 | 14 | 10 | 24 | 49 |
| 1859 | 3 | 12 | 18 | 15 | 33 | 48 |
| 1860 | 5 | 7 | 8 | 6 | 14 | 26 |
| 1861 | 10 | 16 | 7 | 7 | 14 | 40 |

Taula IV.5 (continuació)

| Any | Homes | Dones | Albats (0-6 anys) | | | Total |
|------|-------|-------|-------------------|-------|-------|-------|
| | | | nens | nenes | total | |
| 1862 | 6 | 10 | 6 | 8 | 14 | 30 |
| 1863 | 5 | 9 | 6 | 4 | 10 | 24 |
| 1864 | 8 | 7 | 10 | 5 | 15 | 30 |
| 1865 | 5 | 10 | 14 | 5 | 19 | 34 |
| 1866 | 6 | 9 | 9 | 7 | 16 | 31 |
| 1867 | 7 | 6 | 11 | 6 | 17 | 30 |
| 1868 | 9 | 10 | 9 | 11 | 20 | 39 |
| 1869 | 9 | 7 | 9 | 10 | 19 | 35 |
| 1870 | 10 | 11 | 18 | 19 | 37 | 58 |
| 1871 | 9 | 8 | 10 | 10 | 20 | 37 |
| 1872 | 5 | 11 | 5 | 10 | 15 | 31 |
| 1873 | 6 | 13 | 5 | 3 | 8 | 27 |
| 1874 | 5 | 6 | 9 | 9 | 18 | 29 |
| 1875 | 9 | 5 | 13 | 11 | 24 | 38 |
| 1876 | 14 | 9 | 8 | 6 | 14 | 37 |
| 1877 | 9 | 8 | 6 | 4 | 10 | 27 |
| 1878 | 6 | 14 | 11 | 10 | 21 | 41 |
| 1879 | 7 | 7 | 5 | 4 | 9 | 23 |
| 1880 | 6 | 14 | 11 | 7 | 18 | 38 |
| 1881 | 10 | 9 | 9 | 8 | 17 | 36 |
| 1882 | 12 | 13 | 10 | 8 | 18 | 28 |
| 1883 | 11 | 9 | 13 | 6 | 19 | 39 |
| 1884 | 7 | 6 | 11 | 6 | 17 | 30 |
| 1885 | 10 | 9 | 10 | 5 | 15 | 34 |
| 1886 | 6 | 4 | 10 | 8 | 18 | 28 |
| 1887 | 6 | 6 | 6 | 4 | 10 | 22 |
| 1888 | 4 | 7 | 10 | 7 | 17 | 28 |
| 1889 | 11 | 12 | 5 | 9 | 14 | 37 |
| 1890 | 9 | 6 | 3 | 6 | 9 | 24 |
| 1891 | 5 | 9 | 6 | 2 | 8 | 22 |
| 1892 | 7 | 9 | 5 | 6 | 11 | 27 |
| 1893 | 5 | 10 | 5 | 6 | 11 | 26 |
| 1894 | 6 | 7 | 1 | 2 | 3 | 16 |
| 1895 | 15 | 5 | 6 | 7 | 13 | 33 |
| 1896 | 5 | 7 | 7 | 2 | 9 | 21 |
| 1897 | 8 | 5 | 4 | 5 | 9 | 22 |
| 1898 | 5 | 5 | 6 | 3 | 9 | 19 |
| 1899 | 9 | 10 | 3 | 5 | 8 | 27 |
| 1900 | 10 | 3 | 6 | 5 | 11 | 24 |
| 1901 | 9 | 6 | 1 | 1 | 2 | 17 |
| 1902 | 10 | 8 | 7 | 6 | 13 | 31 |
| 1903 | 7 | 6 | 8 | 8 | 16 | 29 |
| 1904 | 4 | 7 | 8 | 3 | 11 | 22 |
| 1905 | 2 | 10 | 7 | 4 | 11 | 23 |
| 1906 | 4 | 8 | 7 | 5 | 12 | 24 |
| 1907 | 4 | 8 | 4 | 7 | 11 | 23 |
| 1908 | 9 | 5 | 4 | 4 | 8 | 22 |
| 1909 | 8 | 6 | 4 | 2 | 6 | 20 |
| 1910 | 5 | 5 | 1 | 2 | 3 | 13 |
| 1911 | 6 | 10 | 6 | 3 | 9 | 25 |
| 1912 | 8 | 7 | 5 | 2 | 7 | 22 |

Taula IV.5 (continuació)

| Any | Homes | Dones | Albats (0-6 anys) | | | Total |
|------|-------|-------|-------------------|-------|-------|-------|
| | | | nens | nenes | total | |
| 1913 | 11 | 3 | 7 | 6 | 13 | 27 |
| 1914 | 8 | 9 | 1 | 4 | 5 | 22 |
| 1915 | 6 | 3 | 3 | 2 | 5 | 14 |
| 1916 | 7 | 5 | 1 | 1 | 2 | 14 |
| 1917 | 4 | 4 | 8 | 1 | 9 | 17 |
| 1918 | 11 | 6 | 6 | - | 6 | 23 |
| 1919 | 11 | 5 | 7 | 3 | 10 | 26 |
| 1920 | 2 | - | 4 | 5 | 9 | 11 |
| 1921 | 8 | 3 | 3 | 5 | 8 | 19 |
| 1922 | 6 | 5 | 6 | 5 | 11 | 22 |
| 1923 | 5 | 6 | 4 | 4 | 8 | 19 |
| 1924 | 4 | 5 | 2 | 2 | 4 | 13 |
| 1925 | 4 | 4 | 5 | 2 | 7 | 15 |
| 1926 | 5 | 5 | 2 | - | 2 | 12 |
| 1927 | 7 | 3 | 5 | 3 | 8 | 18 |
| 1928 | 3 | 3 | 4 | 3 | 7 | 13 |
| 1929 | 5 | 5 | 4 | 5 | 9 | 19 |
| 1930 | 6 | 3 | 4 | 3 | 7 | 16 |
| 1931 | 9 | 7 | 3 | 1 | 4 | 20 |
| 1932 | 7 | 8 | 1 | - | 1 | 16 |
| 1933 | 7 | 6 | 2 | 1 | 3 | 16 |
| 1934 | 5 | 1 | 1 | 3 | 4 | 10 |
| 1935 | 7 | 6 | 1 | 1 | 2 | 15 |
| 1936 | 6 | 5 | - | 2 | 2 | 13 |
| 1937 | 2 | 3 | 2 | 2 | 4 | 9 |
| 1938 | 4 | 8 | 3 | 1 | 4 | 16 |
| 1939 | 9 | 8 | 1 | 2 | 3 | 20 |
| 1940 | 11 | 4 | 2 | 1 | 3 | 18 |
| 1941 | 8 | 4 | - | - | - | 12 |
| 1942 | 9 | 6 | 3 | 2 | 5 | 20 |
| 1943 | 6 | 5 | - | - | - | 11 |
| 1944 | 5 | 8 | 1 | - | 1 | 14 |
| 1945 | 3 | 5 | 1 | - | 1 | 9 |
| 1946 | 3 | 4 | - | - | - | 7 |
| 1947 | 2 | 4 | - | - | - | 6 |
| 1948 | 2 | 4 | - | - | - | 6 |
| 1949 | 5 | 6 | - | - | - | 11 |
| 1950 | 9 | 3 | 2 | - | 2 | 14 |
| 1951 | 9 | 4 | 1 | 1 | 2 | 15 |
| 1952 | 7 | 6 | 1 | - | 1 | 14 |
| 1953 | 3 | 3 | - | 1 | 1 | 7 |
| 1954 | 1 | 2 | 2 | 2 | 4 | 7 |
| 1955 | 3 | 6 | - | - | - | 9 |
| 1956 | 5 | 5 | - | - | - | 10 |
| 1957 | 6 | 5 | - | - | - | 11 |
| 1958 | 6 | 5 | 1 | - | 1 | 12 |
| 1959 | 9 | 4 | - | - | - | 13 |
| 1960 | 4 | 5 | - | - | - | 9 |
| 1961 | 5 | 4 | 1 | 1 | 2 | 11 |
| 1962 | 6 | 2 | - | - | - | 8 |
| 1963 | 12 | 5 | 1 | - | 1 | 18 |

Taula IV.5 (continuació)

| Any | Homes | Dones | Albats (0-6 anys) | | | Total |
|------|-------|-------|-------------------|-------|-------|-------|
| | | | nens | nenes | total | |
| 1964 | 6 | 8 | - | - | - | 14 |
| 1965 | 2 | 6 | 1 | - | 1 | 9 |
| 1966 | 5 | 3 | 2 | - | 2 | 10 |
| 1967 | 3 | 3 | - | - | - | 6 |
| 1968 | 5 | 7 | - | - | - | 12 |
| 1969 | 9 | 5 | - | - | - | 14 |
| 1970 | 5 | 1 | - | - | - | 6 |
| 1971 | 7 | 5 | - | - | - | 12 |
| 1972 | 5 | 6 | - | - | - | 11 |
| 1973 | 4 | 4 | - | - | - | 8 |
| 1974 | 5 | 6 | - | - | - | 11 |
| 1975 | 8 | 7 | - | - | - | 15 |
| 1976 | 10 | 7 | - | - | - | 17 |
| 1977 | 1 | 6 | - | - | - | 7 |
| 1978 | 7 | 5 | - | - | - | 12 |
| 1979 | 7 | 4 | - | - | - | 11 |
| 1980 | 3 | 2 | - | - | - | 5 |

FONTS: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1711-1870) i A.M.F.: Llibres de defuncions (1871-1980).

Taula IV.6

Taula de mortalitat, 1791-1800
(Ambdós sexes)

| Edat | Morts | Supervivents x.a. per mil | Probabilitats de mort per mil | |
|--|-------|------------------------------|-------------------------------------|--------|
| -1 any | 59 | 252 | 1000 | 234.1 |
| 1-4 anys | 72 | 193 | 765 | 373.0 |
| 5-9 anys | 8 | 121 | 480 | 66.1 |
| 10-14 anys | 3 | 113 | 448 | 26.5 |
| 15-19 anys | 2 | 110 | 436 | 18.2 |
| 20-24 anys | 5 | 108 | 428 | 46.3 |
| 25-29 anys | 5 | 103 | 409 | 48.5 |
| 30-34 anys | 5 | 98 | 389 | 51.0 |
| 35-39 anys | 6 | 93 | 369 | 95.2 |
| 40-44 anys | 4 | 87 | 345 | 46.0 |
| 45-49 anys | 2 | 83 | 329 | 24.1 |
| 50-54 anys | 6 | 81 | 321 | 74.2 |
| 55-59 anys | 5 | 75 | 298 | 66.7 |
| 60-64 anys | 11 | 70 | 278 | 157.1 |
| 65-69 anys | 13 | 59 | 234 | 220.3 |
| 70-74 anys | 20 | 46 | 182 | 434.8 |
| 75-79 anys | 14 | 26 | 103 | 538.5 |
| 80-84 anys | 11 | 12 | 48 | 916.7 |
| 85 i més | 1 | 1 | 4 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 252 | Casos perduts | 3 | |
| Nombre d'albats sense concretar l'edat | 0 | | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1791-1800).

NOTA: Els infants, qualificats d'albats en els llibres d'òbits, l'edat dels quals no s'especifica, han estat comptabilitzats en el grup d'edat de 1 a 4 anys. Malgrat que alguns d'ells en puguin tenir menys d'un o més de quatre, hem optat pel grup 1-4 anys, per considerar que era el que tenia més possibilitats d'agrupar-ne un major nombre. Aquest fet només es dona fins a 1870, en els llibres d'òbits del registre parroquial consultats per a aquest estudi.

Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.7

Taula de mortalitat, 1801-1810
(Ambdós sexes)

| Edat | Morts | Supervivents x.a. per mil | Probabilitats de mort per mil | |
|--|-------|------------------------------|-------------------------------------|--------|
| -1 any | 73 | 286 | 1000 | 255.2 |
| 1-4 anys | 102 | 213 | 745 | 478.9 |
| 5-9 anys | 7 | 111 | 388 | 63.1 |
| 10-14 anys | 2 | 104 | 364 | 19.2 |
| 15-19 anys | 8 | 102 | 357 | 78.4 |
| 20-24 anys | 4 | 94 | 329 | 42.5 |
| 25-29 anys | 6 | 90 | 315 | 66.7 |
| 30-34 anys | 5 | 84 | 294 | 59.5 |
| 35-39 anys | 3 | 79 | 276 | 38.0 |
| 40-44 anys | 8 | 76 | 266 | 105.3 |
| 45-49 anys | 4 | 68 | 238 | 58.8 |
| 50-54 anys | 5 | 64 | 224 | 78.1 |
| 55-59 anys | 5 | 59 | 206 | 84.7 |
| 60-64 anys | 15 | 54 | 189 | 277.8 |
| 65-69 anys | 13 | 39 | 136 | 333.3 |
| 70-74 anys | 14 | 26 | 91 | 538.5 |
| 75-79 anys | 9 | 12 | 42 | 750.0 |
| 80-84 anys | 2 | 3 | 10 | 666.7 |
| 85 i més | 1 | 1 | 3 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 286 | Casos perduts | 31 | |
| Nombre d'albats sense concretar l'edat | 11 | | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1801-1810).

NOTA: Els infants, qualificats d'albats en els llibres d'òbits, l'edat dels quals no s'especifica, han estat comptabilitzats en el grup d'edat de 1 a 4 anys. Malgrat que alguns d'ells en puguin tenir menys d'un o més de quatre, hem optat pel grup 1-4 anys, per considerar que era el que tenia més possibilitats d'agrupar-ne un major nombre. Aquest fet només es dona fins a 1870, en els llibres d'òbits del registre parroquial consultats per a aquest estudi.

Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.8

Taula de mortalitat, 1811-1820
(ambdós sexes)

| Edat | Morts | Supervivents x.a. per mil | Probabilitats de mort per mil | |
|--|-------|------------------------------|-------------------------------------|--------|
| -1 any | 83 | 306 | 1000 | 271.2 |
| 1-4 anys | 118 | 223 | 729 | 529.1 |
| 5-9 anys | 6 | 105 | 343 | 57.1 |
| 10-14 anys | 5 | 99 | 323 | 50.5 |
| 15-19 anys | 6 | 94 | 307 | 63.8 |
| 20-24 anys | 7 | 88 | 287 | 79.5 |
| 25-29 anys | 6 | 81 | 265 | 74.0 |
| 30-34 anys | 8 | 75 | 245 | 106.7 |
| 35-39 anys | 2 | 67 | 219 | 29.8 |
| 40-44 anys | 5 | 65 | 212 | 76.9 |
| 45-49 anys | 2 | 60 | 196 | 33.3 |
| 50-54 anys | 9 | 58 | 189 | 155.2 |
| 55-59 anys | 6 | 49 | 160 | 122.4 |
| 60-64 anys | 15 | 43 | 140 | 348.8 |
| 65-69 anys | 6 | 28 | 91 | 214.3 |
| 70-74 anys | 10 | 22 | 72 | 454.5 |
| 75-79 anys | 6 | 12 | 39 | 500.0 |
| 80-84 anys | 4 | 6 | 20 | 666.7 |
| 85 i més | 2 | 2 | 6 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 306 | Casos perduts | 12 | |
| Nombre d'albats sense concretar l'edat | 8 | | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1811-1820).

NOTA: Els infants, qualificats d'albats en els llibres d'òbits, l'edat dels quals no s'especifica, han estat comptabilitzats en el grup d'edat de 1 a 4 anys. Malgrat que alguns d'ells en puguin tenir menys d'un o més de quatre, hem optat pel grup 1-4 anys, per considerar que era el que tenia més possibilitats d'agrupar-ne un major nombre. Aquest fet només es dona fins a 1870, en els llibres d'òbits del registre parroquial consultats per a aquest estudi.

Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.9

Taula de mortalitat, 1821-1830
(Ambdós sexes)

| Edat | Morts | Supervivents x.a. per mil | Probabilitats de mort per mil | |
|------------|-------|------------------------------|-------------------------------------|--------|
| -1 any | 110 | 320 | 1000 | 343.7 |
| 1-4 anys | 140 | 210 | 656 | 666.7 |
| 5-9 anys | 8 | 70 | 219 | 114.3 |
| 10-14 anys | 3 | 62 | 194 | 48.4 |
| 15-19 anys | 5 | 59 | 184 | 84.7 |
| 20-24 anys | 1 | 54 | 169 | 18.5 |
| 25-29 anys | 2 | 53 | 166 | 37.7 |
| 30-34 anys | 2 | 51 | 159 | 39.2 |
| 35-39 anys | 1 | 49 | 153 | 20.4 |
| 40-44 anys | 1 | 48 | 150 | 20.8 |
| 45-49 anys | 1 | 47 | 147 | 21.3 |
| 50-54 anys | 12 | 46 | 144 | 260.9 |
| 55-59 anys | 3 | 34 | 106 | 88.2 |
| 60-64 anys | 14 | 31 | 97 | 451.6 |
| 65-69 anys | 6 | 17 | 53 | 352.9 |
| 70-74 anys | 7 | 11 | 34 | 636.4 |
| 75-79 anys | 3 | 4 | 12 | 750.0 |
| 80-84 anys | 1 | 1 | 3 | 1000.0 |
| 85 i més | 0 | | | |

Casos vàlids 320 Casos perduts 60

Nombre d'albats sense concretar l'edat 1

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1821-1830).

NOTA: Els infants, qualificats d'albats en els llibres d'òbits, l'edat dels quals no s'especifica, han estat comptabilitzats en el grup d'edat de 1 a 4 anys. Malgrat que alguns d'ells en puguin tenir menys d'un o més de quatre, hem optat pel grup 1-4 anys, per considerar que era el que tenia més possibilitats d'agrupar-ne un major nombre. Aquest fet només es dona fins a 1870, en els llibres d'òbits del registre parroquial consultats per a aquest estudi.

Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.10

Taula de mortalitat, 1831-1840
(Ambdós sexes)

| Edat | Morts | Supervivents x.a. per mil | Probabilitats de mort per mil | |
|--|-------|------------------------------|-------------------------------------|--------|
| -1 any | 72 | 296 | 1000 | 243.2 |
| 1-4 anys | 110 | 224 | 757 | 491.0 |
| 5-9 anys | 6 | 114 | 385 | 52.6 |
| 10-14 anys | 3 | 108 | 365 | 27.8 |
| 15-19 anys | 6 | 105 | 355 | 57.1 |
| 20-24 anys | 7 | 99 | 334 | 70.7 |
| 25-29 anys | 4 | 92 | 311 | 43.5 |
| 30-34 anys | 4 | 88 | 297 | 45.4 |
| 35-39 anys | 4 | 84 | 284 | 47.6 |
| 40-44 anys | 5 | 80 | 270 | 62.5 |
| 45-49 anys | 4 | 75 | 253 | 53.3 |
| 50-54 anys | 7 | 71 | 240 | 98.6 |
| 55-59 anys | 6 | 64 | 216 | 93.7 |
| 60-64 anys | 18 | 58 | 196 | 310.3 |
| 65-69 anys | 5 | 40 | 135 | 125.0 |
| 70-74 anys | 11 | 35 | 118 | 314.3 |
| 75-79 anys | 9 | 24 | 81 | 375.0 |
| 80-84 anys | 10 | 15 | 51 | 666.7 |
| 85 i més | 5 | 5 | 17 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 296 | Casos perduts | 22 | |
| Nombre d'albats sense concretar l'edat | 0 | | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1831-1840).

NOTA: Els infants, qualificats d'albats en els llibres d'òbits, l'edat dels quals no s'especifica, han estat comptabilitzats en el grup d'edat de 1 a 4 anys. Malgrat que alguns d'ells en puguin tenir menys d'un o més de quatre, hem optat pel grup 1-4 anys, per considerar que era el que tenia més possibilitats d'agrupar-ne un major nombre. Aquest fet només es dona fins a 1870, en els llibres d'òbits del registre parroquial consultats per a aquest estudi.

Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.11

Taula de mortalitat, 1841-1850
(Ambdós sexes)

| Edat | Morts | Supervivents x.a. per mil | Probabilitats de mort per mil | |
|--------------|-------|------------------------------|-------------------------------------|--------|
| -1 any | 88 | 347 | 1000 | 253.6 |
| 1-4 anys | 110 | 259 | 746 | 424.7 |
| 5-9 anys | 9 | 149 | 429 | 60.4 |
| 10-14 anys | 3 | 140 | 403 | 21.4 |
| 15-19 anys | 10 | 137 | 395 | 73.0 |
| 20-24 anys | 8 | 127 | 366 | 63.0 |
| 25-29 anys | 7 | 119 | 343 | 58.8 |
| 30-34 anys | 4 | 112 | 323 | 35.7 |
| 35-39 anys | 7 | 108 | 311 | 64.8 |
| 40-44 anys | 5 | 101 | 291 | 49.5 |
| 45-49 anys | 7 | 96 | 277 | 72.9 |
| 50-54 anys | 7 | 89 | 256 | 78.6 |
| 55-59 anys | 20 | 82 | 236 | 243.9 |
| 60-64 anys | 16 | 62 | 179 | 258.1 |
| 65-69 anys | 16 | 46 | 132 | 347.8 |
| 70-74 anys | 9 | 30 | 86 | 300.0 |
| 75-79 anys | 15 | 21 | 60 | 714.3 |
| 80-84 anys | 4 | 6 | 17 | 666.7 |
| 85 i més | 2 | 2 | 6 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 347 | Casos perduts | 6 | |

Nombre d'albats sense concretar l'edat 10

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1841-1850).

NOTA: Els infants, qualificats d'albats en els llibres d'òbits, l'edat dels quals no s'especifica, han estat comptabilitzats en el grup d'edat de 1 a 4 anys. Malgrat que alguns d'ells en puguin tenir menys d'un o més de quatre, hem optat pel grup 1-4 anys, per considerar que era el que tenia més possibilitats d'agrupar-ne un major nombre. Aquest fet només es dona fins a 1870, en els llibres d'òbits del registre parroquial consultats per a aquest estudi.

Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.12

Taula de mortalitat, 1851-1860
(Ambdós sexes)

| Edat | Morts | Supervivents x.a. per mil | Probabilitats de mort per mil | |
|--|-------|------------------------------|-------------------------------------|--------|
| -1 any | 77 | 402 | 1000 | 191.5 |
| 1-4 anys | 123 | 325 | 808 | 378.5 |
| 5-9 anys | 19 | 202 | 502 | 94.0 |
| 10-14 anys | 5 | 183 | 455 | 27.3 |
| 15-19 anys | 6 | 178 | 443 | 33.7 |
| 20-24 anys | 8 | 172 | 428 | 46.5 |
| 25-29 anys | 5 | 164 | 408 | 30.5 |
| 30-34 anys | 13 | 159 | 395 | 81.8 |
| 35-39 anys | 10 | 146 | 363 | 68.5 |
| 40-44 anys | 7 | 136 | 338 | 51.5 |
| 45-49 anys | 7 | 129 | 321 | 54.3 |
| 50-54 anys | 19 | 122 | 303 | 155.7 |
| 55-59 anys | 14 | 103 | 256 | 135.9 |
| 60-64 anys | 25 | 89 | 221 | 280.9 |
| 65-69 anys | 14 | 64 | 159 | 218.7 |
| 70-74 anys | 21 | 50 | 124 | 420.0 |
| 75-79 anys | 10 | 29 | 72 | 344.8 |
| 80-84 anys | 18 | 19 | 47 | 947.4 |
| 85 i més | 1 | 1 | 2 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 402 | Casos perduts | 3 | |
| Nombre d'albats sense concretar l'edat | 6 | | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1851-1860).

NOTA: Els infants, qualificats d'albats en els llibres d'òbits, l'edat dels quals no s'especifica, han estat comptabilitzats en el grup d'edat de 1 a 4 anys. Malgrat que alguns d'ells en puguin tenir menys d'un o més de quatre, hem optat pel grup 1-4 anys, per considerar que era el que tenia més possibilitats d'agrupar-ne un major nombre. Aquest fet només es dona fins a 1870, en els llibres d'òbits del registre parroquial consultats per a aquest estudi.

Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.13

Taula de mortalitat, (1861-1870)
(Ambdós sexes)

| Edat | Morts | Supervivents x.a. per mil | Probabilitats de mort per mil | |
|--|-------|------------------------------|-------------------------------------|--------|
| -1 any | 73 | 346 | 1000 | 211.0 |
| 1-4 anys | 93 | 273 | 789 | 340.6 |
| 5-9 anys | 21 | 180 | 520 | 116.7 |
| 10-14 anys | 1 | 159 | 459 | 6.3 |
| 15-19 anys | 1 | 158 | 457 | 6.3 |
| 20-24 anys | 4 | 157 | 454 | 25.5 |
| 25-29 anys | 9 | 153 | 442 | 58.8 |
| 30-34 anys | 10 | 144 | 416 | 69.4 |
| 35-39 anys | 10 | 134 | 387 | 74.6 |
| 40-44 anys | 9 | 124 | 358 | 72.6 |
| 45-49 anys | 7 | 115 | 332 | 60.9 |
| 50-54 anys | 13 | 108 | 312 | 120.4 |
| 55-59 anys | 17 | 95 | 274 | 178.9 |
| 60-64 anys | 22 | 78 | 225 | 282.0 |
| 65-69 anys | 13 | 56 | 162 | 232.1 |
| 70-74 anys | 21 | 43 | 124 | 488.4 |
| 75-79 anys | 9 | 22 | 63 | 409.1 |
| 80-84 anys | 11 | 13 | 37 | 846.1 |
| 85 i més | 2 | 2 | 6 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 346 | Casos perduts | 5 | |
| Nombre d'albats sense concretar l'edat | 3 | | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1861-1870).

NOTA: Els infants, qualificats d'albats en els llibres d'òbits, l'edat dels quals no s'especifica, han estat comptabilitzats en el grup d'edat de 1 a 4 anys. Malgrat que alguns d'ells en puguin tenir menys d'un o més de quatre, hem optat pel grup 1-4 anys, per considerar que era el que tenia més possibilitats d'agrupar-ne un major nombre. Aquest fet només es dona fins a 1870, en els llibres d'òbits del registre parroquial consultats per a aquest estudi.

Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.14

Taula de mortalitat, 1871-1880
(Ambdós sexes)

| Edat | Morts | Supervivents x.a. per mil | Probabilitats de mort per mil | |
|--------------|-------|------------------------------|-------------------------------------|--------|
| -1 any | 73 | 321 | 1000 | 227.4 |
| 1-4 anys | 76 | 248 | 772 | 306.4 |
| 5-9 anys | 10 | 172 | 536 | 58.1 |
| 10-14 anys | 2 | 162 | 505 | 12.3 |
| 15-19 anys | 5 | 160 | 498 | 31.2 |
| 20-24 anys | 5 | 155 | 483 | 32.2 |
| 25-29 anys | 7 | 150 | 467 | 46.7 |
| 30-34 anys | 7 | 143 | 445 | 48.9 |
| 35-39 anys | 3 | 136 | 424 | 22.0 |
| 40-44 anys | 15 | 133 | 414 | 112.8 |
| 45-49 anys | 8 | 118 | 368 | 67.8 |
| 50-54 anys | 20 | 110 | 343 | 181.8 |
| 55-59 anys | 15 | 90 | 280 | 166.7 |
| 60-64 anys | 17 | 75 | 234 | 226.7 |
| 65-69 anys | 19 | 58 | 181 | 327.6 |
| 70-74 anys | 22 | 39 | 121 | 564.1 |
| 75-79 anys | 12 | 17 | 53 | 705.9 |
| 80-84 anys | 3 | 5 | 15 | 600.0 |
| 85 i més | 2 | 2 | 6 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 321 | Casos perduts | 7 | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.M.F.: Llibres de defuncions (1871-1880).

NOTA: Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.15

Taula de mortalitat, 1881-1890
(Ambdós sexes)

| Edat | Morts | Supervivents x.a. per mil | Probabilitats de mort per mil | |
|--------------|-------|------------------------------|-------------------------------------|--------|
| -1 any | 60 | 312 | 1000 | 192.3 |
| 1-4 anys | 83 | 252 | 808 | 329.4 |
| 5-9 anys | 13 | 169 | 542 | 76.9 |
| 10-14 anys | 7 | 156 | 500 | 44.9 |
| 15-19 anys | 2 | 149 | 477 | 13.4 |
| 20-24 anys | 7 | 147 | 471 | 47.6 |
| 25-29 anys | 10 | 140 | 449 | 71.4 |
| 30-34 anys | 14 | 130 | 417 | 107.6 |
| 35-39 anys | 6 | 116 | 372 | 51.7 |
| 40-44 anys | 10 | 110 | 352 | 90.9 |
| 45-49 anys | 7 | 100 | 320 | 70.0 |
| 50-54 anys | 10 | 93 | 298 | 107.5 |
| 55-59 anys | 9 | 83 | 266 | 108.4 |
| 60-64 anys | 16 | 74 | 237 | 216.2 |
| 65-69 anys | 15 | 58 | 186 | 258.6 |
| 70-74 anys | 24 | 43 | 138 | 558.1 |
| 75-79 anys | 11 | 19 | 61 | 578.9 |
| 80-84 anys | 5 | 8 | 26 | 625.0 |
| 85 i més | 3 | 3 | 10 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 312 | Casos perduts | 5 | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.M.F.: Llibres de defuncions (1881-1890).

NOTA: Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.16

Taula de mortalitat, 1891-1900
(Ambdós sexes)

| Edat | Morts | Supervivents x.a. per mil | Probabilitats de mort per mil | |
|--------------|-------|------------------------------|-------------------------------------|--------|
| -1 any | 44 | 235 | 1000 | 187.2 |
| 1-4 anys | 43 | 191 | 813 | 225.1 |
| 5-9 anys | 11 | 148 | 630 | 74.3 |
| 10-14 anys | 5 | 137 | 574 | 36.5 |
| 15-19 anys | 5 | 132 | 562 | 37.9 |
| 20-24 anys | 9 | 127 | 540 | 70.9 |
| 25-29 anys | 5 | 118 | 502 | 42.4 |
| 30-34 anys | 6 | 113 | 481 | 53.1 |
| 35-39 anys | 3 | 107 | 455 | 28.0 |
| 40-44 anys | 5 | 104 | 442 | 48.1 |
| 45-49 anys | 5 | 99 | 421 | 50.5 |
| 50-54 anys | 16 | 94 | 400 | 170.2 |
| 55-59 anys | 11 | 78 | 332 | 141.2 |
| 60-64 anys | 20 | 67 | 285 | 298.5 |
| 65-69 anys | 14 | 47 | 200 | 297.9 |
| 70-74 anys | 13 | 33 | 140 | 393.9 |
| 75-79 anys | 13 | 20 | 85 | 650.0 |
| 80-84 anys | 4 | 7 | 30 | 571.4 |
| 85 i més | 3 | 3 | 13 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 235 | Casos perduts | 2 | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.M.F.: Llibres de defuncions (1891-1900).

NOTA: Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.17

Taula de mortalitat, 1901-1910
(Ambdós sexes)

| Edat | Morts | Supervivents x.a. per mil | Probabilitats de mort per mil | |
|--------------|-------|------------------------------|-------------------------------------|--------|
| -1 any | 48 | 224 | 1000 | 214.3 |
| 1-4 anys | 41 | 176 | 786 | 232.9 |
| 5-9 anys | 8 | 135 | 603 | 59.2 |
| 10-14 anys | 8 | 127 | 567 | 63.0 |
| 15-19 anys | 7 | 119 | 531 | 58.9 |
| 20-24 anys | 7 | 112 | 500 | 62.5 |
| 25-29 anys | 2 | 105 | 469 | 19.0 |
| 30-34 anys | 4 | 103 | 460 | 38.8 |
| 35-39 anys | 2 | 99 | 442 | 20.2 |
| 40-44 anys | 2 | 97 | 433 | 20.6 |
| 45-49 anys | 12 | 95 | 424 | 126.3 |
| 50-54 anys | 6 | 83 | 370 | 72.3 |
| 55-59 anys | 13 | 77 | 344 | 168.8 |
| 60-64 anys | 19 | 64 | 286 | 296.9 |
| 65-69 anys | 21 | 45 | 201 | 466.7 |
| 70-74 anys | 9 | 24 | 107 | 375.0 |
| 75-79 anys | 10 | 15 | 67 | 666.7 |
| 80-84 anys | 3 | 5 | 22 | 600.0 |
| 85 i més | 2 | 2 | 9 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 224 | Casos perduts | 0 | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.m.F.: Llibres de defuncions (1901-1910).

NOTA: Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.18

Taula de mortalitat, 1911-1920
(Ambdós sexes)

| Edat | Morts | Supervivents x.a. per mil | Probabilitats de mort per mil | |
|------------|-------|------------------------------|-------------------------------------|--------|
| -1 any | 42 | 201 | 1000 | 208.9 |
| 1-4 anys | 29 | 159 | 791 | 182.4 |
| 5-9 anys | 9 | 130 | 647 | 69.2 |
| 10-14 anys | 5 | 121 | 602 | 41.3 |
| 15-19 anys | 5 | 116 | 577 | 43.1 |
| 20-24 anys | 9 | 111 | 552 | 81.1 |
| 25-29 anys | 2 | 102 | 507 | 19.6 |
| 30-34 anys | 5 | 100 | 497 | 50.0 |
| 35-39 anys | 8 | 95 | 473 | 84.2 |
| 40-44 anys | 7 | 87 | 433 | 80.4 |
| 45-49 anys | 8 | 80 | 398 | 100.0 |
| 50-54 anys | 6 | 72 | 358 | 83.3 |
| 55-59 anys | 10 | 66 | 328 | 151.5 |
| 60-64 anys | 20 | 56 | 279 | 357.1 |
| 65-69 anys | 13 | 36 | 179 | 361.1 |
| 70-74 anys | 10 | 23 | 114 | 434.8 |
| 75-79 anys | 8 | 13 | 65 | 615.4 |
| 80-84 anys | 3 | 5 | 25 | 600.0 |
| 85 i més | 2 | 2 | 10 | 1000.0 |

Casos vàlids 201

Casos perduts 0

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.M.F.: Llibres de defuncions (1911-1920).

NOTA: Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.19

Taula de mortalitat, 1921-1930
(Ambdós sexes)

| Edat | Morts | Supervivents x.a. per mil | Probabilitats de mort per mil | |
|------------|-------|------------------------------|-------------------------------------|--------|
| -1 any | 46 | 166 | 1000 | 277.1 |
| 1-4 anys | 23 | 120 | 723 | 191.7 |
| 5-9 anys | 6 | 97 | 584 | 61.8 |
| 10-14 anys | 6 | 91 | 548 | 65.9 |
| 15-19 anys | 5 | 85 | 512 | 58.8 |
| 20-24 anys | 5 | 80 | 482 | 62.5 |
| 25-29 anys | 5 | 75 | 452 | 66.7 |
| 30-34 anys | 5 | 70 | 423 | 71.4 |
| 35-39 anys | 6 | 65 | 391 | 92.3 |
| 40-44 anys | 5 | 59 | 355 | 84.7 |
| 45-49 anys | 5 | 54 | 325 | 92.6 |
| 50-54 anys | 5 | 49 | 295 | 102.0 |
| 55-59 anys | 4 | 44 | 265 | 90.9 |
| 60-64 anys | 10 | 40 | 241 | 250.0 |
| 65-69 anys | 9 | 30 | 181 | 300.0 |
| 70-74 anys | 9 | 21 | 126 | 428.6 |
| 75-79 anys | 4 | 12 | 72 | 333.3 |
| 80-84 anys | 6 | 8 | 48 | 750.0 |
| 85 i més | 2 | 2 | 12 | 1000.0 |

Casos vàlids 166

Casos perduts 0

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.M.F.: Llibres de defuncions (1921-1930).

NOTA: Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.20

Taula de mortalitat, 1931-1940
(Ambdós sexes)

| Edat | Morts | Supervivents x.a. per mil | Probabilitats de mort per mil | |
|--------------|-------|------------------------------|-------------------------------------|--------|
| -1 any | 17 | 152 | 1000 | 111.8 |
| 1-4 anys | 11 | 135 | 888 | 81.5 |
| 5-9 anys | 3 | 124 | 816 | 24.2 |
| 10-14 anys | 3 | 121 | 796 | 24.8 |
| 15-19 anys | 2 | 118 | 776 | 16.2 |
| 20-24 anys | 6 | 116 | 763 | 51.7 |
| 25-29 anys | 4 | 110 | 724 | 36.4 |
| 30-34 anys | 2 | 106 | 697 | 18.9 |
| 35-39 anys | 1 | 104 | 684 | 9.6 |
| 40-44 anys | 5 | 103 | 678 | 48.5 |
| 45-49 anys | 10 | 98 | 645 | 102.0 |
| 50-54 anys | 6 | 88 | 579 | 68.2 |
| 55-59 anys | 15 | 82 | 539 | 182.9 |
| 60-64 anys | 10 | 67 | 441 | 149.2 |
| 65-69 anys | 13 | 57 | 375 | 228.1 |
| 70-74 anys | 18 | 44 | 289 | 409.1 |
| 75-79 anys | 13 | 26 | 171 | 500.0 |
| 80-84 anys | 11 | 13 | 85 | 846.1 |
| 85 i més | 2 | 2 | 13 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 152 | Casos perduts | 1 | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.M.F.: Llibres de defuncions (1931-1940).

NOTA: Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.21

Taula de mortalitat, 1941-1950
(Ambdós sexes)

| Edat | Morts | Supervivents x.a. per mil | Probabilitats de mort per mil | |
|--------------|-------|------------------------------|-------------------------------------|--------|
| -1 any | 6 | 110 | 1000 | 54.5 |
| 1-4 anys | 2 | 104 | 945 | 19.2 |
| 5-9 anys | 1 | 102 | 927 | 9.8 |
| 10-14 anys | 1 | 101 | 918 | 9.9 |
| 15-19 anys | 6 | 100 | 909 | 60.0 |
| 20-24 anys | 5 | 94 | 854 | 53.2 |
| 25-29 anys | 3 | 89 | 809 | 33.7 |
| 30-34 anys | 3 | 86 | 782 | 34.9 |
| 35-39 anys | 2 | 83 | 754 | 24.1 |
| 40-44 anys | 1 | 81 | 736 | 12.3 |
| 45-49 anys | 5 | 80 | 727 | 62.5 |
| 50-54 anys | 10 | 75 | 682 | 133.3 |
| 55-59 anys | 4 | 65 | 591 | 61.5 |
| 60-64 anys | 14 | 61 | 554 | 229.5 |
| 65-69 anys | 16 | 47 | 427 | 340.4 |
| 70-74 anys | 8 | 31 | 282 | 258.1 |
| 75-79 anys | 10 | 23 | 209 | 434.8 |
| 80-84 anys | 11 | 13 | 118 | 846.1 |
| 85 i més | 2 | 2 | 18 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 110 | Casos perduts | 0 | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.M.F.: Llibres de defuncions (1941-1950).

NOTA: Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.22

Taula de mortalitat, 1951-1960
(Ambdós sexes)

| Edat | Morts | Supervivents x.a. per mil | Probabilitats de mort per mil | |
|--------------|-------|------------------------------|-------------------------------------|--------|
| -1 any | 2 | 105 | 1000 | 19.0 |
| 1-4 anys | 6 | 103 | 981 | 58.2 |
| 5-9 anys | 2 | 97 | 924 | 20.6 |
| 10-14 anys | 0 | 95 | 905 | 0.0 |
| 15-19 anys | 0 | 95 | 905 | 0.0 |
| 20-24 anys | 3 | 95 | 905 | 31.6 |
| 25-29 anys | 1 | 92 | 876 | 10.9 |
| 30-34 anys | 1 | 91 | 867 | 10.9 |
| 35-39 anys | 2 | 90 | 857 | 22.2 |
| 40-44 anys | 0 | 88 | 838 | 0.0 |
| 45-49 anys | 3 | 88 | 838 | 34.1 |
| 50-54 anys | 5 | 85 | 809 | 58.8 |
| 55-59 anys | 8 | 80 | 762 | 100.0 |
| 60-64 anys | 12 | 72 | 686 | 166.7 |
| 65-69 anys | 13 | 60 | 571 | 216.7 |
| 70-74 anys | 17 | 47 | 448 | 361.7 |
| 75-79 anys | 13 | 30 | 286 | 433.3 |
| 80-84 anys | 12 | 17 | 162 | 705.9 |
| 85 i més | 5 | 5 | 48 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 105 | Casos perduts | 2 | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.M.F.: Llibres de defuncions (1951-1960).

NOTA: Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.23

Taula de mortalitat, 1961-1970
(Ambdós sexes)

| Edat | Morts | Supervivents x.a. per mil | Probabilitats de mort per mil | |
|--------------|-------|------------------------------|-------------------------------------|--------|
| -1 any | 5 | 108 | 1000 | 46.3 |
| 1-4 anys | 1 | 103 | 954 | 9.7 |
| 5-9 anys | 0 | 102 | 944 | 0.0 |
| 10-14 anys | 1 | 102 | 944 | 9.8 |
| 15-19 anys | 0 | 101 | 935 | 0.0 |
| 20-24 anys | 1 | 101 | 935 | 9.9 |
| 25-29 anys | 0 | 100 | 926 | 0.0 |
| 30-34 anys | 0 | 100 | 926 | 0.0 |
| 35-39 anys | 3 | 100 | 926 | 30.0 |
| 40-44 anys | 2 | 97 | 898 | 20.6 |
| 45-49 anys | 4 | 95 | 880 | 42.1 |
| 50-54 anys | 6 | 91 | 842 | 65.9 |
| 55-59 anys | 8 | 85 | 787 | 94.1 |
| 60-64 anys | 7 | 77 | 713 | 90.9 |
| 65-69 anys | 13 | 70 | 648 | 185.7 |
| 70-74 anys | 16 | 57 | 528 | 280.7 |
| 75-79 anys | 17 | 41 | 380 | 414.6 |
| 80-84 anys | 18 | 24 | 222 | 750.0 |
| 85 i més | 6 | 6 | 55 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 108 | Casos perduts | 0 | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.M.F.: Llibres de defuncions (1961-1970).

NOTA: Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.24

Taula de mortalitat, 1971-1980
(Ambdós sexes)

| Edat | Morts | Supervivents x.a. per mil | Probabilitats de mort per mil | |
|------------|-------|------------------------------|-------------------------------------|--------|
| -1 any | 0 | 108 | 1000 | 0.0 |
| 1-4 anys | 0 | 108 | 1000 | 0.0 |
| 5-9 anys | 0 | 108 | 1000 | 0.0 |
| 10-14 anys | 0 | 108 | 1000 | 0.0 |
| 15-19 anys | 1 | 108 | 1000 | 9.2 |
| 20-24 anys | 0 | 107 | 991 | 0.0 |
| 25-29 anys | 1 | 107 | 991 | 9.3 |
| 30-34 anys | 0 | 106 | 981 | 0.0 |
| 35-39 anys | 1 | 106 | 981 | 9.4 |
| 40-44 anys | 0 | 105 | 972 | 0.0 |
| 45-49 anys | 6 | 105 | 972 | 57.1 |
| 50-54 anys | 5 | 99 | 912 | 50.5 |
| 55-59 anys | 11 | 94 | 870 | 117.0 |
| 60-64 anys | 9 | 83 | 768 | 108.4 |
| 65-69 anys | 12 | 74 | 685 | 162.2 |
| 70-74 anys | 18 | 62 | 674 | 290.3 |
| 75-79 anys | 16 | 44 | 407 | 363.6 |
| 80-84 anys | 18 | 28 | 259 | 642.8 |
| 85 i més | 10 | 10 | 92 | 1000.0 |

Casos vàlids 108

Casos perduts 1

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.M.F.: Llibres de defuncions (1971-1980).

NOTA: Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.25

Taula de mortalitat, 1791-1800
(Homes-Dones)

| Edat | Homes | | | | Dones | | | |
|-------------------------------|-------|-----------|-----------------|-----------------|-------|-----------|-----------------|-----------------|
| | Morts | Superviv. | Probab. de mort | Probab. de mort | Morts | Superviv. | Probab. de mort | Probab. de mort |
| -1 any | 37 | 135 | 1000 | 274.1 | 22 | 117 | 1000 | 188.0 |
| 1-4 anys | 36 | 98 | 726 | 367.3 | 36 | 95 | 812 | 378.9 |
| 5-9 anys | 4 | 62 | 459 | 64.5 | 4 | 59 | 504 | 67.8 |
| 10-14 anys | 2 | 58 | 430 | 34.5 | 1 | 55 | 470 | 18.2 |
| 15-19 anys | 0 | 56 | 415 | 0.0 | 2 | 54 | 461 | 37.0 |
| 20-24 anys | 2 | 56 | 415 | 35.7 | 3 | 52 | 444 | 57.7 |
| 25-29 anys | 2 | 54 | 400 | 37.0 | 3 | 49 | 419 | 61.2 |
| 30-34 anys | 1 | 52 | 385 | 19.2 | 4 | 46 | 393 | 86.9 |
| 35-39 anys | 3 | 51 | 378 | 58.8 | 3 | 42 | 359 | 71.4 |
| 40-44 anys | 2 | 48 | 355 | 41.7 | 2 | 39 | 333 | 51.3 |
| 45-49 anys | 0 | 46 | 341 | 0.0 | 2 | 37 | 316 | 54.0 |
| 50-54 anys | 5 | 46 | 341 | 108.7 | 1 | 35 | 299 | 28.6 |
| 55-59 anys | 2 | 41 | 304 | 48.8 | 3 | 34 | 290 | 88.2 |
| 60-64 anys | 8 | 39 | 289 | 205.1 | 3 | 31 | 265 | 96.8 |
| 65-69 anys | 5 | 31 | 230 | 161.3 | 8 | 28 | 239 | 285.7 |
| 70-74 anys | 13 | 26 | 192 | 500.0 | 7 | 20 | 171 | 350.0 |
| 75-79 anys | 8 | 13 | 96 | 615.4 | 6 | 13 | 111 | 461.5 |
| 80-84 anys | 5 | 5 | 37 | 1000.0 | 6 | 7 | 60 | 857.1 |
| 85 i més | 0 | 0 | 0 | | 1 | 1 | 8 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 135 | | | | 117 | | | |
| Casos perduts | 2 | | | | 1 | | | |
| Nombre albats (sense edat) | 0 | | | | 0 | | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1791-1800).

NOTA: Els infants, qualificats d'albats en els llibres d'òbits, l'edat dels quals no s'especifica, han estat comptabilitzats en el grup d'edat de 1 a 4 anys. Malgrat que alguns d'ells en puguin tenir menys d'un o més de quatre, hem optat pel grup 1-4 anys, per considerar que era el que tenia més possibilitats d'agrupar-ne un major nombre. Aquest fet només es dona fins a 1870, en els llibres d'òbits del registre parroquial consultats per a aquest estudi.

Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.26

Taula de mortalitat, 1801-1810
(Homes-Dones)

| Edat | Homes | | | | Dones | | | |
|-------------------------------|-------|-----------|-----------------|--------|-------|-----------|-----------------|--------|
| | Morts | Superviv. | Probab. de mort | | Morts | Superviv. | Probab. de mort | |
| -1 any | 39 | 145 | 1000 | 269.0 | 34 | 141 | 1000 | 241.1 |
| 1-4 anys | 58 | 106 | 731 | 547.2 | 44 | 107 | 759 | 411.2 |
| 5-9 anys | 2 | 48 | 331 | 41.7 | 5 | 63 | 447 | 79.4 |
| 10-14 anys | 2 | 46 | 317 | 43.5 | 0 | 58 | 411 | 0.0 |
| 15-19 anys | 2 | 44 | 303 | 45.4 | 6 | 58 | 411 | 103.4 |
| 20-24 anys | 2 | 42 | 290 | 47.6 | 2 | 52 | 369 | 38.6 |
| 25-29 anys | 1 | 40 | 276 | 25.0 | 5 | 50 | 355 | 100.0 |
| 30-34 anys | 1 | 39 | 269 | 25.6 | 4 | 45 | 319 | 88.9 |
| 35-39 anys | 3 | 38 | 262 | 78.9 | 0 | 41 | 291 | 0.0 |
| 40-44 anys | 5 | 35 | 241 | 142.8 | 3 | 41 | 291 | 73.2 |
| 45-49 anys | 1 | 30 | 207 | 33.3 | 3 | 38 | 269 | 78.9 |
| 50-54 anys | 2 | 29 | 200 | 69.0 | 3 | 35 | 248 | 85.7 |
| 55-59 anys | 2 | 27 | 186 | 74.1 | 3 | 32 | 227 | 93.7 |
| 60-64 anys | 6 | 25 | 172 | 240.0 | 9 | 29 | 206 | 310.3 |
| 65-69 anys | 4 | 19 | 131 | 210.5 | 9 | 20 | 142 | 450.0 |
| 70-74 anys | 7 | 15 | 103 | 466.7 | 7 | 11 | 78 | 636.4 |
| 75-79 anys | 7 | 8 | 55 | 875.0 | 2 | 4 | 28 | 500.0 |
| 80-84 anys | 1 | 1 | 7 | 1000.0 | 1 | 2 | 14 | 500.0 |
| 85 i més | 0 | 0 | 0 | | 1 | 1 | 7 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 145 | | | | 141 | | | |
| Casos perduts | 25 | | | | 31 | | | |
| Nombre albats (sense edat) | 7 | | | | 4 | | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1801-1810).

NOTA: Els infants, qualificats d'albats en els llibres d'òbits, l'edat dels quals no s'especifica, han estat comptabilitzats en el grup d'edat de 1 a 4 anys. Malgrat que alguns d'ells en puguin tenir menys d'un o més de quatre, hem optat pel grup 1-4 anys, per considerar que era el que tenia més possibilitats d'agrupar-ne un major nombre. Aquest fet només es dona fins a 1870, en els llibres d'òbits del registre parroquial consultats per a aquest estudi.

Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.27

Taula de mortalitat, 1811-1820
(Homes-Dones)

| Edat | Homes | | | | Dones | | | |
|-------------------------------|-------|-----------|-----------------|--------|-------|-----------|-----------------|--------|
| | Morts | Superviv. | Probab. de mort | | Morts | Superviv. | Probab. de mort | |
| -1 any | 33 | 136 | 1000 | 242.6 | 50 | 170 | 1000 | 294.1 |
| 1-4 anys | 56 | 103 | 757 | 543.7 | 62 | 120 | 706 | 516.7 |
| 5-9 anys | 1 | 47 | 345 | 21.3 | 5 | 58 | 341 | 86.2 |
| 10-14 anys | 3 | 46 | 338 | 65.2 | 2 | 53 | 312 | 37.7 |
| 15-19 anys | 1 | 43 | 316 | 23.2 | 5 | 51 | 300 | 98.0 |
| 20-24 anys | 2 | 42 | 309 | 47.6 | 5 | 46 | 270 | 108.7 |
| 25-29 anys | 0 | 40 | 294 | 0.0 | 6 | 41 | 241 | 146.3 |
| 30-34 anys | 3 | 40 | 294 | 75.0 | 5 | 35 | 206 | 142.8 |
| 35-39 anys | 1 | 37 | 272 | 27.0 | 1 | 30 | 176 | 33.3 |
| 40-44 anys | 1 | 36 | 265 | 27.8 | 4 | 29 | 170 | 137.9 |
| 45-49 anys | 2 | 35 | 257 | 57.1 | 0 | 25 | 147 | 0.0 |
| 50-54 anys | 4 | 33 | 243 | 12.1 | 5 | 25 | 147 | 200.0 |
| 55-59 anys | 1 | 29 | 213 | 34.5 | 5 | 20 | 118 | 250.0 |
| 60-64 anys | 9 | 28 | 206 | 321.4 | 6 | 15 | 88 | 400.0 |
| 65-69 anys | 5 | 19 | 140 | 263.1 | 1 | 9 | 53 | 111.1 |
| 70-74 anys | 7 | 14 | 103 | 500.0 | 3 | 8 | 47 | 375.0 |
| 75-79 anys | 2 | 7 | 51 | 285.7 | 4 | 5 | 29 | 800.0 |
| 80-84 anys | 3 | 5 | 37 | 600.0 | 1 | 1 | 6 | 1000.0 |
| 85 i més | 2 | 2 | 15 | 1000.0 | 0 | 0 | | |
| Casos vàlids | | 136 | | | | 170 | | |
| Casos perduts | | 6 | | | | 6 | | |
| Nombre albats (sense edat) | | 4 | | | | 4 | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1811-1820).

NOTA: Els infants, qualificats d'albats en els llibres d'òbits, l'edat dels quals no s'especifica, han estat comptabilitzats en el grup d'edat de 1 a 4 anys. Malgrat que alguns d'ells en puguin tenir menys d'un o més de quatre, hem optat pel grup 1-4 anys, per considerar que era el que tenia més possibilitats d'agrupar-ne un major nombre. Aquest fet només es dona fins a 1870, en els llibres d'òbits del registre parroquial consultats per a aquest estudi.

Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.28

Taula de mortalitat, 1821-1830
(Homes-Dones)

| Edat | Homes | | | | Dones | | | |
|-------------------------------|-------|-----------|--------------------|--------|-------|-----------|--------------------|--------|
| | Morts | Superviv. | Probab. de mort | | Morts | Superviv. | Probab. de mort | |
| -1 any | 55 | 156 | 1000 | 352.6 | 55 | 164 | 1000 | 335.4 |
| 1-4 anys | 68 | 101 | 647 | 673.3 | 72 | 109 | 665 | 660.5 |
| 5-9 anys | 4 | 33 | 211 | 12.1 | 4 | 37 | 226 | 180.1 |
| 10-14 anys | 1 | 29 | 186 | 34.5 | 2 | 33 | 201 | 60.6 |
| 15-19 anys | 3 | 28 | 179 | 107.1 | 2 | 31 | 189 | 64.5 |
| 20-24 anys | 1 | 25 | 160 | 40.0 | 0 | 29 | 177 | 0.0 |
| 25-29 anys | 1 | 24 | 154 | 41.7 | 1 | 29 | 177 | 34.5 |
| 30-34 anys | 0 | 23 | 147 | 0.0 | 2 | 28 | 171 | 71.4 |
| 35-39 anys | 0 | 23 | 147 | 0.0 | 1 | 26 | 158 | 38.5 |
| 40-44 anys | 1 | 23 | 147 | 43.5 | 0 | 25 | 152 | 0.0 |
| 45-49 anys | 1 | 22 | 141 | 45.4 | 0 | 25 | 152 | 0.0 |
| 50-54 anys | 6 | 21 | 135 | 285.7 | 6 | 25 | 152 | 240.0 |
| 55-59 anys | 1 | 15 | 96 | 66.7 | 2 | 19 | 116 | 105.3 |
| 60-64 anys | 7 | 14 | 90 | 500.0 | 7 | 17 | 104 | 411.8 |
| 65-69 anys | 3 | 7 | 45 | 428.6 | 3 | 10 | 61 | 300.0 |
| 70-74 anys | 1 | 4 | 26 | 250.0 | 6 | 7 | 43 | 857.1 |
| 75-79 anys | 2 | 3 | 19 | 666.7 | 1 | 1 | 6 | 1000.0 |
| 80-84 anys | 1 | 1 | 6 | 1000.0 | 0 | 0 | | |
| 85 i més | 0 | 0 | | | 0 | 0 | | |
| Casos vàlids | 156 | | | | 164 | | | |
| Casos perduts | 22 | | | | 38 | | | |
| Nombre albats (sense edat) | 1 | | | | 0 | | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1821-1830).

NOTA: Els infants, qualificats d'albats en els llibres d'òbits, l'edat dels quals no s'especifica, han estat comptabilitzats en el grup d'edat de 1 a 4 anys. Malgrat que alguns d'ells en puguin tenir menys d'un o més de quatre, hem optat pel grup 1-4 anys, per considerar que era el que tenia més possibilitats d'agrupar-ne un major nombre. Aquest fet només es dona fins a 1870, en els llibres d'òbits del registre parroquial consultats per a aquest estudi.

Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.29

Taula de mortalitat, 1831-1840
(Homes-Dones)

| Edat | Homes | | | | Dones | | | |
|-------------------------------|-------|-----------|-----------------|--------|-------|-----------|-----------------|--------|
| | Morts | Superviv. | Probab. de mort | | Morts | Superviv. | Probab. de mort | |
| -1 any | 38 | 146 | 1000 | 260.3 | 34 | 150 | 1000 | 226.7 |
| 1-4 anys | 58 | 108 | 740 | 537.0 | 52 | 116 | 733 | 448.3 |
| 5-9 anys | 3 | 50 | 342 | 60.0 | 3 | 64 | 427 | 46.9 |
| 10-14 anys | 0 | 47 | 322 | 0.0 | 3 | 61 | 407 | 49.2 |
| 15-19 anys | 4 | 47 | 322 | 148.1 | 2 | 58 | 387 | 34.5 |
| 20-24 anys | 2 | 43 | 294 | 46.5 | 5 | 56 | 373 | 89.3 |
| 25-29 anys | 1 | 41 | 281 | 24.4 | 3 | 51 | 340 | 58.8 |
| 30-34 anys | 2 | 40 | 274 | 50.0 | 2 | 48 | 320 | 41.7 |
| 35-39 anys | 2 | 38 | 260 | 52.6 | 2 | 46 | 307 | 43.5 |
| 40-44 anys | 3 | 36 | 246 | 83.3 | 2 | 44 | 293 | 45.4 |
| 45-49 anys | 3 | 33 | 226 | 90.9 | 1 | 42 | 280 | 23.8 |
| 50-54 anys | 4 | 30 | 205 | 133.3 | 3 | 41 | 273 | 73.2 |
| 55-59 anys | 1 | 26 | 178 | 38.5 | 5 | 38 | 253 | 131.6 |
| 60-64 anys | 4 | 25 | 171 | 160.0 | 14 | 33 | 220 | 424.2 |
| 65-69 anys | 2 | 21 | 144 | 95.2 | 3 | 19 | 127 | 157.9 |
| 70-74 anys | 5 | 19 | 130 | 263.1 | 6 | 16 | 107 | 375.0 |
| 75-79 anys | 5 | 14 | 96 | 357.1 | 4 | 10 | 67 | 400.0 |
| 80-84 anys | 6 | 9 | 62 | 666.7 | 4 | 6 | 40 | 666.7 |
| 85 i més | 3 | 3 | 20 | 1000.0 | 2 | 2 | 13 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 146 | | | | 150 | | | |
| Casos perduts | 11 | | | | 11 | | | |
| Nombre albats (sense edat) | 0 | | | | 0 | | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1831-1840).

NOTA: Els infants, qualificats d'albats en els llibres d'òbits, l'edat dels quals no s'especifica, han estat comptabilitzats en el grup d'edat de 1 a 4 anys. Malgrat que alguns d'ells en puguin tenir menys d'un o més de quatre, hem optat pel grup 1-4 anys, per considerar que era el que tenia més possibilitats d'agrupar-ne un major nombre. Aquest fet només es dona fins a 1870, en els llibres d'òbits del registre parroquial consultats per a aquest estudi.

Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.30

Taula de mortalitat, 1841-1850
(Homes-Dones)

| Edat | Homes | | | | Dones | | | |
|-------------------------------|-------|-----------|-----------------|--------|-------|-----------|-----------------|--------|
| | Morts | Superviv. | Probab. de mort | | Morts | Superviv. | Probab. de mort | |
| -1 any | 49 | 189 | 1000 | 259.2 | 39 | 158 | 1000 | 246.8 |
| 1-4 anys | 67 | 140 | 741 | 478.6 | 43 | 119 | 753 | 381.3 |
| 5-9 anys | 5 | 73 | 386 | 68.5 | 4 | 76 | 481 | 52.6 |
| 10-14 anys | 2 | 68 | 360 | 29.4 | 1 | 72 | 456 | 13.9 |
| 15-19 anys | 2 | 66 | 349 | 30.3 | 8 | 71 | 449 | 112.7 |
| 20-24 anys | 3 | 64 | 339 | 46.9 | 5 | 63 | 399 | 79.4 |
| 25-29 anys | 3 | 61 | 323 | 49.2 | 4 | 58 | 367 | 69.0 |
| 30-34 anys | 2 | 58 | 307 | 34.5 | 2 | 54 | 342 | 37.0 |
| 35-39 anys | 4 | 56 | 296 | 71.4 | 3 | 52 | 329 | 57.7 |
| 40-44 anys | 1 | 52 | 275 | 19.2 | 4 | 49 | 310 | 81.6 |
| 45-49 anys | 3 | 51 | 270 | 58.8 | 4 | 45 | 285 | 88.9 |
| 50-54 anys | 1 | 48 | 254 | 20.8 | 6 | 41 | 259 | 146.3 |
| 55-59 anys | 9 | 47 | 249 | 191.5 | 11 | 35 | 221 | 314.3 |
| 60-64 anys | 8 | 38 | 201 | 210.5 | 8 | 24 | 152 | 333.3 |
| 65-69 anys | 10 | 30 | 159 | 333.3 | 6 | 16 | 101 | 375.0 |
| 70-74 anys | 5 | 20 | 106 | 250.0 | 4 | 10 | 63 | 400.0 |
| 75-79 anys | 10 | 15 | 79 | 666.7 | 5 | 6 | 38 | 833.3 |
| 80-84 anys | 3 | 5 | 26 | 600.0 | 1 | 1 | 6 | 1000.0 |
| 85 i més | 2 | 2 | 10 | 1000.0 | 0 | 0 | 0 | |
| Casos vàlids | 189 | | | | 158 | | | |
| Casos perduts | 2 | | | | 4 | | | |
| Nombre albats (sense edat) | 5 | | | | 5 | | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1841-1850).

NOTA: Els infants, qualificats d'albats en els llibres d'òbits, l'edat dels quals no s'especifica, han estat comptabilitzats en el grup d'edat de 1 a 4 anys. Malgrat que alguns d'ells en puguin tenir menys d'un o més de quatre, hem optat pel grup 1-4 anys, per considerar que era el que tenia més possibilitats d'agrupar-ne un major nombre. Aquest fet només es dona fins a 1870, en els llibres d'òbits del registre parroquial consultats per a aquest estudi.

Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.31

Taula de mortalitat, 1851-1860
(Homes-Dones)

| Edat | Homes | | | | Dones | | | |
|-------------------------------|-------|-----------|-----------------|--------|-------|-----------|-----------------|--------|
| | Morts | Superviv. | Probab. de mort | | Morts | Superviv. | Probab. de mort | |
| -1 any | 35 | 190 | 1000 | 184.2 | 42 | 212 | 1000 | 198.1 |
| 1-4 anys | 70 | 155 | 816 | 451.6 | 53 | 170 | 802 | 311.8 |
| 5-9 anys | 7 | 85 | 447 | 82.3 | 12 | 117 | 552 | 102.6 |
| 10-14 anys | 1 | 78 | 410 | 12.8 | 4 | 105 | 495 | 38.1 |
| 15-19 anys | 2 | 77 | 405 | 26.0 | 4 | 101 | 476 | 39.6 |
| 20-24 anys | 0 | 75 | 395 | 0.0 | 8 | 97 | 457 | 82.5 |
| 25-29 anys | 1 | 75 | 395 | 13.3 | 4 | 89 | 420 | 44.9 |
| 30-34 anys | 2 | 74 | 389 | 10.5 | 11 | 85 | 401 | 129.4 |
| 35-39 anys | 4 | 72 | 379 | 55.5 | 6 | 74 | 349 | 81.1 |
| 40-44 anys | 4 | 68 | 358 | 58.8 | 3 | 68 | 321 | 44.1 |
| 45-49 anys | 3 | 64 | 337 | 46.9 | 4 | 65 | 307 | 61.5 |
| 50-54 anys | 11 | 61 | 321 | 180.3 | 8 | 61 | 288 | 131.1 |
| 55-59 anys | 6 | 50 | 263 | 120.0 | 8 | 53 | 250 | 150.9 |
| 60-64 anys | 13 | 44 | 231 | 295.4 | 12 | 45 | 212 | 266.7 |
| 65-69 anys | 7 | 31 | 163 | 225.8 | 7 | 33 | 156 | 212.1 |
| 70-74 anys | 12 | 24 | 126 | 500.0 | 9 | 26 | 123 | 346.1 |
| 75-79 anys | 5 | 12 | 63 | 416.7 | 5 | 17 | 80 | 294.1 |
| 80-84 anys | 6 | 7 | 37 | 857.1 | 12 | 12 | 57 | 1000.0 |
| 85 i més | 1 | 1 | 5 | 1000.0 | 0 | 0 | | |
| Casos vàlids | 190 | | | | 212 | | | |
| Casos perduts | 0 | | | | 3 | | | |
| Nombre albats (sense edat) | 3 | | | | 3 | | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1851-1860).

NOTA: Els infants, qualificats d'albats en els llibres d'òbits, l'edat dels quals no s'especifica, han estat comptabilitzats en el grup d'edat de 1 a 4 anys. Malgrat que alguns d'ells en puguin tenir menys d'un o més de quatre, hem optat pel grup 1-4 anys, per considerar que era el que tenia més possibilitats d'agrupar-ne un major nombre. Aquest fet només es dona fins a 1870, en els llibres d'òbits del registre parroquial consultats per a aquest estudi.

Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.32

Taula de mortalitat, 1861-1870
(Homes-Dones)

| Edat | Homes | | | | Dones | | | |
|-------------------------------|-------|-----------|-----------------|--------|-------|-----------|-----------------|--------|
| | Morts | Superviv. | Probab. de mort | | Morts | Superviv. | Probab. de mort | |
| -1 any | 38 | 170 | 1000 | 223.5 | 35 | 176 | 1000 | 198.9 |
| 1-4 anys | 51 | 132 | 776 | 386.4 | 42 | 141 | 801 | 297.9 |
| 5-9 anys | 13 | 81 | 476 | 160.5 | 8 | 99 | 562 | 80.8 |
| 10-14 anys | 0 | 68 | 400 | 0.0 | 1 | 91 | 517 | 11.0 |
| 15-19 anys | 1 | 68 | 400 | 14.7 | 0 | 90 | 511 | 0.0 |
| 20-24 anys | 2 | 67 | 394 | 29.8 | 2 | 90 | 511 | 22.2 |
| 25-29 anys | 0 | 65 | 382 | 0.0 | 9 | 88 | 500 | 102.3 |
| 30-34 anys | 2 | 65 | 382 | 30.8 | 8 | 79 | 449 | 101.3 |
| 35-39 anys | 4 | 63 | 370 | 63.5 | 6 | 71 | 403 | 84.5 |
| 40-44 anys | 3 | 59 | 347 | 50.8 | 6 | 65 | 369 | 92.3 |
| 45-49 anys | 3 | 56 | 329 | 53.6 | 4 | 59 | 335 | 67.8 |
| 50-54 anys | 7 | 53 | 312 | 132.1 | 6 | 55 | 312 | 109.1 |
| 55-59 anys | 8 | 46 | 270 | 173.9 | 9 | 49 | 278 | 183.7 |
| 60-64 anys | 12 | 38 | 223 | 315.8 | 10 | 40 | 227 | 250.0 |
| 65-69 anys | 5 | 26 | 153 | 192.3 | 8 | 30 | 179 | 266.7 |
| 70-74 anys | 10 | 21 | 123 | 476.2 | 11 | 22 | 125 | 500.0 |
| 75-79 anys | 5 | 11 | 65 | 454.5 | 4 | 11 | 62 | 363.6 |
| 80-84 anys | 5 | 6 | 35 | 833.3 | 6 | 7 | 40 | 857.1 |
| 85 i més | 1 | 1 | 6 | 1000.0 | 1 | 1 | 6 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 170 | | | | 176 | | | |
| Casos perduts | 4 | | | | 1 | | | |
| Nombre albats (sense edat) | 1 | | | | 2 | | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1861-1870).

NOTA: Els infants, qualificats d'albats en els llibres d'òbits, l'edat dels quals no s'especifica, han estat comptabilitzats en el grup d'edat de 1 a 4 anys. Malgrat que alguns d'ells en puguin tenir menys d'un o més de quatre, hem optat pel grup 1-4 anys, per considerar que era el que tenia més possibilitats d'agrupar-ne un major nombre. Aquest fet només es dona fins a 1870, en els llibres d'òbits del registre parroquial consultats per a aquest estudi.

Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.33

Taula de mortalitat, 1871-1880
(Homes-Dones)

| Edat | Homes | | | | Dones | | | |
|---------------|-------|-----------|-----------------|--------|-------|-----------|-----------------|--------|
| | Morts | Superviv. | Probab. de mort | | Morts | Superviv. | Probab. de mort | |
| -1 any | 38 | 157 | 1000 | 242.0 | 35 | 164 | 1000 | 213.4 |
| 1-4 anys | 43 | 119 | 758 | 361.3 | 33 | 129 | 786 | 255.8 |
| 5-9 anys | 3 | 76 | 484 | 39.5 | 7 | 96 | 585 | 72.9 |
| 10-14 anys | 1 | 73 | 465 | 13.7 | 1 | 89 | 543 | 11.2 |
| 15-19 anys | 1 | 72 | 458 | 13.9 | 4 | 88 | 536 | 45.4 |
| 20-24 anys | 1 | 71 | 452 | 14.1 | 4 | 84 | 512 | 47.6 |
| 25-29 anys | 1 | 70 | 446 | 14.3 | 6 | 80 | 488 | 75.0 |
| 30-34 anys | 2 | 69 | 439 | 29.0 | 5 | 74 | 451 | 67.6 |
| 35-39 anys | 2 | 67 | 427 | 29.8 | 1 | 69 | 421 | 14.5 |
| 40-44 anys | 7 | 65 | 414 | 107.7 | 8 | 68 | 415 | 117.6 |
| 45-49 anys | 3 | 58 | 369 | 51.7 | 5 | 60 | 366 | 83.3 |
| 50-54 anys | 11 | 55 | 350 | 200.0 | 9 | 55 | 335 | 163.6 |
| 55-59 anys | 4 | 44 | 280 | 90.9 | 11 | 46 | 280 | 239.1 |
| 60-64 anys | 9 | 40 | 255 | 225.0 | 8 | 35 | 213 | 228.6 |
| 65-69 anys | 10 | 31 | 197 | 322.6 | 9 | 27 | 165 | 333.3 |
| 70-74 anys | 10 | 21 | 134 | 476.2 | 12 | 18 | 110 | 666.7 |
| 75-79 anys | 9 | 11 | 70 | 818.2 | 3 | 6 | 36 | 500.0 |
| 80-84 anys | 1 | 2 | 13 | 500.0 | 2 | 3 | 18 | 666.7 |
| 85 i més | 1 | 1 | 6 | 1000.0 | 1 | 1 | 6 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 157 | | | | 164 | | | |
| Casos perduts | 2 | | | | 5 | | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.M.F.: Llibres de defuncions (1871-1880).

NOTA: Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.34

Taula de mortalitat, 1881-1890
(Homes-Dones)

| Edat | Homes | | | | Dones | | | |
|---------------|-------|-----------|-----------------|--------|-------|-----------|-----------------|--------|
| | Morts | Superviv. | Probab. de mort | | Morts | Superviv. | Probab. de mort | |
| -1 any | 33 | 166 | 1000 | 198.8 | 27 | 146 | 1000 | 184.9 |
| 1-4 anys | 47 | 133 | 801 | 353.3 | 36 | 119 | 815 | 302.5 |
| 5-9 anys | 8 | 86 | 518 | 93.0 | 5 | 83 | 568 | 60.2 |
| 10-14 anys | 2 | 78 | 470 | 25.6 | 5 | 78 | 534 | 64.1 |
| 15-19 anys | 1 | 76 | 458 | 13.1 | 1 | 73 | 500 | 13.7 |
| 20-24 anys | 4 | 75 | 452 | 53.3 | 3 | 72 | 493 | 41.7 |
| 25-29 anys | 4 | 71 | 428 | 56.3 | 6 | 69 | 473 | 86.9 |
| 30-34 anys | 4 | 67 | 404 | 59.7 | 10 | 63 | 431 | 158.7 |
| 35-39 anys | 1 | 63 | 379 | 15.9 | 5 | 53 | 363 | 94.3 |
| 40-44 anys | 4 | 62 | 373 | 64.5 | 6 | 48 | 329 | 125.0 |
| 45-49 anys | 6 | 58 | 349 | 103.4 | 1 | 42 | 288 | 23.8 |
| 50-54 anys | 7 | 52 | 313 | 134.6 | 3 | 41 | 281 | 73.2 |
| 55-59 anys | 5 | 45 | 271 | 111.1 | 4 | 38 | 260 | 105.3 |
| 60-64 anys | 7 | 40 | 241 | 175.0 | 9 | 34 | 233 | 264.7 |
| 65-69 anys | 10 | 33 | 199 | 303.0 | 5 | 25 | 171 | 200.0 |
| 70-74 anys | 13 | 23 | 138 | 565.2 | 11 | 20 | 137 | 550.0 |
| 75-79 anys | 7 | 10 | 60 | 700.0 | 4 | 9 | 62 | 444.4 |
| 80-84 anys | 2 | 3 | 18 | 666.7 | 3 | 5 | 34 | 600.0 |
| 85 i més | 1 | 1 | 6 | 1000.0 | 2 | 2 | 14 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 166 | | | | 146 | | | |
| Casos perduts | 4 | | | | 1 | | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.M.F.: Llibres de defuncions (1881-1890).

NOTA: Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.35

Taula de mortalitat, 1891-1900
(Homes-Dones)

| Edat | Homes | | | | Dones | | | |
|---------------|-------|-----------|-----------------|--------|-------|-----------|-----------------|--------|
| | Morts | Superviv. | Probab. de mort | | Morts | Superviv. | Probab. de mort | |
| -1 any | 26 | 122 | 1000 | 213.1 | 18 | 113 | 1000 | 159.3 |
| 1-4 anys | 19 | 96 | 787 | 197.9 | 24 | 95 | 841 | 252.6 |
| 5-9 anys | 6 | 77 | 631 | 77.9 | 5 | 71 | 628 | 70.4 |
| 10-14 anys | 2 | 71 | 582 | 28.2 | 3 | 66 | 584 | 45.4 |
| 15-19 anys | 4 | 69 | 565 | 58.0 | 1 | 63 | 557 | 15.9 |
| 20-24 anys | 4 | 65 | 533 | 61.5 | 5 | 62 | 549 | 80.6 |
| 25-29 anys | 3 | 61 | 500 | 49.2 | 2 | 57 | 504 | 35.1 |
| 30-34 anys | 3 | 58 | 475 | 51.7 | 3 | 55 | 487 | 54.5 |
| 35-39 anys | 1 | 55 | 451 | 18.2 | 2 | 52 | 460 | 38.5 |
| 40-44 anys | 4 | 54 | 443 | 74.1 | 1 | 50 | 442 | 20.0 |
| 45-49 anys | 1 | 50 | 410 | 200.0 | 4 | 49 | 434 | 81.6 |
| 50-54 anys | 9 | 49 | 402 | 183.7 | 7 | 45 | 398 | 155.5 |
| 55-59 anys | 7 | 40 | 328 | 175.0 | 4 | 38 | 336 | 105.3 |
| 60-64 anys | 5 | 33 | 270 | 151.5 | 15 | 34 | 301 | 441.2 |
| 65-69 anys | 8 | 28 | 229 | 285.7 | 6 | 19 | 168 | 315.8 |
| 70-74 anys | 9 | 20 | 164 | 450.0 | 4 | 13 | 115 | 307.7 |
| 75-79 anys | 7 | 11 | 90 | 636.4 | 6 | 9 | 80 | 666.7 |
| 80-84 anys | 3 | 4 | 33 | 750.0 | 1 | 3 | 26 | 333.3 |
| 85 i més | 1 | 1 | 8 | 1000.0 | 2 | 2 | 18 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 122 | | | | 113 | | | |
| Casos perduts | 2 | | | | 0 | | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.M.F.: Llibres de defuncions (1891-1900).

NOTA: Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.36

Taula de mortalitat, 1901-1910
(Homes-Dones)

| Edat | Homes | | | | Dones | | | |
|---------------|-------|-----------|-----------------|--------|-------|-----------|-----------------|--------|
| | Morts | Superviv. | Probab. de mort | | Morts | Superviv. | Probab. de mort | |
| -1 any | 27 | 113 | 1000 | 238.9 | 21 | 111 | 1000 | 189.2 |
| 1-4 anys | 22 | 86 | 716 | 255.8 | 19 | 90 | 811 | 211.1 |
| 5-9 anys | 2 | 64 | 566 | 31.2 | 6 | 71 | 640 | 84.5 |
| 10-14 anys | 4 | 62 | 549 | 64.5 | 4 | 65 | 585 | 61.5 |
| 15-19 anys | 3 | 58 | 513 | 51.7 | 4 | 61 | 549 | 65.6 |
| 20-24 anys | 4 | 55 | 487 | 72.7 | 3 | 57 | 513 | 52.6 |
| 25-29 anys | 1 | 51 | 451 | 19.6 | 1 | 54 | 486 | 18.5 |
| 30-34 anys | 3 | 50 | 442 | 60.0 | 1 | 53 | 477 | 18.9 |
| 35-39 anys | 1 | 47 | 416 | 21.3 | 1 | 52 | 468 | 19.2 |
| 40-44 anys | 1 | 46 | 407 | 21.7 | 1 | 51 | 459 | 19.6 |
| 45-49 anys | 7 | 45 | 398 | 155.5 | 5 | 50 | 450 | 100.0 |
| 50-54 anys | 1 | 38 | 336 | 26.3 | 5 | 45 | 405 | 111.1 |
| 55-59 anys | 7 | 37 | 327 | 189.2 | 6 | 40 | 360 | 150.0 |
| 60-64 anys | 10 | 30 | 265 | 333.3 | 9 | 34 | 306 | 264.7 |
| 65-69 anys | 13 | 20 | 177 | 650.0 | 8 | 25 | 225 | 320.0 |
| 70-74 anys | 3 | 7 | 62 | 428.6 | 6 | 17 | 153 | 352.9 |
| 75-79 anys | 3 | 4 | 35 | 750.0 | 7 | 11 | 99 | 636.4 |
| 80-84 anys | 0 | 1 | 9 | 0.0 | 3 | 4 | 36 | 750.0 |
| 85 i més | 1 | 1 | 9 | 1000.0 | 1 | 1 | 9 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 113 | | | | 111 | | | |
| Casos perduts | 0 | | | | 0 | | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.M.F.: Llibres de defuncions (1901-1910).

NOTA: Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.37

Taula de mortalitat, 1911-1920
(Homes-Dones)

| Edat | Homes | | | | Dones | | | |
|---------------|-------|-----------|-----------------|--------|-------|-----------|-----------------|--------|
| | Morts | Superviv. | Probab. de mort | | Morts | Superviv. | Probab. de mort | |
| -1 any | 29 | 122 | 1000 | 237.7 | 13 | 79 | 1000 | 164.5 |
| 1-4 anys | 18 | 93 | 762 | 193.5 | 11 | 66 | 835 | 166.7 |
| 5-9 anys | 4 | 75 | 615 | 53.3 | 5 | 55 | 696 | 90.9 |
| 10-14 anys | 4 | 71 | 582 | 56.3 | 1 | 50 | 633 | 20.0 |
| 15-19 anys | 3 | 67 | 549 | 44.8 | 2 | 49 | 620 | 40.8 |
| 20-24 anys | 6 | 64 | 524 | 93.7 | 3 | 47 | 595 | 63.8 |
| 25-29 anys | 2 | 58 | 475 | 34.5 | 0 | 44 | 557 | 0.0 |
| 30-34 anys | 3 | 56 | 459 | 53.6 | 2 | 44 | 557 | 45.4 |
| 35-39 anys | 5 | 53 | 434 | 94.3 | 3 | 42 | 532 | 71.4 |
| 40-44 anys | 4 | 48 | 393 | 83.3 | 3 | 39 | 494 | 76.9 |
| 45-49 anys | 5 | 44 | 361 | 113.6 | 3 | 36 | 456 | 83.3 |
| 50-54 anys | 3 | 39 | 320 | 76.9 | 3 | 33 | 418 | 90.9 |
| 55-59 anys | 6 | 36 | 295 | 166.7 | 4 | 30 | 380 | 133.3 |
| 60-64 anys | 11 | 30 | 246 | 366.7 | 9 | 26 | 329 | 346.1 |
| 65-69 anys | 5 | 19 | 156 | 263.1 | 8 | 17 | 215 | 470.6 |
| 70-74 anys | 5 | 14 | 115 | 357.1 | 5 | 9 | 114 | 555.5 |
| 75-79 anys | 6 | 9 | 74 | 666.7 | 2 | 4 | 51 | 500.0 |
| 80-84 anys | 2 | 3 | 24 | 666.7 | 1 | 2 | 25 | 500.0 |
| 85 i més | 1 | 1 | 8 | 1000.0 | 1 | 1 | 13 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 122 | | | | 79 | | | |
| Casos perduts | 0 | | | | 0 | | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.M.F.: Llibres de defuncions (1911-1920).

NOTA: Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.38

Taula de mortalitat, 1921-1930
(Homes-Dones)

| Edat | Homes | | | | Dones | | | |
|---------------|-------|-----------|-----------------|--------|-------|-----------|-----------------|--------|
| | Morts | Superviv. | Probab. de mort | | Morts | Superviv. | Probab. de mort | |
| -1 any | 27 | 92 | 1000 | 293.5 | 19 | 74 | 1000 | 256.7 |
| 1-4 anys | 11 | 65 | 706 | 169.2 | 12 | 55 | 743 | 218.2 |
| 5-9 anys | 5 | 54 | 587 | 92.6 | 1 | 43 | 581 | 23.2 |
| 10-14 anys | 0 | 49 | 533 | 0.0 | 6 | 42 | 567 | 142.8 |
| 15-19 anys | 2 | 49 | 533 | 40.8 | 3 | 36 | 486 | 83.3 |
| 20-24 anys | 4 | 47 | 511 | 85.1 | 1 | 33 | 446 | 30.3 |
| 25-29 anys | 4 | 43 | 467 | 93.0 | 1 | 32 | 432 | 31.2 |
| 30-34 anys | 2 | 39 | 424 | 51.3 | 3 | 31 | 419 | 96.8 |
| 35-39 anys | 4 | 37 | 402 | 108.1 | 2 | 28 | 378 | 71.4 |
| 40-44 anys | 1 | 33 | 359 | 30.3 | 4 | 26 | 351 | 153.8 |
| 45-49 anys | 4 | 32 | 348 | 125.0 | 1 | 22 | 297 | 45.4 |
| 50-54 anys | 3 | 28 | 304 | 107.1 | 2 | 21 | 384 | 95.2 |
| 55-59 anys | 3 | 25 | 272 | 120.0 | 1 | 19 | 257 | 52.6 |
| 60-64 anys | 7 | 22 | 239 | 318.2 | 3 | 18 | 243 | 166.7 |
| 65-69 anys | 5 | 15 | 163 | 333.3 | 4 | 15 | 203 | 266.7 |
| 70-74 anys | 2 | 10 | 109 | 200.0 | 7 | 11 | 149 | 636.4 |
| 75-79 anys | 2 | 8 | 87 | 250.0 | 2 | 4 | 54 | 500.0 |
| 80-84 anys | 4 | 6 | 65 | 666.7 | 2 | 2 | 27 | 1000.0 |
| 85 i més | 2 | 2 | 22 | 1000.0 | 0 | 0 | | |
| Casos vàlids | | 92 | | | | 74 | | |
| Casos perduts | | 0 | | | | 0 | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.M.F.: Llibres de defuncions (1921-1930).

NOTA: Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.39

Taula de mortalitat, 1931-1940
(Homes-Dones)

| Edat | Homes | | | | Dones | | | |
|---------------|-------|-----------|-----------------|--------|-------|-----------|-----------------|--------|
| | Morts | Superviv. | Probab. de mort | | Morts | Superviv. | Probab. de mort | |
| -1 any | 9 | 83 | 1000 | 108.4 | 8 | 69 | 1000 | 115.9 |
| 1-4 anys | 6 | 74 | 891 | 81.1 | 5 | 61 | 884 | 82.0 |
| 5-9 anys | 1 | 68 | 819 | 14.7 | 2 | 56 | 811 | 35.7 |
| 10-14 anys | 2 | 67 | 807 | 29.8 | 1 | 54 | 783 | 18.5 |
| 15-19 anys | 0 | 65 | 783 | 0.0 | 2 | 53 | 768 | 37.7 |
| 20-24 anys | 3 | 65 | 783 | 46.1 | 3 | 51 | 739 | 58.8 |
| 25-29 anys | 3 | 62 | 747 | 48.4 | 1 | 48 | 696 | 20.8 |
| 30-34 anys | 2 | 59 | 711 | 33.9 | 0 | 47 | 681 | 0.0 |
| 35-39 anys | 1 | 57 | 687 | 17.5 | 0 | 47 | 681 | 0.0 |
| 40-44 anys | 3 | 56 | 675 | 53.6 | 2 | 47 | 681 | 42.5 |
| 45-49 anys | 6 | 53 | 638 | 113.2 | 4 | 45 | 652 | 88.9 |
| 50-54 anys | 1 | 47 | 566 | 21.3 | 5 | 41 | 594 | 121.9 |
| 55-59 anys | 9 | 46 | 554 | 195.6 | 6 | 36 | 522 | 166.7 |
| 60-64 anys | 4 | 37 | 446 | 108.1 | 6 | 30 | 435 | 200.0 |
| 65-69 anys | 9 | 33 | 397 | 272.7 | 4 | 24 | 348 | 166.7 |
| 70-74 anys | 9 | 24 | 289 | 375.0 | 9 | 20 | 290 | 450.0 |
| 75-79 anys | 6 | 15 | 181 | 400.0 | 7 | 11 | 159 | 636.4 |
| 80-84 anys | 8 | 9 | 108 | 888.9 | 3 | 4 | 58 | 750.0 |
| 85 i més | 1 | 1 | 12 | 1000.0 | 1 | 1 | 14 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 83 | | | | 69 | | | |
| Casos perduts | 0 | | | | 1 | | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.M.F.: Llibres de defuncions (1931-1940).

NOTA: Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.40

Taula de mortalitat, 1941-1950
(Homes-Dones)

| Edat | Homes | | | | Dones | | | |
|---------------|-------|-----------|-----------------|--------|-------|-----------|-----------------|--------|
| | Morts | Superviv. | Probab. de mort | | Morts | Superviv. | Probab. de mort | |
| -1 any | 4 | 59 | 1000 | 67.8 | 2 | 51 | 1000 | 39.2 |
| 1-4 anys | 2 | 55 | 932 | 36.4 | 0 | 49 | 961 | 0.0 |
| 5-9 anys | 1 | 53 | 898 | 18.9 | 0 | 49 | 961 | 0.0 |
| 10-14 anys | 0 | 52 | 881 | 0.0 | 1 | 49 | 961 | 20.4 |
| 15-19 anys | 5 | 52 | 881 | 96.1 | 1 | 48 | 941 | 20.8 |
| 20-24 anys | 2 | 47 | 797 | 42.5 | 3 | 47 | 921 | 63.8 |
| 25-29 anys | 2 | 45 | 763 | 44.4 | 1 | 44 | 863 | 22.7 |
| 30-34 anys | 2 | 43 | 729 | 46.5 | 1 | 43 | 843 | 23.2 |
| 35-39 anys | 1 | 41 | 695 | 24.4 | 1 | 42 | 823 | 23.8 |
| 40-44 anys | 1 | 40 | 678 | 25.0 | 0 | 41 | 804 | 0.0 |
| 45-49 anys | 2 | 39 | 661 | 51.3 | 3 | 41 | 804 | 73.2 |
| 50-54 anys | 7 | 37 | 627 | 189.2 | 3 | 38 | 745 | 78.9 |
| 55-59 anys | 2 | 30 | 508 | 66.7 | 2 | 35 | 686 | 57.1 |
| 60-64 anys | 7 | 28 | 474 | 250.0 | 7 | 33 | 647 | 212.1 |
| 65-69 anys | 11 | 21 | 356 | 523.8 | 5 | 26 | 510 | 192.3 |
| 70-74 anys | 3 | 10 | 169 | 300.0 | 5 | 21 | 412 | 238.1 |
| 75-79 anys | 5 | 7 | 119 | 714.3 | 5 | 16 | 314 | 312.5 |
| 80-84 anys | 2 | 2 | 34 | 1000.0 | 9 | 11 | 216 | 818.2 |
| 85 i més | 0 | 0 | | | 2 | 2 | 39 | 1000.0 |
| Casos vàlids | | 59 | | | | 51 | | |
| Casos perduts | | 0 | | | | 0 | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.M.F.: Llibres de defuncions (1941-1950).

NOTA: Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.41

Taula de mortalitat, 1951-1960
(Homes-Dones)

| Edat | Homes | | | Dones | | | | |
|---------------|-------|-----------|-----------------|--------|-----------|-----------------|------|--------|
| | Morts | Superviv. | Probab. de mort | Morts | Superviv. | Probab. de mort | | |
| -1 any | 1 | 57 | 1000 | 17.5 | 1 | 48 | 1000 | 20.8 |
| 1-4 anys | 4 | 56 | 982 | 71.4 | 2 | 47 | 979 | 42.5 |
| 5-9 anys | 1 | 52 | 912 | 19.2 | 1 | 45 | 937 | 22.2 |
| 10-14 anys | 0 | 51 | 895 | 0.0 | 0 | 44 | 917 | 0.0 |
| 15-19 anys | 0 | 51 | 895 | 0.0 | 0 | 44 | 917 | 0.0 |
| 20-24 anys | 1 | 51 | 895 | 19.6 | 2 | 44 | 917 | 45.4 |
| 25-29 anys | 1 | 50 | 877 | 20.0 | 0 | 42 | 875 | 0.0 |
| 30-34 anys | 1 | 49 | 860 | 20.4 | 0 | 42 | 875 | 0.0 |
| 35-39 anys | 2 | 48 | 842 | 41.7 | 0 | 42 | 875 | 0.0 |
| 40-44 anys | 0 | 46 | 807 | 0.0 | 0 | 42 | 875 | 0.0 |
| 45-49 anys | 1 | 46 | 807 | 21.7 | 2 | 42 | 875 | 47.6 |
| 50-54 anys | 4 | 45 | 789 | 88.9 | 1 | 40 | 833 | 25.0 |
| 55-59 anys | 5 | 41 | 719 | 121.9 | 3 | 39 | 812 | 76.9 |
| 60-64 anys | 7 | 36 | 631 | 194.4 | 5 | 36 | 750 | 138.9 |
| 65-69 anys | 8 | 29 | 509 | 275.9 | 5 | 31 | 646 | 161.2 |
| 70-74 anys | 10 | 21 | 476 | 476.2 | 8 | 26 | 542 | 307.7 |
| 75-79 anys | 5 | 11 | 454 | 454.5 | 7 | 18 | 375 | 388.9 |
| 80-84 anys | 4 | 6 | 105 | 666.7 | 8 | 11 | 229 | 727.3 |
| 85 i més | 2 | 2 | 35 | 1000.0 | 3 | 3 | 62 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 57 | | | 48 | | | | |
| Casos perduts | 1 | | | 1 | | | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.M.F.: Llibres de defuncions (1951-1960).

NOTA: Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.42

Taula de mortalitat, 1961-1970
(Homes-Dones)

| Edat | Homes | | | | Dones | | | |
|---------------|-------|-----------|-----------------|--------|-------|-----------|-----------------|--------|
| | Morts | Superviv. | Probab. de mort | | Morts | Superviv. | Probab. de mort | |
| -1 any | 4 | 63 | 1000 | 63.5 | 1 | 45 | 1000 | 22.2 |
| 1-4 anys | 1 | 59 | 936 | 16.9 | 0 | 44 | 978 | 0.0 |
| 5-9 anys | 0 | 58 | 921 | 0.0 | 0 | 44 | 978 | 0.0 |
| 10-14 anys | 1 | 58 | 921 | 17.2 | 0 | 44 | 978 | 0.0 |
| 15-19 anys | 0 | 57 | 905 | 0.0 | 0 | 44 | 978 | 0.0 |
| 20-24 anys | 1 | 57 | 905 | 17.5 | 0 | 44 | 978 | 0.0 |
| 25-29 anys | 0 | 56 | 889 | 0.0 | 0 | 44 | 978 | 0.0 |
| 30-34 anys | 0 | 56 | 889 | 0.0 | 0 | 44 | 978 | 0.0 |
| 35-39 anys | 3 | 56 | 889 | 53.6 | 0 | 44 | 978 | 0.0 |
| 40-44 anys | 0 | 53 | 841 | 0.0 | 2 | 44 | 978 | 45.4 |
| 45-49 anys | 2 | 53 | 841 | 37.7 | 2 | 42 | 933 | 47.6 |
| 50-54 anys | 4 | 51 | 809 | 78.4 | 2 | 40 | 889 | 50.0 |
| 55-59 anys | 4 | 47 | 746 | 85.1 | 4 | 38 | 844 | 105.3 |
| 60-64 anys | 4 | 43 | 682 | 93.0 | 3 | 34 | 755 | 88.2 |
| 65-69 anys | 9 | 39 | 619 | 230.8 | 4 | 31 | 689 | 129.0 |
| 70-74 anys | 9 | 30 | 476 | 300.0 | 7 | 27 | 600 | 259.2 |
| 75-79 anys | 10 | 21 | 333 | 476.2 | 7 | 20 | 444 | 350.0 |
| 80-84 anys | 9 | 11 | 175 | 818.2 | 9 | 13 | 289 | 692.3 |
| 85 i més | 2 | 2 | 32 | 1000.0 | 4 | 4 | 89 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 63 | | | | 45 | | | |
| Casos perduts | 0 | | | | 0 | | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.M.F.: Llibres de defuncions (1961-1970).

NOTA: Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.43

Taula de mortalitat, 1971-1980
(Homes-Dones)

| Edat | Homes | | | | Dones | | | |
|---------------|-------|-----------|-----------------|--------|-------|-----------|-----------------|--------|
| | Morts | Superviv. | Probab. de mort | | Morts | Superviv. | Probab. de mort | |
| -1 any | 0 | 57 | 1000 | 0.0 | 0 | 51 | 1000 | 0.0 |
| 1-4 anys | 0 | 57 | 1000 | 0.0 | 0 | 51 | 1000 | 0.0 |
| 5-9 anys | 0 | 57 | 1000 | 0.0 | 0 | 51 | 1000 | 0.0 |
| 10-14 anys | 0 | 57 | 1000 | 0.0 | 0 | 51 | 1000 | 0.0 |
| 15-19 anys | 1 | 57 | 1000 | 17.5 | 0 | 51 | 1000 | 0.0 |
| 20-24 anys | 0 | 56 | 982 | 0.0 | 0 | 51 | 1000 | 0.0 |
| 25-29 anys | 0 | 56 | 982 | 0.0 | 1 | 51 | 1000 | 19.6 |
| 30-34 anys | 0 | 56 | 982 | 0.0 | 0 | 50 | 980 | 0.0 |
| 35-39 anys | 1 | 56 | 982 | 17.8 | 0 | 50 | 980 | 0.0 |
| 40-44 anys | 0 | 55 | 965 | 0.0 | 0 | 50 | 980 | 0.0 |
| 45-49 anys | 5 | 55 | 965 | 90.9 | 1 | 50 | 980 | 20.0 |
| 50-54 anys | 3 | 50 | 877 | 60.0 | 2 | 49 | 961 | 40.8 |
| 55-59 anys | 6 | 47 | 824 | 127.6 | 5 | 47 | 921 | 106.4 |
| 60-64 anys | 9 | 41 | 719 | 219.5 | 0 | 42 | 823 | 0.0 |
| 65-69 anys | 6 | 32 | 561 | 187.5 | 6 | 42 | 823 | 142.8 |
| 70-74 anys | 7 | 26 | 456 | 269.2 | 11 | 36 | 706 | 305.5 |
| 75-79 anys | 5 | 19 | 333 | 263.1 | 11 | 25 | 490 | 440.0 |
| 80-84 anys | 8 | 14 | 246 | 571.4 | 10 | 14 | 274 | 714.3 |
| 85 i més | 6 | 6 | 105 | 1000.0 | 4 | 4 | 78 | 1000.0 |
| Casos vàlids | 57 | | | | 51 | | | |
| Casos perduts | 0 | | | | 1 | | | |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.M.F.: Llibres de defuncions (1971-1980).

NOTA: Els casos perduts es refereixen a adults dels quals no s'indica l'edat de defunció. Aquesta mancança l'hem trobada tant en el registre parroquial com en el registre civil.

Taula IV.44

Esperança de vida de la població total (anys)
(1791-1980)

| Dècades | en néixer | a 1 any | a 5 anys | a 10 anys | a 20 anys | a 30 anys |
|-----------|--------------|------------|-------------|--------------|--------------|--------------|
| 1791-1800 | 27.7 | 35.0 | 50.6 | 49.0 | 41.1 | 34.8 |
| 1801-1810 | 20.8 | 26.8 | 45.5 | 43.4 | 37.3 | 31.1 |
| 1811-1820 | 17.7 | 23.1 | 42.9 | 40.4 | 34.8 | 30.0 |
| 1821-1830 | 12.0 | 17.0 | 43.0 | 43.2 | 38.8 | 30.7 |
| 1831-1840 | 21.7 | 27.6 | 48.2 | 45.8 | 39.4 | 33.8 |
| 1841-1850 | 22.7 | 29.3 | 45.4 | 43.1 | 36.9 | 31.2 |
| 1851-1860 | 26.5 | 31.6 | 45.7 | 45.1 | 37.7 | 30.4 |
| 1861-1870 | 27.4 | 33.6 | 45.9 | 46.6 | 37.1 | 29.9 |
| 1871-1880 | 29.0 | 36.4 | 47.6 | 45.4 | 37.2 | 29.9 |
| 1881-1890 | 27.8 | 33.4 | 44.8 | 43.3 | 35.7 | 29.7 |
| 1891-1900 | 32.7 | 39.1 | 45.9 | 44.4 | 37.5 | 31.6 |
| 1901-1910 | 31.3 | 38.7 | 45.9 | 43.6 | 38.8 | 31.9 |
| 1911-1920 | 32.4 | 39.8 | 44.2 | 42.3 | 35.7 | 29.2 |
| 1921-1930 | 28.5 | 38.3 | 43.0 | 40.6 | 35.6 | 29.9 |
| 1931-1940 | 47.7 | 52.6 | 53.1 | 49.3 | 41.3 | 34.8 |
| 1941-1950 | 53.9 | 56.0 | 53.0 | 48.5 | 41.6 | 35.1 |
| 1951-1960 | 60.9 | 61.1 | 60.7 | 57.0 | 47.0 | 38.9 |
| 1961-1970 | 64.9 | 67.0 | 63.6 | 58.6 | 49.2 | 39.6 |
| 1971-1980 | 69.8 | 68.8 | 64.8 | 59.8 | 50.3 | 40.7 |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1791-1870) i A.M.F.: Llibres de defuncions (1871-1980).

Taula IV.44 (continuació)

Esperança de vida de la població total (anys)
(1791-1980)

| Dècades | a 40 anys | a 50 anys | a 60 anys | a 70 anys | a 80 anys |
|-----------|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|
| 1791-1800 | 28.5 | 20.3 | 12.8 | 6.7 | 2.9 |
| 1801-1810 | 23.9 | 17.6 | 10.0 | 5.6 | 4.2 |
| 1811-1820 | 24.0 | 16.5 | 10.6 | 7.0 | 4.2 |
| 1821-1830 | 22.4 | 13.1 | 7.8 | 4.8 | 2.5 |
| 1831-1840 | 26.7 | 19.5 | 12.7 | 8.8 | 4.2 |
| 1841-1850 | 24.0 | 16.5 | 11.0 | 7.3 | 4.2 |
| 1851-1860 | 24.8 | 17.0 | 11.6 | 7.4 | 2.8 |
| 1861-1870 | 23.9 | 16.8 | 11.2 | 6.8 | 3.3 |
| 1871-1880 | 21.8 | 15.5 | 10.6 | 5.6 | 4.5 |
| 1881-1890 | 24.4 | 18.0 | 11.3 | 6.0 | 4.4 |
| 1891-1900 | 24.0 | 16.1 | 10.7 | 7.0 | 4.6 |
| 1901-1910 | 23.4 | 16.5 | 9.6 | 7.1 | 4.5 |
| 1911-1920 | 22.8 | 16.4 | 9.5 | 6.8 | 4.5 |
| 1921-1930 | 24.5 | 18.5 | 11.6 | 7.7 | 3.7 |
| 1931-1940 | 25.6 | 19.0 | 13.1 | 7.1 | 3.3 |
| 1941-1950 | 27.0 | 18.6 | 12.0 | 8.6 | 3.3 |
| 1951-1960 | 30.0 | 20.8 | 13.5 | 8.0 | 4.0 |
| 1961-1970 | 30.6 | 22.3 | 15.3 | 8.7 | 3.7 |
| 1971-1980 | 31.0 | 22.4 | 15.6 | 9.1 | 4.3 |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1791-1870) i A.M.F.: Llibres de defuncions (1871-1980).

Taula IV.45

Esperança de vida de la població segons el sexe (anys)
(1791-1980)

| Dècades | Homes | | | Dones | | |
|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|
| | en néixer | a 20 anys | a 60 anys | en néixer | a 20 anys | a 60 anys |
| 1791-1800 | 27.4 | 42.8 | 12.1 | 28.0 | 39.2 | 13.6 |
| 1801-1810 | 18.9 | 38.9 | 11.1 | 22.7 | 36.0 | 9.0 |
| 1811-1820 | 20.7 | 41.2 | 10.9 | 15.3 | 28.9 | 10.2 |
| 1821-1830 | 11.5 | 38.5 | 7.8 | 12.5 | 39.0 | 7.8 |
| 1831-1840 | 20.0 | 41.4 | 15.7 | 23.4 | 37.8 | 10.5 |
| 1841-1850 | 22.1 | 40.2 | 12.0 | 23.4 | 33.5 | 9.4 |
| 1851-1860 | 25.9 | 41.4 | 11.0 | 26.9 | 34.9 | 12.3 |
| 1861-1870 | 25.6 | 40.5 | 11.0 | 29.1 | 34.5 | 11.4 |
| 1871-1880 | 28.4 | 40.1 | 10.7 | 29.6 | 34.8 | 10.3 |
| 1881-1890 | 27.6 | 37.7 | 11.2 | 28.1 | 33.7 | 11.5 |
| 1891-1900 | 32.7 | 38.2 | 12.2 | 32.7 | 36.8 | 9.3 |
| 1901-1910 | 29.4 | 36.8 | 8.0 | 33.3 | 40.8 | 11.0 |
| 1911-1920 | 30.2 | 34.5 | 10.2 | 35.6 | 37.3 | 8.8 |
| 1921-1930 | 29.1 | 34.4 | 11.8 | 27.9 | 37.2 | 11.4 |
| 1931-1940 | 48.3 | 40.9 | 13.6 | 46.9 | 41.8 | 12.5 |
| 1941-1950 | 48.7 | 39.0 | 9.6 | 59.9 | 44.3 | 14.0 |
| 1951-1960 | 58.2 | 44.6 | 12.1 | 64.0 | 49.5 | 14.9 |
| 1961-1970 | 61.7 | 47.9 | 14.5 | 69.2 | 50.8 | 16.5 |
| 1971-1980 | 67.4 | 48.3 | 14.3 | 72.5 | 52.5 | 16.9 |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1791-1870) i A.M.F.: Llibres de defuncions (1871-1980).

Taula IV.46

Supervivents (ambdós sexes) a diverses edats
(1791-1980)

| Edat | 1791- 1800 | 1801- 1810 | 1811- 1820 | 1821- 1830 | 1831- 1840 | 1841- 1850 |
|------------|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|
| -1 any | 1000 | 1000 | 1000 | 1000 | 1000 | 1000 |
| 1-4 anys | 765 | 745 | 729 | 656 | 757 | 746 |
| 5-9 anys | 480 | 388 | 343 | 219 | 385 | 429 |
| 10-14 anys | 448 | 364 | 323 | 194 | 365 | 403 |
| 15-19 anys | 436 | 357 | 307 | 184 | 355 | 395 |
| 20-24 anys | 428 | 329 | 287 | 169 | 334 | 366 |
| 25-29 anys | 409 | 315 | 265 | 166 | 311 | 343 |
| 30-34 anys | 389 | 294 | 245 | 159 | 297 | 323 |
| 35-39 anys | 369 | 276 | 219 | 153 | 284 | 311 |
| 40-44 anys | 345 | 266 | 212 | 150 | 270 | 291 |
| 45-49 anys | 329 | 238 | 196 | 147 | 253 | 277 |
| 50-54 anys | 321 | 224 | 189 | 144 | 240 | 256 |
| 55-59 anys | 298 | 206 | 160 | 106 | 216 | 236 |
| 60-64 anys | 278 | 189 | 140 | 97 | 196 | 179 |
| 65-69 anys | 234 | 136 | 91 | 53 | 135 | 132 |
| 70-74 anys | 182 | 91 | 72 | 34 | 118 | 86 |
| 75-79 anys | 103 | 42 | 39 | 12 | 81 | 60 |
| 80-84 anys | 48 | 10 | 20 | 3 | 51 | 17 |
| 85 i més | 4 | 3 | 6 | 0 | 17 | 6 |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1791-1870) i A.M.F.: Llibres de defuncions (1871-1980).

Taula IV.46 (continuació)

Supervivents (ambdós sexes) a diverses edats
(1791-1980)

| Edat | 1851- 1860 | 1861- 1870 | 1871- 1880 | 1881- 1890 | 1891- 1900 | 1901- 1910 |
|------------|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|
| -1 any | 1000 | 1000 | 1000 | 1000 | 1000 | 1000 |
| 1-4 anys | 808 | 789 | 772 | 808 | 813 | 786 |
| 5-9 anys | 502 | 520 | 536 | 542 | 630 | 603 |
| 10-14 anys | 455 | 459 | 505 | 500 | 574 | 567 |
| 15-19 anys | 443 | 457 | 498 | 477 | 562 | 531 |
| 20-24 anys | 428 | 454 | 483 | 471 | 540 | 500 |
| 25-29 anys | 408 | 442 | 467 | 449 | 502 | 469 |
| 30-34 anys | 395 | 416 | 445 | 417 | 481 | 460 |
| 35-39 anys | 363 | 387 | 424 | 372 | 455 | 442 |
| 40-44 anys | 338 | 358 | 414 | 352 | 442 | 433 |
| 45-49 anys | 321 | 332 | 368 | 320 | 421 | 424 |
| 50-54 anys | 303 | 312 | 343 | 298 | 400 | 370 |
| 55-59 anys | 256 | 274 | 280 | 266 | 332 | 344 |
| 60-64 anys | 221 | 225 | 234 | 237 | 285 | 286 |
| 65-69 anys | 159 | 162 | 181 | 186 | 200 | 201 |
| 70-74 anys | 124 | 124 | 121 | 138 | 140 | 107 |
| 75-79 anys | 72 | 63 | 53 | 61 | 85 | 67 |
| 80-84 anys | 47 | 37 | 15 | 26 | 30 | 22 |
| 85 i més | 2 | 6 | 6 | 10 | 13 | 9 |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1791-1870) i A.M.F.: Llibres de defuncions (1871-1980).

Taula IV.46 (continuació)

Supervivents (ambdós sexes) a diverses edats
(1791-1980)

| Edat | 1911- 1920 | 1921- 1930 | 1931- 1940 | 1941- 1950 | 1951- 1960 | 1961- 1970 | 1971- 1980 |
|------------|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|
| -1 any | 1000 | 1000 | 1000 | 1000 | 1000 | 1000 | 1000 |
| 1-4 anys | 791 | 723 | 888 | 945 | 981 | 954 | 1000 |
| 5-9 anys | 647 | 584 | 816 | 927 | 924 | 944 | 1000 |
| 10-14 anys | 602 | 548 | 796 | 918 | 905 | 944 | 1000 |
| 15-19 anys | 577 | 512 | 776 | 909 | 905 | 935 | 1000 |
| 20-24 anys | 552 | 482 | 763 | 854 | 905 | 935 | 991 |
| 25-29 anys | 507 | 452 | 724 | 809 | 876 | 926 | 991 |
| 30-34 anys | 497 | 423 | 697 | 782 | 867 | 926 | 981 |
| 35-39 anys | 473 | 391 | 684 | 754 | 857 | 926 | 981 |
| 40-44 anys | 433 | 355 | 678 | 736 | 838 | 898 | 972 |
| 45-49 anys | 398 | 325 | 645 | 727 | 838 | 880 | 972 |
| 50-54 anys | 358 | 295 | 579 | 682 | 809 | 842 | 912 |
| 55-59 anys | 328 | 265 | 539 | 591 | 762 | 787 | 870 |
| 60-64 anys | 279 | 241 | 441 | 554 | 686 | 713 | 768 |
| 65-69 anys | 179 | 181 | 375 | 427 | 571 | 648 | 685 |
| 70-74 anys | 114 | 126 | 289 | 282 | 448 | 528 | 674 |
| 75-79 anys | 65 | 72 | 171 | 209 | 286 | 380 | 407 |
| 80-84 anys | 25 | 48 | 85 | 118 | 162 | 222 | 259 |
| 85 i més | 10 | 12 | 13 | 18 | 48 | 55 | 92 |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1791-1870) i A.M.F.: Llibres de defuncions (1871-1980).

Taula IV.47

Supervivents (homes, dones) a diverses edats
(1791-1980)

| Edat | 1791-1800 | | 1801-1810 | | 1811-1820 | | 1821-1830 | |
|-------|-----------|-------|-----------|-------|-----------|-------|-----------|-------|
| | Homes | Dones | Homes | Dones | Homes | Dones | Homes | Dones |
| -1 | 1000 | 1000 | 1000 | 1000 | 1000 | 1000 | 1000 | 1000 |
| 1-4 | 726 | 812 | 731 | 759 | 757 | 706 | 647 | 665 |
| 5-9 | 459 | 504 | 331 | 447 | 345 | 341 | 211 | 226 |
| 10-14 | 430 | 470 | 317 | 411 | 338 | 312 | 186 | 201 |
| 15-19 | 415 | 461 | 303 | 411 | 316 | 300 | 179 | 189 |
| 20-24 | 415 | 444 | 290 | 369 | 309 | 270 | 160 | 177 |
| 25-29 | 400 | 419 | 276 | 355 | 294 | 241 | 154 | 177 |
| 30-34 | 385 | 393 | 269 | 319 | 294 | 206 | 147 | 171 |
| 35-39 | 378 | 359 | 262 | 291 | 272 | 176 | 147 | 158 |
| 40-44 | 355 | 333 | 241 | 291 | 265 | 170 | 147 | 152 |
| 45-49 | 341 | 316 | 207 | 269 | 257 | 147 | 141 | 152 |
| 50-54 | 341 | 299 | 200 | 248 | 243 | 147 | 135 | 152 |
| 55-59 | 304 | 290 | 186 | 227 | 213 | 118 | 96 | 116 |
| 60-64 | 289 | 265 | 172 | 206 | 206 | 88 | 90 | 104 |
| 65-69 | 230 | 239 | 131 | 142 | 140 | 53 | 45 | 61 |
| 70-74 | 192 | 171 | 103 | 78 | 103 | 47 | 26 | 43 |
| 75-79 | 96 | 111 | 55 | 28 | 51 | 29 | 19 | 6 |
| 80-84 | 37 | 60 | 7 | 14 | 37 | 6 | 6 | 0 |
| > 85 | 0 | 8 | 0 | 7 | 15 | 0 | 0 | 0 |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1791-1870) i A.M.F.: Llibres de defuncions (1871-1980).

Taula IV.47 (continuació)

Supervivents (homes, dones) a diverses edats
(1791-1980)

| Edat | 1831-1840 | | 1841-1850 | | 1851-1860 | | 1861-1870 | |
|-------|-----------|-------|-----------|-------|-----------|-------|-----------|-------|
| | Homes | Dones | Homes | Dones | Homes | Dones | Homes | Dones |
| -1 | 1000 | 1000 | 1000 | 1000 | 1000 | 1000 | 1000 | 1000 |
| 1-4 | 740 | 733 | 741 | 753 | 816 | 802 | 776 | 801 |
| 5-9 | 342 | 427 | 386 | 481 | 447 | 552 | 476 | 562 |
| 10-14 | 322 | 407 | 360 | 456 | 410 | 495 | 400 | 517 |
| 15-19 | 322 | 387 | 349 | 449 | 405 | 476 | 400 | 511 |
| 20-24 | 294 | 373 | 339 | 399 | 395 | 457 | 394 | 511 |
| 25-29 | 281 | 340 | 323 | 367 | 395 | 420 | 382 | 500 |
| 30-34 | 274 | 320 | 307 | 342 | 389 | 401 | 382 | 449 |
| 35-39 | 260 | 307 | 296 | 329 | 379 | 349 | 370 | 403 |
| 40-44 | 246 | 293 | 275 | 310 | 358 | 321 | 347 | 369 |
| 45-49 | 226 | 280 | 270 | 285 | 337 | 307 | 329 | 335 |
| 50-54 | 205 | 273 | 254 | 259 | 321 | 288 | 312 | 312 |
| 55-59 | 178 | 253 | 249 | 221 | 263 | 250 | 270 | 278 |
| 60-64 | 171 | 220 | 201 | 152 | 231 | 212 | 223 | 227 |
| 65-69 | 144 | 127 | 159 | 101 | 163 | 156 | 153 | 179 |
| 70-74 | 130 | 107 | 106 | 63 | 126 | 123 | 123 | 125 |
| 75-79 | 96 | 67 | 79 | 38 | 63 | 80 | 65 | 62 |
| 80-84 | 62 | 40 | 26 | 6 | 37 | 57 | 35 | 40 |
| > 85 | 20 | 13 | 10 | 0 | 5 | 0 | 6 | 6 |

FONT: Elaboració pròpia a partir de: A.P.F.: Llibres d'òbits (1791-1870) i A.M.F.: Llibres de defuncions (1871-1980).

**BIBLIOGRAFIA
CONSULTADA**

- ABADAL i DE VINYALS, Ramon D'
 1961 "Notes climatològiques del segle XVII", a Miscel·lània Fontserè, pp. 23-29, Barcelona: Gustavo Gili.
 1988 (1960), Com Catalunya s'obrí al món mil anys enrera, Barcelona: Rafael Dalmau.
- ADELL i GISBERT, Joan Albert
 1982 "Notes per a l'estudi de la tecnologia constructiva de l'hàbitat en el poblament medieval de L'Esquerda", Ausa, vol. X, pp. 345-352, Vic.
- AINAUD DE LASARTE, Josep M.
 1962 "Entorn del testament sacramental", a Miscel·lània Borrell i Soler, pp. 3-9, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- ALBAREDA i SALVADO, Joaquim
 1980 "Manlleu als inicis de la guerra dels segadors (1640-1641)", Ausa, vol. IX, pp. 127-132, Vic.
 1981 La industrialització a la Plana de Vic, Vic: Patronat d'Estudis Osonencs.
 1982 "Els gremis a la Plana de Vic", L'Avenc, núm. 52, setembre, pp. 17-21, Barcelona.
 1982 "Els efectes de la Guerra del Francès a Manlleu (1808-1814)", Manlleu Publicació, Festa Major, pp. 26-30, Manlleu.
 1984 "L'escola laica a la Plana de Vic a principis del segle XX", a "Elements per a la història de l'educació a Osona", a Actes de les 5enes. Jornades d'història de l'educació als Països Catalans (del 31 de març al 2 d'abril de 1982), pp. 187-211, Vic: Eumo.
 1983-1985 "L'estat dels camins a la comarca d'Osona en el segle XVIII", Ausa, vol. XI, pp. 39-46, Vic.
- ALBAREDA, Joaquim; FIGUEROLA, Jordi; MOLIST, Miquel; i OLLICH, Imma
 1984 Història d'Osona, Vic: Eumo.
- ALBET, Montserrat
 1989 "Balls i danses tradicionals", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 58-59, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- ALCOBERRO, Agustí
 1987 "Entre segadors i vigatans: l'ocupació francesa de 1694-1698", L'Avenc, núm. 109, novembre, pp. 40-46, Barcelona.
- ALCOVER, Antoni M.; i MOLL, Francesc de B.
 1983 Diccionari català-valencià-balear. Inventari lexicogràfic i etimològic de la llengua catalana en totes les seves formes literàries i dialèctals, recollides dels documents i textos antics i moderns.

i del parlar vivent al Principat de Catalunya, al Regne de València, a les Illes Balears, al Departament Francès dels Pirineus Orientals, a les Valls D'Andorra, al Marge Oriental d'Aragó i a la Ciutat de l'Alguer de Sardenya, 10 vols., Palma de Mallorca: Moll.

ALLUE, Marta

1985 "La muerte y las ciencias sociales: acerca de una bibliografía", a MINISTERIO DE CULTURA, Actas del II Congreso de Antropología, abril 1981, pp. 362-374, Madrid: Emiliano Escolar.

ALMERA, Jaime

1906 "Descripción geológica y génesis de la Plana de Vich", Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes (tercera época), vol. V, núm. 20, pp. 1-57, Barcelona: Impressor A. López Robert.

ALVAREZ CASTRILLON, Manuel

1928 "Algunos climogramas de la zona costera catalana", Servicio metereológico de Catalunya, notas de estudio, núm. 39, Barcelona: Diputación provincial de Barcelona.

AMADES, Joan

1933 "Refranyer de la neu", Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, vol. XLIII, pp. 121-122, Barcelona.

1933 "Tradició dels jueus a Catalunya", Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, vol. XLIII, pp. 404-412.

1950-1969 Folklore de Catalunya, 3 vols., Barcelona: Selecta.

1982-1984 (1951-1956) Costumari català. El curs de l'any, 5 vols., Barcelona: Salvat i Edicions 62.

"AMICS..."

1986 Amics dels goigs, núm. 53, desembre, Barcelona.

ANDREU ALCARAZ, Montse; ANDREU TOMAS, Agustí; COMES D'ARCEMIR CENDRA, Dolors; COMELLES ESTEBAN, Josep M.; DOMINGO MONTEVERDE, Coia; FERRUS BATISTE, Jordi; GONZALEZ IBAÑEZ, Carme; GUTIERREZ ALBERT, Antoni; MATEU ESCODA, Mercè; PARIS TOMAS, Maria Serra; PRAT CAROS, Joan; PUJADAS MUÑOZ, Joan Josep; RODRIGUEZ-SOLANO PONT, Rosa; i SANCHEZ-CASCADO BLANCO, Fausto

1980 "Les guies de treball com eines d'investigació", Arxiu d'Etnografia de Catalunya, núm. 1, pp. 109-154, Tarragona.

ANGELA, Antoni

1989 "La sardana", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 71-73, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.

- 1990 "Prefaci", a CENTRE DE DOCUMENTACIO I RECERCA DE LA CULTURA TRADICIONAL I POPULAR, El món de Joan Amades, pp. 11-12, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- ANGLADA i VILARDEBO, Joan
1962 "Detracció de la quarta per l'hereu gravat en capítols", a Miscel·lània Borrell i Soler, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- ARABIA i SOLANAS, Ramon
1884 "Lo toch de mal temps y los conjurs contra'ls temporals en lo Tirol per I. C. Maurer", a Cels GOMIS, Lo llamp y'ls temporals, pp. 57-69, Barcelona: Llibreria de D. Alvar Verdaguer.
- ARAGALL, Assumpta; CLAPES, Andreu; i VERDAGUER, Esteve
1987 Eines, jaciments i formes de vida. El Paleolític, Barcelona: Graó.
- ARANGO, Joaquín
1991 (1987) "La modernización demográfica de la sociedad española", a Jordi NADAL, Albert CARRERAS, Carles SUDRIA (comps.), La economía española en el siglo XX. Una perspectiva histórica, pp. 201-236, Barcelona: Ariel.
- ARANZADI, Telesforo de; CARRERAS i ARTAU, Tomàs; i BATISTA I ROCA, Josep M.
s.d. "Les jornades de la vida. Naixement", a Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. Qüestionaris, Qüestionari núm. 3, Barcelona.
- ARGILES, Ramon
1926 "Monografia d'un petit edifici català anterior al segle XIX", Butlletí Excursionista de Catalunya, vol. XXXVI, pp. 264-269, Barcelona.
- ARIMANY i JUVANTENY, Joan; i CASADESUS i CASACUBERTA, Josep
1982 "Les llindes de Manlleu", Manlleu Publicació. Festa Major, pp. 17-19, Manlleu.
- ARMENGOU, Josep M.; i GUMI, Jordi
1982 Itineraris per Catalunya i Balears, Barcelona: Edicions 62 i "La Caixa".
- ARUMI, M. Dolors; i MAS, Martí
1982 "Les altres medicines: adobadors i remeis populars de Manlleu", Manlleu Publicació. Festa Major, pp. 7-9, Manlleu.
- AYMERICH, Joan; i altres
1991 Els ocells d'Osona, Barcelona: Lynx.

- BALCELLS, Albert
 1972 "Condicions laborals de l'obrera a la indústria catalana", Recerques, núm. 2, pp. 141-159, Barcelona.
- BALIKCI, Asen
 1970 The Netsilik Eskimo, New York: The Natural History Press.
- BALLESTER, Pere
 1918 "Costums i tractes referents a bestiar més usuals a s'illa de Menorca", Revista de Menorca, vol. XIII, pp. 149-176, Maó.
- BANCA CATALANA
 1968 Estudis d'economia catalana. Catalunya: indústria i demografia, Barcelona.
- BARCIELA, Carlos
 1991 (1987) "Crecimiento y cambio en la agricultura española desde la guerra civil", a Jordi NADAL, Albert CARRERAS, Carles SUDRIA (comps.), La economía española en el siglo XX. Una perspectiva histórica, pp. 258-279, Barcelona: Ariel.
- BARRAU i ANDREU, Josep
 1975-1979 "Verdaguer i els elements vegetals del pessebre", Ausa, vol. VIII, pp. 113-118, Vic.
 1980 "Els grans conjunts vegetals i la vida associativa de les plantes a la Plana de Vic", Ausa, vol. IX, pp. 97-102, Vic.
 1981 "Plantes notables a la Plana de Vic", Ausa, vol. IX, pp. 203-210, Vic.
- BASSAS y CALLIS, Magí
 1918-1920 "Notes folk-lòriques. Oracions que en altres temps se resavan constantment. Al tocar un combregar. Al passar el combregar. Benehint la taula. Al entrar a l'iglesia y pendre aygua beneyta", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. III, pp. 15-16, Vic.
- BASSOLS, José M.
 1952-1954 "Arquitectura rural en la comarca de Vich", Ausa, vol. I, pp. 57-60, Vic.
- BATALLER, J. R.
 1932 "Montserrat. Montserrat geològic", Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, vol. XLII, pp. 5-14, Barcelona.
- BATISTA i ROCA, Josep M.
 1914-1915 "Folk-lore de les tempestes", Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, vol. XXIV, pp. 292-294; vol. XXV, pp. 249-251, Barcelona.

- 1973 La revolució demogràfica a l'Estat Espanyol, Perpinyà.
- BATLLE, Carme
1990 Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIII al XV, vol. II, Barcelona: Vicens-Vives.
- BAUCELLS, Jordi
1991 "La migració a Osona", a Joan AYMERICH, i altres, Els ocells d'Osona, pp. 51-57, Barcelona: Lynx.
- BEKOMBO PRISO, Manga
1989 "Africa. Nissaga i tradició", a "La família en el passat i en el present", El Correu de la Unesco, any XII, núm. 135, agost, pp. 19-23, Barcelona.
- BELTRAN COSTA, Oriol / CONTRERAS HERNANDEZ, Jesús
1988 "L'enquesta tecnològica com a estratègia d'investigació", a "Tècniques de treball i societat a la Catalunya rural contemporània", L'Avenc, núm. 111, gener, pp. 10-14, Barcelona.
- "BENAVENTURAT..."
1918-1920 "Del Benaventurat infant que està en lo Monestir de St. Pere de Casserres que era del Orde Cíuniacense, en lo Bisbat de Vich", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. III, pp. 25-26, Vic.
- BERTRAN i BROS, Pau
1885 Cansons y follies populars inédites recollides al peu del Montserrat, Barcelona: Llibreria d'Alvar Verdaguer.
- BESTARD, Joan; BOUZA, Jerónimo; i VIOLANT, Ramona
1990 "Taula cronològica dels fets més destacats en el camp de l'etnografia i el folklore des del 1799 fins al 1990", a CENTRE DE DOCUMENTACIO I RECERCA DE LA CULTURA TRADICIONAL I POPULAR, El món de Joan Amades, pp. 77-109, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- BETRAN, José Luis; ESPINO, Antonio; i TOLEDANO, Lluís Ferran
1990 "Els miracles a la Catalunya de l'Antic Règim", a "Cultura popular i religió a la Catalunya del barroc", L'Avenc, núm. 137, maig, pp. 28-35, Barcelona.
- "BISBAT..."
1969 Estudis socio-pastorals, Granollers.
- BLACK, W. George
1982 Medicina popular. Un capítulo en la historia de la cultura, Barcelona: Alta Fulla. Facsímil de l'edició de 1889.

BOBADILLA CONESA, Maria

1983 "Rito de paso en Ribagorza: Las "Birllas", juego practicado por mujeres", Comentaris d'Antropologia Cultural, núm. 5, pp. 7-31, Barcelona.

BOFARULL y MASCARO, Próspero de

1856 "Censo de Cataluña, ordenado en tiempo del Rey Don Pedro el Ceremonioso, custodiado en el Arxivo General de la Corona de Aragón y publicado de real orden por su cronista, D. Próspero de Bofarull y Mascaró", a Documentos Inéditos del Arxivo General de la Corona de Aragón, vol. XII, Barcelona.

BOLOS i CAPDEVILA, Oriol de

1959 El paisatge vegetal de dues comarques naturals: La Selva i la Plana de Vic, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

1962 El paisatge vegetal barcelonès, Barcelona: Facultat de Filosofia i Lletres, Universitat de Barcelona.

1986-1988 "La vegetació d'Osona, una riquesa que cal que no es perdi", Ausa, vol. XII, pp. 141-148, Vic.

BOLOS i MASCLANS, Jordi

1982 "Tombes excavades a la roca al Cabrerès", Ausa, vol. X, pp. 353-360, Vic.

BONIN, Serge

1975 Initiation a la graphique, Paris: Epi.

BONNASSIE, Pierre

1989 "Supervivència i extinció del règim esclavista a l'Alta Edat Mitjana, segles IV-XI", a "Esclaus, serfs, pagesos. De l'esclavisme al feudalisme", L'Avenc, núm. 131, novembre, pp. 22-31, Barcelona.

BOQUER, Sílvia; BOSCH, Josep; CRUELLS, Walter; MIRET, Josep; MOLIST, Miquel; i RODON, Teresa

1989 "L'Institut de Manlleu (Osona). Un hàbitat d'inicis de l'edat del bronze", Tribuna d'Arqueologia 1988-1989, pp. 99-112, Barcelona.

BORDERIAS, Cristina

1985 "Història de les dones i història oral", L'Avenc, núm. 84, juliol-agost, pp. 68-70, Barcelona.

BORRELL i SOLER, Antoni M.

1925 "Patrimoni familiar", Revista Jurídica de Catalunya.

BORRELL i SOLER, Antoni M.

1923 Dret Civil vigent a Catalunya, vol. IV.- Dret de família, Barcelona: Mancomunitat de Catalunya. Oficina d'estudis Jurídics.

BORRELL i SOLER, Antoni M.

1923 Dret Civil vigent a Catalunya, vol. V.- Successions per una causa de mort (primera part), Barcelona:

Mancomunitat de Catalunya. Oficina d'Estudis
Jurídics.

BOSCH DE LA TRINXERIA, Carles

1979 (1889) L'hereu Noradell, Barcelona: Edicions 62 / La
Caixa.

BOSCH GIMPERA, Pere

s.d. L'Edat de la Pedra, Minerva. Col·lecció popular dels
coneixements indispensables editada pel Consell de
Pedagogia de la Diputació de Barcelona, vol. XII,
Barcelona.

1927 Historia de Oriente, 2 vols., Barcelona: Sucesores
de Juan Gili.

BOSCH i JOVER, Miquel

1952-1954 "Folklore nadalenc", Ausa, vol. I, pp. 86-90,
Vic.

1952-1954 "Aspectes documentals del folklore", Ausa, vol.
I, pp. 137-140, Vic.

1952-1954 "Folklore. El cant dels ocells (Música, Poesia,
Humanitats)", Ausa, vol. I, pp. 179-188, Vic.

BOSCH, Vicens

1896 "Cançons y jochs populars de Talarn", Butlletí del
Centre Excursionista de Catalunya, vol. VI, pp.
120-130, Barcelona.

1901 "Notes Folklòriques. Cançons", Butlletí del Centre
Excursionista de Catalunya, vol. XI, pp. 213-223,
248, Barcelona.

1905 "Folk-lore. La reina envejosa", Butlletí del Centre
Excursionista de Catalunya, vol. XV, pp. 57-58,
Barcelona.

1907 "El mal comte", Butlletí del Centre Excursionista de
Catalunya, vol. XVII, pp. 187-188, Barcelona.

BOTEY, Jaume

1980 Estudi antropològic sobre cinquanta-quatre relats
d'immigració, Barcelona.

BRANDES, Stanley

1984 "Nombres que enganyen: cinc problemes en la inter-
pretació de dades censals en l'Espanya rural",
Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia, núm.
5, pp. 28-43, Barcelona.

BRIZ, Francesc Pelai

1866-1877 Cançons de la terra. Cants populars catalans,
5 vols., Barcelona: E. Ferrando Roca / Alvar
Verdaguer.

1871 Lo llibre dels Noys. Aplech de rondalles en vers
endressat als noys que van a estudi, Barcelona:
Estampa de lo Porvenir A. C. de J. Medina.

1877 "Endevinalles", a Pelai Francesc BRIZ, Cançons de la
Terra, vol. V, pp. 275-302, Barcelona: E. Fernando
Roca.

- 1882 Endevinallas populars catalanes acompanyades de variants y confrontaments ab endevinallas francesas, lituanas, vascas, gallegas, italianas, ribagorzanas, provensalas, alamanyas, anglesas, alsacianas, portugueses, bearnesas, castellanas y senegambesas, seguidas de un aplech de endevinallas modernes, y colleccionadas per..., Barcelona: Eudalt Puig / Alvar Verdaguer.
- BUCH i PARERA, Josep; ALSIUS, Salvador; MASSOT i MUNTANER, Josep; CUBELES i SOLE, Manuel; CATALA i ROCA, Pere; ALBERT--LLORCA, Marlène; i MAINAT, Josep
 1990 "Trellador incansable", a "A Joan Amades, en homenatge", a CENTRE DE DOCUMENTACIO I RECERCA DE LA CULTURA TRADICIONAL I POPULAR, El món de Joan Amades, pp. 325-331, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- BULLON RAMIREZ, Antonio
 1959 La població municipal. Evolució històrica de su classificació. Anàlisi y efectes de la misma en la legislació vigent, Madrid: Instituto de Estudios de Administración Local.
- BURT, Ben
 1978 Plains Indians, London: British Museum.
- BUSQUETS i DALMAU, Joan; i NADAL i FARRERAS, Joaquim
 1975 Les possibilitats de la demografia històrica a les comarques gironines: inventari dels arxius parroquials de la diòcesi, Girona.
- BUSQUETS, Pere; DOMINGUEZ, Antoni; i VILAPLANA, Miquel
 1981 Geologia d'Osona, Vic: EUMO.
- BUXO, Dolors; COLOMER, Lluís; MOLES, Dolors; MOLIST, Miquel; OLIVA, Imma; i SOLA, Fina
 1975-1979 "Nota preliminar sobre el jaciment de la Pedra del Dau (Savassona)", Ausa, vol. VIII, pp. 321-328, Vic.
- BUXO i AUSIO, Dolors; CRUELLS i BANZO, Walter; ESPADALER i GISPERT, M. del Mar; i MOLIST i MUNTANYA, Miquel
 1982 "Noves aportacions al jaciment de Savassona (Tavernoles)", Ausa, vol. X, pp. 95-112, Vic.
- BUXO i AUSIO, Dolors; OLLICH i CASTANYER, Imma
 1982 "Noves aportacions del jaciment arqueològic de L'Esquerda", Ausa, vol. X, pp. 329-339, Vic.
- BUXO, Ramon
 1991 "Nous elements de reflexió sobre l'adopció de l'agricultura a la Mediterrània Occidental Peninsular", Cota Zero, núm. 7, pp. 68-76, Vic.

C., R.

1921-1924 "Nota d'arxiu. LXXII-Successos de Vich en Maig de 1640", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. IV, pp. 135-136, Vic.

CABALLE i CRIVILLES, Antoni; i OLLICH i CASTANYER, Imma
1982 "Les tombes antropomorfes excavades a la roca de Santa Maria de Lluçà", Ausa, vol. X, pp. 361-370, Vic.

CABRE, A.; i PUJADES, I.

1985 "La població de Barcelona i del seu entorn al segle XX", L'Avenc, núm. 88, desembre, pp. 33-37, Barcelona.

"CALENDARI..."

1989 Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, Barcelona: Alta Fulla - Fundació Serveis de Cultura Popular.

CALLIS i MARQUET, Josep

1912-1914 "Nota folklòrica. El gos d'en Comermena", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. I, p. 172, Vic.

1926 Les pedregades de l'any 1925 en la comarca de Vich, Vic: Tipografia Balmesiana.

1951 Varietades del contrato de aparcería en las comarcas de la provincia de Barcelona, Vic: Sala.

CALVO, Lluís

1990 "Joan Amades i Gelats, biografia", a CENTRE DE DOCUMENTACIÓ I RECERCA DE LA CULTURA TRADICIONAL I POPULAR, El món de Joan Amades, pp. 111-191, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.

1990 "Perfil biogràfic", a "Catàleg de l'exposició", a CENTRE DE DOCUMENTACIÓ I RECERCA DE LA CULTURA TRADICIONAL I POPULAR, El món de Joan Amades, pp. 259-263, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.

"CAMPANES..."

1985 Dalt del campanar. Campanes, rellotges, campaners, fonedors... i altres històries de campanars catalans, desembre, Barcelona: Fundació Caixa de Pensions.

CAMPO, Gabriel

1922 "Relació entre els halos i les pluges ciclòniques a Catalunya", Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 6, Barcelona: Publicacions de la secció de ciències de l'Institut d'Estudis Catalans.

1923 "Sobre el període de seca de l'hivern de 1922-23 a Catalunya", Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 21, Barcelona: Publicacions de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans.

- CAMPRODON, Jordi
- 1991 "Els ambients naturals", a Joan AYMERICH, i altres, Els ocells d'Osona, pp. 17-42, Barcelona: Lynx.
 - 1991 "El poblament actual d'ocells", a Joan AYMERICH, i altres, Els ocells d'Osona, pp. 47-50, Barcelona: Lynx.
 - 1991 "La influència humana", a Joan AYMERICH, i altres, Els ocells d'Osona, pp. 59-65, Barcelona: Lynx.
- CAMPS i ARBOIX, Joaquim de
- 1971 Història de la llei de Contractes de Conreu, Barcelona: Rafael Dalmau.
 - 1988 (1960) La reivindicació social dels remences, Barcelona: Rafael Dalmau.
- CAMPS i ARBOIX, Joaquim de; i CAMPRUBI, Raimon
- 1976 El Ter, Barcelona: Destino.
- CAMPS i ARBOIX, Joaquim de; i CATALA i ROCA, F.
- 1965 Les cases pairals catalanes, Barcelona: Destino.
- CAMPS i MERCADAL, Francesc
- 1916 "Folk-lore menorquí. De la Pagesia", Revista de Menorca (cinquena època), vol. XI, pp. 25-32, 89-95, 133-136, 145-160, 177-192, 209-224, 241-256, 273-288, 382-383, Maó.
 - 1917 "Dites de s'Arc de Sant Martí", Revista de Menorca, vol. XII, pp. 15-18, Maó.
 - 1918 Folk-lore Menorquí (de la Pagesia), 2 vols., Maó.
- CANAL i MORELL, Jordi
- 1987 Una vila catalana davant la mort. La pesta de 1650 a Olot, Olot: Batet.
- CANUDAS, Joan
- 1926 "Un costum que es perd", Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, vol. XXXVI, pp. 430-433, Barcelona.
- CAPMANY, Aureli
- 1922 El ball popular a Catalunya. El contrapàs, Minerva. Col·lecció popular dels coneixements indispensables editada pel Consell de Pedagogia de la Mancomunitat de Catalunya, vol. XXXVIII, Barcelona: Políglota.
 - 1980-1981 (1951) Calendari de llegendes, costums i festes tradicionals catalanes, 3 vols., Barcelona: Laia.
- CAPMANY, Aureli; i BALDELLO, Francesc
- 1923 Cançons i jocs cantats de la infantesa, Minerva. Col·lecció popular dels coneixements indispensables dirigida pel Consell de Pedagogia de la Mancomunitat de Catalunya, vol. XLII, Barcelona: Políglota.
- CARBONELL i GUBERNA, Jaume
- 1991 "El Cançoner Popular de Catalunya retrobat", L'Avenc, núm. 149, juny, pp. 18-22, Barcelona.

- CARDONA, Pedro M.
 1916 "Sobre folk-lore menorquí", Revista de Menorca (cinquena època), vol. XI, pp. 382-383, Maó.
 1917 "Un poco más sobre folk-lore meteorológico menorquí", Revista de Menorca, vol. XII, pp. 150-153, Maó.
- CARO BAROJA, Julio
 1980 Sobre la religión antigua y el calendario del pueblo vasco, San Sebastián: Txertoa.
- CARRASCO i PONS, Silvia
 1989 "Assaig de reconstrucció d'un passat alimentari: Sabadell cap el canvi de segle", a J. M. COMELLES i O. ROMANI (comps.), "Dossier: Antropologia de la Salut", Arxiu d'Etnografia de Catalunya, núm. 7, pp. 113-136, Tarragona.
- CARRERAS, Albert
 1991 (1987) "La indústria: atraso y modernización", a Jordi NADAL, Albert CARRERAS, Carles SUDRIA (comps.), La economía española en el siglo XX. Una perspectiva histórica, pp. 280-312, Barcelona: Ariel.
- CARRERAS i ARTAU, Tomàs
 s.d. "Qualitats mentals del poble català. Trets característics i sancions populars: motius, "àlias", mals noms, penjaments, vituperis, etc", a Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. Qüestionaris, Qüestionari núm. 6, Barcelona.
 s.d. "Qualitats mentals del poble català. Comparances populars", a Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. Qüestionaris, Qüestionari núm. 7, Barcelona.
- CARRERAS i CANDI, Francesc (dir.)
 1980 Geografia general de Catalunya, Barcelona III, vol. V, Barcelona: Edicions Catalanes.
- CARRERAS PANCHON, Antonio
 1985 "Aspectos médicos", a "La Peste Negra", Cuadernos Historia 16, núm. 17, pp. 6-11, Madrid.
- CASADEVALL, R.
 1921-1924 "L'ermita de Sant Jordi de la Plana de Vich", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. IV, pp. 17-23, Vic.
 1921-1924 "Nota d'arxiu. LXXII - Successos de Vich en maig de 1640", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. IV, pp. 135-136, Vic.
- CASASSAS i SIMO, Lluís
 1990 "La urbanització del món rural a Catalunya", a "De pagesos a ciutadans: la societat rural catalana contemporània", L'Aveng, núm. 134, febrer, pp.

10-15, Barcelona.

CASSANY, Jordi

1983-1985 "Notes sobre el "ieisme" a la comarca d'Osona", a Ausa, vol. XI, pp. 93-104, Vic.

CASSANY, Martí

1971 "Restes prehistòriques de la comarca d'Ausona", a Programa de la Festa Major de Folgueroles de 1971, Folgueroles.

1974 "La cova de les Grioterres", Speleon, núm. 21, pp. 37-70, Barcelona.

1974 "Arqueologia" a Alfred MONTSERRAT i NEBOT i Dolors PI i PUJOL, "El Karst del Turó de Terrades. La Cova de les Grioterres", Speleon, núm. 21, pp. 23-40. Separata.

CASTANEDA, Carlos

1974 Las enseñanzas de don Juan, México, F.C.E.

1974 Una realidad aparente, México: F.C.E.

1976 Relatos de poder, México: F.C.E.

1979 Viaje a Ixtlan, México: F.C.E.

CASTANY i LLUSSA, Josep

1980-1981 "El Neolític a Osona. Estat actual de les investigaciones", Ausa, vol. IX, pp. 313-328, Vic.

1982 "Del Neolític Mitjà-Antic al Bronze Final a Osona. L'exemple de la galeria Tia de les coves de Les Grioterres", Ausa, vol. X, pp. 61-72, Vic.

"CATALA..."

1958 Català mare de totes les llengües, Barcelona: Millà.

CATALA i ROCA, Pere

1987 La plaga de la ilagosta a Catalunya (1686-1688), Barcelona: Rafael Dalmau.

1989 "Castells", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 70-71, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.

"CATALEG..."

1990 "Catàleg de l'exposició", a CENTRE DE DOCUMENTACIÓ I RECERCA DE LA CULTURA TRADICIONAL I POPULAR, El món de Joan Amades, pp. 247-319, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.

"CATALUNYA..."

1978 Catalunya i la comarca d'Osona. Atlas geogràfic, econòmic, històric, Barcelona: Diàfora.

"CATHALUÑA..."

1974 "Cathaluña Numerada en sos termes, en sas casas y personas", a Josep IGLESIES, Estadístiques de població de Catalunya. El primer vicenni del segle XVIII, vol. I, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.

- CATLLA, Bernat
 1980 "El estudio de las colectividades industriales y campesinos. España 1936-1939", Comentarios d'Antropología Cultural, núm. 2, pp. 1980, Barcelona.
- CENTRE DE DOCUMENTACIO I RECERCA DE LA CULTURA TRADICIONAL I POPULAR
 1989 Catàleg de Materials Etnogràfics Inèdits, Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.
- CENTRE DE DOCUMENTACIO I RECERCA DE LA CULTURA TRADICIONAL I POPULAR
 1990 El món de Joan Amades, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- CHAPA BRUNET, Teresa
 1985 "El neolítico en el próximo oriente", a "El Neolítico", Cuadernos historia 16, núm. 212, pp. 16-23, Madrid.
- CHARUTY, Giordana; i FABRE, Daniel
 1981 "Bruixeria i rituals agraris els segles XVI i XVII", L'Avenc, núm. 44, desembre, pp. 66-74, Barcelona.
- CHRISTIAN, William A.
 1978 (1972) Religiosidad popular. Estudio antropológico de un valle español, Madrid: Tecnos.
- CLAVELLET, Ramon
 1902 "Literatura popular de l'Alguer", Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, vol. XII, pp. 50-59, Barcelona.
- COHN, Norman
 1983 En pos del milenio, Madrid: Alianza.
- COLL i ALENTORN, Miquel
 1980 "Osona onze segles enrera", Ausa, vol. IX, pp. 77-81, Vic.
- COMBALIA i PRATS, Josep M.
 1982 "La religió popular a les comarques tarragonines: Els "Goigs"", Arxiu d'Etnografia de Catalunya, núm. 1, pp. 31-50, Tarragona.
- COMELLES, Josep M.; ANDREU, Agustí; FERRUS, Jordi; i PARIS, Serra
 1982 "Aproximación a un modelo sobre antropología de la asistencia en Catalunya", Arxiu d'Etnografia de Catalunya, núm. 1, pp. 13-29, Tarragona.
 1982 "Guies de treball sobre assistència. 1. Malaltia. 2. Terapèutica i remeis empírics", Arxiu d'Etnografia de Catalunya, núm. 1, pp. 155-176, Tarragona.

- COMIN, Francisco
 1991 (1987) "La economía española en el período de entreguerras (1919-1935)", a Jordi NADAL, Albert CARRERAS, Carles SUDRIA (comps.), La economía española en el siglo XX. Una perspectiva histórica, pp. 105-149, Barcelona: Ariel.
- COMISION DE ESTADISTICA GENERAL DEL REINO
 1858 Censo de la población de España, 1857, Madrid.
- CONDOMINES VALLS, Francisco de A.; i FAUS ESTEVE, Ramon
 1960 Derecho civil especial de Cataluña. Ley de 21 de julio de 1960 anotada, Barcelona: Libreria Bosch.
- CONTRERAS i HERNANDEZ, Jesús
 1989 "La invenció de la família catalana", a "La invenció de la família catalana", L'Avenc, núm. 132, desembre, pp. 15-17, Barcelona.
- CONTRERAS, Jesús; i PRAT, Joan
 1981 "L'estudi de la cultura popular", L'Avenc, núm. 44, desembre. pp. 63-65, Barcelona.
- "CORRANDES..."
 1912-1914 "Corrandes recullides a Folgueroles per Mossèn Cinto Verdaguer (D'un autògraf del Museu Episcopal de Vic)", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. I, pp. 35-36, Vic.
- COSTES RODRIGUEZ, Antoni
 1986 Jocs populars d'Amposta, Inèdit.
- CRIVILLE i BARGALLO, Josep
 1990 "Música", a "Catàleg de l'exposició", a CENTRE DE DOCUMENTACIO I RECERCA DE LA CULTURA TRADICIONAL I POPULAR, El món de Joan Amades, pp. 307-308, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- CRUELLES, Walter
 1985 "Arqueologia urbana = Excavacions de salvament? El cas de Dalt Vila, Manlleu (Osona)", Cota Zero, núm. 1, pp. 11-13, Vic.
- CRUELLES i BANZO, Walter; i MOLIST i MUNTANYA, Miquel
 1982 "Un nou jaciment prehistòric a la vall del Ter: can Feló (Tavertet)", Ausa, vol. X, pp. 73-81, Vic.
- CRUELLES, W.; MOLIST, M.; RODON, T.; BOQUER, S.; BOSCH, J.; i MIRET, J.
 1989 "L'Institut de Manlleu (Osona). Un nou jaciment del Bronze Antic. Nota preliminar", CYPSELA, núm. 7, pp. 21-34, Girona.
- CUNILL, Segimon
 1918-1920 "Notes d'arxiu. XXXVII - Folgaroles - Construc-

- ció de la capella del Roser", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. III, p. 29, Vic. [S.C.].
- 1918-1920 "Nota folk-lòrica", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. III, pp. 79-80, 160, Vic.
- 1921-1924 "Una plaga de llagostes a la Plana de Vich", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. IV, pp. 30-33, Vic.
- 1925-1928 "Vich a principis del segle XV", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. V, pp. 79-83, Vic.
- 1925-1928 "Ordinacions sobre bans y penes a Vich en el segle XIV", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. V, pp. 84-87, Vic.
- 1925-1928 "Epidemies a Vich", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. V, pp. 135-136, Vic. [S.C.].
- CURA, Miquel; i VILARDELL, Roser
 1982 "El fenòmen megalític a les comarques centrals de Catalunya", Ausa, vol. X, pp. 153-164, Vic.
- CUVILLIER, Jean Pierre
 1968-1971 "Una societat en crisi: la sagrera, la parròquia i el castell de Taradell després de la pesta negra (1352-1365)", Ausa, vol. VI, pp. 223-241, Vic.
- DANES i TORRAS, Daniel; i CARRERAS i ARTAU, Joaquim
 s.d. "Ètica i dret consuetudinaris i economia popular de Catalunya. Costums i tractes més usuals referents a bestiar", a Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. Qüestionaris, Qüestionari núm. 4, Barcelona.
- DANES i TORRAS, Joaquim
 1938 "L'epigrafia domèstica i rural", Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, vol. XLVIII, pp. 32-42, Barcelona.
- DANTI i RIU, Jaume
 1980 "Conflictes socials: La Revolta dels Gorretes", a "El món agrari a la Catalunya moderna (s. XVI-XVIII)", L'Avenc, núm. 26, abril, pp. 42-46, Barcelona.
- DAURA i JORBA, Antoni; PUIGVI i VILA, Vicenç
 1982 "El jaciment arqueològic del Cap del Pont del Gurri (Osona)", Ausa, vol. X, pp. 83-93, Vic.
- DELIBES, Germán
 1985 "El megalitismo ibérico", Cuadernos historia 16, núm. 233, Madrid.
- "DEMOGRAFIA..."
 1982 "La demografia manlleuena: del segle XVI al XX", Manlleu Publicació. Festa Major, pp. 12-16, Manlleu.

- DIAZ JIMENEZ, Francesc
 1987 "La política laboral del règim nazi, 1933-1939",
L'Avenc, núm. 105, juny, pp. 46-54, Barcelona.
- "DICCIONARI..."
 1982 Diccionari de la llengua catalana, Barcelona:
 Enciclopèdia Catalana.
- DIEZ NICOLAS, Juan
 1971 Tamaño, densidad y crecimiento de la población en
 España 1900-1960, Madrid: C.S.I.C. - Inst. "Balme"
 de Sociología.
- DIRECCION GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRAFICO Y ESTADISTICO
 1884 Censo de la población de España, 1877, 3 vols.,
 Madrid.
- DIRECCION GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRAFICO Y ESTADISTICO
 1892 Censo de la población de España, 1887, Madrid.
- DIRECCION GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRAFICO Y ESTADISTICO
 s.d. Censo de la población de España, 1897, Madrid.
- DIVERSOS AUTORS
 1982 "XI Sympòsium de Prehistòria i Arqueologia Peninsular:
 el Poblament Antic a la comarca d'Osona", Ausa,
 vol. X, Vic.
- DOCUMENTOS INEDITOS DEL ARCHIVO GENERAL DE LA CORONA DE
 ARAGON
 1856 Censo de Cataluña, vol. XII, Barcelona.
- DOUGLAS, Mary
 1973 Pureza y peligro. Un análisis de los conceptos de
 contaminación y tabú, Madrid: siglo XXI.
 1978 Símbolos naturales, Madrid: Alianza Universidad.
- DRAPER, John William
 1987 Historia de los conflictos entre la religión y la
 ciencia, Barcelona: Alta Fulla. Facsímil de l'edició
 de 1885.
- DUCH, Lluís
 1989 "El calendari", a Calendari de festes de Catalunya,
 Andorra i La Franja, pp. 15-16, Barcelona: Alta
 Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- DUPAQUIER, Jacques
 1988 "Los orígenes de la demografía histórica: su
 situación en Francia", a Vicente PEREZ MOREDA i
 David-Sven REHER (eds.), Demografía histórica en
 España, pp. 29-38, Madrid: Ediciones El Arquero.
- DURAN i PUJOL, Montserrat
 1980 "El camp: una etapa de prosperitat", a "El món

agrari a la Catalunya moderna (s. XVI-XVIII)", L'Avenc, núm. 26, abril, pp. 29-33, Barcelona.

DURKHEIM, Émile

1986 Les formes elementals de la vida religiosa, Barcelona: Edicions 62 / Diputació de Barcelona.

ELIADE, Mircea

1974 Herreros y alquimistas, Madrid: Alianza.

1979 El mito del eterno retorno, Madrid: Alianza.

1979 Tratado de historia de las religiones, México: Era.

ESPINAS, Josep M.

1979 Imatges de Catalunya i Balears, Barcelona: Cedag.

ESTEVEZ, J.; GASULL, P.; LULL, V.; SANAHUJA, M.E.; i VILA, A.

1984 "L'arqueologia com a arqueologia", L'Avenc, núm. 73, juliol-agost, pp. 75-80, Barcelona.

ESTRADA i BONELL, Ferran

1989 "Els folkloristes i la "família catalana"", a "La invenció de la família catalana", L'Avenc, núm. 132, desembre, pp. 22-27, Barcelona.

FABRA, Pompeu

1968 (1932) Diccionari general de la llengua catalana. Revisat i ampliat per Josep Miracle, Barcelona: A. López Llausàs Editor.

FABRE, Georges; MAYER, Marc; i RODA, Isabel

1982 "Epigrafia romana d'Osona", Ausa, vol. X, pp. 293-318, Vic.

FABRE, Jaume

1983 "Els refugiats de la guerra civil a Catalunya", L'Avenc, núm. 63, setembre, pp. 15-23, Barcelona.

FABREGAS, Xavier

1980 "Un ball de màscares", a "El Carnestoltes", L'Avenc, núm. 24, febrer, pp. 36-42, Barcelona.

1989 "Personatges i comparses", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 49-50, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.

1989 "Éssers fantàstics", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 51-53, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.

FARNES, Sebastià

1913 Assaig de Paremiologia Catalana comparada, Barcelo-

- na: Il·lustració Catalana.
- 1916 "Corpus paremiològic català", a Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. Estudis i Materials, Qüestionari núm. 1, vol. I, Curs de 1915-1916, pp. 53-55, Barcelona.
- FAURA i SANS, M.
- 1919 "Condicions estructurals del terreny en la caracterització de les comarques catalanes", Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, vol. XXIX, pp. 108-111, Barcelona.
- 1919 "Catàleg de l'exposició de mapes de Catalunya", Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, vol. XXIX, pp. 131-176, Barcelona.
- FEBRER i BASSAS, Martí
- 1986-1988 "El gremi de traginers de Vic el segle XIX", Ausa, vol. XII, pp. 223-235, Vic.
- FEBRER, Joaquim
- 1921 "Pluges a Catalunya durant l'estiu de 1921", Servei meteorològic de Catalunya, Notes d'estudi núm. 1, Barcelona.
- 1922 "Pluges a Catalunya durant la tardor de 1921", Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 4, Barcelona: Publicacions de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans.
- 1922 "Pluges a Catalunya durant l'hivern de 1921-1922", Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 8, Barcelona: Publicacions de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans.
- 1922 "Pluges a Catalunya durant l'any meteorològic de 1920-1921", Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 9, Barcelona: Publicacions de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans.
- 1922 "Pluges a Catalunya durant la primavera de 1922", Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 11, Barcelona: Publicacions de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans.
- 1922 "Pluges a Catalunya durant l'estiu de 1922", Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 15, Barcelona: Publicacions de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans.
- 1923 "Pluges a Catalunya durant la tardor de 1922 i l'any meteorològic de 1921-1922", Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 16, Barcelona: Publicacions de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans.
- 1923 "Pluges a Catalunya durant l'hivern de 1922-1923", Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 23, Barcelona: Publicacions de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans.
- 1923 "Pluges a Catalunya durant la primavera de 1923", Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 24, Barcelona: Publicacions de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans.

- 1924 "Observacions pluviomètriques de la xarxa catalana, corresponents als anys 1911, 1912, 1913, 1918, 1919 i 1920", Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 27, Barcelona: Publicacions de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans.
- 1924 "Pluges a Catalunya durant l'estiu i la tardor de 1923 i l'any meteorològic 1922-1923", Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 29, Barcelona: Publicacions de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans.
- 1925 "Pluges a Catalunya durant l'hivern de 1923-1924 i la primavera de 1924", Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 30, Barcelona: Publicacions de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans.
- 1926 "Lluvias en Cataluña durante el verano y el otoño de 1924 y el año meteorológico de 1923-1924", Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 32, Barcelona: Publicat per la Diputació provincial de Barcelona.
- 1926 "Lluvias en Cataluña durante el año meteorológico comprendido entre el 1 de diciembre de 1924 y el 30 de noviembre de 1925", Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 34, Barcelona: Publicat per la Diputació provincial de Barcelona.
- 1927 "Lluvias en Cataluña durante el año meteorológico comprendido entre el 1 de diciembre de 1925 y el 30 de noviembre de 1926", Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 35, Barcelona: Publicat per la Diputació provincial de Barcelona.
- 1928 "Lluvias en Cataluña durante el año meteorológico comprendido entre el 1 de diciembre de 1926 y el 30 de noviembre de 1927", Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 37, Barcelona: Publicat per la Diputació provincial de Barcelona.
- 1929 "Lluvias en Cataluña durante el año meteorológico comprendido entre el 1 de diciembre de 1927 y el 30 de noviembre de 1928", Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 40, Barcelona: Publicat per la Diputació provincial de Barcelona.
- 1930 "Pluges a Catalunya durant l'any meteorològic comprès entre el 1r. de desembre de 1928 i el 30 de novembre de 1929", Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 43, Barcelona: Publicat per la Diputació provincial de Barcelona.
- 1931 "Pluges a Catalunya durant l'any meteorològic comprès entre el 1r. de desembre de 1929 i el 30 de novembre de 1930", Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 48, Barcelona: Publicat pel Govern de la Generalitat de Catalunya.
- 1933 "Pluges a Catalunya durant l'any meteorològic comprès entre el 1r. de desembre de 1930 i el 30 de novembre de 1931", Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 53, Barcelona: Publicat pel Govern de la Generalitat de Catalunya.

- FERICGLA, J. M.
1982 "Reflexions sobre els proverbis dins la tradició oral", Comentaris d'Antropologia Cultural, núm. 4, pp. 35-42, Barcelona.
- FIGUERAS i TORRUELLA, Anna
s.d. Rituals funeraris a la comarca del Baix Camp, Inèdit.
- FIGUEROLA, Jordi
1988 Església i Societat a principis del segle XIX, Vic: EUMO.
1991 "Església, catalanisme i museus: el centenari de la fundació del museu episcopal de Vic", L'Avenc, núm. 149, juny, pp. 10-17, Barcelona.
- FLAQUER, Lluís
1979 "Família i societat en un poble de la Garrotxa", Comentaris d'Antropologia Cultural, núm. 1, pp. 16-19, Barcelona.
- FOLCH i GUILLEN, Ramon
1981 La vegetació dels Països Catalans, Barcelona: Ketres.
- "FOLKLORE..."
1926 "Folklore dels fenòmens atmosfèrics. Qüestionari", a Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. Estudis i materials, Qüestionari núm. 2, vol. I, Curs de 1915-1916, pp. 57-61, Barcelona.
- FONT, Empar
1982 "Pobladors d'Osona d'època neolítica", Ausa, vol. X, pp. 113-120, Vic.
- FONT i CASAS, Josep
1985 "Repicó per als campaners rurals", a Joan TINTO i ESPELT i Carme PRIMS i COLOME, Estudi sobre tocs de campanes a Catalunya, Inèdit.
- FONT i QUER, Pius
1938 Iniciació a la botànica. (Morfologia vegetal), Barcelona.
- FONT i QUER, Pius
1983 Plantas medicinales. El Dioscórides renovado, Barcelona: Labor.
- FONT, Presentació; i PRAT, Joan
1989 "Maneres de celebrar la Setmana Santa i la Pasqua", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 195-196, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.

FONT, Presentació; i XUTGLA, Montserrat

- 1989 "Esports i exhibicions", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 67-68, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Concursos i exposicions", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 68-69, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.

FONT y SAGUE, Norbert

- 1897 "Catalech espeleològich de Catalunya. Introducció", Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, vol. VII, pp. 8-10, Barcelona.

FONTANA, Josep

- 1988 (1979) La crisis del Antiguo régimen 1808-1833, Barcelona: Crítica.
- 1988 "La fi de l'antic règim i la industrialització. 1787-1868", a Pierre VILAR (dir.), Història de Catalunya, vol. V, Barcelona: Edicions 62.
- 1991 (1987) "Algunas consideraciones sobre las grandes etapas de la economía europea en el siglo XX", a Jordi NADAL, Albert CARRERAS, Carles SUDRIA (comps.), La economía española en el siglo XX. Una perspectiva histórica, pp. 9-22, Barcelona: Ariel.

FONTSERE, Eduard

- 1919 Resum de meteorologia, Minerva. Col·lecció popular dels coneixements indispensables dirigida pel departament d'instrucció pública de la mancomunitat de Catalunya. Primera sèrie, vol. XXXII, Barcelona.
- 1929 "Los "llevants" de la costa catalana", Servicio meteorológico de Cataluña, notas de estudio núm. 41, Barcelona: Publicado por la Excma. Diputación provincial de Barcelona.
- 1932 "Condicions climatològiques de les costes occidentals de la mediterrània, i en particular de les terres costeres catalanes", Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 49, Barcelona: Publicat pel Govern de la Generalitat de Catalunya.
- 1932 "Introducció", a Francesc PARDILLO, "Les pluges de pols del 30 d'octubre de 1926 i del 27 de novembre de 1930 a Catalunya. I. Estudi mineralògic", a Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 50, Barcelona: Publicat pel Govern de la Generalitat de Catalunya.
- 1932 "El perill de glaçades a Catalunya, i la seva asimetria en relació amb els dies més freds de l'any", Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 51, Barcelona: Publicat pel Govern de la Generalitat de Catalunya.
- 1935 El cel de Catalunya, Barcelona: Ateneu Barcelonès.
- 1937 "L'anomalia tèrmica de la Plana de Vic", Servei Meteorològic de Catalunya, Memòries, vol. 1, núm. 1, Barcelona: Impremta de la Casa d'Assistència Presi-

- dent Macià.
- 1954 La sismicitat de Catalunya. Conferència inaugural del curs 1953-1954. (Extret de l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans / Societat Catalana de Geografia, Filial de l'Institut d'Estudis Catalans.
- s.d. Resum d'astronomia, Minerva. Col·lecció popular dels coneixements indispensables editada pel consell de pedagogia de la Diputació de Barcelona, vol. IV, Barcelona.
- FONTSERE, Eduard; i IGLESIES, Josep
 1971 Recopilació de dades sísmiques de les terres catalanes entre 1100 i 1906, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.
- FORDE, Daryll C.
 1965 Habitat, economía y sociedad, Barcelona: Oikos-tau.
- "FRAGMENT..."
 1974 "Fragment de la Descripción y planta del Principado de Cataluña feta per Josep Aparici", a Josep IGLESIES, Estadístiques de població de Catalunya. El primer vicenni del segle XVIII, vol. I, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.
- FRASER, Ronald
 1984 "La història oral, una nova font documental", L'Avenç, núm. 68, febrer, pp. 66-70, Barcelona.
- FRAZER, James G.
 1984 La rama dorada, México: F.C.E.
- FREEDMAN, Paul
 1989 "Covardia, heroïsmes i els orígens llegendaris de Catalunya", L'Avenç, núm. 126, maig, pp. 6-14, Barcelona.
- FRIGOLE i REIXACH, Joan
 1978 "Introducció", a Montserrat PUIGDENGOLAS i Regina MIRANDA, La medicina popular, pp. 5-17, Barcelona: Dopesa 2.
 1980 "Inversió simbòlica i identitat ètnica: una aproximació al cas de Catalunya (1)", Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia, núm. 1, pp. 2-27, Barcelona.
- FRIGOLE, Joan; i altres
 1983 Antropologia avui. Una introducció a l'antropologia cultural, Barcelona: Teide.
- FUENTE PERTEGAZ, Pedro de la
 1916 Manual del párroco catalán como notario de los testamentos, Balaguer: Imprenta de Domingo Vilaltella.

FULLANA, Miquel

1988 (1974) Diccionari de l'art i dels oficis de la construcció, Mallorca: Moll.

GABELLIERI, Arnau

1934 "Pluges a Catalunya durant l'any meteorològic comprès entre el 1r. de desembre de 1931 i el 30 de novembre de 1932", Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 56, Barcelona: Publicat pel Govern de la Generalitat de Catalunya.

GAJA i MOLIST, Esteve

1955-1957 "Esclavatge a Manlleu", Ausa, vol. II, pp. 461-464, Vic.

GARCIA, Arcadi

1964-1967 "Orígens del Mercat de Vich (I i II)", Ausa, vol. V, pp. 129-134. 161-166, Vic.

GARCIA CARCEL, Ricard

1982 "Pau Claris: un mite rendable", a "Els mites de la història de Catalunya", L'Avenc, núm. 50, juny, pp. 54-58, Barcelona.

1983 "La Bruixeria i les seves interpretacions", a "La bruixeria a Catalunya", L'Avenc, núm. 61, juny, pp. 59-64, Barcelona.

1984 "Els mites i la història de Catalunya", L'Avenc, núm. 72, juny, pp. 81-82, Barcelona.

1990 "La religiosidad popular i la historia", a "Cultura popular i religió a la Catalunya del barroc", L'Avenc, núm. 137, maig, pp. 20-27, Barcelona.

GARCIA DELGADO, José Luis

1991 (1987) "La industrialización y el desarrollo económico de España durante el franquismo", a Jordi NADAL, Albert CARRERAS, Carles SUDRIA (comps.), La economía española en el siglo XX. Una perspectiva histórica, pp. 164-189, Barcelona: Ariel.

GARRICH, Montserrat

1990 "Dansa", a "Catàleg de l'exposició", a CENTRE DE DOCUMENTACIO I RECERCA DE LA CULTURA TRADICIONAL I POPULAR, El món de Joan Amades, pp. 311-312, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.

GELABERTO, Martín

1990 "La litúrgia catòlica: benediccions i exorcismes a Barcelona, segles XVI-XVIII", a "Cultura popular i religió a la Catalunya del barroc", L'Avenc, núm. 137, maig, pp. 36-39, Barcelona.

GELABERTO, Martín

1990 "L'Església i les Santes Relíquies durant el segle

XVIII", a "Cultura popular i religió a la Catalunya del barroc", L'Avenç, núm. 137, maig, pp. 40-45, Barcelona.

GENERALITAT DE CATALUNYA. CONSELLERIA D'ECONOMIA

1937 La divisió territorial de Catalunya. Nomenclàtor de municipis, Barcelona. Reimpressió en facsímil: Barcelona, 1977.

GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT DE PRESIDENCIA

1937 Moviments demogràfic i de població de Catalunya, 2 fascicles, Barcelona.

GENIS ARUMI, Josep

1964-1967 "Notas hidrologicas de la Plana de Vich", Ausa, vol. V, pp. 102-104, Vic.

GERHARD, Robert

s.d. "La cançó popular catalana", a Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. Qüestionaris, Qüestionari núm. 5, Barcelona.

GODELIER, Maurice

1974 Esquemas de evolución de las sociedades, Madrid: Miguel Castellote.

1975 Teoria marxista de las sociedades precapitalistas, Barcelona: Laia.

GOMIS i MESTRE, Cels

1884 Lo llamp y'ls temporals, Barcelona: Llibreria d'Alvar Verdaguer.

1888 Meteorología y agricultura populares ab gran nombre de confrontacions, Barcelona: Llibreria d'Alvar Verdaguer.

1891 Botánica popular ab gran nombre de confrontacions, Barcelona: Llibreria d'Alvar Verdaguer. Hi ha una edició moderna de 1983: Dites i tradicions populars referents a les plantes, Barcelona: Montblanc-Martín / C.E.C.

1895 "Gnomos y follets", Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, vol. V, pp. 223-226, Barcelona.

1900 Rudimentos de agricultura española, Barcelona: A. Bastinos.

1901 "Literatura oral catalana", Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, vol. XI, pp. 12-13, 35-37, 134-137, 163-174, 185-196, Barcelona.

1910 Zoologia Popular Catalana. Modismes, aforismes, creencias, supersticions, etc., etc., que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions, Barcelona: Tip. "L'Avenç".

1912 La lluna segons lo poble, Barcelona: Tipografia L'Avenç: Massó, Casas i Ca.

1980 "Provincia de Barcelona", a F. CARRERAS i CANDI (dir.), Geografia General de Catalunya, vol. V, Barcelona III, Barcelona: Edicions Catalanes.

1987 La bruixa catalana, Barcelona: Alta Fulla.

- GONZALES LEDESMA, F.
1969 El dret català actual, Barcelona: Bruguera.
- GRACIA i MONT, Elisenda
1986 "Vic i el seu territori en el segle XIV", a "La ciutat a la conquesta del camp: riquesa i poder a la Catalunya baix-medieval", L'Avenc, núm. 94, juny, pp. 48-51, Barcelona.
- GRACIA i MONT, Elisenda
1989 Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau.
- GRIERA, A.
1912-1914 "Nota folklòrica. L'origen d'alguns crits (ò!!; mallorquí òu!!; au!!)", Butlletí del centre excursionista de Vic, vol. I, pp. 107-108, Vic.
- GROS, M. S.
1952-1954 "Moneda ibèrica Ausetana", Ausa, vol. I, pp. 104-107, Vic.
- GRUP DE RECERCA FOLKLORICA D'OSONA
1984 El folklore de Rupit i Pruit. II. Narracions, Vic: EUMO.
1985 Cançoner d'Espinelves, Inèdit.
1986 Cançoner-Recull de cançons tradicionals al Lluçanès, Inèdit.
- GUDIOL, Josep
1910-1913 "Meteorologia popular (I i II)", Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages, vol. III, pp. 121-126, 153-157, Manresa. [J.G.].
1915-1917 "Nota folk-lòrica. Pedres de llamp", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. II, p. 128, Vic. [G.].
1915-1917 "El dolmen de Cruilles", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. II, pp. 155-156, Vic. [G.].
1918-1920 "Un altre megalit a Puigrodó", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. III, pp. 180-182, Vic. [J.G.].
- "GUIES..."
1982 "Les guies de treball com eines d'investigació", Arxiu d'Etnografia de Catalunya, núm. 1, pp. 109-176, Tarragona.
- HARDESTY, Donald L.
1977 Antropología ecológica, Barcelona: Ed. Bellaterra.
- HARRIS, Marvin
1978 Caníbales y reyes, Barcelona: Argos Vergara.
1979 El desarrollo de la teoría antropológica, Madrid:

- Siglo XXI.
- 1981 Vacas, cerdos, guerras y brujas. Los enigmas de la cultura, Madrid: Alianza.
- 1981 Introducción a la antropología general, Madrid: Alianza Universidad.
- HENRY, Louis
1976 Demografía, Barcelona: Labor.
- "HERBES..."
1979 "Les herbes medicinals", El Correu, agost-setembre, núm. 19, Barcelona.
- HOLLINGSWORTH, T. H.
1983 (1969) Demografía histórica. Cómo utilizar las fuentes de la historia para construirla, México: Fondo de Cultura Económica.
- HUERTAS, Josep M.; GARRUT, Josep M.; GOL i PERLASIA, Josep M.; i PANYELLA, August
1990 "Un Amades inèdit", a "A Joan Amades, en homenatge", a CENTRE DE DOCUMENTACIO I RECERCA DE LA CULTURA TRADICIONAL I POPULAR, El món de Joan Amades, pp. 333-336, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- HUNTINGFORT ARTIGAS, Elisabet; i MOLAS FONT, M. Dolors
1975-1979 "El jaciment ibero-romà de "La Caseta"", Ausa, vol. VIII, pp. 156-164, Vic.
- IGLESIES i FORT, Josep
1950 "L'evolució demogràfica de la comarca de Vic", Roda de Ter, núm. 8, pp. s/núm., Roda de Ter.
1959 "El poblament de Catalunya durant els segles XIV i XV", a VI Congreso de historia de la Corona de Aragón. Celebrado en Cerdeña en los días 8 al 14 de diciembre del año 1957, pp. 247-270, Madrid.
1959-1961 "El movimiento demográfico en Cataluña durante los últimos cien años", Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, vol. XXXIII, pp. 319-427, Barcelona.
1961 "Resum de la part catalana del cens de Floridablanca", a Miscel·lània Fontserè, pp. 201-222, Barcelona: Gustavo Gili.
1961-1964 "El Fogaje de 1365-1370. Contribución al conocimiento de la población de Cataluña en la segunda mitad del siglo XIV", Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, vol. XXXIV, pp. 249-356, Barcelona.
1966 La població de Catalunya en la dècada 1950-1960, Barcelona.
1966 Com es feia una fogatge, Separata del llibre VIII Asamblea Intercomarcal d'Estudiosos de Montblanc, Montblanc.

- 1965-1967 "Indagaciones sobre la población de Cataluña en la primera mitad del siglo XIX", Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, vol. XXXVII, pp. 383-482, Barcelona.
- 1969 "Introducció, edició i index", a El Cens del comte de Floridablanca 1787, part de Catalunya, 2 vols., Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.
- 1969 El cens del comte de Floridablanca, 1787, part de Catalunya, vol. I, Barcelona.
- 1971-1973 "Avance sobre el movimiento y la distribución comarcal de la población de Cataluña entre 1960 y 1970", Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, vol. XLI, pp. 329-390, Barcelona.
- 1974 Estadístiques de població de Catalunya. El primer vicenni del segle XVIII, 3 vols., Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.
- 1979 El fogatge de 1553. Estudi i transcripció I, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.
- INGOLD, Tim
1980 Hunters, Pastoralists and Ranchers, London: C.U.P.
- ISAACS, Jennifer
1982 Australian Dreaming (40.000 Years of Aboriginal History), Sydney.
- IVERT-JALU, Hélène
1989 "La Rússia del segle passat. La llar i la comunitat rural", a "La família en el passat i en el present", El Correu de la Unesco, any XII, núm. 135, agost, pp. 6-11, Barcelona.
- IZARD, Miquel
1988 "El segle XIX", Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIX fins a 1931, vol. IV, pp. 2-91, Barcelona: Vicens-Vives.
- IZARD, Miquel; i RIQUER, Borja de
1988 Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIX fins a 1931, vol. IV, Barcelona: Vicens-Vives.
- JANER MANILA, Gabriel
1980 "Carnestoltes a Mallorca: els darrers dies", a "El Carnestoltes", L'Avenc, núm. 24, febrer, pp. 28-32, Barcelona.
- JARDI i CASANY, Enric
1977 Testaments hològrafs, codicils i memòries testamentals, Barcelona, Bosch.
- JOHANSON, Donald; i EDEY, Maitland
1982 El primer antepasado del hombre, Barcelona: Planeta.

JORDANO BAREA, Juan B.

1958 Interpretación del testamento, Barcelona: Bosch.

JOUTARD, Philippe

1984 "El tratamiento del documento oral", Debats, núm. 10, desembre, pp. 72-84, València.

JULIANO, M. Dolores

1986 "Cultura popular", Cuadernos A de Antropología, núm. 6, Barcelona: Anthropos Ed. del Hombre.

JUNYENT, Eduard

1952-1954 "Folklore. La festa del Corpus", Ausa, vol. I, pp. 133-136, Vic.

1952-1954 "La Puerta de Malloles", Ausa, vol. I, pp. 257-263, Vic.

1955-1957 "Un nuevo miliario Ausetano", Ausa, vol. II, pp. 148-152, Vic.

1955-1957 "La fortificació de Vich", Ausa, vol. II, pp. 347-356, Vic.

1958-1960 "La comarca de Vich en 1782", Ausa, vol. III, pp. 50-58, Vic.

1958-1960 "La iglesia de San Felio de Sabassona", Ausa, vol. III, pp. 415-419, Vic.

1965 "Evolució demogràfica de la comarca de Vich", Mercat del Ram, pp. s/núm., Vic.

1964-1967 "La primitiva sede episcopal de AUSONA", Ausa, vol. V, Vic.

1968-1971 "El obispo Veyan y la ocupación francesa de Vich en 1809", Ausa, vol. VI, pp. 265-279, Vic.

1972-1974 "La noblesa vigatana el 1666", Ausa, vol. VII, pp. 41-42, Vic.

1972-1974 "Vich en la guerra de la Independència", Ausa, vol. VII, pp. 53-59, Vic.

1972-1974 "Equivalències monetàries de 1467 a 1491", Ausa, vol. VII, pp. 226-232, Vic.

1975 La Pau i Treva, Barcelona: Rafael Dalmau.

1976 La ciutat de Vic i la seva història, Barcelona: Curial.

1975-1979 "L'aiguat de 1617 a Vic", Ausa, vol. VIII, pp. 149-155, Vic.

1982 La comarca d'Osona, Barcelona: Montblanc-Martin. Edició promoguda i patrocinada per la Caixa d'Estalvis Comarcal de Manlleu.

KAMEN, Henry

1983 "Inquisició i Bruixeria", a "La bruixeria a Catalunya", L'Avenc, núm. 61, juny, pp. 55-58, Barcelona.

KENNY, Michael; i MIGUEL, Jesús M. de (eds.)

1980 La antropología médica en España, Barcelona: Anagrama.

KENNY, Michael; i MIGUEL, Jesús M. de

1980 "Prefacio", a Michael KENNY i Jesús M. de MIGUEL

(eds.), La antropología médica en España, pp. 9-10, Barcelona: Anagrama.

- KINDER, Hermann; i HILGEMANN, Werner
1980 Atlas Histórico Mundial. I.- De los orígenes a la Revolución Francesa. II.- De la Revolución Francesa a nuestros días, 2 vols., Madrid: Istmo.
- KING, J. C. H.
1982 Thunderbird and Lightning. Indian Life in Northeastern North America 1600-1900, London: British Museum Publications Ltd.
- LA FARGE, Oliver
1961 (1959) "Prólogo", a Oscar LEWIS, La antropología de la pobreza. Cinco familias, pp. 11-14, México: F.C.E.
- LAFUENTE VANRELL, L.
1916-1917 "La casa mahonesa en el último tercio del siglo XVIII (lo que nos dicen los inventarios). I i II", Revista de Menorca, I (1916): vol. XI, pp. 133-136; II (1917): vol. XII, pp. 88-95, Maó.
- LASLETT, Peter
1972 "Introduction: the history of the family", a Peter LASLETT i Richard WALL (eds.), Household and family in past time, pp. 3-89, Cambridge: Cambridge University Press.
- LASLETT, Peter; i WALL, Richard (eds.)
1972 Household and family in the past time, Cambridge: Cambridge University Press.
- LASTERRA, Juan
1986 Estudio de población, Madrid: Alhambra.
- LEIZAOLA, Fermín de
1985 "Elementos protectores de tipo mágico-religioso en áreas rurales de Euskalerría", a MINISTERIO DE CULTURA, Actas del II Congreso de Antropología, Abril 1981, pp. 455-457, Madrid: Emiliano Escolar.
- LEON-IGNACIO
1982 "El pistolerisme dels anys vint", L'Avenc, núm. 52, setembre, pp. 23-27, Barcelona.
- LEVY-BRUHL, Lucien
1985 L'ànima primitiva, Barcelona: Edicions 62 / Diputació de Barcelona.
- LEWIS, Oscar
1961 (1959) Antropología de la pobreza. Cinco familias, México: F.C.E.

- 1970 (1966) Pedro Martínez. Un campesino mexicano y su familia, México: Mortiz.
- 1979 (1964) Los hijos de Sánchez. Autobiografía de una familia mexicana, México: Mortiz.
- LLOBET, Salvador
 1958 "Osona", a L. SOLÉ i SABARIS (dir.), Geografia de Catalunya, vol. II, pp. 361-384, Barcelona: Aedos.
- LLOP i BAYO, Francesc
 1985 "Los toques de campanas desde la etnología y el cine", a Actas del II Congreso de Antropología, abril 1981, pp. 165-168, Madrid: Emiliano Escolar.
- LLOPART, Dolors
 1989 "Cicle agrícola i ramader", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 29-30, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Fira", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 40-41, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Festa cívica", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, p. 42, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Apats i begudes", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 65-66, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Primer de maig", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, p. 237, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Sant Isidre", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 251-252, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1990 "Costums", a "Catàleg de l'exposició", a CENTRE DE DOCUMENTACIÓ I RECERCA DE LA CULTURA TRADICIONAL I POPULAR, El món de Joan Amades, pp. 267-268, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- LLOPART, Dolors; i PRAT, Joan
 1989 "Sant Pere", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 314-315, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Sant Cristòfol", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, p. 343, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Diada Nacional de Catalunya", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 453-454, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Sant Martí", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 525, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.

LLOPIS, Joan

- 1989 "Espiritualitat i calendari", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 23-24, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "El santoral", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 26-27, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Sant Vicenç", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, p. 141, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Sant Antoni de Pàdua", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 294-295, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Sant Joan Baptista", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 302-303, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "La Mare de Déu del Carme", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 346-347, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Sant Salvador", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, p. 384, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Sant Llorenç", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 387-388, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Assumpció de Maria", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 391-392, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Sant Andreu", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 533-534, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.

LLORENS i VILA, Jordi

- 1981 "Sebastià Farnés: un teòric del primer catalanisme polític", L'Avenc, núm. 37, abril, pp. 56-58, Barcelona.

LLUCH, Ernest

- 1978 "Pròleg", a Xavier SEGURA i PORTA i Maria Josefa ROSANAS i CLIMENT, Aproximació a l'economia d'Osona, pp. IX-XII, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya.

LOPEZ DE MENESES, Amada

- 1968-1971 "Datos acerca de la peste negra en Vic", Ausa, vol. VI, pp. 280-285, Vic.

LOPEZ ESTUDILLO, Antonio

- 1986 "El seminari de Girona sobre la crisi agrària", a "La crisi agrària del segle XIX a Europa", L'Avenc, núm. 98, novembre, pp. 66-71, Barcelona.

- LOPEZ GARCIA, Pilar
 1985 "La Península Ibérica en el Mediterráneo", a "El Neolítico", Cuadernos historia 16, núm. 212, pp. 24-31, Madrid.
- LOPEZ i MULLOR, Albert; i ROVIRA i PORT, Jordi
 1982 "L'assentament del Bronze Final del Turó de Montgrós (El Brull, Osona)", Ausa, vol. X, pp. 187-192, Vic.
 1982 "La fortificació ibèrica del Turó de Montgrós (El Brull, Osona): darreres novetats", Ausa, vol. X, pp. 193-199, Vic.
- LUNA, Joana; i TAVERA, Susanna
 1987 "'De la casa a la fàbrica", el primer col·loqui d'història de la dona", L'Avenc, núm. 101, febrer, pp. 64-65, Barcelona.
- MADOZ, Pascual
 1846-1850 Diccionario Geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar, 16 vols., Madrid.
 1847 "Folgarolas", a Pascual MADOZ, Diccionario Geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones en Ultramar, vol. VIII, p. 114, Madrid.
- MADURELL i MARIMON, Josep M.
 1972-1974 "Les ordinacions de la confraria dels paraires i teixidors de llana, de St. Feliu de Torelló (1688)", Ausa, vol. VII, pp. 310-315, Vic.
- MADURELL MARIMON, José M.
 1961 Testamentos e inventarios episcopales, Barcelona: Balmesiana.
- MALEFAKIS, Edward
 1991 (1987) "La economía española i la guerra civil", a Jordi NADAL, Albert CARRERAS, Carles SUDRIA (comps.), La economía española en el siglo XX. Una perspectiva histórica, pp. 150-163, Barcelona: Ariel.
- MALINOWSKI, Bronislaw
 1973 Crimen y costumbre en la sociedad salvaje, Barcelona: Ariel.
 1975 Argonautas del Pacífico Occidental, Barcelona: Península.
 1975 La vida sexual de los salvajes del noroeste de la Melanesia, Madrid: Ediciones Morata.
 1977 El cultivo de la tierra y los ritos agrícolas, Barcelona: Labor Universitaria.
- MALUQUER DE MOTES i NICOLAU, Joan
 1982 "Notes sobre la formació del protagonisme dels

ausetans", Ausa, vol. X, pp. 251-259, Vic.

MALUQUER DE MOTES, Jordi

1991 (1987) "De la crisis colonial a la guerra europea: veinte años de economía española", a Jordi NADAL, Albert CARRERAS, Carles SUDRIA (comps.), La economía española en el siglo XX. Una perspectiva histórica, pp. 62-104, Barcelona: Ariel.

1984 "La revolució industrial a Catalunya", L'Avenç, núm. 73, juliol-agost, pp. 18-34, Barcelona.

MARIANO VIDAL, Luis

1892-1900 "Más monumentos megalíticos en Cataluña", Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, vol. I, pp. 279-300, Barcelona.

MARTI i PEREZ, Josep

1990 "Creences", a "Catàleg de l'exposició", a CENTRE DE DOCUMENTACIO I RECERCA DE LA CULTURA TRADICIONAL I POPULAR, El món de Joan Amades, pp. 271-272, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.

MARTI, Josep

1989 "Medicina popular religiosa a través dels goigs", a J. M. COMELLES i O. ROMANI (comps.), "Dossier: Antropologia de la Salut", Arxiu d'Etnografia de Catalunya, núm. 7, pp. 171-203, Tarragona.

MARTI MIRALLES, Joan

1964 Principios de derecho sucesorio aplicados a fórmulas de usufructo vitalicio y de herencia vitalicia, Madrid: Instituto Nacional de Estudios Jurídicos.

MARTIN i ROS, Rosa M.

1983 "Un segle d'indumentària (I). El vestit: entre els canvis sociològics i els avenços tècnics", L'Avenç, núm. 61, juny, pp. 43-47, Barcelona.

MARTIN, Rosa M.; i PRAT, Joan

1989 "Indumentària en la festa", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 46-48, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.

MARTINEZ SHAW, Carlos

1984 "Història agrària, demografia, clima i cultura popular", L'Avenç, núm. 77, desembre, pp. 76-79, Barcelona.

MAS i CORNELLA, Martí

1982 "Avanç a l'estudi dels gravats rupestres de Savassona (Tavèrnoles)", Ausa, vol. X, pp. 121-130, Vic.

MASCLANS, Francesc

1963 Guia per a conèixer els arbusts i les lianes,

Barcelona: CEC.

1966 Guia per a conèixer els arbres, Barcelona: CEC.

1981 Els noms de les plantes als Països Catalans, Granollers/Barcelona: Montblanc-Martín.

MASPONS i ANGLASELL, Francesc

1907 Nostre Dret Familiar segons els autors clàssics y les sentències del antich suprem tribunal de Catalunya, Barcelona: Llibreria d'Alvar Verdaguer.

1927 El testament parroquial. Manera d'autoritzar-lo, Barcelona: Foment de Pietat Catalana.

1929 Com es fa un testament, Barcelona: Barcino.

1931 "L'arc de Sant Martí de Nit", Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, vol. XLI, pp. 353-354, Barcelona.

1935 La llei de la família catalana, Barcelona: Barcino.

1938 El règim successori català, Barcelona: Bastinos.

1954 El dret català. La seva gènesi. La seva estructura. Les seves característiques, Barcelons: Barcino.

1962 "El contracte de masoveria", a Miscel·lània Borrell i Soler, pp. 249-260, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

MASPONS i LABROS, Francesc de Sales

1884 "Prólech", a Cels GOMIS, Lo llamp y'ls temporals, pp. V-XXII, Barcelona.

1885 Cuentos populars catalans, Barcelona: Llibreria de D. Alvar Verdaguer. (També a: Ed.Barcino, 1952).

1928 Jocs d'infants, Barcelona: Barcino.

MAURER, I. C.

1884 "Lo toch de mal temps y los conjurs contra'ls temporals en lo Tirol", a Cels GOMIS, Lo llamp y'ls temporals, p. 57-69, Barcelona: Llibreria de D. Alvar Verdaguer.

MAÑA, Josep

1980 "La disfressa, o Fregoli com a pretext", a "El Carnestoltes", L'Avenc, núm. 24, febrer, pp. 42-44, Barcelona.

1989 "Escenografia i ornamentació festiva", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 45-46, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.

1989 "Atraccions i parades de fira", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 69-70, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.

1990 "Art popular", a "Catàleg de l'exposició", a CENTRE DE DOCUMENTACIO I RECERCA DE LA CULTURA TRADICIONAL I POPULAR, El món de Joan Amades, pp. 291-292, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.

1990 "Oficis", a "Catàleg de l'exposició", a CENTRE DE DOCUMENTACIO I RECERCA DE LA CULTURA TRADICIONAL I POPULAR, El món de Joan Amades, pp. 295-296,

Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.

MAÑA, Josep; i CALVO, Lluís

1990 "Introducció", a CENTRE DE DOCUMENTACIÓ I RECERCA DE LA CULTURA TRADICIONAL I POPULAR, El món de Joan Amades, pp. 13-14, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.

McKEOWN, Thomas

1978 El crecimiento moderno de la población, Barcelona: Bosch.

MEAD, Margaret

1983 Cartas de una antropóloga, Barcelona: Bruguera-Emercé.

1984 Sexe i temperament en tres societats primitives, Barcelona: Edicions 62 / Diputació de Barcelona.

MEILLASSOUX, Claude

1982 (1977) Mujeres, graneros y capitales, México: Siglo XXI.

MERCADER, Joan

1961 "L'establiment del Reial Cadastre a Catalunya i la seva fonamentació econòmica i social", a Miscel·lània Fontserè, pp. 295-303, Barcelona: Gustavo Gili.

MESTRE i CAMPI, Jesús

1990 "La Barcelona del principi de segle", a "Catàleg de l'exposició", a CENTRE DE DOCUMENTACIÓ I RECERCA DE LA CULTURA TRADICIONAL I POPULAR, El món de Joan Amades, pp. 251-252, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.

MIGUEL, Jesús M.

1973 El ritmo de la vida social, Madrid: Tecnos.

MIGUEL, Jesús M. de

1980 "Introducción al campo de la antropología médica", a Michael KENNY i Jesús M. de MIGUEL (eds.), La antropología médica en España, pp. 11-40, Barcelona: Anagrama.

MILA i FONTANALS, Manuel

1853 Observaciones sobre la poesía popular, con muestras de romances catalanes inéditos, Barcelona: Imprenta de Narciso Ramirez.

1896 Romancerillo catalán, Canciones tradicionales, vol. VIII de les Obres Completes, col·leccionades pel Dr. Marcelino MENENDEZ y PELAYO, Barcelona: Alvaro Verdaguer. Nova edició: Manuel MILA i FONTANALS 1980 Romancer català (edició a cura de Joan Antoni PALOMA), Barcelona: Edicions 62 / "La Caixa".

MIRO i BORRAS, Oleguer

1906 "Folk-lore mèdic català", Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, vol. XVI, pp. 149-156, 182-186, 205-209, 237-244, Barcelona.

1910-1913 "Per Santa Llúcia, un pas de pussa", Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages, vol. III, p. 16, Manresa.

"MISCELANEA..."

1887 Miscelánea folk-lòrica per los Srs. Almirall, Arabia, Bosch de la Trinxeria, Bru, Cortils i Vieta, Gomis, Maspons i Labrós, Roca i Cusí, Segura (pvre.) i Vidal Valenciano (G.), Barcelona: Verdaguer. Biblioteca Popular de l'Associació d'Excursions Catalana, IV. (L'any 1981 l'editor José J. de Olañeta en publicà una nova edició).

MITRE FERNANDEZ, Emilio

1985 "La epidemia arrasa Europa", a "La Peste Negra", a Cuadernos Historia 16, núm. 17, pp. 12-18, Madrid.

MOLAS i FONT, M. Dolors

1982 Els ausetans i la ciutat d'Ausa, Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs.

1982 "El temple romà de Vic i la ciutat d'Ausa. Novetats arqueològiques i cronologia", Ausa, vol. X, pp. 275-291, Vic.

1985 "Vic i la recuperació de 2.000 anys d'història urbana", Cota Zero, núm. 1, pp. 3-10, Vic.

MOLIST i MONTANYA, Miquel

1982 "Aportacions al coneixement dels períodes del Bronze Final - Primera Edat del Ferro a la comarca d'Osona", Ausa, vol. X, pp. 217-230, Vic.

MOLIST, M.; CRUELLES, W; BUXO, D.; i ESPADALER, M. M.

1985 "Nota preliminar sobre la necròpolis de Coll s'Avenc (Tavertet, Osona)", CYPSELA, núm. 5, pp. 71-77, Girona.

MOLIST, Miquel; CRUELLES, Walter; i BUXO, Dolors

1986 "Coll s'Avenc: aproximació a l'estudi del ritual d'una necròpolis d'incineració de la comarca d'Osona", Cota Zero, núm. 2, pp. 33-38, Vic.

1986 "La necròpolis d'incineració de Coll s'Avenc (Tavertet, Osona)", Tribuna d'Arqueologia 1984-1985, pp. 83-92, Barcelona.

MOLIST, Miquel; CRUELLES, Walter; i CASTELLS, Josep

1987 "L'àrea megalítica de Tavertet (Osona)", Cota Zero, núm. 3, pp. 55-68, Vic.

MONERS, Jordi

1984 Síntesi d'Història dels Països Catalans (cronologia), Barcelona: La Magrana.

- MONTSERRAT i NEBOT, Alfred; PI i PUJOL, Dolors
 1974 "El Karst del Turó de Terrades. La Cova de les Grioterres", Speleon, núm. 21, pp. 31-70, Separata.
- MORAGAS DE TAVERN, José de
 1888 L'hereu, Barcelona: Imprenta de Daniel Cortezo y Ca.
- MOYA, Benvingut
 1980 "Introducció", a "El Carnestoltes", L'Avenc, núm. 24, febrer, pp. 22-23, Barcelona.
 1980 "Els Carnestoltes a Catalunya", a "El Carnestoltes", L'Avenc, núm. 24, febrer, pp. 32-36, Barcelona.
 1990 "Teatre popular", a "Catàleg de l'exposició", a CENTRE DE DOCUMENTACIÓ I RECERCA DE LA CULTURA TRADICIONAL I POPULAR, El món de Joan Amades, pp. 315-316, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- MOYA, Bieñve; i GRAU, Joan
 1990 "Gegants", a "Catàleg de l'exposició", a CENTRE DE DOCUMENTACIÓ I RECERCA DE LA CULTURA TRADICIONAL I POPULAR, El món de Joan Amades, pp. 283-284, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- NADAL i FARRERAS, Joaquim
 1989 Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives.
- NADAL, Jordi
 1988 (1966) La población española (siglos XVI a XX), Barcelona: Ariel.
 1988 "La población española durante los siglos XVI, XVII y XVIII. Un balance a escala regional", a Vicente PEREZ MOREDA i David-Sven REHER (eds.), Demografía histórica en España, pp. 39-54, Madrid: Ediciones El Arquero.
 1991 (1975) El fracaso de la revolución industrial en España, 1814-1913, Barcelona: Ariel.
 1991 (1987) "La industria fabril española en 1900. Una aproximación", a Jordi NADAL, Albert CARRERAS, Carles SUDRIA (comps.), La economía española en el siglo XX. Una perspectiva histórica, pp. 23-61, Barcelona: Ariel.
- NADAL i OLLER, Jordi; i GIRALT i RAVENTOS, E.
 1953 "Ensayo metodológico para el estudio de la población catalana de 1553 a 1717", Estudios de Historia Moderna, vol. III, pp. 239-284.
- NADAL, Jordi; CARRERAS, Albert; i SUDRIA, Carles (comps.)
 1991 (1987) La economía española en el siglo XX. Una perspectiva histórica, Barcelona: Ariel.

"NOTES..."

- 1915-1917 "Fatilleria", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. II, p. 144, Vic.
- 1915-1917 "Notes folk-loriques. En Serrallonga. L'hereu Perello", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. II, pp. 159-160, Vic.
- 1918-1920 "Notes d'arxiu. XLII.-De la pesta de 1629", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. III, pp. 92-93, Vic.
- 1918-1920 "Nota folk-lorica. La nit de Sant Joan", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. III, pp. 143-144, Vic.
- 1918-1920 "Notes d'arxiu. LX.-Esclaus", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. III, p. 159, Vic.
- 1921-1924 "Notes d'arxiu - LXXVIII.- Vich y'l siti del castell de Salses en 1639", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. IV, pp. 160-161, Vic.

NOTICIA...

- 1974 "Noticia del Principado de Cathaluña dividido en Corregimientos con expresión de las Ciudades, Villas, Lugares y Quadras en sus confrontaciones y jurisdicciones y el número de casas y Habitantes de ellas", a Josep IGLESIES, Estadístiques de població de Catalunya. El primer vicenni del segle XVIII, vol. II, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajua-na.

"NOTICIARI..."

- 1986 "Noticiari arqueològic. El Roc del Migdia (Vilanova de Sau)", Cota Zero, núm. 2, pp. 3-4, Vic.
- 1986 "Noticiari arqueològic. El jaciment del Cingle Vermell (Vilanova de Sau)", Cota Zero, núm. 2, pp. 4-5, Vic.
- 1986 "Noticiari arqueològic. Font de la Vena (Tavertet)", Cota Zero, núm. 2, pp. 5-6, Vic.
- 1986 "Noticiari arqueològic. Cova de les Pixarelles (Tavertet)", Cota Zero, núm. 2, pp. 6-7, Vic.
- 1986 "Noticiari arqueològic. L'Esquerda (Masies de Roda)", Cota Zero, núm. 2, pp. 7-9, Vic.
- 1986 "Noticiari arqueològic. El Casol de Puig Castellet (Folgueroles)", Cota Zero, núm. 2, p. 9, Vic.
- 1986 "Noticiari arqueològic. Turó del Montgrós (El Brull)", Cota Zero, núm. 2, pp. 9-10, Vic.
- 1986 "Noticiari arqueològic. Tona", Cota Zero, núm. 2, pp. 10-11, Vic.
- 1986 "Noticiari arqueològic. Taradell", Cota Zero, núm. 2, p. 11, Vic.
- 1986 "Noticiari arqueològic. Vic", Cota Zero, núm. 2, p. 12, Vic.
- 1986 "Noticiari arqueològic. Dalt Vila (Manlleu)", Cota Zero, núm. 2, pp. 12-13, Vic.
- 1987 "Noticiari arqueològic. Roc del Migdia (Vilanova de Sau). Campaña 1986", Cota Zero, núm. 3, p. 3, Vic.
- 1987 "Noticiari arqueològic. Cingle Vermell (Vilanova de Sau). Campaña 1986", Cota Zero, núm. 3, p. 3, Vic.

- 1987 "Noticiari arqueològic. Area megalítica de Taver-
tet", Cota Zero, núm. 3, pp. 4-5, Vic.
- 1987 "Noticiari arqueològic. Prospeccions arqueològiques
a l'àrea de Taverdet", Cota Zero, núm. 3, p. 5, Vic.
- 1987 "Noticiari arqueològic. Excavació Turó del Montgrós
(El Brull), 1986", Cota Zero, núm. 3, p. 5, Vic.
- 1987 "Noticiari arqueològic. El Casol de Puig Castellet
(Folgueroles)", Cota Zero, núm. 3, pp. 5-6, Vic.
- 1987 "Noticiari arqueològic. L'Esquerda (Masies de Roda
de Ter)", Cota Zero, núm. 3, p. 6, Vic.
- 1987 "Noticiari arqueològic. Castell de Taradell", Cota
Zero, núm. 3, pp. 6-7, Vic.
- 1987 "Noticiari arqueològic. Sant Martí Xic", Cota Zero,
núm. 3, p. 7, Vic.
- 1988 "Noticiari arqueològic. Castell de Taradell (Tara-
dell)", Cota Zero, núm. 4, pp. 7-8, Vic.
- 1988 "Noticiari arqueològic. Roc del Migdia (Vilanova de
Sau)", Cota Zero, núm. 4, pp. 3-4, Vic.
- 1988 "Noticiari arqueològic. El Cingle Vermell (Vilanova
de Sau)", Cota Zero, núm. 4, p. 4, Vic.
- 1988 "Noticiari arqueològic. Area megalítica de Taver-
tet", Cota Zero, núm. 4, pp. 4-6, Vic.
- 1988 "Noticiari arqueològic. Serrat de Balà (Cantoni-
gròs)", Cota Zero, núm. 4, pp. 6-7, Vic.
- 1988 "Noticiari arqueològic. Institut de Manlleu", Cota
Zero, núm. 4, pp. 7-9, Vic.
- 1988 "Noticiari arqueològic. Turó del Montgròs (El
Brull)", Cota Zero, núm. 4, p. 9, Vic.
- 1988 "Noticiari arqueològic. El Casol de Puig Castellet
(Folgueroles)", Cota Zero, núm. 4, pp. 9-10, Vic.
- 1988 "Noticiari arqueològic. L'Esquerda (Masies de Roda
de Ter)", Cota Zero, núm. 4, p. 10, Vic.
- 1988 "Noticiari arqueològic. Castell de Taradell (Tara-
dell)", Cota Zero, núm. 4, pp. 11-12, Vic.
- 1988 "Noticiari arqueològic. Ciutat de Vic", Cota Zero,
núm. 4, p. 12, Vic.
- 1988 "Noticiari arqueològic. Collet de Rajols. Cantoni-
gròs (Osona)", Cota Zero, núm. 4, pp. 3-4, Vic.
- 1988 "Noticiari arqueològic. La Cova de les Pixarelles.
Taverdet (Osona)", Cota Zero, núm. 4, pp. 4-5, Vic.
- 1988 "Noticiari arqueològic. Turó del Montgròs (El
Brull)", Cota Zero, núm. 4, p. 5, Vic.
- 1988 "Noticiari arqueològic. El Casol de Puig Castellet
(Folgueroles)", Cota Zero, núm. 4, pp. 5-6, Vic.
- 1988 "Noticiari arqueològic. L'Esquerda (Masies de Roda
de Ter)", Cota Zero, núm. 4, pp. 6-7, Vic.
- 1988 "Noticiari arqueològic. Via romana del Congost
(Seva)", Cota Zero, núm. 4, p. 7, Vic.

NUÑEZ, Diego

- 1987 "Introducción", a John William DRAPER, Historia de
los conflictos entre la religión y la ciencia, pp.
7-39, Barcelona: Alta Fulla. Facsímil de l'edició de
1885.

- OLLICH i CASTANYER, Immaculada
- 1980 "L'arqueologia medieval a Catalunya", L'Avenc, núm. 24, febrer, pp. 62-67, Barcelona.
 - 1982 "Dos exemples d'arqueologia medieval al nucli urbà de Vic: la casa de la plaça de Dom Miquel i la necròpolis del Cloquer", Ausa, vol. X, pp. 375-385, Vic.
 - 1983 "El poblat medieval de l'Esquerda (Les Masies de Roda de Ter, Osona)", Tribuna d'arqueologia, 1982-1983, pp. 43-50, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
 - 1988 Camp i ciutat a la Catalunya del segle XIII, Vic: Eumo.
 - 1990 "La fi d'un poblat medieval: deserció o canvi d'assentament? El cas de L'Esquerda", Cota Zero, núm. 6, pp. 71-78, Vic.
- OLLICH i CASTANYER, Imma; i ROCAFIGUERA i ESPONA, Montserrat de
- 1991 "Les etapes de poblament al jaciment de l'Esquerda, les Masies de Roda de Ter, Osona (s. VIII aC - s. XIV dC)", Tribuna d'Arqueologia 1989-1990, pp. 101-110, Barcelona.
- OLLICH, Imma; i VIVES, Elisenda
- 1986 "Arqueologia i antropologia física. La població i el ritual funerari a Osona a través de les necròpolis medievals", Cota Zero, núm. 2, pp. 62-71, Vic.
- "ORACIONAIRE..."
- 1915-1918 "L'oracionaire popular", Centre Excursionista de Catalunya, vol. XXV, pp. 347-348; vol. XXVI, pp. 31-33, 157-159, 310; vol. XXVII, pp. 22-24, 79-81, 161-162, 191-192, 209-211, 240-243; vol. XXVIII, p. 72, Barcelona.
- ORDEIG i MATA, Ramon
- 1982 "'Villae", "viae" i "stratae" d'Osona, testimonis de l'antiguitat a l'Epoca Medieval", Ausa, vol. X, pp. 387-400, Vic.
- OSONA, Arthur
- 1898 "En Patata (Biografia d'un guia català)", Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, vol. VIII, pp. 149-154, Barcelona.
- P.
- 1915-1917 "Exploració d'un dolmen", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. II, pp. 66-67, Vic.
- PABLO, Jordi
- 1982 "Presentación. La medicina popular de Black un siglo después", a W. George BLACK, Medicina popular. Un

- capítulo en la historia de la cultura, pp. s/núm.,
Barcelona: Alta Fulla. Facsímil de l'edició de 1889.
- 1990 "Festas", a "Catàleg de l'exposició", a CENTRE DE DOCUMENTACIÓ I RECERCA DE LA CULTURA TRADICIONAL I POPULAR, El món de Joan Amades, pp. 275-276, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- PAGES, Pelai
1984 "Cultura popular, tradicionalisme i religió", L'Avenc, núm. 74, setembre, pp. 7-8, Barcelona.
- PALAU i FERRER, Pere C.
1983 Les plantes medicinals baleàriques, Palma de Mallorca: Moll.
- PALLAS i ARISA, Blanca
s.d. Tavernoles, Inèdit.
- PASCUAL, Ramon
1985 El llibre dels bolets, Barcelona: Pol. len.
- PATXOT i JUBERT, R.
1922 "Contribució a l'estudi dels corrents atmosfèrics mitgers", Servei Meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 5, Barcelona: Publicacions de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans.
- PAZ i MARTINEZ, Miguel Angel; VILA i MITJA, Assumpció
1988 "El Roc del Migdia (Vilanova de Sau, Osona): un jaciment mesolític atípic?", Tribuna d'Arqueologia 1987-1988, pp. 133-143, Barcelona.
- PELLA y FORGAS, José
1943 Derecho Civil en Cataluña, Barcelona.
- "PERE..."
1986 Pere Bosch Gimpera i el Museu Arqueològic de Barcelona. 50 Aniversari, Barcelona: Diputació de Barcelona.
- PEREZ MOREDA, Vicente; i REHER, David-Sven (eds.)
1988 Demografía histórica en España, Madrid: Ediciones El Arquero.
- PEREZ MOREDA, Vicente; i REHER, David-Sven
1988 "Presentación", a Vicente PEREZ MOREDA i David-Sven REHER (eds.), Demografía histórica en España, pp. 9-12, Madrid: Ediciones El Arquero. [V. P. M. i D. S. R.].
1988 "La demografía histórica en España: una evaluación crítica", a Vicente PEREZ MOREDA i David-Sven REHER (eds.), Demografía histórica en España, pp. 13-26, Madrid: Ediciones El Arquero.

- PEREZ TORRENTE, José Antonio
 1971 "Cuarta marital", El Derecho Civil Catalán en la Jurisprudencia, vol. IX, pp. 217-236, Barcelona: Universitat de Barcelona, Facultat de Dret.
- PERICAS, Josep M.
 1904 "Sant Pere de Casserres", Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, vol. XIV, pp. 229-244, Barcelona.
- PERICOT, Lluís
 1923 La prehistòria de la Península Ibèrica, Minerva. Col·lecció popular dels coneixements indispensables editada pel Consell de Pedagogia de la Mancomunitat de Catalunya, vol. XLI, Barcelona: Políglota.
- PERPIÑA GRAU, Roman
 1961 "Población española y censo de riqueza en 1799", Revista Internacional de Sociología, núm. 74.
 1968 "Estructura y dinámica de los movimientos de la población de España, 1900-1960", Anales de Moral Social y Económica.
- PIAT, A.
 1900 "¿Puede otorgarse testamento ológrafo en Cataluña?", Revista Jurídica de Cataluña, pp. 292-303.
- PINA-CABRAL, João de
 1989 "The Mediterranean as a Category of Regional Comparison": A Critical View", Current Anthropology, vol. 30, núm. 3, juny, pp. 399-406.
- PINA-CABRAL, João de
 s.d. "L'héritage de Maine: l'érosion des catégories descriptives dans l'étude des phénomènes familiaux en Europe", a Anthropologie sociale et ethnologie de la France, pp. 153-162.
- PLA, Josep
 1978 Guia de Catalunya, Barcelona: Destino. Edició especial per a la Caixa de Pensions, "La Caixa", sobre textos i material gràfic cedits per Edicions Destino.
- PLADEVALL i FONT, Antoni
 1973 Ntra. Sra. de la Demunt, Folgueroles: Amics de Verdaguer.
 1974 "Folgueroles", a Gran Enciclopèdia Catalana, vol. VII, Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana.
 1981 "Folgueroles", a "Osona i El Ripollès", a Gran Geografia Comarcal de Catalunya, vol. I, Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana.
 1955-1957 "San Julián y su pequeña sufragánea de San Martín de Riudeperes", Ausa, vol. II, pp. 246-258, Vic.
 1955-1957 "San Julián de Vilatorca y su primera sufragá-

- nea de San Martín de Riudeperes", Ausa, vol. II, pp. 246-258, Vic.
- 1958-1960 "Les Guillerries: síntesis histórica y evolución demográfica", Ausa, vol. III, pp. 327-345, Vic.
- 1961-1963 "El monasterio de Sant Llorens del Munt (I, II i III)", Ausa, vol. IV; I, pp. 95-106; II, pp. 131-137; III, pp. 168-176, Vic.
- 1961-1963 "La disminució de poblament a la Plana de Vich a mitjans del segle XIV", Ausa, vol. IV, pp. 361-373, Vic.
- 1964-1967 "Estado de la fabricación de la lana en la comarca de Vich en los años 1764 y 1765", Ausa, vol. V, pp. 249-256, Vic.
- 1972-1974 "Un cens general de Catalunya de 1626 fins ara desconegut", Ausa, vol. VII, pp. 129-141, Vic.
- 1975-1979 "El bisbat de Vic entre els anys 1685 i 1688", Ausa, vol. VIII, pp. 44-62, Vic.
- 1981-1988 "L'església a casa nostra", a Full Diocesà, núms. 3.673-4.043, Vic.
- s.d. Sant Jordi de Puigseslloses, Vic: Impr. Mater.
- s.d. Sta. Maria de Folgueroles, Vic: Impr. Mater.
- s.d. Apunts sobre Folgueroles, Inèdit.

PLADEVALL i FONT, Antoni; i SIMON i TARRES, Antoni

- 1986 Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII. Segons el "Diari" de Joan Guàrdia, pagès de l'Esquirol, i altres testimonis d'Osona, Barcelona: Curial.

PLANTADA i FONOLLEDA, Vicens

- 1885 "El joc: Cunillets, cunillets, amagar", Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana, p. 50, Barcelona.
- 1892-1895 "Costums populars del Vallès", Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, 1892, núm. 4, pp. 50-52; 1895, vol. V, pp. 111-120, Barcelona.
- 1901-1902 "Notes folk-lòriques. Corrandes populars", Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, 1901, vol. XI, p. 316; 1902, vol. XII, pp. 261-262, 326-327, Barcelona.

PONS, Amadeu

- 1981 "Calendari de festes populars del Paísos Catalans. Les festes de les comarques de Tarragona", Comentaris d'Antropologia Cultural, núm. 3, pp. 59-108, Barcelona.
- 1989 "Festa del Roser", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 261-262, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.

PONS i SALA, Jordi

- 1982 "Una inscripció de Germània de dos legionaris ausonencs", Ausa, vol. X, pp. 319-328, Vic.

PORTELLA, Jaume

- 1982 "El mite del Conqueridor", a "Els mites de la història de Catalunya", L'Avenç, núm. 50, juny, pp.

48-52, Barcelona.

PRAT i CAROS, Joan

- 1972 "El ex-voto. Un modelo de religiosidad popular en una comarca de Cataluña", Ethnica, núm. 4, juliol-desembre, pp. 137-168, Barcelona
- 1975 "La posición social de la mujer en el Israel bíblico y Cataluña: notas para una aproximación", Ethnica, núm. 10, juliol-desembre, pp. 99-151, Barcelona.
- 1980 "Els estudis etnogràfics i etnològics a Catalunya", Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia, núm. 1, pp. 28-63, Barcelona
- 1981 "La rondallística catalana com a concepció del món", L'Avenc, núm. 35, febrer, pp. 66-69, Barcelona.
- 1985 "El folklore catalán: ¿ideología o ciencia?", a MINISTERIO DE CULTURA, Actas del II Congreso de Antropología, abril 1981, pp. 110-120, Madrid: Emiliano Escolar.
- 1989 "El calendari jueu", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 17-19, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "El calendari romà", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 19-21, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Les Festes de la Mare de Déu", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 24-26, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "El pairalisme com a model ideològic", a "La invenció de la família catalana", L'Avenc, núm. 132, desembre, pp. 34, 51-53, Barcelona.
- 1989 "Festa votada", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, p. 38, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Aplec", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, p. 40, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Espais festius", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 43-45, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Aspecte teatral i parateatral de la festa", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 48-49, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Càrrecs i honors", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 53-54, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Música i músics", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 61-62, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Cicle de Nadal", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 80-81, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.

- 1989 "Sant Sebastià", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 132-133, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Sant Jordi", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, p. 210, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Sant Marc", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 214-215, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "La Mare de Déu de Montserrat", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, p. 217, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Sant Roc", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 404-405, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Nativitat de la Mare de Déu", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, p. 444, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Sant Cosme i Sant Damià", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 465-466, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.

PRAT i CAROS, Joan (coord.)

- 1985-1986 "Trenta anys de literatura antropològica sobre Espanya", Arxiu d'Etnografia de Catalunya, núm. 4-5, Tarragona.

PRAT i CAROS, Joan; COMELLES, J. M.; PUJADAS, J. J.; i COMAS, Dolors

- 1981 "Arxiu d'Etnografia de Catalunya", Comentaris d'Antropologia Cultural, núm. 3, pp. 49-57, Barcelona.

PRAT, Joan; i FONT, Presentació

- 1989 "Maneres de celebrar el Nadal", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 82-87, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Maneres de celebrar el Carnaval", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 162-164, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.

PRAT, Joan; i LLOPART, Dolors

- 1989 "Cicle de Carnestoltes - Quaresma - Pasqua", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 160-162, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.

PRATS, Llorenç

- 1984 "Antropologia i societats pageses. Conversa amb Jesús Contreras", L'Avenç, núm. 74, setembre, pp. 80-82, Barcelona.

- 1987 "Estudi preliminar. Cels Gomis i la cultura tradicional", a Cels GOMIS i MESTRE, La bruixa catalana, pp. 5-31, Barcelona: Alta Fulla.
- 1988 El mite de la tradició popular. Els orígens de l'interès per la cultura tradicional a la Catalunya del segle XIX, Barcelona: Edicions 62.
- 1990 "Els estudis etnològics a Catalunya", a CENTRE DE DOCUMENTACIO I RECERCA DE LA CULTURA TRADICIONAL I POPULAR, El món de Joan Amades, pp. 67-76, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- s.d. Els orígens de l'interès per la cultura popular a Catalunya. La Renaixença, Barcelona: Universitat de Barcelona, Tesi doctoral, 1986, Inèdita.
- PRATS, Llorenç; LARROYA, Albert; POLO, Jesús; i PUYAL, Cinta
1990 "Catàleg bibliogràfic de l'obra de Joan Amades", a CENTRE DE DOCUMENTACIO I RECERCA DE LA CULTURA TRADICIONAL I POPULAR, El món de Joan Amades, pp. 193-246, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- PRATS, Llorenç; LLOPART, Dolors; i PRAT, Joan
1981 La cultura popular a Catalunya. Estudiosos i institucions (1853-1981), Barcelona: Serveis de Cultura Popular.
- PRESSAT, Roland
1967 El análisis demográfico, México: F.C.E.
1979 Demografía estadística, Barcelona: Ariel.
- PUIG i FERRIOL, Lluís
1971 "Las formas testamentarias en Cataluña. Algunas cuestiones en torno al testamento notarial", El Derecho Civil Catalán en la Jurisprudencia, vol. IX, pp. 29-47, Barcelona: Universitat de Barcelona, Facultat de Dret.
- PUIGDENGOLAS, Montserrat; i MIRANDA, Regina
1978 La medicina popular, Barcelona: Dopesa 2
- PUJADAS, Joan J.
1982 "Reflexiones en torno a la paremiología", Arxiu d'Etnografia de Catalunya, núm. 1, pp. 79-106, Tarragona.
- PUJADAS, Joan J.; COMELLES, Josep M.; i PRAT, Joan
1980 "Una bibliografía comentada sobre antropología médica", a Michael KENNY i Jesús M. de MIGUEL (eds.), La antropología médica en España, pp. 323-353, Barcelona: Anagrama.
- PUJIULA, Jordi
1980 "La bruixeria a la Garrotxa", L'Avenç, núm. 32, novembre, pp. 8-9, Barcelona.

QUINTANA i MARI, A.

- 1938 "Assaig sobre el clima d'Olot", Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi núm. 69, Barcelona: Publicat per la Generalitat de Catalunya, Barcelona.

RAFEL i FONTANALS, Núria

- 1980 "Les necròpolis i el món funerari dels íbers", L'Avenc, núm. 24, febrer, pp. 46-48, Barcelona.

RAMISA i VERDAGUER, Maties

- 1983-1985 "Aspectes de la guerra del francès a Vic (1808-1814)", Ausa, vol. XI, pp. 239-249, Vic.

RECOLONS, Lluís

- 1976 (1974) La població de Catalunya. Distribució territorial i evolució demogràfica, 1900-1970, Barcelona: Laia.

"RECALL..."

- 1990 "Recull gràfic de l'Arxiu Amades", a CENTRE DE DOCUMENTACIO I RECERCA DE LA CULTURA TRADICIONAL I POPULAR, El món de Joan Amades, pp. 17-65, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.

REGLA, J. (dir.)

- 1969 Història de Catalunya, vol. I, Barcelona: Aedos.

REGUANT, Salvador

- 1963 "Nuevos datos sobre la cronoestratigrafía del Llano de Vich (Barcelona)", Estudios geológicos. Trabajos del Laboratorio de Geología (Bioestratigrafía) del Seminario Conciliar de Barcelona, vol. XIX, desembre, pp. 211-213, Barcelona.
- 1963-1969 "Catálogo sistemático y estratigráfico de los briozoos del neógeno español", Trabajos del laboratorio de geología (Bioestratigrafía) del Seminario Conciliar de Barcelona, vol. XI, núm. 103, Barcelona.
- s.d. "Las intercalaciones rojas del Eoceno marino de Vic (Barcelona)", Trabajos del Laboratorio de Geología del Seminario de Barcelona, núm. 112, pp. 6-8, Barcelona.

REIXACH, Modest

- 1958-1960 "Clérigos franceses en Vich a raíz de la Revolución de 1789", Ausa, vol. III, Vic.
- 1989 "Presentació", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 7-12, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.

REPARAZ, Gonçal de (fill)

- 1928 La Plana de Vic, Barcelona: Barcino. (També a: Vic: EUMO, 1982).

- 1928 "Problemes de climatologia catalana. Les temperatures a la Plana de Vich", Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, vol. XXXVIII, pp. 28-30, Barcelona.
- 1928 "Qüestions geogràfiques. El Ter i el seu règim", Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, vol. XXXVIII, pp. 269-272, Barcelona.
- RIPOLL, Lluís
1985 Herbes i remeis casolans, Barcelona: H.M.B. / Caixa d'Estalvis de Catalunya.
- RIQUER, Borja de
1988 "Catalunya 1898-1931", Conèixer la història Catalunya. Del segle XIX fins a 1931, vol. IV, pp. 93-239, Barcelona: Vicens-Vives.
- RIU i RIU, Manuel
1982 "El paper dels "castra" en la redistribució de l'hàbitat al comtat d'Osona", Ausa, vol. X, pp. 401-409, Vic.
- ROCAESQUIVA, D.; i altres
1980 "Les inundacions de 1940 van desolar mitja Osona", El 9 Nou, 17 d'octubre, Vic.
- ROIG i BERGADA, Josep
1920 "Testamento ológrafo en Cataluña", Revista Jurídica en Cataluña, pp. 446-450.
- ROIGE i VENTURA, Xavier
1987 Casa, família i rituals domèstics al Priorat, un estudi etnogràfic, Inèdit.
1988 "Cicle familiar i transmissió de la propietat al Priorat: Els Fabregat", Arxiu d'Etnografia de Catalunya, núm. 6, pp. 59-86, Tarragona.
1989 Família i grup domèstic. Estratègies residencials al Priorat (segles XIX i XX), Lleida: Departament de Geografia i Història. Facultat de Lletres. Estudi General de Lleida (Universitat de Barcelona).
1989 "Els juristes i la família catalana", a "La invenció de la família catalana", L'Avenç, núm. 132, desembre, pp. 28-33, Barcelona.
- ROJO, Luis Angel
1991 (1987) "La crisis de la economía española, 1973-1984", a Jordi NADAL, Albert CARRERAS, Carles SUDRIA (comps.), La economía española en el siglo XX. Una perspectiva històrica, pp. 190-200, Barcelona: Ariel.
- ROMA i RIU, Josefina
1972 "Derivaciones del carnaval Pirenaico a lo largo de los valles longitudinales", Ethnica, núm. 4, juliol-desembre, pp. 171-188, Barcelona.
1980 Aragón y el carnaval, Zaragoza: Guara.

- 1980 "Carnaval: la festa de festes", a "El Carnestoltes", L'Avenc, núm. 24, febrer, pp. 23-28, Barcelona.
- 1985 "El papel de los "esbarts dansaires" en la modificación del patrimonio de la danza catalana", a MINISTERIO DE CULTURA, Actas del II Congreso de Antropología abril 1981, pp. 162-164, Madrid: Emiliano Escolar.
- 1989 "El calendari celta", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 16-17, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "El calendari litúrgic cristià", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 21-23, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Cicle anual dels difunts", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 30-31, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Cicle dels números i de les fades", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 31-32, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Ritus de pas festius", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 32-33, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Festa major", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 35-36, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Festa de barri", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 36-37, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Festa patronal estamental", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, p. 39, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Entitats i agrupacions", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 54-55, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Actes religiosos", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 57-58, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Foc i fum", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, p. 60, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Sant Antoni Abat i la setmana dels barbuts", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 120-121, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "La Candelera, Sant Blai i Santa Agata", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 149-150, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.

- 1989 "Sant Josep", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, p. 181, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "La Santa Creu", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, p. 243, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Corpus Christi", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 331-332, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Santa Magdalena", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 351-352, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Sant Jaume", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 355-356, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Sant Bartomeu", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 411-412, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Sant Miquel", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 469-470, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Tots Sants", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 521-522, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.
- 1989 "Santa Llúcia", a Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja, pp. 546-547, Barcelona: Alta Fulla / Fundació Serveis de Cultura Popular.

ROMEU, Josep

- 1982 Geografia d'Osona per a E.G.B., Vic: EUMO.

ROQUER, Santiago

- 1982 "Geografia humana i econòmica de la comarca en l'actualitat", a Gonçal de REPARAZ, La Plana de Vic, Vic: EUMO.

s.d. La situación demográfica de los pequeños municipios rurales próximos a una ciudad. El caso de Malla en la Plana de Vic, Barcelona: Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Departament de Geografia. Tesi de llicenciatura, 1972. Inèdita.

ROQUER, Santiago / VILA, Assumpta

- 1981 La població d'Osona. Evolució i estructura, Vic: EUMO.

ROSSI, Ino; i O'HIGGINS, Edward

- 1981 Teorías de la cultura y métodos antropológicos, Barcelona: Anagrama.

ROTLLANT, Antoni

- 1985 "Un gra de sorra a les Guilleries", L'Avenç, núm. 78, gener, pp. 16-21, Barcelona.

ROVIRA i SOLA, Manuel

- 1981 "Noves dades sobre els primers vescomtes d'Osona-Cardona", Ausa, vol. IX, pp. 249-260, Vic.

RUBIO, Jordi

- 1961 "Documents sobre els terratrèmols de 1427-1428 a terres de Girona", a Miscel.lània Fontserè, pp. 357-375, Barcelona: Gustavo Gili.

S., J.

- 1955-1957 "Unes estrofes de "follies dels aucells"...", Ausa, vol. II, p. 559 Vic.

SAHLINS, Marshall

- 1977 Economía de la Edad de Piedra, Madrid: Akal.

SAID, Hakim Mohammed

- 1979 "Avicenna: un jardí per al cor", a "Les herbes medicinals", El Correu, núm. 19, agost-setembre, pp. 6-8, Barcelona.

SALA i SALARICH, Joan

- 1915-1917 "Notes folk-lòriques. La cançó den Bach de Roda", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. II, pp. 63-64, Vic. [Sense signar].
- 1915-1917 "Notes Folk-lòriques. La nina y el moliner", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. II, pp. 142-143, Vic.
- 1915-1917 "Notes folk-lòriques. En Bacayna. En Serraller", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. II, pp. 202-205, Vic.
- 1918-1920 "Notes folk-lòriques. Collcerola. Cançó de la Filosa", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. III, p. 16, Vic.
- 1918-1920 "Notes folk-lòriques. Oració de Santa Elisabeth. Oració de Sant Antoni. La Confessió", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. III, pp. 29-32, Vic.
- 1918-1920 "Nota folk-lòrica. Els badells d'en Serra", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. III, pp. 95-96, Vic. [J. S. y S.].
- 1918-1920 "Nota folk-lòrica. La cinta daurada", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. III, p. 192, Vic.
- 1921-1924 "Nota folk-lòrica. L'hereu de la forca", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. IV, pp. 39-40, Vic.
- 1921-1924 "Nota folk-lòrica. En Coma traydor", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. IV, pp. 55-56, Vic. [J. S. y S.].

SALARICH, Joaquim

- 1857 Censo de Vich, Barcelona.
- 1858 Higiene del tejedor ó sean medios físicos y morales para evitar las enfermedades y procurar el bienestar de los obreros ocupados en hilar y tejer el algodón, Vic: Imprenta y Librería de Soler Hermanos.

- 1870 El salchichon de Vich, Vic: Imprenta y Librería de Ramon Anglada.
- s.d. Estudio topográfico médico del Llano de Vich, Memòria premiada per la Real Acadèmia de Medicina y Cirugia de Barcelona (1 de febrer de 1871). Inèdit.
- SALARICH, Josep
 1877 El cultivo alterno, Memòria premiada pel Círculo-Literario de Vich en el cetámen con que solemnizó dicha Sociedad el primer aniversario de la inauguración del FERRO-CARRIL el día 8 de julio de 1876, Vic: R. Anglada.
- SALARICH, Miquel S.
 1964-1967 "Dades sobre el cólera de l'any 1854", Ausa, vol. V, pp. 228-237, Vic.
 s.d. La Font del Desmaí, Folgueroles: Amics de Verdaguer.
- SALES i SANJAUME, Jaume
 1989 "L'assassinat de les noies de Folgueroles", a "Els quaderns de "El 13"", núm. 1, El 13, núm. 19, desembre, Roda de Ter.
- SALLES, Anna
 1992 Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives.
- SALRACH, Josep M.
 1989 "Del sistema antic al feudalisme", a "Esclaus, serfs, pagesos. De l'esclavisme al feudalisme", L'Avenc, núm. 131, novembre, pp. 44-49, Barcelona.
- SALRACH, Josep M.; i AVENTIN, Marcè
 1990 Conèixer la Història de Catalunya. Dels orígens al segle XII, vol. I, Barcelona: Vicens-Vives.
- SALVAT, Joan (dir.)
 1978-1979 Història de Catalunya, vol. III, Barcelona: Salvat.
- SAN ROMAN, Teresa
 1984 Gitanos de Madrid y Barcelona. Ensayos sobre Aculturación y Etnicidad, Bellaterra: Universitat Autònoma de Bacrcelona. Publicacions d'Antropologia Cultural.
- SANMARTI i GREGO, Enric; i LOPEZ i MULLOR, Albert
 1982 "Excavacions al temple romà de Vic. Campaña de 1980", Ausa, vol. X, pp. 261-273, Vic.
- SANZ, Jesús
 1991 (1987) "La agricultura española durante el primer tercio del siglo XX: un sector en transformación", a Jordi NADAL, Albert CARRERAS, Carles SUDRIA (comps.), La economía española en el siglo XX. Una

- perspectiva històrica, pp. 237-257, Barcelona: Ariel.
- SARDA i CORTES, Francesc
1962 L'actual sistema successori català, Barcelona: Dalmau.
- SEGURA i PORTA, Xavier; i ROSANAS i CLIMENT, Maria Josefa
1978 Aproximació a l'economia d'Osona, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya.
- SENA, Frederic
1961-1963 "Figures de bandolers de principis del segle XVII a la vegueria de Vich", Ausa, vol. IV, pp. 330-334, Vic.
1968-1971 "Un proceso de brujas de 1620", Ausa, vol. VI, pp. 53-62, Vic.
- SERINANELL i MIR, Manuel
1983-1985 "Les gràfiques de les temperatures mínimes i de les pluges a Vic i a Sant Julià de Vilatorrada", Ausa, vol. XI, pp. 65-76, Vic.
- SERRA i BOLDU, Valeri
1903 Culte popular a la Mare de Déu. Notes folk-lòrich-marianes, Lleida: Imprempta A. C. de Ramon Farré.
- SERRA i BOLDU, Valeri
1917 Llibre popular del Rosari. Folklore del Roser, Barcelona: Foment de la Pietat Catalana.
1922 Enigmística popular. Endevinalles i altres jocs d'esperit, Barcelona: Editorial Políglota. Minerva. Col·lecció popular dels coneixements indispensables editada pel consell de pedagogia de la mancomunitat de Catalunya, vol. XXXVI.
- SERRA i COLOMAR, Josep (dir. i coord.)
1987 "Medicina popular, I. "Remeis casolans o pagesos de Menorca per malalties"", Quaderns de folklore, núms. 27-28, Ciutadella: Col·lectiu folklòric de Ciutadella.
- SERRA i PAGES, Rossend
1918-1920 "Nota folk-lòrica. Classificació del tresor cançonístich popular", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. III, p. 128, Vic.
1928 "L'Obra folklòrica d'En Cels Gomis", Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, vol. XXXVIII, pp. 343-356, Barcelona.
s.d. "Folklore", Lectura Popular, núm. 323, pp. 241-261.
- SERRA i PUIG, Eva
1980 "El règim senyorial: recomposició del sistema feudal", a "El món agrari a la Catalunya moderna (s. XVI-XVIII)", L'Aveng, núm. 26, abril, pp. 34-41, Barcelona.

- SERRA i VILARO, J. (recollit i ordenat)
 1913-1914 "El Cançoner del Calic", Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, vol. XXIII (1913), pp. 20-27, 52-61, 80-90, 101-110, 185-188, 223-231, 245-258, 316-343; vol. XXIV (1914), pp. 10-27, 42-52, 67-76, 99-105, Barcelona.
- SERRAHIMA i BOFILL, Maurici
 1962 "La institució d'hereu amb condició suspensiva", a Miscel·lània Borrell i Soler, pp. 425-442, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- SERVICE, Elman R.
 1973 Los cazadores, Barcelona: Labor.
- SILBERBAUER, G.
 1983 Cazadores del desierto. Cazadores y hábitat en el desierto del Kalahari, Barcelona: Mitre.
- SOLA, Fortià
 1912-1914 "El Dolmen de Ayguafreda", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. I, pp. 194-196, Vic.
- SOLA i GUSSINYER, Pere
 1984 "Pistes de recerca per a una història social de l'educació comuna en el medi rural: la comarca d'Osona (1900-1950)", a "Elements per a la història de l'educació a Osona", a Actes de les 5enes. Jornades d'història de l'educació als Països Catalans (del 31 de març al 2 d'abril de 1982), pp. 212-244, Vic: Eumo.
- SOLA, Pere
 1990 "Cultura popular a la Barcelona del 1900", a "Catàleg de l'exposició", a CENTRE DE DOCUMENTACIÓ I RECERCA DE LA CULTURA TRADICIONAL I POPULAR, El món de Joan Amades, pp. 255-257, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- SOLDEVILA, Ferran
 1974 Resum d'història dels Països Catalans, Edició ampliada a cura de Miquel COLL i ALENTORN, Barcelona: Barcino.
- SORONELLAS i MASDEU, Montserrat
 1987 Estructura familiar: institucions i estratègies socio-econòmiques, Inèdit.
- SUDRIA, Carles
 1979 "L'ingrés agrícola a la Plana de Vic al segle XVIII. Les rendes d'origen agrari", Recerques, núm. 9, pp. 77-101, Barcelona.
 1991 "Catalunya i la política econòmica del primer franquisme. Una reconsideració", a "La política econòmica del primer franquisme a Catalunya", L'Avenç, núm. 149, juny, pp. 24-27, Barcelona.